

NORGES OFFISIELLE STATISTIKK IX. 110

BEITETELLINGEN

1935

Aperçu du pâturage en Norvège basé sur un recensement représentatif

UTGITT AV

DET STATISTISKE CENTRALBYRÅ

OSLO

I KOMMISJON HOS H. ASCHEHOUG & CO.

1937

Pris kr. 2,00

Norges Offisielle Statistikk, rekke IX. (Statistique Officielle de la Norvège, série IX.)

Rekke IX.

Trykt 1935:

- Nr. 50. Meieribrukets i Norge i 1933. (*L'industrie laitière de la Norvège en 1933.*)
- 51. Syketrygden 1933. (*Assurance-maladie.*)
- 52. Norges jernbaner 1933—34. (*Chemins de fer norvégiens.*)
- 53. Norges kommunale finanser 1932—33. (*Finances des communes.*)
- 54. Private funksjonærers lønningsforhold i oktober 1934. (*Traitements des fonctionnaires privés dans le mois d'octobre 1934.*)
- 55. Telegrafverket 1933—1934. (*Télégraphes et téléphones de l'État.*)
- 56. Norges postverk 1934. (*Statistique postale.*)
- 57. Kommunevalgene 1934. (*Élections en 1934 pour les conseils communaux et municipaux.*)
- 58. Norges handel 1934. (*Commerce.*)
- 59. Sjømannstrygden 1932. Fiskertrygden 1932. (*Assurances de l'État contre les accidents des marins. Assurances de l'État contre les accidents des marins pêcheurs.*)
- 60. Industriarbeidertrygden. Ulykkestrygden 1932. (*Assurances de l'État contre les accidents du travail.*)
- 61. Folketellingen 1. desember 1930: VIII. Hovedoversikt over livsstillingsstatistikken. — Folkemengden fordelt etter livsstilling, alder og ekteskapelig stilling. (*Recensement du 1er décembre 1930: VIII. Aperçu principal de la statistique de professions. — La population répartie par les professions, l'âge et l'état civil.*)
- 62. Folketellingen 1. desember 1930: IX. Barnetallet i norske ekteskap. (*Recensement du 1er décembre 1930: IX. Fertilité des mariages norvégiens.*)
- 63. Folketellingen 1. desember 1930: X. Boligstatistikk. (*Recensement du 1er décembre 1930: X. Statistique d'habitation.*)
- 64. Norges Brandkasse 1932—1934. (*Statistique de l'office national d'assurance contre l'incendie.*)
- 65. Pelsdyrtellingen 1. september 1934. (*Élevage des animaux à fourrure du 1er septembre 1934.*)
- 66. Norges private aktiebanker og sparebanker 1934. (*Statistique des banques privées par actions et des caisses d'épargne pour l'année 1934.*)
- 67. Det civile veterinærvesen 1933. (*Service vétérinaire civil.*)
- 68. Norges fiskerier 1933. (*Grandes pêches maritimes.*)
- 69. Norges bergverksdrift 1934. (*Mines et usines.*)
- 70. Folkemengdens bevegelse 1921—1932. (*Aperçu du mouvement de la population en Norvège pendant les années 1921—1932.*)
- 71. Landbruksareal og husdyrhold 1935. Representativ telling. (*Superficies agricoles et élevage du bétail de l'année 1935. Recensement représentatif.*)
- 72. Meieribrukets i Norge i 1934. (*L'industrie laitière de la Norvège en 1934.*)
- 73. Forsikringsselskaper 1934. (*Sociétés d'assurances.*)
- 74. Rekruttering 1930 og 1931. (*Recrutement.*)
- 75. Norges industri 1934. (*Statistique industrielle de la Norvège.*)
- 76. Syketrygden 1934. (*Assurance-maladie de l'État.*)

Trykt 1936:

- Nr. 77. Mylnor og kvernar i Noreg. Etter uppteljingar i 1927—29. 2. bolken. (*Moulins en Norvège. D'après recensements dans les années 1927—29. II.*)

NORGES OFFISIELLE STATISTIKK IX. 110

BEITETELLINGEN

1935

Aperçu du pâturage en Norvège basé sur un recensement représentatif

UTGITT AV
DET STATISTISKE CENTRALBYRÅ

OSLO

I KOMMISJON HOS H. ASCHEHOUG & CO.

1937

GRØNDAHL & SØNS BOKTRYKKERI. OSLO

Forord.

Den oversikt over beitet i Norge som Byrået offentliggjør i denne publikasjon, inneholder resultatene av en representativ beitetelling som blev holdt i 1935 og en oversikt over beitebrukets utvikling i Norge av byråchef S. Skappel. Byråchef Skappel har før han på grunn av opnådd aldersgrense trådte tilbake fra sin stilling, planlagt og ledet beitetellingen.

Det Statistiske Centralbyrå, Oslo 18. april 1937.

Gunnar Jahn.

Innholdsfortegnelse.

	Side
Oversikt over resultatene av beitetellingen:	
1. Det statistiske materiale	1
2. Resultatet av tellingen	11
Vinterbeite	29
Tabell 1. Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20. juni 1935	37
» 2. Beiteføret delt på: I. Havnehage, hjemmehavn. II. Beite på innmark og kulturgeite. III. Fjell-, hei- eller seterbeite	52
Distriktsvis oversikt over beiteforholdene	60
Hovedtrekk av beitebrukets utvikling i Norge:	
1. Den primitive fedrifts metoder	118
2. Norges fedrift gjennem det 19. århundre	135
Rundskriv og skjema	165
Fransk resymé	177

Table des matières.

	Pages
Aperçu des résultats du recensement:	
1. Une critique des données du recensement représentatif	1
2. Résultats du recensement	11
Pâturage en hiver	29
Tableau 1. Jours de pâturage et consommation de fourrage calculée pour le nombre des animaux domestiques au 20 juin 1935	37
» 2. Le fourrage de pâturage réparti par: I. Pâturage attenant à la ferme. II. Pâturage sur la terre cultivée et pâturage cultivé. III. Pâturage dans les montagnes, sur les landes et près des chalets	52
Résultats d'une enquête du pâturage dans des différentes régions	60
Aperçu historique du pâturage en Norvège:	
1. Les méthodes de l'élevage du bétail primitif	118
2. L'élevage du bétail dans le 19ème siècle	135
Circulaires et questionnaires	165
Résumé en français	177

Oversikt over resultatene av beitetellingen.

1. Det statistiske materiale.

Byrået har i flere år hatt til hensikt å skaffe bedre oppgaver over beitebruket enn dem vi har hatt hittil. Det bidrag som den offisielle statistikk har gitt til belysning av beitebruket, innskrenker sig til undersøkelsene over seterbruket ved Jordbruksstillingen av 1907 og arealopgavene ved senere tellinger. Da siste jordbruksstilling av 1929 blev planlagt, var man sterkt inne på også å samle inn særskilte oppgaver over beitebruket. Men det sier sig selv at det neppe ville vært mulig gjennem en almindelig jordbruksstilling å få beitebruket inngående belyst. Det man muligens kunde opnådd, var antall dyr på beite og antall beitedager pr. dyr. Men da tellingen ble holdt i juni måned, ville oppgavene måtte støtte sig til beitebruket året i forveien, og oppgavene ville selvfølgelig bli mindre sikre. På grunn av dette, og fordi tellingsskjemaet allerede gjennem de ordinære oppgaver hadde mange spørsmål, bestemte Byrået sig til å søke å få gjennemført en særskilt telling for beitebruket.

Planene for denne telling blev nærmere utformet i et forslag til Landbruksdepartementet av 11. november 1933. Dette forslag er trykt som bilag 1. Landbruksdepartementet var enig i planen og stilte de nødvendige midler til disposisjon til å sette denne telling i gang. Som det vil sees, gikk planen ut på at beitetellingen skulde ordnes som en representativ telling. Byrået tenkte sig et utvalg på omrent 10 000 bruk, spredt over landet. Den nærmere utforming av planen, instrukser og skjemaer er trykt som bilag 2—6. Tellingen blev foretatt gjennem fylkenes landbruksseksjon. Det er disse som har fungert som tellingsstyrer, som har opnevnt tellere og som har fastsatt innen hvilke deler av fylket brukene skulde velges. Forutsetningen var, som det vil sees av tellerinstruksionen, at brukene skulde velges ut på en slik måte at de gav et miniatyrbilled av beitebruket i vedkommende distrikt. For hvert utvalgt bruk skulde det utfylles et skjema med oppgaver særskilt for beite på 1) havnehage og hjemmehavn, 2) innmark og kulturbeite og 3) fjell-, hei- og seterbeite. Det som skulde telles direkte, var antall dyr og antall beitedager pr. dyr. Dernæst skulde tellerne gjøre en beregning for hvert bruk av førforbruket uttrykt i førenheter pr. dyr og dag og på grunnlag av dette regne ut det samlede førforbruk i førenheter. Ved direkte iakttagelse av tilskuddsfôrets størrelse på hver gård skulde så tellerne kunne gi oppgavene over beitets førverdi. I instruksonen er det gitt rettledning for hvordan tellerne skulde gå frem ved beregning av førforbruket i førenheter. Foruten disse oppgaver ble det bedt om opplysning om brukene var

medlem av fjøsregnskapslag. Videre blev det til karakteristikk av de utvalgte bruk samlet inn oppgaver over innmarksarealet og arealet for den del av bruket som ble utnyttet som beite, delt på forskjellige kategorier. (Se skjema A, bilag 3). Tellingen skulde foretas under beitetiden 1935, d. v. s. fra 1. mars til 1. november 1935.

Som et tillegg til dette skjema blev det på skjema B, bilag 4, innhentet særskilte oppgaver over beitets avkastning i 1935 i forhold til et middelsår, oppgaver over vinterbeiting og kyrnes kalvingstid.

For å få en almindelig karakteristikk av beiteforholdene i distriktet sendte Byrået ut en skrivelse 10. oktober 1935 (bilag 7) til 51 landbrukskolebestyrere, fylkesagronomer m. v. Svarene på denne skrivelsen er gjengitt på side 61 ff.

Som nevnt ovenfor tok Byrået sikte på å få utfyldt skjemaer for 10 000 bruk. Ved tellingstidens utløp fikk man svar fra 8363 bruk eller 4 pet. av alle besetninger i riket.

4 pet. er ikke meget, men det er ikke derfor utelukket at representasjonen kan være god. Det beror først og fremst på hvordan utvalget er foretatt, dernæst på hvor stor ulikhet det er i beitet fra bruk til bruk. For å få et godt utvalg kunde man tenke sig at Byrået etter opgavene i Jordbruksstillingen av 1929 kunde ha valgt ut bruk som var representative etter de kjennetegn som jordbruksstillingen gir for brukene. Et slikt utvalg ville være godt, forutsatt at de kjennetegn jordbruksstillingen gir også var karakteristiske for beitebruket. Men selv om dette teoretisk synes å være en brukbar løsning, vilde den i praksis ikke la sig gjennemføre. Saken er nemlig den at man umulig uten lokalkjennskap på grunnlag av almindelige statistiske kjennetegn kan velge ut bruk som man er sikker på også er representative for beitebruket. Dertil kommer som en meget vesentlig ting, at et slikt skjema som beitebrukskjemaet vanskelig kan svares på av alle. Det fordres m. a. o. lokalkjennskap for å kunne velge ut brukene, et forhold som skulde betinge en god representasjon. Men dernæst fordres det at brukerne selv er i stand til å gi de opplysninger som kreves etter skjemaet. Dette siste er en nødvendig betingelse for å få gode svar, men vil på den annen side lett gjøre representasjonen mindre god.

Det var derfor de rent praktiske hensyn som gjorde at man måtte overlate utvalget til de lokale tellingsstyrer.

Tellingsstyrrene og tellerne hadde to oppgaver. Den ene var å velge de herreder det skulde telles i. Den annen var å velge de bruk som skulde gi oppgaver innen hvert av de utvalgte herreder. Dette gjør på et vis at vi har to feilkilder å regne med. Den ene er at de herreder som blir valgt ut, ikke gir et billede av hele den landsdel de skal representere. Den annen er at de bruk som er valgt ut, ikke gir et billede av alle bruk i vedkommende herred. Men når vi skulde bygge en undersøkelse på et så lite utvalg, var det nødvendig å gå denne vei. Å spre de representative bruk ut over alle herreder vilde ha gitt ubrukbarer resultater.

Når vi nu skal undersøke materialets representative karakter, vil vi først feste oss ved den geografiske representasjon. I følgende tabell har vi stillet

Tabell a.

Fylker	Antall bruk med melkekyr		Pct. med i Beitetellingen
	Jordbruks- tellingen 1929	med i Beitetellingen 1935	
Østfold	9 849	332	3,37
Akershus	15 492	423	2,73
Hedmark	16 669	564	3,38
Opland	14 974	587	3,92
Buskerud	9 242	416	4,50
Vestfold	7 499	257	3,43
Telemark	8 834	351	3,97
Aust-Agder	6 842	332	4,85
Vest-Agder	9 712	459	4,73
Rogaland	12 650	545	4,31
Hordaland	18 544	679	3,66
Sogn og Fjordane	12 112	495	4,08
Møre og Romsdal	14 131	666	4,71
Sør-Trøndelag	12 147	467	3,84
Nord-Trøndelag	10 628	465	4,38
Nordland	20 159	854	4,84
Troms	10 752	316	2,94
Finnmark	3 769	155	4,11
Riket	214 005	8 363	3,91

Tabell b.

Fylker	I forhold til Jordbrukstell. 1929		I forhold til antall husdyr pr. $\frac{1}{6}$ 1935			
	Av antall bruk	Av innmarks- areal	Hester	Storfe	Sauer	Geiter
Østfold	3,37	9,49	10,27	9,84	8,08	—
Akershus	2,73	7,56	7,77	7,68	3,50	—
Hedmark	3,38	9,93	11,13	9,08	8,96	3,28
Opland	3,92	8,53	10,02	8,48	7,20	8,92
Buskerud	4,50	8,93	9,08	9,27	5,94	3,58
Vestfold	3,43	6,84	7,50	7,80	8,37	2,08
Telemark	3,97	5,79	6,73	6,19	4,55	1,29
Aust-Agder	4,85	9,61	12,30	9,52	8,45	2,68
Vest-Agder	4,73	7,09	9,27	6,43	9,05	1,98
Rogaland	4,31	6,64	6,89	6,85	7,94	7,06
Hordaland	3,66	7,46	7,68	6,45	5,29	7,16
Sogn og Fjordane	4,08	6,11	7,06	6,05	5,80	3,51
Møre og Romsdal	4,71	7,33	7,92	6,95	7,33	8,13
Sør-Trøndelag	3,84	5,25	6,83	5,52	5,17	4,79
Nord-Trøndelag	4,38	9,28	9,61	8,78	9,72	1,69
Nordland	4,84	5,16	5,99	5,00	5,00	1,71
Troms	2,94	6,00	4,64	4,01	3,76	4,05
Finnmark	4,11	7,24	7,41	5,18	3,52	1,22
Riket	3,91	7,66	8,39	7,31	6,45	4,99

sammen antall bruk etter Jordbruksstellingen og antall utvalgte bruk. Vi ser av denne at utvalgets relative størrelse varierer fra 2,73 pct. i Akershus til 4,84 i Nordland. Men det som er like viktig, det er at det absolutte utvalg i enkelte av fylkene blir meget lite, et forhold som er av betydning for hvor langt materialet kan brukes som beregningsgrunnlag for små geografiske enheter. Det annet spørsmål: om de utvalgte herreder har vært representative, er et spørsmål som vi senere skal berøre. Ellers er den ulike representasjon fra fylke til fylke av mindre betydning, forutsatt at de utvalgte bruk innen hvert fylke også virkelig er representative.

Til belysning av dette har vi utarbeidet en tabell som for de utvalgte bruk gjengir hvor mange pct. deres areal og tallet av de forskjellige husdyrslag utgjør av hele arealet og alle husdyr i hvert fylke. (Tab. b foreg. side).

Det denne tabell viser, er at vi har fått et for stort utvalg av større bruk. De små bruk er m. a. o. underrepresentert. For riket under ett hadde vi således et utvalg på 3,91 pct. av alle bruk, mens de utvalgte bruk hadde 7,66 pct. av hele innmarksarealet, 8,39 pct. av alle hester, 7,31 pct. av storfe, 6,45 pct. av sauene og 4,99 pct. av geitene. Denne tendens til overrepresentasjon av de store bruk går igjen i alle fylker, men den er mest utpreget over Østlandet og i Nord-Trøndelag. Det mest representative utvalg har Nordland fylke med 4,84 pct. av brukene, 5,16 pct. av arealet, 5,99 pct. av hestene, 5,00 pct. av storfe, 5,00 pct. av sauene og 1,71 pct. av geitene.

Det sier sig nu selv at utvalget ikke kan bli like godt for alle dyreslag. Dårligst må det bli for geitene, som ikke hører med til de husdyr som holdes på alle gårder i landet. En utvalgsmetode som bygger på brukene for å belyse det almindelige beitebruk, kan ikke gi en like fyldig representasjon av geitene som er sterkere bundet til enkelte strøk og innen disse også sterkere til enkelte bruk enn de andre husdyrene.

I hvilken grad de enkelte bruksstørrelser er kommet med i utvalget lar sig undersøke ved å sammenholde de utvalgte bruk med brukene etter Jordbruksstellingen av 1929 fordelt på klasser. For riket under ett får vi da følgende forholdstall:

	Under 20 dekar	20,1–50 dekar	50,1–100 dekar	100,1–200 dekar	Over 200 dekar
Utvalgte bruk i pct. av alle	1,15	3,58	6,80	9,81	14,74

Men dette er gjennemsnittstall som ikke gjengir hvordan utvalget har vært i de forskjellige fylker.

Følgende procenttabell (tabell c) vil gi et billede av utvalget i de enkelte bruksklasser i fylkene.

Tabellen viser for det første at de meget små bruk på under 20 dekar overalt — undtagen i Nordland — er sterkt underrepresentert, og det er ellers i alle fylker en stigende representasjon fra klasse til klasse inntil bruk på 50—100 dekar.

Tabell c.

Fylker	Under 20 dekar	Fra 20,1–50 dekar	Fra 50,1–100 dekar	Fra 100,1–200 dekar	Over 200 dekar
	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.
Østfold	0,22	0,58	3,49	10,35	14,43
Akershus	0,17	0,59	2,70	6,24	12,86
Vestfold	0,19	1,10	3,42	8,50	14,49
Hedmark	0,42	1,29	4,95	12,02	21,85
Opland	0,34	1,91	7,83	10,45	15,00
Buskerud	0,37	1,95	6,19	14,01	19,16
Telemark	1,76	3,75	6,31	9,66	9,76
Aust-Agder	0,99	7,98	17,72	10,91	—
Vest-Agder	2,20	7,30	15,13	13,64	—
Rogaland	1,21	4,16	8,13	18,29	4,26
Hordaland	0,69	4,36	11,40	14,71	8,70
Sogn og Fjordane	1,04	4,81	7,59	5,94	6,82
Møre og Romsdal	0,56	3,99	8,28	12,14	9,30
Sør-Trøndelag	0,66	3,66	6,75	4,94	5,52
Nord-Trøndelag	0,43	2,06	5,30	11,40	17,09
Nordland	4,04	4,35	5,15	5,93	2,70
Troms	0,94	3,35	8,83	13,59	—
Finnmark	1,00	7,81	11,26	18,92	—

For de høiere klasser er forholdet ikke likt for de forskjellige fylker. I de tre lavlands- og innlandsfylker østpå og i Nord-Trøndelag stiger utvalgsprosenten sterkt med bruksstørrelsen helt til de største bruk. Procenten stiger også i Telemark, men ikke sterkt. I Agderfylkene og Sogn og Fjordane stiger procenten til bruksklassen 50—100 dekar og synker for neste klasse med dog relativt høie procenter i denne i Agderfylkene. I Vestlandsfylkene Rogaland, Hordaland, Møre og Romsdal og i Troms og Finnmark stiger procenten til bruksklassen 100—200 dekar og synker for høieste klasse. Sør-Trøndelag har relativt jevne procenter fra klasse 50—100 dekar. Nordland er det eneste fylke som har et godt representativt utvalg for alle klasser.

Skal vi felle en felles dom om utvalget på grunnlag av disse tall, må det bli følgende: I Nordland fylke er det lykkes tellerne å få en god representasjon av de forskjellige bruksstørrelser, i Sør-Trøndelag og Sogn og Fjordane er dette også lykkes for de egentlige gårder, mens småbrukene er dårlig representert. For de andre fylker er derimot utvalget preget av de feil som ofte er typiske for en enquête. Først og fremst synes tellerne å ha vært tilbøielige til å betrakte den litt større bondegård som etter jordfordelingen er den mest almindelige i vedkommende strøk som det mest typiske bruk, dernæst har de festet sig ved de største bruk som representative der hvor de finnes i større antall. Det er som ved en enquête: det som faller i sinnen gjennem jordvidde og besetningenes størrelse, fester telleren sig ved.

Når man nu skal bedømme representasjonens godhet, må man dog ikke bare

feste sig ved disse procentene. Saken er nemlig den at en høi procent i en av de større bruksklasser i mange tilfelle representerer så få bruk at utvalget allikevel kan bli lite å stole på. Selve den utvalgte masse må nemlig være av en viss størrelse hvis den skal kunne bli et representativt utvalg. Til illustrasjon av hvad de ulike procenter kan bety, skal vi nevne at i Vest-Agder gav procenten 2,20 for bruk under 20 dekar 111 bruk, og procenten 15,13 for bruk på 50—100 dekar 64 bruk og i Nord-Trøndelag gav procenten 5,30 i gruppen 50—100 dekar 114 bruk, mens procenten 17,09 i gruppen over 200 dekar gav 80 bruk.

Variasjonen i procentene er derfor berettiget. Undersøker man nu utvalget etter andre kjennetegn innen bruksklassene enn antall bruk — som etter areal og husdyrholt — så viser det sig at det også innen hver bruksklasse har vært en tendens til å velge ut de litt større bruk. Denne skjevhets i utvalget som vi har konstatert, er dog av mindre betydning for det endelige resultat, forutsatt at materialet er representativt for hver bruksklasse, fordi man ved å veie bruksklassene med alle bruk i hver klasse allikevel kan få et riktig resultat for riket.

Om det er nødvendig å gå veien om bruksklassene, beror nu på om beitebruks karakter skifter fra klasse til klasse.

Vi har ovenfor pekt på at utvalgsmaterialet består av for store bruk og at det forsåvidt ikke er representativt. Et annet spørsmål er det om det er representativt for beitebruket. I de opgaver som blev innsamlet, finnes det to kjennetegn som skulle gi uttrykk for beitebruket ved de utvalgte bruk. Det ene av Tabell d.

Fylker	Jordbruksstillingen 1929		Med i Beitetellingen 1935	
	Kultur-beite	I forhold til innmark	Kultur-beite	I forhold til oppgitt innmarks-areal Beitetell. 1935
	Dekar	Pet.	Dekar	Pet.
Østfold	14 747	1,75	4 471	5,59
Akershus	22 418	2,41	5 146	7,31
Hedmark	25 897	2,75	8 906	9,53
Opland	24 611	2,93	5 325	7,43
Buskerud	8 316	1,49	2 250	4,51
Vestfold	7 911	1,47	2 798	7,49
Telemark	5 684	1,54	1 516	7,10
Aust-Agder	436	0,26	548	3,36
Vest-Agder	1 289	0,58	740	4,73
Rogaland	7 008	1,46	2 836	8,91
Hordaland	2 076	0,39	1 895	4,74
Sogn og Fjordane	836	0,18	517	1,79
Møre og Romsdal	2 557	0,39	643	1,35
Sør-Trøndelag	4 260	0,59	1 160	3,04
Nord-Trøndelag	6 794	1,00	3 021	4,81
Nordland	473	0,07	—	—
Troms	369	0,12	203	1,14
Finnmark	13	0,01	15	0,23
Riket	135 695	1,36	41 990	5,50

disse kjennetegn er arealet av kulturbeite, det annet er om vedkommende bruk er medlem av fjøsregnskapslag.

Undersøker vi nu det første forhold, finner vi at kulturbeitet utgjorde 5,50 pct. av innmarken i utvalgsmassen mot 1,36 pct. av alle bruk etter Jordbruksstillingen av 1929. Nu er det nok så at areal utlagt til kulturbeite er meget utvidet siden 1929, men allikevel tyder tallene på at kulturbeitet var meget sterkt utbredt blandt utvalgsmassens bruk enn blandt alle bruk. Dette skulde m. a. o. tyde på at vi i alt har fått med bruk som driver et mere intenst beitebruk enn det er almindelig i landet. Denne overrepresentasjonen av kulturbeitet gjelder alle fylker undtagen Nordland. Procentene for fylkene er gjengitt i tabell d, foregående side.

Antallet av bruk i utvalgsmassen som var medlemmer av fjøsregnskapslag, var 32 pet., av alle rikets bruk med husdyrhold var tallet av fjøsregnskapsbruk bare 5 pct. Fjøsregnskapsbrukene var m. a. o. 6 ganger så sterkt representert i utvalgsmassen som blandt alle bruk i riket. Sammenligningen er dog ikke helt riktig, fordi fjøsregnskapslagenes bruk gjennemgående er større bruk, og da de små bruk er sterkt representert blandt alle bruk enn i utvalgsmassen, må overrepresentasjonen av fjøsregnskapsbruk i de større bruksklasser være mindre enn disse tall viser. Representasjonen av fjøsregnskapsbruk i de enkelte fylker sees av følgende tabell:

Tabell e.

Fylker	Antall besetninger i fjøsregnskaps- og melkeveienslag	Av antall besetninger Jordbr. tell. 1929 — var med i fjør.- og melkeveienslag 1935	I Beitetellingen 1935		
			Antall besetninger	Av disse var med i fjøsregnsk.- og melkeveienslag	I regnskapslag
		Pct.			Pct.
Østfold	725	7,4	423	243	57,4
Akershus.....	857	5,5	332	186	56,0
Hedmark	1 109	6,7	564	336	59,5
Opland	1 532	10,2	587	344	58,6
Buskerud	482	5,2	416	148	35,5
Vestfold	491	6,5	257	153	59,5
Telemark	229	2,6	351	48	13,6
Aust-Agder.....	257	3,8	332	148	44,5
Vest-Agder	217	2,2	459	65	14,1
Rogaland	644	5,1	545	121	22,2
Hordaland	319	1,7	679	124	18,2
Sogn og Fjordane	371	3,1	495	56	11,3
Møre og Romsdal.....	563	4,0	666	200	30,0
Sør-Trøndelag	962	7,9	467	157	33,6
Nord-Trøndelag	1 087	10,2	465	218	46,8
Nordland	185	0,9	854	81	9,5
Troms	130	1,2	316	22	6,8
Finnmark	—	—	155	—	—
Riket	10 160	4,75	8 363	2 650	31,69

Denne overrepresentasjon av fjøsregnskapsbruk skulde nu tyde på at vi har fått med bruk som har et mere utviklet husdyrbruk enn gjennemsnittet. Det er en kjent sak at melkeutbyttet hos fjøsregnskapsbrukene er større, til dels betydelig større enn gjennemsnittet. Hvordan dette stiller sig i de forskjellige fylker, viser følgende tabell:

Tabell f.

Fylker	Gjennemsnittlig melkemengde i 1935 pr. ku		
	A. etter den offisielle statistikk	B. etter fjøs- regnskaps- lagene	Relative tall for B (A = 100)
Østfold	2 109	2 931	139,0
Akershus.....	2 172	2 929	134,9
Hedmark	1 957	2 662	136,0
Opland	1 739	2 131	122,5
Buskerud	1 944	2 484	127,7
Vestfold	2 067	2 704	130,8
Telemark	1 881	2 648	140,8
Aust-Agder.....	1 663	2 538	152,6
Vest-Agder	1 626	2 671	164,3
Rogaland	1 832	2 831	154,5
Hordaland	1 387	2 360	170,2
Sogn og Fjordane	1 183	1 655	139,9
Møre og Romsdal.....	1 167	1 755	150,4
Sør-Trøndelag	1 635	2 410	147,4
Nord-Trøndelag	1 839	2 573	139,9
Nordland	1 393	2 025	145,4
Troms	1 320	1 960	148,4
Finnmark	1 280	—	—
Riket	1 698	2 426	142,9

Årsaken til overrepresentasjonen av fjøsregnskapsbrukene ligger først og fremst i at det er disse bruk som har lettest for å gi pålitelige oppgaver. Tellere, som var fjøsregnskapsførere, har selv sagt tatt med mange av disse bruk fordi oppgavene var lette å få. Derved skulde selve grunnoppgavene bli gode, men til gjengjeld mindre representative.

Av denne gjennemgåelse fremgår det at vi har fått et utvalg av bruk som har sterkere husdyrbruk enn almindelig i riket, og at vi derfor har fått et utvalg av bruk som også har et annet beitebruk enn gjennemsnittet i riket.

Under disse forhold er det klart at Byrået måtte foreta en korreksjon av tallene før materialet kunde brukes, og denne korreksjon måtte først og fremst ta sikte på oppgavene for melkekyrne.

Før vi gir en nærmere forklaring på hvordan denne korreksjon er foretatt, vil vi nevne hvordan bearbeidelsen er foregått. Det oprinnelige tellingsmateriale blev først summert herredsvis, derefter fogderivis. For å kunne bestemme tallene for hvert fogderi, blev brukene først gruppert etter størrelsen, og fogdertallene blev bestemt etter den størrelsestype som utgjorde tyngden av brukene i vedkommende fogderi. Under fastsettelsen av fogderitallene er det m. a. o.

tatt hensyn til brukenes fordeling etter størrelse. Fylkestallene er så igjen bestemt på grunnlag av fogderitallene. Hvert fogderis tall er bestemt på grunnlag av utvalgsmaterialet og den samlede husdyrbestand i fogderiet; fylkestallene er så kommet frem som en sum av fogderitallene. Til korreksjon av denne beregning har man så igjen for hvert fylke gjort en annen beregning. Denne har tatt sitt utgangspunkt i en gruppering av alle utvalgsbrukene etter størrelse; gruppene er så veiet med antall husdyr i hver størrelsesgruppe etter Jordbruks-tellingen av 1929. På grunnlag herav har man så fått tallene for hele fylket. En sammenligning av de tall som er kommet frem via fogderiene og de tall som er kommet direkte frem via størrelsesgruppene innen hvert fylke, viser nu at beregningen via fogderiene helt ut har vært forsvarlig. Differansen mellom disse to beregninger har alt i alt vist sig å være meget ubetydelig. Ved denne fremgangsmåte har man altså fått eliminert den feil i materialet som ligger i at de større bruk har vært overrepresentert.

Til korreksjon av de tall som man på denne måte er kommet til, er følgende fremgangsmåte benyttet:

Man har tatt sitt utgangspunkt i tellingens føropgaver som omfatter før i beitetiden, d. v. s. selve beitingen + tilskuddsføret. For å korrigere disse oppgaver har man foretatt en beregning av størrelsen av årsføret for de forskjellige distrikter og for de forskjellige dyreslag og de enkelte kategorier under hvert dyreslag. Beregningen av årsføret er foretatt på grunnlag av dyrenes kroppsvekt og ydelse, idet man har gått ut fra anerkjente fysiologiske normer for det antall førenheter som trenges til vedlikeholdsfør pr. kg. levende vekt, og produksjonsfør pr. kg. melk m. v. Den kroppsvekt som er lagt til grunn, er beregnet ut fra den offisielle statistikkens tall for slaktevekt. På denne måte får vi to slags oppgaver. Den ene over årsføret som er beregnet i Byrået på grunnlag av den offisielle statistikk over kroppsvekt og ydelse, den annen over føret i beitetiden, hvor de samme fysiologiske normer er lagt til grunn, men hvor føret i beitetiden skal beregnes av tellerne etter virkelig kroppsvekt og ydelse på de utvalgte bruk. Mellom de to sett oppgaver man får på grunnlag av disse to beregninger — førenheter pr. dyr og dag i beitetiden og førenheter pr. dyr og dag i resten av året — viste det sig å være et misforhold. Førenheter pr. dyr og dag i beitetiden lå nemlig vesentlig høiere enn for resten av året. Dette stemte ikke med de andre oppgaver man hadde om melkeproduksjonen m. m. til de forskjellige tider av året, og det var derfor nødvendig å foreta en korreksjon. At dette misforhold måtte komme frem, er klart etter det man ovenfor har nevnt om materialets representative karakter. Til støtte for den korreksjon som er foretatt, har man for det første brukt oppgavene over melkemengden i de forskjellige deler av året i de forskjellige distrikter. Meieristatistikken har her gitt en meget god indikasjon. Dessuten har man tatt i betrakning de oppgaver over kyrnes bærerid som blev innhentet på skjema B (se bilag 4). Disse oppgaver viser at det var 65 herreder hvor de vinterbare kyr (bærerid desember—februar) er i overvekt, 68 herreder hvor de høstbare kyr (bærerid september—november) er i

Tabell g.

Fylker	Beitet i 1935 i pct. av et middelsår		
	Gruppe I	Gruppe II	Gruppe III
	Havnehage, hjemmehavn	Innmark og kulturbeite	Seterbeite m. v.
Østfold	80,8	74,6	84,4
Akershus.....	81,8	77,5	91,0
Hedmark	91,6	89,3	100,1
Opland	92,3	88,8	99,3
Buskerud	81,8	75,9	92,5
Vestfold	71,0	68,1	76,8
Telemark	75,6	78,6	89,0
Aust-Agder	77,2	70,0	89,2
Vest-Agder	81,2	79,8	83,5
Rogaland	88,1	91,4	96,7
Hordaland	90,8	94,6	91,6
Sogn og Fjordane	95,0	96,3	97,2
Møre og Romsdal.....	88,7	91,9	93,3
Sør-Trøndelag	98,5	96,6	96,0
Nord-Trøndelag	91,8	88,9	93,1
Nordland	98,0	89,5	98,1
Troms	96,7	102,7	102,5
Finnmark	106,0	100,0	107,5
Riket	88,2	86,4	93,4

overvekt og 102 herreder hvor de vårbære kyr (bærerid mars—mai) er i overvekt. De vinterbære har sin største melkemengde om vinteren og våren, nemlig laktasjonsperiodens 5 første måneder (januar—mai). De høstbære melker det allermeste om vinteren, mens de vårbære melker det meste i beitetiden. Efter dette er det $68 + 65$ herreder = 133 herreder som etter kyrnes bærerid å dømme har størst melkemengde pr. dyr og dag i månedene utenom beitetiden, mens 102 herreder har avgjort størst melkemengde i beitetiden. Opgavene er ellers mindre fullstendige.

De distriktsvise opgaver over melkemengdens fordeling over årets forskjellige måneder tyder på at beitemånedenes melkemengde er forholdsvis størst i Rogaland (Jæren) og Nord-Trøndelag, delvis på Oplandene og ganske sikkert i Nordland og Troms fylker.

Går man ut fra at melkeproduksjonen i beitetiden pr. måned er litt større enn i resten av året, kan man altså vente at opgavene over anvendte førenheter pr. ku og dag i beitetiden viser sig å være litt større enn gjennomsnittlig i resten av året. Efter de korrigerte opgaver får man for rikets bygder i beitetiden 4,38 førenheter pr. ku og dag mot 4,15 førenheter i resten av året.

Til en riktig vurdering av tellingsmaterialet hører også opgavene over beiteutbyttet sommeren 1935 i forhold til middelsåret (se skjema B, bilag 4). Disse opgaver viser at beiteutbyttet i det hele lå litt under middels. Lavest for innmark og kulturbeite med 86,4 pct. av middelsåret, for havnehagene og annen hjemmehavn i utmark 88,2 pct., seterbeite stod best med 93,4 pct. av middelsåret. Relativt dårligst var beitet på Østlandet og Sørlandet, best i Nord-Norge, som det fremgår av tabell g ovenfor.

2. Resultatet av tellingen.

Årsføret for landets besetning pr. 20. juni 1935 av hester, storfe, sau og geit er beregnet til 2 375 813,1 tonn førenheter. Av dette var det fôr som dyrene tar gjennem beite 767 597,6 tonn f. e. eller 32,31 pct. av det hele.

Det tilskuddsfôr som dyrene fikk i beitetiden var 63 772,3 tonn f. e. eller 2,68 pct. av årsføret. Tilsammen i beitetiden gir dette 831 369,9 tonn f. e. eller 34,99 pct. av årsføret. I resten av året — altså utenom beitetiden — gikk det med 1 544 443,2 tonn f. e. Dette svarer til 65,01 pct. av årsføret. Som man ser, utgjør det fôr som dyrene tilegnet sig under beitingen meget nær $\frac{1}{3}$ av årsføret.

Opgavene over beitefôret i tabellene er ikke helt fullstendige. Utenfor sommerbeitingen foregår nemlig også vinterbeite. Dette spiller dog en helt underordnet rolle. Efter de opgaver som man innhentet om dette, skulde vinterbeitet gi et tillegg til fôret på 9 911,9 tonn førenheter*). Dette betyr et tillegg til sommerbeitet på 1,28 pct. Beiteprocenten blev på denne måte hevet med 0,42 pct. fra 32,31 til 32,73. Vinterbeitet spiller bare nogen rolle for småfeet. Vi kan nevne at beitet for sauene blev øket med 2,9 pct. ved vinterbeitet og for geitene med 2,9 pct., og beiteprocenten steg for sauene på denne måte fra 50,0 til 52,9 og for geitene fra 61,5 til 64,4.

Beregningene over årsføret er foretatt for hele besetningen pr. 20. juni 1935. Men da dette ikke er det samme som den gjennomsnittlige besetning for året, blir beregningene av årsføret noget for høie og beiteprocentene følgelig for lave. For å korrigere disse opgaver har man først forsøkt å finne husdyrbestandens gjennomsnittlige størrelse. Ved hjelp av opgaver over tallet på husdyr både om vinteren og om sommeren vil man iallfall kunne få et riktigere uttrykk for husdyrbestanden i årets løp enn ved bare å holde sig til 20. juni.

De siste tellingsopgaver over vinter- og sommerbesetninger gjelder 1. januar og 20. juni 1929. På grunnlag av disse opgaver har man beregnet besetningens størrelse pr. 1. januar 1935. Næste side sammenstilles resultatene av denne beregning med den representative tellings opgaver pr. 20. juni 1935.

Endringene i kreaturstyrken kan i hovedsaken karakteriseres på den ene side som en stadig vekst, gjennem tilkomne nye dyr og gjennem tilvekst og oprykning fra lavere til høiere aldersklasse; på den annen side skjer som en naturlig motvekt slakting, salg og tap av dyr. Hvis alt dette foregikk jevnlig igjennem, så ville man ha en nærmest konstant kreaturstyrke året rundt.

Utviklingen i husdyrbruket har gått i retning av å holde kreaturstyrken mere jevn eller konstant enn tidligere. Under det primitive februk foregikk næsten all produksjon i sommerhalvåret og næsten all slakting om høsten. Den gang var det altså en meget større forskjell på kreaturstyrken sommer og vinter enn nu. Men fremdeles slaktes det mere om høsten enn til andre årstider, særlig

*) Se Vinterbeite s. 29.

Tabell h.

Dyreslag	1. januar 1935	20. juni 1935	Gj.snitt for året	Herefter beregnet å r s f ö r tonn f.e.
H e s t e r:				
Over 3 år	152 924	155 095	154 009	297 951,9
Under 3 år	24 932	27 519	26 226	42 810,4
Tilsammen	177 856	182 614	180 235	340 762,3
S t o r f e:				
Kyr, kviger, okser	838 810	835 467	837 138	1 288 475,6
Ungfe 1—2 år	195 829	229 040	212 434	193 794,2
Kalver under 1 år	177 228	263 732	220 480	145 726,5
Tilsammen	1 211 867	1 328 239	1 270 052	1 627 996,3
S a u e r:				
Over 1 år	719 760	912 243	816 001	176 297,2
Under 1 år	228 371	824 444	526 407	64 363,8
Tilsammen	948 131	1 736 687	1 342 408	240 661,0
G e i t e r:				
Over 1 år	169 412	210 188	189 800	46 162,4
Under 1 år	44 206	123 827	84 017	6 965,1
Tilsammen	213 618	334 015	273 817	53 127,5

på landet til eget bruk. Av lam er det en voldsom nedslakting om høsten, vesentlig med salg for øie. Og fremdeles er i vårmånedene antallet av fødte dyr meget større enn til andre årstider.

Det er flere årsaker til den nevnte ujevne fordeling av avgang og tilgang i besetningene, blandt annet virker beitebruket sterkt inn her.

I mangel av andre sikre holdepunkter for en beregning over kreaturbesettingenes gjennemsnittlige størrelse i året kan man forsøksvis gå ut fra at den skal være omkring det gjennemsnittlige av de to opgaver som nærmest betegner minimum og maksimum. Med utgangspunkt i denne kreaturstyrke har man beregnet årsføret for denne husdyrstyrke.

Efter denne nye beregning forminskes årsføret fra 2 375 800 til 2 263 000 tonn f.e., mens beiteføret blir uforandret.

Ved siden av denne mere summariske beregning har man foretatt en annen mere detaljert beregning, ved hvilken det så vidt mulig er tatt de nødvendige hensyn til tilgang og avgang til forskjellige årstider, til enkelte dyreslag og aldersklasser m. v. (se tabell i, næste side).

Denne beregning gav et førforbruk på 2 276 790 tonn f.e.

De to beregninger, som bygger på helt forskjellige fremgangsmåter, gir ikke helt de samme resultater, men begge gir mindre årsfør og selvsagt høyere beiteprocenter. Reduksjonen blir som tabell i viser, ikke liten for småfeet, hvis beiteprosent på grunn av det reduserte årsfør heves betydelig.

Beregningen av årsføret omfatter for det første det av årets høstutbytte som er føret op + beite + kjøpt kraftfør. Beregningen gir som resultat 2 276 790

Tabell i.

Dyreslag	Beregnet årsfør tonn f.e.	Beregnet beite tonn f.e.	Beite- pct.	Beregnet redusert årsfør tonn f.e.	Beregnet beitepct. etter redusert årsfør
Hester	345 497,3	85 601,8	24,12	343 569	24,91
Storfe	1 671 160,7	484 815,8	29,01	1 608 220	30,15
Sauer	297 895,2	160 758,0	53,96	267 586	60,07
Geiter	61 259,9	36 422,0	59,45	57 415	63,44
Sum og gj.snittspct.	2 375 813,1	767 597,6	32,31	2 276 790	33,71

tonn f.e. Herav utgjør beite 777 509,5*) tonn f.e. Disse 777 509,5 tonn f.e. er den del av gressmarkens produksjon av førstoffer som tas ut i form av beite. Den annen del av gressmarkens produksjon er høiet. Produksjonen av høi kan settes til 1 050 000 tonn f.e. Tilsammen blir dette 1 827 500 tonn f.e. som samlet produksjon av gressmark. Det som dyrene selv høster gjennem beite, skulde altså utgjøre ca. 42 pct. av hele gressmarkens avkastning. Disse beregninger må selvsagt ikke tas som om vi her har å gjøre med et opgjør over avkastningen bygget på noiaktig første regnskap. Høiavlingen er som all høststatistikk beregnet på grunnlag av en enquêtemessig statistikk. Beiteutbyttet er som vi har pekt på ovenfor også beregnet. Og begge beregninger kan variere noget fra det virkelige. Det er mulig at beiteutbyttet ligger noget for høit til tross for revisjonen av opgavene. Men vi må i denne forbindelse merke oss at høiutbyttet i 1935 var over middelsåret. Vi gir tallene med disse reservasjoner. De har tross de svakheter som kleber ved dem, stor interesse.

Disse tall for riket under ett dekker over store ulikheter fra landsdel til landsdel. En sammenstilling av årsføret og beiteføret og før fra gressmark og beitefør for hvert fylke er gjort i tabell j, næste side.

Den første sammenstilling, tabellens rubrikk 1 og 2, gir uttrykk for den rolle beitet spiller for dyrenes føring, den annen sammenstilling gir uttrykk for hvor stor del beiteføret utgjør av gressmarkens produksjon. Variasjonene i beiteprosentene fra ca. 20 pct. i lavlandsfylkene østpå til 35—45 pct. på Vestlandet henger dels sammen med beiteteminens lengde, dels med husdyrbestandens sammensetning, dels med tilgang på beitesmark, dels med det tilskuddsfør som gis og dels med ulikheter i jordbruksdriften, forhold som vi ikke vil komme inn på her. Tallene er her gitt som en generell oversikt over hvordan det tallmessige forhold mellom årsfør og beitefør stiller seg i fylkene. Men vi merker oss at det gir ikke forbruket i beitetiden som del av årsføret. Tilskuddsføret i beitetiden er nemlig ikke regnet med i beiteføret. Den annen sammenstilling, beiteføret i prosent av gressmarkens samlede avkastning, viser mindre variasjoner fra fylke til fylke enn beiteprosenten, og svingningene i disse to rekker svarer ikke til hverandre, noget som er ganske naturlig. De siste tall gir som sagt først og fremst et uttrykk for avkastningens deling på høi og beite og må ikke tas som uttrykk for fordelingen av kreaturenas før av gressvekster

*) Tillagt vinterbeitet.

Tabell j.

Fylker	Beitetellingen 1935			Beregnet høiavling tonn f.e.	Beregnet før hentet fra gress- marken tonn f.e.	Plante- føret (utenfor åker- vekster) i pet. av årsfør	Beitet i forhold til gress- markens hele för- produksjon
	Beregnet årsfør tonn f.e.	Beregnet beite tonn f.e.	Beitet i pet. av årsfør				
Østfold	164 559,2	32 152,5	19,54	62 806,8	94 959,3	57,71	33,86
Akershus.....	174 368,3	35 432,1	20,32	69 413,2	104 845,3	60,13	33,79
Hedmark	200 193,0	55 236,2	27,59	87 158,8	142 395,0	71,11	38,79
Opland	201 838,0	67 055,2	33,22	71 863,2	138 918,4	68,83	48,27
Buskerud	119 034,2	28 445,3	23,90	51 590,0	80 035,3	67,24	35,54
Vestfold	105 784,6	21 996,5	20,79	43 402,4	65 398,9	61,82	33,63
Telemark	90 022,4	26 009,8	28,89	32 334,0	58 343,8	64,81	44,58
Aust-Agder.....	46 373,2	14 221,8	30,67	17 772,4	31 994,2	68,99	44,45
Vest-Agder	69 840,7	24 678,6	35,34	23 604,0	48 282,6	69,13	51,11
Rogaland	198 713,2	84 701,0	42,62	57 850,0	142 551,0	71,74	59,42
Hordaland	161 650,9	62 649,2	38,76	68 722,8	131 372,0	81,27	47,69
Sogn og Fjordane	151 476,3	67 653,5	44,66	61 430,0	129 083,5	85,22	52,41
Møre og Romsdal	146 974,3	56 187,0	38,23	85 693,6	141 880,6	96,53	39,60
Sør-Trøndelag ...	156 129,3	48 964,8	31,36	102 786,4	151 751,2	97,20	32,27
Nord-Trøndelag ..	131 148,4	41 087,3	31,33	75 158,0	116 245,3	88,64	35,35
Nordland	152 344,8	59 948,2	39,35	88 509,6	148 457,8	97,45	40,38
Troms	81 948,2	32 619,8	39,80	38 818,4	71 438,2	87,17	45,66
Finnmark	23 414,1	8 558,8	36,55	9 574,4	18 133,2	77,45	47,20
Riket	2 375 813,1	767 597,6	32,31	1 048 488,0	1 816 085,6	76,44	42,27

innen hvert fylke. Høiavlingen føres ikke alltid op i det fylke den er høstet. Enkelte fylker selger høi og andre kjøper, så fordelingen av førforbruket er en annen enn den avlingstallene gir. Vi merker oss således den lave procent av beitegress i Sør-Trøndelag, et fylke som alltid har hatt høi til salg.

Vi har hittil festet oss ved beitet for alle husdyr uttrykt ved antall førehheter i forhold til årsfør. Men dette gir et meget ufullstendig bilde av beitebruket, fordi betydningen av beitet er så ulik for de forskjellige dyreslag. Efter de oppgaver som beitetellingen gir, hentet hestene ca. 25 pct. av sitt før på beite, kyrne ca. 30 pct., de voksne sauene ca. 50 og geitene ca. 60 pct. Denne regel at beitenes betydning er minst for hestene, noget større for kyrne, men størst for småfeet, gjelder alle distrikter (se tabell k på neste side).

Følger vi tallene i denne tabellen, finner vi ikke bare at denne regel gjentar seg fra fylke til fylke, men vi finner også stort sett én og samme rangordning mellom fylkene for alle dyreklasser. Vi må dog tilføie at det er ikke mulig å få helt sikre tall for geitene gjennem en representativ telling. De gis dermed alt forbehold for de enkelte fylker. Og denne rangordning er: Laveste beiteprocenter har lavlandsfylkene østpå for alle dyreslag, men nær op til disse kommer Buskerud. Derefter kommer Hedmark, som dog har høiere beiteprosent for hestene enn Telemark og Aust-Agder. Opland har høiere beiteprosent enn ellers på Østlandet, men ligger ellers stort sett — bortsett fra hestene —

Tabell k.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger og okser over 2 år	ungfe 1-2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
1. Riket	Beite-pct.	Beite-pct.	Beite-pct.	Beite-pct.	Beite-pct.	Beite-pct.	Beite-pct.	Beite-pct.	Beite-pct.
1. Riket	24,60	25,91	29,57	30,83	22,63	50,01	61,69	61,53	48,98
2. Fylkene:									
Østfold	16,9	16,2	20,3	23,4	11,8	38,7	41,2	—	—
Akershus.....	15,7	20,4	20,9	25,5	13,8	43,9	48,7	—	—
Hedmark	24,2	25,8	26,6	32,0	21,7	36,1	52,7	49,6	41,6
Opland	30,3	29,1	31,8	34,1	28,9	38,7	55,5	51,8	52,2
Buskerud	19,4	24,9	22,8	29,9	19,8	35,7	50,7	53,5	36,0
Vestfold	17,8	18,9	21,5	21,7	20,0	37,4	45,3	—	—
Telemark	20,4	22,5	29,2	28,9	26,3	37,6	55,4	60,7	46,8
Aust-Agder	20,3	19,6	31,4	32,1	20,0	41,0	56,4	49,3	49,5
Vest-Agder	24,7	29,4	35,3	33,4	20,0	51,2	61,9	65,0	44,5
Rogaland	32,6	35,1	37,3	36,0	24,1	58,2	63,4	65,3	54,2
Hordaland	26,0	23,8	31,9	34,0	21,8	53,1	65,5	66,0	54,8
Sogn og Fjordane	32,6	29,9	38,0	38,2	28,7	56,1	66,1	67,1	43,9
Møre og Romsdal.....	32,0	28,4	35,4	35,2	26,4	47,7	61,1	62,2	52,2
Sør-Trøndelag	24,2	22,1	30,0	29,3	21,8	45,4	57,4	64,4	49,2
Nord-Trøndelag	26,3	24,5	30,6	29,7	25,4	40,9	58,0	55,7	49,1
Nordland	32,3	31,4	37,4	35,1	23,5	49,7	63,5	63,5	53,8
Troms	35,4	29,8	37,0	33,7	25,8	49,8	62,4	66,6	54,7
Finnmark	25,9	25,0	30,6	30,7	22,8	47,3	65,6	54,7	42,8

nær Telemark. Noget høiere enn Telemark ligger tallene for Aust-Agder. Fra Vest-Agder kommer vi over i en ny type med høiere procenter for kyr og småfe. Hestene følger ikke helt regelen. Disse høie beiteprocenter — ganske sterkt varierende, men dog høie — gjelder til og med Møre og Romsdal. I Trøndelag møter vi så procenter som igjen nærmer sig Hedmark og Opland, mens de nordligste fylker igjen har procenter som ligger Vestlandsfylkene nær.

Vi kan tallmessig beskrive denne ulikhet i fylkene gjennem sammenstillingen på næste side.

Denne meget grove beskrivelse av beitets varierende betydning er selvsagt ikke tilfredsstillende. Det den gir, er et tallmessig uttrykk for hvor meget av sitt årsfør de forskjellige dyr henter på beite i de forskjellige deler av landet. Men den gir ikke noget uttrykk for om fôringen i beitetiden er sterkere enn om vinteren, heller ikke om beitet i og for sig er rikelig eller ei. Og det må ikke trekkes nogen bestemt slutning fra beiteprocentene til husdyrbrukets stilling. Vi peker i denne forbindelse som et eksempel på at Rogaland og Nordland har samme beiteprosent for kyr, men alle vet at driftsteknisk skiller jordbruket på Jæren, som setter preget på Rogalands tall, sig sterkt fra Nordlands jordbruk. Variasjonene i tallene kan m. a. o. føres tilbake til forskjellige årsaker.

Beiteprocentene er, som nevnt tidligere, resultatet av en beregning. Det

	Høieste og laveste beitepc. for		
	hester	kyr	sauer
Østfold Akershus Vestfold }	15,7—17,8	21,6—22,4	41,2—48,7
Buskerud	19,2	21,6	33,8
Hedmark Opland Telemark Aust-Agder }	20,3—30,3	26,7—31,8	36,9—38,8
Vest-Agder Rogaland Hordaland Sogn og Fjordane Møre og Romsdal }	24,7—40,1	31,9—38,0	47,7—58,2
Sør-Trøndelag Nord-Trøndelag }	25,6—26,3	29,1—32,0	40,9—45,6
Nordland Troms Finnmark }	25,9—35,4	30,6—37,4	47,3—49,8

er ikke tilfelle med de andre oppgavene som gir uttrykk for beitebruket, nemlig oppgavene over beitedager pr. dyr. Dette er en tellingsoppgave, som direkte er innhentet gjennem det representative materiale. Disse oppgaver over beitetiden er, som alle andre i tabellene, oppgitt for hvert dyreslag. For oversiktens skyld kunde man tenkt sig å regne ut en gjennomsnittlig beitetid for alle dyr, men dette har liten mening. Vi vil derfor holde oss til tallene som de er for de ulike dyreslag. Den korteste beitetid av de voksne dyrene har hestene, 95 dager, dernæst kyrne, 115 dager, så sauene og geitene 176 og 170 dager. Men disse tallene dekker over store variasjoner fra landsdel til landsdel. Hvordan beitetiden varierer fra fylke til fylke viser tabell 1 på neste side.

Denne tabell viser stort sett noget lignende billede som beiteprosentene, nemlig den korteste beitetid i lavlandsfylkene østpå og Buskerud, etter disse kommer Hedmark, Telemark, Aust-Agder og Opland¹⁾. Med Vest-Agder kommer vi over i Vestlandets lange beitetid, som i alle fylkene til og med Møre og Romsdal er utpreget for småfeet. Hordaland skiller seg ut fra de andre Vestlandsfylkene for hester og kyr. Trøndelag har kortere beitetid enn Vestlandsfylkene for alle dyreslag og ligger nærmest til Hedmark og Opland. I Nord-Norge blir beitetiden igjen lengere og nærmer seg beitetiden for Vestlandet. Disse variasjoner i beitetiden henger naturligvis først og fremst sammen med klimaet: kystklimaet gir leilighet til lengere beitetid. Dette er en av årsakene til Vestlandets og Nord-Norges lange beitetid. Men ved siden av dette spiller mørkhet eller mindre tilgang på rikelig beite inn. Hordalands korte beitetid for kreaturenene skyldes delvis dårlige beiter i kyststrøkene, og Oplands forholdsvis lange beitetid henger sammen med tilgangen på rike fjellbeiter. Men foruten disse

¹⁾ Hedmark og Opland har forholdsvis lengre beitetid for hestene.

Tabell 1.

Fylker	Antall beitedager for									
	Hester		Storfe			Sauer		Geiter		
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger og okser	ungfe 1-2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år	
1. Riket	95	103	115	114	93	176	150	170	133	
2. Fylkene.										
Østfold	74	76	88	93	59	139	121	—	—	
Akershus.....	76	89	94	97	64	141	122	—	—	
Hedmark	98	100	108	106	94	133	132	139	117	
Opland	110	114	122	124	116	147	144	145	146	
Buskerud	82	93	96	100	84	138	132	140	96	
Vestfold	75	88	90	86	82	144	137	—	—	
Telemark	81	86	113	107	105	140	135	143	128	
Aust-Agder	80	86	121	119	80	143	133	142	136	
Vest-Agder	91	99	130	121	77	183	157	186	122	
Rogaland	128	134	138	129	113	217	151	210	153	
Hordaland	92	97	118	119	84	194	158	190	151	
Sogn og Fjordane	113	114	135	133	112	179	166	191	120	
Møre og Romsdal.....	109	107	124	124	102	169	154	175	143	
Sør-Trøndelag	92	91	110	111	82	154	144	151	135	
Nord-Trøndelag	90	95	114	114	93	145	137	138	134	
Nordland	112	118	130	128	100	164	156	169	148	
Troms	117	118	122	121	112	159	158	163	150	
Finnmark	93	98	107	110	96	157	149	159	118	

forhold spiller også driftsmålene inn. Det er en kjent sak at den eldre type i norsk husdyrbruk var bygget på beite fra tidligste vår til seneste høst. En lang tid gikk så utviklingen i retning av kortere beitetid og mere stallföring. I den senere tid er utviklingen gått i retning av sterkere utnytting av beitet gjennem beite på innmark og kulturbete, og dette har igjen ført til en forlengelse av den gjennomsnittlige beitetid. Denne må nemlig bli lengere når stallföringen, som en tid var nokså utbredt i enkelte strøk, blir innskrenket eller faller bort. Den ulike utvikling i de forskjellige strøk av landet vil selvsagt ved siden av andre forhold sette sitt preg på beitetidens ulike lengde. Men tallene over beitetidens og beiteprosentene gir i og for sig ikke noget billede av brukstyper, fordi både det primitive og det moderne beitebruk kan forenes med forholdsvis lang beitetid. Og ingen av de opgaver vi har behandlet hittil, vil kunne gi et svar på spørsmålet om fôringens mere eller mindre rikelighet under beitetiden.

Beiteføret er nemlig ikke hele det fôr dyrene tar til sig under beitetiden. De fleste av husdyrene får også tilskuddsfôr. Alt i alt utgjorde tilskuddsfôret 7,7 pct. av alt fôr i beitetiden, men det varierer sterkt fra husdyr til husdyr. En oversikt over beitefôr og tilskuddsfôr er gitt i tabellen på neste side (tabell m).

Vi ser av denne at tilskuddsfôret i alt var 63 722,3 tonn førenheter eller 7,67 pct. av alt fôr i beitetiden. Mest får storfeet, 47 636,2 tonn førenheter, og dette var 8,95 pct. av alt fôr i beitetiden for dette dyreslag, hestene får 9 663,6

Tabell m.

Dyreslag	Beregnet årsfør i tonn f.e.	Beitefôret		Tilskuddsfôret		Tilsammen i beitetiden	
		Tonn f.e.	Pet.	Tonn f.e.	Pet.	Tonn f.e.	Pet.
Hester over 3 år ...	300 576,2	73 964,1	88,97	9 172,6	11,03	83 136,7	100
— under — ...	44 921,1	11 637,7	95,95	491,0	4,05	12 128,7	100
Tilsammen for hester	345 497,3	85 601,8	89,86	9 663,6	10,14	95 265,4	100
Storfe: kyr m. v.	1287 903,7	380 947,7	90,62	39 465,5	9,38	420 413,2	100
— ungfe 1—2 år.	208 943,1	64 424,1	96,12	2 601,6	3,88	67 025,7	100
— kalver	174 313,9	39 444,0	87,63	5 569,1	12,37	45 013,1	100
Tilsammen for storfe.	1671 160,7	484 815,8	91,05	47 636,2	8,95	532 452,0	100
Sauer over 1 år	197 090,3	98 567,7	95,23	4 937,1	4,77	103 504,8	100
— under —	100 804,9	62 190,3	99,15	532,2	0,85	62 722,5	100
Tilsammen for sauere	297 895,2	160 758,0	96,71	5 469,3	3,29	166 227,3	100
Geiter over 1 år	51 154,4	31472,8	97,01	972,6	2,99	32 445,4	100
— under —	10 105,5	4 949,2	99,39	30,6	0,61	4 979,8	100
Tilsammen for geiter	61 259,9	36 422,0	97,32	1 003,2	2,68	37 425,2	100
Tilsammen	2375 813,1	767 597,6	92,33	63 772,3	7,67	831 369,9	100

tonn førenheter som var 10,14 pct. av hestenes fôr i beitetiden. Minst får småfeet, sauene 5 469,3 tonn førenheter eller 3,29 pct. av alt fôr i beitetiden og geitene 1 003,2 tonn førenheter eller 2,68 pct. av alt fôr i beitetiden. Tilskuddsfôret spiller størst rolle for kalver, voksne hester og kyr — 9,4—12,4 pct. For alle de andre dyrene spiller det relativt sett liten rolle, fra 4,77 for de voksne sauene til 2,99 for geitene og under 1 pct. for lam og kje.

Tilskuddsfôrets betydning varierer selvagt sterkt fra fylke til fylke. Og for å illustrere dette har vi nedenfor stillet sammen tilskuddsfôret i procent av samlet fôr i beitetiden for hvert av de forskjellige dyreslag (tabell n på næste side).

Disse sammenligninger viser at tilskuddsfôrets betydning varierer meget sterkere fra fylke til fylke for ett og samme dyreslag enn det varierer fra dyreslag til dyreslag. Vi skal her først og fremst feste opmerksomheten ved de voksne kyr og peke på den store procent av tilskuddsfôr som kyrne får i Østfold og Akershus, ca. 22 pct. av hele fôrforbruket i beitetiden, at denne procent også er høy i Buskerud, Vestfold og Rogaland, og videre at den ligger lavt i de andre Vestlandsfylkene, i Trøndelag og i Nord-Norge. Vi vil understreke at den gjennemgående tendens i tallene er at tilskuddsfôret er av større viktighet over Østlandet, Sørlandet og Rogaland fylke enn i resten av landet.

Vi har i det foregående benyttet oss av beiteprocenter og beitedager som uttrykk for beitebruket, og vi har pekt på det tilskuddsfôr som gis. I en følgende sammenstilling er det gjort et forsøk på å jevnføre disse forskjellige mål. I denne har vi først ført opp antall beitedager, beitetiden i prosent av årets dager, fôr

Tabell n.

Fylker	Tilskuddsför i pct. av för i beitetiden						
	Hester		Storfe			Alle sauer	Voksne geiter
	over 3 år	under 3 år	kvr, kviger og okser	ungfe 1-2 år	kalver under 1 år		
	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
Østfold	22,8	10,0	21,8	8,7	18,0	4,9	—
Akershus.....	31,3	9,5	22,6	4,0	24,2	1,5	—
Hedmark	14,9	2,8	13,4	5,2	17,2	0,3	2,8
Opland	7,7	2,6	8,7	2,8	10,8	0,12	4,0
Buskerud	8,8	0,7	11,2	5,3	17,8	0,05	—
Vestfold	11,7	5,1	15,9	3,4	8,4	1,5	—
Telemark	9,5	3,7	8,1	5,8	9,7	1,8	4,2
Aust-Agder.....	12,6	6,6	7,3	9,0	13,9	0,12	0,3
Vest-Agder	18,2	6,9	8,2	5,2	12,2	0,8	3,5
Rogaland	13,2	6,8	11,8	6,6	25,9	10,0	8,1
Hordaland	2,8	2,9	3,9	1,2	5,2	3,8	5,4
Sogn og Fjordane	3,3	1,5	2,4	1,6	4,7	1,3	2,4
Møre og Romsdal.....	2,8	2,4	2,6	1,8	7,8	1,2	4,8
Sør-Trøndelag	4,4	2,5	4,4	2,1	7,0	0,5	0,6
Nord-Trøndelag	4,5	5,5	3,7	1,9	3,7	1,2	0,9
Nordland	3,9	3,6	2,8	2,4	14,4	0,2	0,6
Troms	4,9	2,0	3,0	2,5	10,8	0,2	1,0
Finnmark	5,2	—	6,7	3,0	10,0	0,5	1,4

i beitetiden i procent av årsför, dernæst beiteføret i procent av årsför og procenten av tilskuddsføret i beitetiden.

De 3 siste rubrikker vil gi et uttrykk for hvordan fôringen har vært i beitetiden. Hvis fôringen nemlig var like sterk i beitetiden som i resten av året, skulde antall beitedager i procent av årets dager være den samme som forbruket av för i beitetiden i procent av årsføret. Vi skal først se på hvordan disse forhold stiller sig for de forskjellige slags husdyr. Tallene er stillet sammen i tabell o.

Tabell o.

Dyreslag	Antall beitedager	Beitedager i pct. av året	För i beitetiden i pct. av årsför	Beiteförl i pct. av årsför	Tilskuddsför i pct. av för i beitetiden
Hester over 3 år	95	26,0	27,2	24,6	11,03
— under —	103	28,2	27,0	25,9	4,05
Storfe: Kyr m. v.	115	31,5	32,6	29,6	9,38
Ungfe 1-2 år	114	31,2	32,1	30,8	3,88
Kalver under 1 år....	93	25,4	25,8	22,6	12,37
Sauer over 1 år ¹	176	50,9	60,1	63,0	3,40
— under —	150	75,0	64,4	66,3	2,99
Voksne geiter ¹	170	46,5	64,4	66,3	2,99

¹ Sauer og geiter etter redusert årsför og med tillegg av vinterbeite.

Tabell p.

Fylker	Hester										Storfe				
	over 3 år					under 3 år					kyr, kviger og okser over 2 år				
	Antall beitedager	Beitedager i pct. av året	För i beitetiden i pct. av årsföret	Procent beiteförf av årsför	Pet.tilskuddsför av för i b.tidem	Antall beitedager	Beitedager i pct. av året	För i beitetiden i pct. av årsföret	Procent beiteförf av årsför	Pet.tilskuddsför av för i b.tidem	Antall beitedager	Beitedager i pct. av året	För i beitetiden i pct. av årsföret	Procent beiteförf av årsför	Pet.tilskuddsför av årsför
Østfold	74	20,3	21,9	16,9	22,8	76	20,8	18,1	16,2	10,0	88	24,1	25,9	20,3	21
Akershus	76	20,8	22,9	15,7	31,3	89	24,4	22,5	20,4	9,5	94	25,6	27,0	20,9	22
Hedmark	98	26,8	28,4	24,2	14,9	100	27,4	26,6	25,8	2,8	108	29,6	30,7	26,6	13
Opland	110	30,1	32,8	30,3	7,7	114	31,2	30,0	29,1	2,6	122	33,4	34,8	31,8	8
Buskerud	82	22,5	22,0	19,4	8,8	93	25,5	25,1	24,9	0,7	96	26,3	25,6	22,8	11
Vestfold	75	20,5	20,2	17,8	11,7	88	24,1	19,9	18,9	5,1	90	24,7	25,6	21,5	15
Telemark	81	22,2	22,5	20,4	9,5	86	23,6	23,3	22,5	3,7	113	31,0	31,7	29,2	8
Aust-Agder	80	21,9	23,3	20,3	12,6	86	23,6	21,0	19,6	6,6	121	33,2	33,9	31,4	7
Vest-Agder	91	24,9	30,2	24,7	18,2	99	27,1	31,6	29,4	6,9	130	35,6	38,4	35,3	8
Rogaland	128	35,1	37,6	32,6	13,2	134	36,7	37,6	35,1	6,8	138	37,8	42,2	37,3	11
Hordaland	92	25,2	26,8	26,0	2,8	97	26,6	24,5	23,8	2,9	118	32,3	33,2	31,9	3
Sogn og Fjordane	113	31,0	33,7	32,6	3,3	114	31,2	30,4	29,9	1,5	135	37,0	38,9	38,0	2
Møre og Romsdal	109	29,9	33,0	32,0	2,8	107	29,3	29,2	28,4	2,4	124	34,0	36,3	35,4	2
Sør-Trøndelag	92	25,2	25,3	24,2	4,4	91	24,9	22,6	22,1	2,5	110	30,1	31,4	30,0	4
Nord-Trøndelag	90	24,7	27,6	26,3	4,5	95	26,0	25,9	24,5	5,5	114	31,2	31,8	30,6	3
Nordland	112	30,7	33,6	32,3	3,9	118	32,3	32,5	31,4	3,6	130	35,6	38,4	37,4	2
Troms	117	32,1	37,3	35,4	4,9	118	32,3	30,4	29,8	2,0	122	33,4	38,2	37,0	3
Finnmark	93	25,5	27,3	25,9	5,2	98	26,8	25,0	25,0	—	107	29,3	32,8	30,6	6

De voksne hester får ganske stort tilskudd av förr utanom beitet, og dette gjør at föret i beitetiden i procent ligger høiere enn procenten av beitedager. Tallene skulde altså gi uttrykk for at hestene blir noget sterkere föret i sommertiden enn ellers i året, noget som i og for sig er naturlig, da det jevnt over er den tid på året da hestene har mest arbeide. For unghestene derimot, som har noget lengere beitetid enn de voksne hestene, viser tallene en litt svakere föring i beitetiden enn ellers i året. For de voksne kyrne blir forholdet omtrent som for hestene. De får på grunn av tilskuddsföret en litt sterkere föring i beitetiden enn ellers i året. Det samme gjelder ungfeet. Det egentlige småfe, sauér og geiter, som får lite tilskuddsför och har lang beitetid, får etter tallene å dømme en langt sterkere föring i beitetiden enn ellers i året. Nytingen av beitene er altså det viktigste grunnlag for saue- og geitholdet. Men disse tallene er rikstall, og de dekker over store forskjelligheter fra strøk til strøk. En sammenligning av tallene for de forskjellige fylker for de viktigste husdyrslag er gjort i tabell p.

Denne sammenstilling viser at det er en sterk sammenheng mellom beitedager og beiteprocent, noget som er selvfølgelig, da en av hovedfaktorene for beregning av beiteprosenten er tallet av beitedager. Hvis det nu ikke var gitt dyrene annet förr enn det de fikk på beite under beitetiden, ville forholdet mellom beiteprocent og beitedagsprocent gitt et uttrykk for föringen i beitetiden og i resten av året. Men da det blir gitt tilskuddsför i beitetiden, kan man ikke bruke

Storfe										Sauer										Geiter									
ungfe 1—2 år					kalver under 1 år					over og under 1 år					over 1 år														
beitedager	Beitedager i pct. av året	För i beitetiden i pct. av årsföret	Procent beiteförför av årsför	Pct. tilskuddsför av för i b.tiden	Antall beitedager i pct. av året	För i beitetiden i pct. av årsföret	Procent beitetförför av årsför	Pct. tilskuddsför av för i b.tiden	Antall beitedager for voksne	Beitetid i pct. av beregnet levetid	Antall beitedager for lam	Beitetid i pct. av beregnet levetid	Antall beitedager i pct. av årsföret	För i b.tiden i pct. av årsförför av för i b.tiden	Procent beiteförför av årsför	Antall beitedager i pct. av året	För i beitetiden i pct. av årsföret	Procent beiteförför av årsför	Pct. tilskuddsför av för i b.tiden										
93	25,5	25,6	23,4	8,7	59	16,1	14,4	11,8	18,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—										
97	26,6	26,6	25,5	4,0	64	17,5	18,2	13,8	24,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—										
106	29,0	33,8	32,0	5,2	94	25,8	26,2	21,7	17,2	133	38,4	132	66,0	46,1	46,0	0,3	139	38,1	51,0										
124	34,0	35,1	34,1	2,8	116	31,8	32,4	28,9	10,8	147	42,5	144	72,0	49,2	49,2	0,12	145	39,7	53,9										
100	27,4	29,9	29,9	5,3	84	23,0	24,0	19,8	17,8	138	39,3	132	66,0	45,7	45,8	0,05	140	38,4	53,5										
86	23,6	22,4	21,7	3,4	82	22,5	21,8	20,0	8,4	144	41,6	137	68,5	44,9	45,5	1,5	—	—	—										
107	29,3	30,7	28,9	5,8	105	28,8	29,2	26,3	9,7	140	40,5	135	62,5	48,8	49,7	1,8	143	39,2	64,4										
119	32,6	35,3	32,1	9,0	80	21,9	23,2	20,0	13,9	143	41,3	133	66,5	51,7	51,8	0,12	142	38,9	49,4										
121	33,2	35,2	33,4	5,2	77	21,1	22,8	20,0	12,2	183	52,9	157	78,5	63,2	63,7	0,8	186	51,0	67,3										
129	35,3	38,6	36,0	6,6	113	31,0	32,6	24,1	25,9	217	62,7	151	75,5	66,9	74,7	10,0	210	57,5	71,0										
119	32,6	34,4	34,0	1,2	84	23,0	22,9	21,8	5,2	194	56,1	158	79,0	66,0	63,8	3,8	190	52,1	69,8										
133	36,4	38,8	38,2	1,6	112	30,7	30,1	28,7	4,7	179	51,7	166	84,0	66,4	65,6	1,2	191	52,3	68,8										
124	34,0	35,8	35,2	1,8	102	27,9	29,6	26,4	7,8	169	48,8	154	77,0	58,8	58,1	1,2	175	47,9	65,3										
111	30,4	30,0	29,3	2,1	82	22,5	23,5	21,8	7,0	154	44,5	144	72,0	55,5	55,2	0,5	151	41,4	63,0										
114	31,2	30,4	29,7	1,9	93	25,2	26,3	25,4	3,7	145	41,9	137	68,5	52,2	51,5	1,3	138	37,8	56,2										
128	35,1	35,9	35,1	2,4	100	27,4	27,5	23,5	14,4	164	47,4	156	78,0	60,9	60,8	0,2	169	46,3	64,0										
121	33,2	34,5	33,7	2,5	112	30,7	29,0	25,8	10,8	159	46,0	158	79,0	61,4	60,6	0,2	163	44,7	67,2										
110	30,1	31,7	30,7	3,0	96	26,3	25,3	22,8	10,0	157	45,4	149	74,5	60,6	60,3	0,5	159	43,6	55,4										
																			54,7	1,4									

disse tallene til å kaste lys over dette forhold. Det skulde derimot beitedagsprosentene og den procent som gir alt før i beitetiden i forhold til årsföret, gi uttrykk for. Følger vi disse to procentrekker fra fylke til fylke for voksne hester og kyr, så ser vi for det første at det er tilskuddsföret som bringer förprocenten op på høide med beitedagsprosenten i de fylkene hvor beitet alene ikke vilde gitt tilstrekkelig rikelig fôring. Stor forskjell mellom disse procenter er det ikke i nogen av fylkene for voksne hester. Men vi merker oss at det er tilskuddsföret som i de fleste fylker — undtatt Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Nord-Trøndelag og de tre nordligste fylker — har gjort at hestene får litt rikeligere fôring i beitetiden enn ellers i året. Unghestene som får lite tilskuddsför, synes jevnt over å få noget mindre rikelig fôring i beitetiden enn ellers i året. For kyrne er det også tilskuddsföret som bringer procenten på høide med beitedagsprosenten i alle fylker undtagen Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og de tre nordligste, hvor dyrene bare gjennem beiteföret får en rikeligere fôring om sommeren enn om vinteren. Men heller ikke ved hjelp av tilskuddsföret bringes förprocenten vesentlig op over beitedagsprosenten. Det er nogen undtagelser fra denne regel, som Vest-Agder, Rogaland, Nordland, Troms og Finnmark, men stort sett gir tallene et inntrykk av at det gjennem fôringen er lagt an på en forholdsvis jevn produksjon året rundt. For produksjonens fordeling i året — som for kyrne først og fremst blir melken — spiller selvsagt kyrnes bæretid inn. Ungfeet får lite tilskuddsför, og beiteprocenten ligger i mange fylker — Hedmark, Oppland, Buskerud, Vest-

Agder til og med Møre og Romsdal, Nordland til og med Finnmark — på høide med eller høiere enn beitedagsprocenten. I de andre er det tilskuddsføret som bringer førprocenten op på høide med beitedagsprocenten. I Vestfold og Sør- og Nord-Trøndelag er førprocenten litt lavere enn beitedagsprocenten. For småfeet, sauер og geiter, ligger beiteprocenten overalt høiere enn beitedagsprocenten, og forskjellen er mest utpreget for geitene. Sauavlen og ennu mere geiteavlen er altså i alle fylker i ganske vesentlig grad bygget på beitebruket — lang beitetid og mindre rikelig føring resten av året.

For jordbruksstatistikken er en geografisk opdeling av landet i fylker, som enhver vet, meget lite tilfredsstillende. I mange fylker er forholdene fra én del av fylket til en annen større enn fra det ene fylke til det annet. I landbruksstatistikken har vi derfor opprettholdt den gamle fogderiinndeling som en statistisk inndeling av landet, da denne i mange retninger gir mere ensartede distrikter. Ved siden av denne har vi i Jordbrukstellingen av 1929 delt landet i «naturlige jordbruksområder». Som nevnt tidligere i denne oversikt, har vi for å nå frem til fylkestallene foretatt en beregning på grunnlag av Beitetellingens tall for de enkelte fogderier. Nu er det selvsagt så at det materiale vi har å bygge på, er lite, og det blir svakt når det skal brukes som grunnlag for beregning for mindre geografiske enheter enn fylkene; men på den annen side er det meget utilfredsstillende ikke å kunne gi tall for annet enn riket og fylkene. Vi har derfor, til tross for at materialet er svakt, allikevel funnet å burde trykke beregningene for fogderiene, som i enkelte retninger gir resultater av stor interesse.

Tallene er trykt i tabell 1, side 37. Disse tall viser ganske karakteristiske forskjelligheter fra fogderi til fogderi, som særlig blir utpreget i de fylker hvor fogderiinndelingen faller sammen med et naturlig skille mellom strøkene. Idet vi stort sett henviser til denne tabell, skal vi trekke ut nogen oppgaver for kyrne, som er det dyreslag det knytter sig størst interesse til. Disse oppgaver er stillet sammen i tabell q på de to følgende sider.

Som man vil se har vi her en rekke fogderier over Østlandets flatbygder som karakteriseres ved forholdsvis kort beitetid og meget tilskuddsför som bringer førprocenten nær op til eller over beitedagsprocenten. Denne karakteristikk gjelder i første rekke Rakkestad, Moss, Aker og Follo, Ringerike og Jarlsberg. Til denne gruppe hører også Buskerud, selv om tilskuddsprocenten er noget lavere. Men når op til disse med høi tilskuddsprosent, men noget lengere beitetid kommer Idd og Marker og Nedre Romerike. Til disse fogderier slutter sig Øvre Romerike, Hedmark, Solør, Vinger og Odal, Toten, Hadeland og Land, som alle har lengere beitetid. Numedal og Sandsvær, som har en forholdsvis lang beitetid og middels tilskuddsprosent, er et fogderi med meget ulike strøk og tallene mindre karakteristiske. Larvik har i forhold til de andre lavlandsfogderier meget lav tilskuddsprosent. En annen karakter enn de andre fogderier har fogderiene Sør- og Nord-Østerdal, Sør- og Nord-Gudbrandsdal, Hallingdal og Valdres. I disse strøk ligger beiteprocenten og beitedagsprocenten selv uten tilskuddsför omtrent på samme høide. Tilskuddsføret betyr lite og beitedagenes antall er forholdsvis høit.

Tabell q.

Fogderier	Kyr, kviger og okser over 2 år				
	Antall beitedager	Beitedager i pct. av året	För i beitetiden i pct. av årsför	Beiteför i pct. av årsför	Tilskuddsför i pct. av för i beitetiden
Ø s t f o l d:					
Rakkestad	86	24,1	26,2	21,0	20,0
Idd og Marker	99	27,1	29,5	23,6	20,0
Moss	80	21,9	22,3	16,3	27,0
A k e r s h u s:					
Aker og Follo	81	22,2	19,9	15,3	23,0
Nedre Romerike	98	26,8	28,9	22,3	23,0
Øvre Romerike	101	27,6	32,2	25,1	22,0
H e d m a r k:					
Hedmark	103	28,2	28,6	23,8	17,0
Vinger og Odal	107	29,3	32,1	25,7	20,0
Solør	105	28,8	29,2	24,2	17,0
Sør-Østerdal	114	31,2	34,0	31,6	6,7
Nord-Østerdal	118	32,3	33,3	32,3	2,8
O p l a n d:					
Nord-Gudbrandsdal	129	35,3	38,8	36,2	6,4
Sør-Gudbrandsdal	123	33,7	35,2	33,3	5,4
Toten	112	30,7	31,4	27,0	14,0
Hadeland og Land	112	30,7	32,7	28,4	13,1
Valdres	135	37,0	38,9	38,0	2,4
B u s k e r u d:					
Ringerike	90	24,6	26,1	20,8	20,0
Hallingdal	125	34,2	34,5	33,4	3,1
Buskerud	75	20,5	20,2	17,8	12,0
Numedal og Sandsvær	120	32,9	30,9	27,3	11,6
V e s t f o l d:					
Jarlsberg	85	23,3	24,4	18,9	22,5
Larvik	100	27,4	28,3	27,3	3,3
T e l e m a r k:					
Bamble	100	27,4	29,8	26,2	12,0
Nedre Telemark	117	32,1	33,5	30,8	8,0
Øvre Telemark	120	32,9	31,7	30,1	5,0
A u s t - A g d e r:					
Nedenes	122	33,4	34,8	32,0	8,0
Setesdal	120	32,9	31,1	29,6	4,9
V e s t - A g d e r:					
Mandal	125	34,2	36,6	33,0	10,0
Lista	135	37,0	41,0	38,5	6,0
R o g a l a n d:					
Jæren og Dalane	142	38,9	44,9	37,7	16,0
Ryfylke	133	36,4	37,3	36,5	2,2
H o r d a l a n d:					
Sunnhordland	126	34,5	37,3	35,8	3,8
Nordhordland	115	31,5	32,8	31,5	4,0
Hardanger og Voss	116	31,8	30,5	29,4	3,8

Tabell q (forts.).

Fogderier	Antall beitedager	Beitetid i pct. av året	Før i beitetiden i pct. av årsfør	Beitefør i pct. av årsfør	Tilskuddsför i pct. av før i beitetiden
Sogn og Fjordane:					
Sogn	139	38,1	39,5	38,3	3,0
Sunn- og Nordfjord	132	36,2	38,5	37,3	2,0
Møre og Romsdal:					
Sunnmøre	126	34,5	38,1	37,2	2,5
Romsdal	122	33,4	35,6	34,3	3,5
Nordmøre	124	33,9	34,7	34,0	2,0
Sør-Trøndelag:					
Fosen	118	32,3	31,8	30,8	3,0
Orkdal	112	30,7	32,2	31,2	3,0
Gauldal	111	30,4	32,7	31,3	4,0
Strinda og Selbu	95	24,7	28,5	26,2	8,2
Nord-Trøndelag:					
Stjørdal og Verdal	115	31,5	32,1	30,8	4,0
Inderøy	110	30,1	31,3	30,0	4,0
Namdal	117	32,0	32,1	31,1	3,0
Nordland:					
Sør-Helgeland	128	35,1	38,3	37,3	2,5
Nord-Helgeland	130	35,6	38,1	36,6	4,0
Salta	128	35,1	38,5	37,6	2,5
Lofoten og Vesterålen	135	37,0	38,6	37,5	2,6
Troms	122	33,4	38,2	37,0	3,0
Finnmark	107	29,3	32,8	30,6	6,7

Den samme rangordning som vi finner over Østlandet og Oplandsbygdene, viser de tre fogderier i Telemark: Bamble med kort beitetid og stor prosent av tilskuddsför, Nedre Telemark med lengere beitetid og mindre tilskuddsför og Øvre Telemark med omtrent samme karakter som fjellbygdene ellers. I Aust-Agder er også forskjellen mellom Nedenes og Setesdal preget av at Setesdal har mere utpreget fjellbygds-karakter enn Nedenes, men det må tilføies at de opprinnelige oppgaver fra dette fylke har vært såpass svake at fogderitallene er nokså usikre. Fra Vest-Agder kommer vi som før nevnt over i Vestlandstypene: Beitetiden blir lang og tilskuddsfört i de fleste fogderier lite. Men det er et gjennemgående trekk for alle fogderiene over Vestlandet inntil Sunnmøre at beiteprosent og beitedagsprosent ligger nogenlunde på samme høide. Også på Vestlandet er det betydelig forskjell mellom fogderiene. Forskjellen mellom Mandal og Lista viser sig sterkest i beitetidens lengde. Denne hever beiteprosenten, men på den annen side betyr tilskuddsføret mere i Mandal. I Jæren og Dalane er beitetiden meget lang, beiteprosenten stor og tilskuddsføret er større enn i nogen av de andre Vestlandsfogderiene. Ingen steder spiller beitet så stor rolle som i dette fogderi. Ryfylke har kortere beitetid, men beiteprosenten ligger på høide med beitedagsprosenten selv uten tilskuddsför. I

fogderiene i Hordaland og Sogn og Fjordane spiller tilskuddsfôret relativt liten rolle. I fogderiene i Hordaland er beitetiden kortere enn i både de sydligere og nordligere fogderier; den er lengst i Sunnhordland, kortest i Nordhordland, Hardanger og Voss. Førprosenten ligger omtrent på høide med beitedagsprosenten i Nordhordland, Hardanger og Voss, noget høiere i Sunnhordland, hvor også beiteprosenten er høiere enn beitedagsprosenten. I Sogn og Fjordane er beitetiden lang både i Sogn og Sunn- og Nordfjord. Beiteprosenten ligger noget høiere enn beitedagsprosenten, og det gis lite tilskuddsfôr. I Romsdalsfogderiene er antall beitedager mindre enn i Sogn og Fjordane. Beiteprosenten ligger i Sunnmøre adskillig høiere enn beitedagsprosenten, i Romsdal og Nordmøre omtrent på samme høide. Tilskuddsfôret betyr ingen steder meget. I Trøndelagen er beitetiden kortere enn alle andre steder undtagen på Østlandet. Lengst er den i Fosen fogderi og kortest i Strinda og Selbu hvor distriktenes omkring Trondheim har satt sitt preg på fogderitallene. Beiteprocent og beitedagsprocent ligger nogenlunde på samme høide. Tilskuddsfôret betyr lite undtagen i Strinda og Selbu, hvor det er adskillig stallfôring. I Nord-Trøndelag ligger beitedagene gjennemgående høiere enn i Sør-Trøndelag. Høiest ligger de i Namdal. Beiteprocent og beitedagsprocent ligger omtrent på samme høide. Det gis meget lite tilskuddsfôr. I Nordland er beitetiden lang, noget som vesentlig kommer av at kystdistriktenes spiller så stor rolle. I alle fogderier ligger beiteprosenten over beitedagsprosenten og tilskuddsfôret er meget lite.

Som enhver som kjenner til forholdene vet, gir disse variasjoner mellom de forskjellige fogderier dels uttrykk for fogderienes beliggenhet, dels for beitets større eller mindre rikelighet og dels for ulike driftsformer. Beliggenheten spiller inn i to retninger: den ene er klimaet, den annen er beliggenheten i forhold til markedene. Disse forhold skal vi ikke komme inn på i detaljer. Enhver som er orientert i norsk husdyrbruk, vil se hvordan disse forhold har satt sitt preg på tallene, som forresten ikke kan tolkes noe uten kjennskap til det som ligger bak tallene.

Til ytterligere belysning av beitetiden i forskjellige strøk av landet har vi utarbeidet en tabell (tabell r, næste side) over beitetiden for storfe, sau og geiter i de «naturlige jordbruksområder» (se Jordbruksstillingen av 1929).

Denne tabell gir også et bilde av hvordan beitetiden er avhengig av tilgang på beite, av klima og av strøkenes jordbruksstruktur.

I det skjema som ligger til grunn for den representative undersøkelse, blev det forlangt særskilte oppgaver for: 1) Havnehage og hjemmehavn, 2) beite på innmark og kulturbete, 3) fjell-, hei- og seterbete. Det sier sig selv at denne deling av beitet i mange tilfelle ikke har vært lett å gjennemføre. Mange ganger er grensene mellom disse tre grupper ikke skarpe, og materialets karakter gjør — slik som vi har påpekt under omtalen av materialet — at beite på innmark og kulturbete blev for sterkt representert i oppgavene. Den deling av beitet som det oprinnelige materiale viste, har det ikke vært mulig å korrigere, fordi man ikke har noget grunnlag for å bedømme unøiaktighetene i materialet sær-

Tabell r.

Naturlige jordbruksområder (etter Jordbruksstell. 1929)	Antall beitedager for							
	Hester		Storfe		Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger og okser over 2 år	ungfe 1-2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år
A. Østlandet:								
I. De sydøstl. slettebygder	72	80	81	102	55	134	124	—
II. Jordbruksbygder inne i landet (med silur)	91	101	100	104	90	132	136	113
III. Mellombygder eller skogbygder	102	106	112	110	99	133	126	130
IV. Dal- og fjellbygder	114	113	124	128	122	143	140	145
B. Sørlandet:								
V. Kystbygder	67	73	118	123	74	194	167	170
VI. Skogbygder	72	112	111	108	100	146	133	140
VII. Dal- og fjellbygder	108	110	131	128	118	162	141	160
VIII. Indre mellombygder	70	75	113	107	76	160	150	150
C. Vestlandet:								
IX. Skiferlandschapene ved Boknafjorden	135	140	139	130	91	223	139	240
X. Jærens sletteland	136	133	140	140	127	224	151	228
XI. Andre ytre bygder	108	119	129	124	94	204	165	203
XII. Indre bygder	109	85	128	126	108	193	165	188
D. Trøndelag:								
XIII. Kystbygder	124	127	130	120	87	184	163	181
XIV. Ytre fjordbygder	109	107	117	117	96	162	158	180
XV. Bygder ved Trondheimsfjorden	96	99	101	102	89	165	135	160
XVI. Dal- og fjellbygder	93	92	112	127	108	136	137	135
XVII. Andre indre bygder	87	99	114	109	101	149	145	164
E. Nord-Norge:								
XVIII. Øyer	120	118	129	125	106	165	158	139
XIX. Kystbygder	124	123	139	138	96	167	168	163
XX. Fjord- og dalbygder	115	106	116	121	103	153	147	139
XXI. Innlandsbygder	97	94	96	101	97	140	138	130

skilt for de tre grupper. Heller ikke er det mulig å foreta nogen fullstendig beregning for hele rikets kreaturbestand for de tre grupper, fordi man ikke har nogen tidligere deling for kreaturbestanden å bygge på. Men opgavene i og for sig har allikevel stor interesse, selv om man er opmerksom på at delingen ikke er helt korrekt. Den vil allikevel gi et billede av beiteforholdene som benyttet med varsomhet kaster et lys over disse som man ikke kan få på annen måte, og den gir anledning til viktige beregninger over beitedriftens betydning for landbrukets økonomi. Det er således den eneste opgave som kan gi rettledning i hvad den udyrkede mark yder. Vi har derfor funnet å burde trykke disse tallene særskilt for de tre grupper, men vi har nøjet oss med å trykke

dem i form av en procentvis fordeling av beiteføret på de tre grupper for de forskjellige dyreslag for fylkene og for fogderiene. Hovedresultatet av denne sammenstilling er at beite på innmark og kulturbeite tilsammen leverte 37,6 pct. av beiteføret, en procent som vi vet er noget for høi. Fjell-, hei- og seterbeite gav 32,1 pct., havnehage og hjemmehavn 30,3. Hvordan fordelingen av beiteføret var for de forskjellige husdyr, vil man se av tabellen nedenfor (tabell s).

Tabell s.

Beitet fordelt på	Hester		Storfe			Sauer		Geiter		Gj. for alle
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger og okser over 2 år	ungfe 1-2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år	
	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
I. Havnehage, hjemme- havn ¹	38,5	34,5	31,4	38,9	33,9	20,8	18,7	26,1	24,4	30,3
II. Beite på innmark og kulturbeite ²	48,4	34,5	47,0	32,1	44,3	17,1	16,2	11,5	7,8	37,6
III. Fjell-, hei- eller seter- beite ³	13,1	31,0	21,6	29,0	21,8	62,1	65,1	62,4	67,8	32,1

Denne viser at innmarks- og kulturbeitet spiller størst rolle for hester og for voksent storfe. Ungfeet tar mest av sitt beite i havnehage og i hjemmehavn, mens fjell-, hei- og seterbeite spiller den overveiende rolle for småfeet. Mellem de forskjellige deler av landet er det ganske karakteristiske ulikheter (se tab. 2, side 52). Innmarks- og kulturbeitet spiller den største rolle i lavlandsfylkene østpå, hvor fjell-, hei- og seterbeite så å si næsten ikke har nogen betydning. I Hedmark og Opland kommer fjellbeitene med, og utmarksbeitet tilsammen spiller meget større rolle enn innmarksbeitet. Dette gjelder også alle andre fylker i landet undtagen Nord-Trøndelag. Ellers viser tabellen hvordan forholdene skifter fra fylke til fylke. Rogaland f. eks. merker sig ut med et meget stort innmarksbeite i forhold til andre Vestlandsstrøk, Sogn og Fjordane med usedvanlig lavt innmarksbeite og høi procent for fjellbeite o.s.v. Ennu mere karakteristisk enn disse generelle procenter er procentene for de enkelte dyr. Det kommer tydelig frem hvordan de voksne kreaturer er det dyreslag som overalt undtagen i Sogn og Fjordane får storparten av sitt beite på innmark eller utmark nær gården, hvordan fjell-, hei- og seterbeite overalt spiller en relativt større rolle for ungfeet enn for de andre dyrene og den alt overveiende rolle for småfeet. Men for hver av dyreslagene igjen er det store variasjoner som gir et uttrykk for de overordentlig varierende forhold jordbruket drives under i vårt land. Vi kan på den ene side ta Sogn og Fjordane

¹ Udryktet, innhegnet eller anderledes begrenset havn, oftest liggende nær gården.

² Herunder beiting på innmarken vår og høst.

³ Herunder også skogsbeite, beite på ut-øier og annen uhegnet og omfangsrik uryddet havnegang.

hvor det voksne storfe får bare 16 pct. av sitt beite på innmark, hele 56 pct. på fjellbeite og 28 pct. på havnegang. På den annen side Østfold med 72 pct. beite på innmark og 28 pct. på havnegang og intet på hei- og seterbeite. Ennu mer utpreget blir selvsagt forskjellen når vi ser på fogderiene, hvor lavlands- og innlandsstrøkene på Østlandet trer tydeligere frem i motsetning til fjellbygdene slik som f. eks. Nord-Østerdal hvor 78 pet. av alt beitefør blev tatt fra fjell-, hei- og seterbeite, 20 pet. fra innmark og bare 2 pct. fra havnegang, mens Hedmark fogderi tar 56 pet. fra innmark, 20 pet. fra seterbeite og 24 pet. fra havnegang. Enhver vil ved å følge tabellen kunne lese sig til hvordan forholdene skifter med fogderienes beliggenhet og jordbruksstruktur, og dette gjelder ikke bare den almindelige beiteprosent, det gjelder også de enkelte kreaturslag.

Vi har tidligere nevnt at alt beite — sommer- og vinterbeite — i landet representerer 777 500 tonn førenheter. Regner man nu en førenhet til ca. 15 øre, skulde dette representerere 117 mill. kr. Da høivlingen representerer ca. 155 mill. kr., får man at gressmarken i alt gir et utbytte på 272 mill. kr. Regner man nu at beitet i utmark i kvantum representerer mellom 62 og 70 pet. av det hele beite, får man at utmarksbeitet alt i alt representerer mellom 483 000 og 547 000 tonn førenheter. Og dette skulde i verdi regnet være ca. 74—82 mill. kr. Helt nøyaktige er naturligvis ikke disse beregninger, men de gir i allfall et billede av hvor stor betydning utmarken har for norsk jordbruk, og vel å merke, dette er bare det utmarken gir gjennem beite. Disse beregninger som også kunde utføres for de forskjellige strøk av landet, vil bedre enn nogen av de statistiske opgaver vi har før, vise hvor avhengig jordbruket er av tilgangen på utmark. Dette viser også at det for de nye bruk som reises i mange strøk av landet, er av stor betydning å ha utmark. Derfor er det en stor feiltagelse å tro at mulighetene for nydyrkning og bureising i Norge bare kan bedømmes bare ut fra det såkalte dyrkbare areal. Man må alltid ha for øie at de fleste norske gårder ligger slik til at de må ha adskillig utmark for å kunne livberge sig.

Et spørsmål som det vilde ha vært av overordentlig stor betydning å kunne kaste lys over, er beiteforholdene for små og store bruk. Som vi har nevnt tidligere, har vi benyttet delingen i store og små bruk for å få en riktig beregning for riket, og det kunde selvsagt la sig gjøre og er også gjort — å foreta en beregning på grunnlag av det materiale vi har, for store og små bruk i landet under ett. Men en slik beregning er ganske verdiløs til å vise forholdene mellom store og små bruk, fordi det er Vestlandet som vil sette sitt preg på de små bruk og Østlandet på de store. En slik tabell vil derfor vesentlig vise forholdet mellom forskjellige strøk av landet og ikke mellom forskjellige brukstyper. For at en fordeling av brukene etter størrelsen skulle gi noget virkelig billede av hvordan beiteforholdene svinger fra brukstype til brukstype, måtte vi ha materiale til å foreta en opstilling av bruksstørrelsen for ensartede områder, og til en slik beregning er materialet for lite. Vi har derfor måttet renonsere på å gi oppgave over beiteforholdene ved de forskjellige størrelser av brukene.

Vinterbeite.

Av byråchef S i m e n S k a p p e l.

Opgaver over vinterbeite er ikke innhentet for de enkelte tellede besetninger, men som skjønnsmessige besvarelser på stillede spørsmål om disse forhold samlet for hvert av de tellede herreder. De stillede spørsmål var følgende: «I tilfelle vinterbeiting (i tiden $1/1 - 1/3$ og $1/11 - 31/12$) har funnet sted, bes angitt: a. Hvor mange procent av det samlede antall dyr i herredet antas å ha vært på vinterbeite. b. Gjennemsnittlig antall beitedager pr. dyr for dem som deltok. c. Denne beiting foregikk i tiden fra til d. Vinterbeitet kan anslåes til gjennemsnittlig antall førenheter daglig pr. dyr. e. Det samtidig anvendte tilskuddsför kan anslåes til gjennemsnittlig antall førenheter daglig pr. dyr.» Disse opgaver forlangtes avgitt særskilt for hvert dyreslag. (Se bilag 4.)

Sammendraget for rikets bygder viser følgende hovedresultat:

Dyreslag	Herreder hvor vinterbeite forekom	Beitende dyr	Gj.snittl. antall beite- dager pr. dyr	Fôrmengde i beitetiden					
				På beite	Til- skudds- för	Pr. dyr og dag			
						På beite	Til- skudds- för		
	Antall	Pct.	Antall	Pct.		Tonn f.e.	Tonn f.e.	F.e.	F.e.
Hester ...	24	3,55	825	0,47	21	25,6	57,5	1,48	3,32
Storfe ...	47	6,98	11 288	0,94	27	356,7	1 159,8	1,17	3,81
Sau	233	34,52	330 933	35,92	80	7 850,9	8 354,4	0,30	0,32
Geit	112	16,59	71 783	34,05	78	1 678,7	1 396,5	0,30	0,25

I 238 herreder eller vel tredjeparten av alle forekom der vinterbeiting for ett eller flere slags av de nevnte husdyr. Det samlede antall av dyr, redusert til beregnede kyr, utgjorde 80 057, hvilket svarer til 4,58 pct. av vinterbesetningen i rikets bygder. Det samlede antall førenheter hentet fra vinterbeitet, 9 912 tonn, utgjorde ikke mere enn årsför til 6 395 kyr (à 1 550 f.e.) svarende til bare 0,37 pct. av bygdenes samlede husdyrstyrke. Selv om man regner ut alene for de fylker hvis kystdistrikter har anledning til å drive vinterbeite selv i etterjuls-vinteren, de 10 fylker fra og med Vest-Agder, så kommer man ikke høiere enn 0,65 pct.

Til den samlede husdyrstyrkes ernæring bidrar vinterbeitet yderst lite. For hest og storfe er det praktisk talt uten betydning. Disse dyr beiter da heller ikke i den koldeste vintertid, man kan heller karakterisere det som en fortset-

telse av høstbeitet, idet beitingen falt langt overveiende i november måned, dernæst i desember, men kun rent sporadisk etter nyttår. For småfeet derimot spiller jo vinterbeitet en litt større rolle. For både sau og geit gikk over en tredje-part av dyretallet i rikets bygder på vinterbeite, og i ikke så ganske kort tid, nemlig henholdsvis 80 og 78 beitedager pr. dyr. Beitet utgjorde dog ikke mere enn omkring halvparten av føret i disse dager, resten fikk de ved tilskuddsför av forskjellig slags. Beiteføret utgjorde for sau og geit tilsammen 9 529,6 tonn f. e.; et tilskudd av ca. 5 pct. til sommerens beitefør for disse dyreslag.

Nu er det et spørsmål hvorvidt vinteren 1935 i klimatisk henseende artet sig slik at beiteforholdene blev representative for tilstandene i almindelige år. Da vinterbeitingen jo i første rekke er avhengig av at marken er nogenlunde bar for sne, vil en vinter med relativt få «snøfaste» dager gi anledning til en mere utstrakt beiting enn en vinter med større nedbør og kulde. Fra flere steder på Vestlandet og nordover nevner tellerne at denne vinter var det særlig lite sne, så småfeet gikk ute lenger enn vanlig. Særlig var dette tilfelle med førejuls-vinteren 1935. Man kan derfor anta at de klimatiske faktorer har vært slike at vinterbeitet er blitt litt større eller litt mere almindelig enn vanlig er. Disse feilkilder motvirkes dog av den omstendighet at tellingsopgavene antageligvis mangler fra enkelte bygder hvor vinterbeitet er uten synderlig betydning, idet det omfatter bare få bruk og få beitedager. Enn videre vil den omstendighet at tellingsopgavene i enkelte andre henseender har vist sig å være for sterkt pregede av fjøsregnskapslagene, vekke formodning om at dette har virket også på opgavene for vinterbeitet, og det på den vis at opgavene er blitt i snaueste laget. Alt tatt i betraktnsing tror man derfor at tallene for vinterbeitingen betegner tilstandene i sin almindelighet.

Det fremgår av tellernes bemerkninger fra forskjellige distrikter at skikken med å ha husdyrene på vinterbeite i den senere tid har avtatt litt. Således anmerker flere at for endel år siden var det almindelig at sauene gikk ute det meste av vinteren, til ut i mars, forutsatt der ikke kom meget sne. Nu derimot er der mange som freder for saubeite om vinteren, fortelles der fra flere steder på Vestlandet. Denne fredning gjelder vel nærmest bøen, men allerede dette virker jo hemmende på det tidligere frie sambeite om vinteren.

Opgavene over vinterbeitet omfatter som nevnt månedene november—februar. Av disse er det ganske naturlig de som følger nærmest etter sommeren som kan opvise det største beitebelegg. Således falt av hestenes og storfeets vinterbeite næsten alt på månedene november og desember. Av sauene vinterbeite, som jo veier aller mest, falt 36,4 pct. på november, 29,1 på desember, tilsammen 65,5 pct. på førejuls-vinteren, på januar falt der bare 20,9 og på februar 13,6, tilsammen 34,5 pct. på etterjuls-vinteren. Vinterbeite for geitene viser en tilsvarende fordeling på de enkelte måneder, nemlig for de 4 måneder november—februar henholdsvis 37,4, 29,7, 20,0 og 12,9 pct.

Det er altså alene småfeet som mere almindelig nytrer beite i vinterens kol-

A. Hester.

Husdyr på vinterbeite 1935.

	Herreder hvor vinterb. forekom		Beitende dyr		Gjsnl. antall beite- dager pr. dyr	Føret i beitetiden			
	Antall	Pet.	Antall	Pet.		På beite	Til- skudds- før	Pr. dyr og dag beite	tilsk.
						tonn f.e.	tonn f.e.	f.e.	f.e.
I. Rikets bygder ..	24	3,55	825	0,47	21	25,6	57,5	1,48	3,32
II. Bygdene fylkesvis:									
Østfold	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Akershus	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hedmark	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Opland	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Buskerud	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vestfold	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Telemark	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Aust-Agder	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vest-Agder	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rogaland	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hordaland	5	9,1	395	4,2	30	15,2	42,5	1,3	3,6
Sogn og Fjordane..	2	5,3	49	0,5	15	1,1	1,0	1,5	1,3
Møre og Romsdal ..	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sør-Trøndelag	5	9,1	34	0,3	24	2,8	1,0	3,4	1,2
Nord-Trøndelag	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nordland	3	4,9	127	1,4	15	2,9	5,7	1,5	3,0
Troms	3	9,7	151	2,7	5	2,3	2,6	3,0	3,5
Finnmark	6	30,0	69	5,9	21	1,3	4,7	0,9	3,2

B. Storfe.

	Herreder hvor vinterb. forekom		Beitende dyr		Gjsnl. antall beite- dager pr. dyr	Føret i beitetiden			
	Antall	Pet.	Antall	Pet.		På beite	Til- skudds- før	Pr. dyr og dag beite	tilsk.
						tonn f.e.	tonn f.e.	f.e.	f.e.
I. Rikets bygder ..	47	6,98	11 288	0,94	27	356,7	1 159,8	1,17	3,81
II. Bygdene fylkesvis:									
Østfold	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Akershus	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hedmark	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Opland	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Buskerud	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vestfold	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Telemark	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Aust-Agder	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vest-Agder	3	8,1	143	0,4	15	2,1	6,4	1,0	3,0
Rogaland	18	38,3	6 816	8,4	32	173,2	944,8	0,8	4,3
Hordaland	3	5,5	444	0,5	15	5,3	20,0	0,8	3,0
Sogn og Fjordane ..	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Møre og Romsdal ..	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sør-Trøndelag	8	14,5	924	1,1	50	118,6	73,0	2,6	1,6
Nord-Trøndelag	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nordland	6	9,8	1 306	1,7	17	31,1	71,0	1,4	3,2
Troms	3	9,7	1 098	2,8	5	11,0	16,5	2,0	3,0
Finnmark	6	30,0	557	5,5	23	15,4	28,1	1,2	2,2

C. Sauer. Husdyr på vinterbeite 1935 (forts.).

	Herreder hvor vinterb. forekom		Beitende dyr		Gjsnl. antall beite- dager pr. dyr	Føret i beitetiden			
	Antall	Pet.	Antall	Pet.		På beite	Til- skudds- før	Pr. dyr og dag beite	Pr. dyr og dag tilsk.
I. Rikets bygder ...	233	34,52	330933	35,92	80	7 850,9	8 354,4	0,30	0,32
II. Bygdene fylkesvis:									
Østfold	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Akershus.....	2	7,1	64	0,8	20	0,6	0,4	0,5	0,3
Hedmark	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Opland	3	8,6	2 497	5,9	25	37,5	12,5	0,6	0,2
Buskerud	2	8,3	121	0,8	30	1,5	0,7	0,4	0,2
Vestfold	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Telemark	2	8,0	23	0,1	30	0,4	0,1	0,6	0,1
Aust-Agder.....	6	19,4	1 306	10,7	44	28,7	5,7	0,5	0,1
Vest-Agder	20	54,1	12 758	63,1	75	382,7	191,4	0,4	0,2
Rogaland	38	80,9	146206	91,3	100	4 386,2	4 386,2	0,3	0,3
Hordaland	41	74,5	87 585	61,6	76	1 331,3	2 662,5	0,2	0,4
Sogn og Fjordane ..	25	65,8	25 617	21,5	48	368,9	368,9	0,3	0,3
Møre og Romsdal..	15	23,1	9 381	10,0	40	112,6	112,6	0,3	0,3
Sør-Trøndelag	11	20,0	9 579	15,6	89	341,0	170,5	0,4	0,2
Nord-Trøndelag ..	6	13,3	2 959	7,0	99	87,9	87,9	0,3	0,3
Nordland	39	63,9	15 017	18,7	41	307,8	123,1	0,5	0,2
Troms	17	54,8	13 516	31,0	67	362,2	181,1	0,4	0,2
Finnmark	6	30,0	4 304	26,5	59	101,6	50,8	0,4	0,2

D. Geiter.

	Herreder hvor vinterb. forekom		Beitende dyr		Gjsnl. antall beite- dager pr. dyr	Føret i beitetiden			
	Antall	Pet.	Antall	Pet.		På beite	Til- skudds- før	Pr. dyr og dag beite	Pr. dyr og dag tilsk.
I. Rikets bygder ...	112	16,59	71 783	34,05	78	1 678,7	1 396,5	0,30	0,25
II. Bygdene fylkesvis:									
Østfold	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Akershus.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hedmark	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Opland	2	—	1 590	—	25	19,9	8,0	0,5	0,2
Buskerud	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vestfold	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Telemark	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Aust-Agder.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vest-Agder	6	16,2	845	67,5	50	12,7	8,5	0,3	0,2
Rogaland	15	31,9	9 827	87,2	103	303,6	303,6	0,3	0,3
Hordaland	21	38,2	17 215	78,9	89	459,6	459,6	0,3	0,3
Sogn og Fjordane ..	24	63,2	31 745	57,7	77	733,3	488,7	0,3	0,2
Møre og Romsdal..	21	32,3	4 744	29,4	38	54,1	36,1	0,3	0,2
Sør-Trøndelag	4	7,3	1 845	15,9	100	36,9	55,4	0,2	0,3
Nord-Trøndelag ..	3	6,7	159	1,3	110	5,2	3,5	0,3	0,2
Nordland	8	13,1	611	4,2	44	8,1	8,1	0,3	0,3
Troms	2	6,5	2 204	20,8	35	30,9	15,4	0,4	0,2
Finnmark	6	30,0	998	26,0	48	14,4	9,6	0,3	0,2

deste måneder, men selv for disse dyr falt altså omkring $\frac{2}{3}$ av vinterbeiteit på årets to siste måneder, bare $\frac{1}{3}$ på januar—februar.

Om vinterbeitingen i sin almindelighet anmerkes det av mange tellere at dyrene var på beite bare når marken var bar og været var lagleg; på snøfaste dager holdtes de inne. På steder hvor der sjeldent inntrer snøfaste dager, selv i den strengeste vintertid, holdes der nok på nogen steder fremdeles utgangersauer som aldri er i hus, og som, når sneen en sjeldent gang ligger en eller flere dager, evner å livnære sig, av lyngen først og fremst.

Vinterbeiting foregår hovedsakelig i kystdistriktsene fra og med Vest-Agder vestover og nordover helt til og med Finnmark. Den smule vinterbeiting som er oppført for de øvrige fylker, nemlig på Østlandet, Oplandene og deler av Sørlandet, foregår næsten utelukkende i årets to siste måneder og er nærmest å betrakte som en fortsettelse av høstbeitingen som muliggjøres når særlig mildt vær inntrer i førejuls-vinteren.

Med Vest-Agder begynner den mere stadige vinterbeiting, tildels gjennem hele vinteren. Med dette fylke blir også lyngbeiteit mere almindelig. Det er lyngbeiteit som danner det vesentligste grunnlag for dyrenes vinterbeiting. Om lyngmarkene sies det at de gir et tarvelig sommerbeite, men et godt vinterbeite, og det ikke alene til småfe, men også for en mindre del til storfe (ungfe). Fra flere steder berettes at på bruk med god lyngmark har de ungfet ute en del av vinteren. Det er i kystbygdene at lyngbeiteit er mest utbredt, mens det avtar eftersom man kommer innover landet. I kystbygdene er da forholdet oftest slik at lengst ute mot havet råder lyngmarkene, som beites tidlig om våren, senhøstes og vinteren med. Lenger inne er det mest gressbeite, i lier med lauvskog o. l., hvor det faller godt beite, det egentlige sommerbeite. Lengst inne er det på sine steder skogsbeite. Ved kysten har man foruten lyngen på nogen steder tilgang på tare, som sauene setter pris på, og som bl. a. for de egentlige utgangersauer er av betydning. Også myrbeite nevnes blandt de herligheter som muliggjør mere almindelig vinterbeiting.

Det er dog ikke alene i kystbygdene vinterbeiting av småfeet forekommer, også i fjordbygder og enkelte indre bygder praktiseres det samme. Det er jo så at fjordene fører kystsens klima med sig inn i landet. Selv om en bygd ligger forholdsvis langt inne fra kysten, vil den dog ha betingelser for feets vinterbeite når den grenser til en eller annen fjordarm. Det er da i regelen bare en del av bygden som har slike betingelser, mens der i lengere avstand fra fjorden gjerne vil falle for få snebare dager til at vinterbeite kan praktiseres i nevneverdig grad.

Vi skal så gi nogen oplyninger om vinterbeite særskilt for hvert slags husdyr. Vinterbeite for hester praktiseres alene i 24 av rikets bygder og antallet av beitende dyr var 825 svarende til 0,47 pet. av vinterbestanden i rikets bygder. Beitetiden var gjennemsnittlig 21 dager pr. dyr. Beiteføret utgjorde 1,48 f. e. pr. dyr og dag; det samtidig anvendte tilskuddsför androg til 3,32 f.e., det vil si at beiteføret utgjorde ikke så meget som tredjedelen av dagsføret. Hestenes vinterbeite falt hovedsakelig i november måned, adskillig mindre i desember

og for en ganske ubetydelig del i februar. Januar som beitemåned for hester forekommer ikke i opgavene. Vinterbeite for hest forekom mest i kyst- og øybygder. For ingen andre av husdyrslagene er der i tidenes løp i kystdistrikten på Vestlandet og nordover skjedd en så radikal endring i vinterernæringen som for hesten. Endringen ligger vesentlig i sløifing av vinterbeitet, som i eldre tid jo var meget almindelig også for hesten i slike distrikter, og det et beite av tarveligste slags og enten uten eller med utilstrekkelig tilskuddsfør. Nu er vinterbeitet næsten helt sløifet for hesten, og der hvor det praktiseres, gis der, som av opgavene vil fremgå, nokså rikelig med tilskuddsfør. I gamle dager het det at det var slemt å være hest i kystdistrikten om vinteren. Nu gjelder heldigvis ikke det lenger.

Vinterbeiting for storfe praktisertes i 47 av rikets bygder. Antallet av beitende dyr utgjorde 11 288 eller 0,94 pct. av vinterbesetningen i rikets bygder. Det gjennemsnittlige antall beitedager pr. dyr var 27. Beiteføret utgjorde 1,17 f.e. pr. dyr og dag og tilskuddsføret 3,81 f.e.; beitet utgjorde altså mellom en fjerdepart og en femtdepart av dagsføret i beitetiden. Beitetiden falt næsten i sin helhet på årets to siste måneder. Vinterbeitet for storfe blir altså å betrakte nærmest som en fortsettelse av høstbeitet. Under disse omstendigheter vil temperatur og nedbørsforhold i førejuls-vinteren ha avgjørende betydning for vinterbeitets utbredelse. Ved betraktning av fordelingen fylkesvis vil sees at Rogaland er påfallende sterkt representert, idet fylket hadde næsten halvdelen av det antall storfe som var på vinterbeite og en likeså stor andel av beite-förenhetene i rikets bygder. Det er rimelig at det eksepsjonelt milde klima i vinterens første del har bevirket at tallene her er blitt noget høyere enn normalt.

Bare for småfeett er vinterbeitingen av nogen betydning. Mens av hest og storfe var på vinterbeite bare henholdsvis 0,47 og 0,94 pct. av alle, var der av både sau og geit over $\frac{1}{3}$ av antallet på vinterbeite, likesom også beiteperioden var 3—4 ganger så lang som for hest og storfe. Beiteføret utgjorde da også for småfeett en relativt større andel av dagsføret i beitetiden enn for hest og storfe, nemlig henholdsvis halvdelen for småfeett mot under $\frac{1}{4}$ for storfe og ubetydelig mere for hest.

Vinterbeiting for sau forekom i 233 eller 34,5 pct. av rikets herreder. Antallet av beitende dyr utgjorde 330 933 eller 35,9 pct. av vinterbesetningen i rikets bygder. Det gjennemsnittlige antall beitedager pr. dyr var 80. Disse beitedager var fordelt over alle de 4 vintermåneder som her er medregnet, dog således at beitedagenes antall avtar sterkt måned for måned, slik at der på november og desember falt $\frac{2}{3}$ av beitedagenes antall og på de to følgende måneder $\frac{1}{3}$. Denne fordeling er selvsagt en følge av klimaets vekslinger. Eftersom vinteren blir strengere, blir der flere snøfaste dager som hindrer utslipping av feett; en rolle spiller vel kuldens tiltagen i og for sig; beitets avtagen kommer vel også i betraktning. Det almindelige er at når sauen er på beite, finner den i disse 4 vintermåneder halvdelen av føret ute. I mars og første halvdel av april trenger sauen mest innehøring. Best er beiteforholdene i november og desember,

og sauens greier sig da fleresteds uten tilskuddsför, men som regel blir sauens klippet om høsten og kan derfor ikke greie sig så godt ute i ruskevær. Sauen holdes derfor gjerne inne om natten, noget der også skyldes en vel begrunnet frykt for reven, som særlig er etter sauens om natten. Sauen er i allfall delvis på beite i mars og april på de fleste steder på Vestlandet, men får da tilskuddsför.

Fra nogen kystbygder meldes om at der på gårdene ute ved havet holdes utgangere året rundt, de lever om vinteren vesentlig av lyng og tare og får sjeldent tilskuddsför.

På statens sauavlsgård Edøy, ute på Nordmørkysten, er der i flere år drevet beiteforsøk med sau og ungfe også om vinteren. Man har der kulturbeiter og meget av lyngbeiter. Disse to slags beiter utfyller hverandre. Lyngbeitene gir reserven for vinteren og den mest ublidle beitetid ellers. Man har her kommet til det resultat at om vinteren har sauene i godværsbolker funnet vel så halv livberging ute, men i uværsbolker mindre enn halv. Dette stemmer som man ser godt med tellingsoppgavene. Forsøkene på Edøy gav også som resultat at en har ikke noget igjen for kostbar vinterfôring inne til ungdyr. Om de ikke legger på sig noe fra høst til vår, så blir de på gode sommerbeiter like tunge til høsten som de blir med dobbelt så dyr vinterfôring. Dette tyder på at den primitive fedrifts metoder her i landet ikke var så umulige enda, rent økonomisk sett.

I 112 bygder eller 16,6 pct. av alle var geita på vinterbeite. Antallet av beitende dyr var 71 783 eller 34 pct. av vinterbestanden i rikets bygder. Beitefôret utgjorde gjennomsnittlig 0,3 f. e. pr. dyr og dag, mens tilskuddsfôret samtidig androg til 0,25 f.e. Sammenlignet med sauens blir beitefôret det samme pr. dyr og dag, mens tilskuddsfôret var noe snauere for geita, nemlig 0,25 f.e. mot 0,32 til sauens. Det gjennomsnittlige antall beitedager pr. dyr er for geit 78, altså 2 dager kortere enn for sau.

Når beitedagenes antall er litt mindre for geit, så skyldes dette så langt fra at geita holdes mere inne i uværsbolker enn sauens, forholdet er tvert imot omvendt. Herom meldes fra flere distrikter, «sauen er ikke nevneverdig ute når det ligg snø, geitene derimot er ute det allermeste av vinteren», heter det. Det viser sig da også av tellingsoppgavene at omrent overalt hvor både sau og geit var på vinterbeite, har geita de fleste beitedager pr. dyr og den største procent for antall beitende dyr i herredet, ofte 100 pct., det vil si at alle bygdens geitholdere benytter vinterbeitet til sine dyr. Men hvor geita alene er representert på vinterbeitet, det vil si på steder hvor klimaet ikke er slik at man vil slippe ut sauens vinterstider, der er, som ventelig kan være, geitas vinterbeite nokså kortvarig. Slike tilfelle, som slett ikke er sjeldent forekommende, bidrar altså til å forminske den gjennomsnittlige beitetemperaturs lengde for geit.

Forholdet er altså det samme som det har vært fra eldgammel tid, at geita ansees for det mest hårdføre dyr, som kan bydes vilkår som sauens forskånes for. Om geitene røkt under vinterbeitingen meddeles at de i månedene november og desember får lite eller intet tilskuddsför. Anderledes i januar og

februar, det er da koldere og mere snø, og så må der tas hensyn til fostertillegget. Geita blir ikke melket om vinteren. Kjeene kommer i mars—april. På grunn av knapt underhold om vinteren gir geitene liten avdrått. Det er da ofte avtagende melkemengde fra kjeingen til et par uker etter de kommer på fjellbeite eller annet godt beite, som kan bevirke økning så vel i legemsvekt som i melkedydelse. Det nevnes, iallfall fra visse distrikter, at værer og bukker ikke er ute på beite om vinteren. I gamle dager var det jo først og fremst disse som var utgangere, særlig bukkene.

Man må vel si at vinterbeitingen inntar en beskjeden plass i nutidens norske husdyrbruk. Det er ganske naturlig at denne bruksmåte er gått tilbake. Den må jo i det hele sies å passe best inn i det primitive februk som jo var basert på beitebruket og hadde knappe forråd av innsamlet vinterfør. Når bruksmåten til tross herfor ennå finner sted omrent overalt hvor der er nogenlunde god anledning dertil, så viser dette at den langtfra er uforenlig med det mere moderne februk. Så vel i det moderne som i det primitive februk var og er der nemlig behov for billig vinterernærings for dyrene. I gamle dager gjaldt dette alle dyreslag og aldersklasser, i nutiden gjelder det bare småfeet og delvis ungfeet. Sau og geit kan greie sig med en tarvelig vinterernærings uten at dette i nevneverdig grad går ut over årsproduksjonen; men betingelsen er da at sommerbeitet er bra.

Med billigere vinterføring av sau og geit kan man holde flere dyr og derigjennem komme til å utnytte bedre de svære strekninger av høitliggende rike fjellbeiter som nu for tiden for en ikke ringe del ligger ubenyttet. Både kystdistriktsene og fjellbygdene vilde profitere herav. Vinterbeitingen er et ledd i dette arbeide. Vinterbeite i tilstrekkelig grad, endog for et større belegg, har man på de vidstrakte lyngmarker, på myrene o. l. foruten i tang og tare ved havkanten.

Men tilskuddsför trenges der ved siden av beitet, særlig i etterjuls-vinteren og i det hele når godværet uteblir. Og anvendelsen av tilstrekkelig tilskuddsför skal være et kriterium på moderne vinterbeitebruk, som derigjennem fordelaktig vil skille sig ut fra de primitive metoder.

Tabell 1. Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter ¹⁾	
	over 3 år	under 3 år	Kyr, kviger, okser	ungfe 1—2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
I. Rikets bygder.									
1. Antall dyr	155 095	27 519	835 467	229 040	263 732	912 243	824 444	210 188	123 827
2. Beitedager pr. dyr ...	95	103	115	114	93	176	150	170	133
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,63	4,26	4,37	2,58	1,84	0,64	0,50	0,91	0,30
4. » i b.tiden, tonn	83 136,7	12 128,7	420 413,2	67 025,7	45 013,1	103 504,8	62 722,5	32 445,4	4 979,8
5. Herav: beite, »	73 964,1	11 637,7	380 947,7	64 424,1	39 444,0	98 557,7	62 200,3	31 472,8	4 949,2
6. tilsk.fôr, »	9 172,6	491,0	39 465,5	2 601,6	5 569,1	4 947,1	522,2	972,6	30,6
7. Beregnet årsfôr, »	300 576,2	44 921,1	1287 903,7	208 943,1	174 313,9	197 090,3	100 804,9	51 154,4	10 105,5
8. Beite i pct. av årsfôret	24,60	25,91	29,57	30,83	22,63	50,01	61,70	61,53	48,98
II. Bygdene fylkesvis.									
Ø s t f o l d .									
1. Antall dyr	12 592	1 787	56 110	17 726	15 956	1 678	1 626	¹⁾ —	¹⁾ —
2. Beitedager pr. dyr ...	74	76	88	93	59	139	121	—	—
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,3	4,3	5,6	2,8	1,9	0,7	0,5	—	—
4. » i b.tiden, tonn	5 871,3	586,5	27 302,9	4 640,0	1 511,5	163,6	98,6	—	—
5. Herav: beite, »	4 531,9	527,6	21 357,6	4 238,5	1 240,0	157,2	92,0	—	—
6. tilsk.fôr, »	1 339,4	58,9	5 945,3	401,5	271,5	6,4	6,6	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	26 808,0	3 249,0	105 262,0	18 115,9	10 483,0	406,1	222,7	—	—
8. Beite i pct. av årsfôret	16,9	16,2	20,3	23,4	11,8	38,7	41,2	—	—
A k e r s h u s .									
1. Antall dyr	13 568	1 652	58 416	16 095	15 556	5 754	5 480	¹⁾ —	¹⁾ —
2. Beitedager pr. dyr ...	76	89	94	97	64	141	122	—	—
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,5	4,6	5,5	2,9	2,0	0,7	0,5	—	—
4. » i b.tiden, tonn	6 638,2	679,6	30 398,4	4 524,6	1 958,7	569,9	333,5	—	—
5. Herav: beite, »	4 559,6	614,8	23 529,3	4 342,5	1 485,1	557,0	333,3	—	—
6. tilsk.fôr, »	2 078,6	64,8	6 869,1	182,1	473,6	12,9	0,2	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	29 022,0	3 018,0	112 547,0	17 029,0	10 780,0	1 270,2	685,0	—	—
8. Beite i pct. av årsfôret	15,7	20,4	20,9	25,5	13,8	43,9	48,7	—	—
H e d m a r k .									
1. Antall dyr	14 237	1 895	71 655	19 417	21 545	37 363	31 118	9 965	3 380
2. Beitedager pr. dyr ...	98	100	108	106	94	133	132	139	117
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,9	4,6	4,8	2,8	1,8	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	8 266,0	878,9	37 325,2	5 744,1	3 735,1	2 977,2	2 052,2	1 371,8	118,9
5. Herav: beite, »	7 037,6	854,1	32 330,6	5 446,6	3 093,6	2 964,4	2 050,6	1 333,5	115,2
6. tilsk.fôr, »	1 228,4	24,8	4 994,6	297,5	641,5	12,8	1,6	38,3	3,7
7. Beregnet årsfôr, »	29 115,0	3 310,0	121 455,0	17 000,9	14 235,0	8 219,8	3 889,7	2 690,5	277,1
8. Beite i pct. av årsfôret	24,2	25,8	26,6	32,0	21,7	36,1	52,7	49,6	41,6
O p l a n d .									
1. Antall dyr	12 905	2 647	77 371	21 299	23 873	41 473	36 100	29 007	9 861
2. Beitedager pr. dyr ...	110	114	122	124	116	147	144	145	146
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,0	4,5	4,2	2,5	1,8	0,6	0,5	0,9	0,3
4. » i b.tiden, tonn	8 530,7	1 363,7	39 933,3	6 547,0	5 078,2	3 712,3	2 606,5	3 908,7	433,3
5. Herav: beite, »	7 874,7	1 327,6	36 474,4	6 360,9	4 530,6	3 707,6	2 603,9	3 753,7	421,8
6. tilsk.fôr, »	656,0	36,1	3 458,9	186,1	547,6	4,7	2,6	155,0	11,5
7. Beregnet årsfôr, »	26 016,0	4 558,0	114 587,9	18 657,9	15 684,6	9 580,3	4 693,0	7 251,7	808,6
8. Beite i pct. av årsfôret	30,3	29,1	31,8	34,1	28,9	38,7	55,5	51,8	52,2

¹⁾ Geitene i Østfold, Akershus og Vestfold, til sammen 129 over og 66 under 1 år, er regnet med i rikstallene.

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	Kyr, kviger, okser	ungefe 1—2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
II. Bygdene fylkesvis (forts.).									
B u s k e r u d.									
1. Antall dyr	9 122	1 434	41 741	11 624	13 882	15 840	15 388	4 695	3 637
2. Beitedager pr. dyr ...	82	93	96	100	84	138	132	140	96
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,4	4,5	4,5	2,8	1,9	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	3 967,2	607,1	18 274,5	3 295,5	2 178,9	1 305,3	1 014,9	656,1	104,7
5. Herav: beite, »	3 617,9	602,6	16 234,2	3 119,4	1 791,2	1 304,6	1 014,6	656,1	104,7
6. tilsk.fôr, »	349,3	4,5	2 040,3	176,1	387,7	0,7	0,3	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	18 006,0	2 418,0	71 335,4	11 031,2	9 067,9	3 659,0	2 000,4	1 225,4	290,9
8. Beite i pct. av årsfôret	19,4	24,9	22,8	29,9	19,8	35,7	50,7	53,5	36,0
V e s t f o l d.									
1. Antall dyr	8 786	1 233	33 301	11 491	12 636	1 957	1 891	¹⁾ —	¹⁾ —
2. Beitedager pr. dyr ...	75	88	90	86	82	144	137	—	—
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,0	4,3	5,3	2,8	1,9	0,7	0,5	—	—
4. » i b.tiden, tonn	3 940,8	466,1	15 897,0	2 726,1	1 911,1	196,7	129,7	—	—
5. Herav: beite, »	3 478,6	442,4	13 374,4	2 633,3	1 751,4	193,0	128,6	—	—
6. tilsk.fôr, »	462,2	23,7	2 522,6	92,8	159,7	3,7	1,1	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	19 575,0	2 346,0	62 139,6	12 157,5	8 756,7	516,6	283,7	—	—
8. Beite i pct. av årsfôret	17,8	18,9	21,5	21,7	20,0	37,4	45,3	—	—
T e l e m a r k.									
1. Antall dyr	6 633	810	32 762	7 798	8 880	15 931	14 610	4 411	2 707
2. Beitedager pr. dyr ...	81	86	113	107	105	140	135	143	128
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,6	4,7	4,8	2,7	1,8	0,6	0,5	1,2	0,3
4. » i b.tiden, tonn	2 999,5	325,0	17 568,0	2 273,9	1 701,0	1 363,5	1 013,0	752,8	104,0
5. Herav: beite, »	2 715,5	313,1	16 146,3	2 141,6	1 535,8	1 320,4	1 012,0	721,1	104,0
6. tilsk.fôr, »	284,0	11,9	1 421,7	132,3	165,2	43,1	1,0	31,7	—
7. Beregnet årsfôr, »	13 339,0	1 392,0	55 335,0	7 400,3	5 834,2	3 504,8	1 826,2	1 168,9	222,0
8. Beite i pct. av årsfôret	20,4	22,5	29,2	28,9	26,3	37,6	55,4	60,7	46,8
A u s t - A g d e r.									
1. Antall dyr	3 205	234	18 302	4 580	4 642	13 737	12 954	760	446
2. Beitedager pr. dyr ...	80	86	121	119	80	143	133	142	136
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,5	4,0	4,3	2,6	1,9	0,6	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 421,3	80,6	9 563,4	1 417,9	706,8	1 179,8	862,5	86,4	18,1
5. Herav: beite, »	1 241,7	75,3	8 862,1	1 289,7	608,9	1 178,4	861,5	86,1	18,1
6. tilsk.fôr, »	179,6	5,3	701,3	128,2	97,9	1,4	1,0	0,3	—
7. Beregnet årsfôr, »	6 112,0	385,0	28 203,4	4 012,0	3 049,8	2 871,0	1 528,6	174,8	36,6
8. Beite i pct. av årsfôret	20,3	19,6	31,4	32,1	20,0	41,0	56,4	49,3	49,5
V e s t - A g d e r.									
1. Antall dyr	3 665	262	29 129	6 664	7 887	20 371	24 869	1 160	686
2. Beitedager pr. dyr ...	91	99	130	121	77	183	157	186	122
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,6	4,6	4,5	2,5	1,9	0,6	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 872,0	120,9	17 040,0	2 057,3	1 179,9	2 309,2	1 947,1	172,6	25,1
5. Herav: beite, »	1 531,8	112,6	15 634,9	1 949,4	1 036,2	2 296,2	1 925,8	166,6	25,1
6. tilsk.fôr, »	340,2	8,3	1 405,1	107,9	143,7	13,0	21,3	6,0	—
7. Beregnet årsfôr, »	6 201,0	383,0	44 334,3	5 837,7	5 181,8	4 481,6	3 108,6	256,4	56,3
8. Beite i pct. av årsfôret	24,7	29,4	35,3	33,4	20,0	51,2	61,9	65,0	44,5

¹⁾ Tallene for geiter er regnet med i rikstallene.

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	Kyr, kviger, okser	ungfe 1—2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
II. Bygdene fylkesvis (forts.).									
R o g a l a n d .									
1. Antall dyr	11 583	2 753	58 085	16 216	17 208	170 464	159 891	13 339	5 527
2. Beitedager pr. dyr ..	128	134	138	129	113	217	151	210	153
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,3	4,3	4,7	2,6	1,9	0,7	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	7 907,5	1 584,5	37 982,7	5 479,3	3 686,0	24 250,0	12 086,7	2 215,1	253,0
5. Herav: beite, »	6 860,5	1 477,4	33 520,0	5 120,2	2 729,6	20 735,3	11 970,2	2 034,8	253,0
6. tilsk.fôr, »	1 047,0	107,1	4 462,7	359,1	956,4	3 514,7	116,5	180,3	—
7. Beregnet årsfôr, »	21 050,2	4 212,0	89 915,6	14 205,2	11 305,7	35 627,0	18 867,1	3 118,0	453,2
8. Beite i pct. av årsfôret	32,6	35,1	37,3	36,0	24,1	58,2	63,4	65,3	55,8
H o r d a l a n d .									
1. Antall dyr	8 601	1 435	59 119	14 167	14 746	140 771	124 021	18 068	11 581
2. Beitedager pr. dyr ..	92	97	118	119	84	194	158	190	151
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	4,7	3,6	3,6	2,3	1,8	0,6	0,5	0,9	0,3
4. » i b.tiden, tonn	3 760,4	495,4	24 967,0	3 916,2	2 222,3	16 408,7	9 797,7	2 976,2	524,0
5. Herav: beite, »	3 654,4	481,1	23 990,5	3 870,3	2 107,5	15 628,1	9 580,7	2 816,0	520,6
6. tilsk.fôr, »	106,0	14,3	976,5	45,9	114,8	780,6	217,0	160,2	3,4
7. Beregnet årsfôr, »	14 037,0	2 022,0	75 258,5	11 376,1	9 688,1	29 421,1	14 634,5	4 264,0	949,6
8. Beite i pct. av årsfôret	26,0	23,8	31,9	34,0	21,8	53,1	65,5	66,0	54,8
S o g n o g F j o r d a n e .									
1. Antall dyr	6 793	3 574	51 797	14 522	16 129	118 894	93 858	60 251	37 504
2. Beitedager pr. dyr ..	113	114	135	133	112	179	166	191	120
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,0	3,9	3,3	2,2	1,7	0,7	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	3 857,6	1 578,9	22 864,5	4 315,5	3 188,5	14 909,3	7 787,7	9 204,1	1 353,9
5. Herav: beite, »	3 730,6	1 554,7	22 314,4	4 249,0	3 039,9	14 680,4	7 752,4	8 982,6	1 349,5
6. tilsk.fôr, »	127,0	24,2	550,1	66,5	148,6	228,9	35,3	221,5	4,4
7. Beregnet årsfôr, »	11 433,0	5 193,0	58 789,6	11 123,9	10 596,8	26 156,7	11 732,3	13 375,7	3 075,3
8. Beite i pct. av årsfôret	32,6	29,9	38,0	38,2	28,7	56,1	66,1	67,1	43,9
M ø r e o g R o m s d a l .									
1. Antall dyr	9 230	2 386	59 994	14 107	16 567	87 779	78 238	15 976	12 573
2. Beitedager pr. dyr ..	109	107	124	124	102	169	154	175	143
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,3	4,2	3,5	2,3	1,8	0,6	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	5 376,0	1 061,1	25 897,6	4 057,5	3 115,6	9 338,6	6 028,9	2 233,5	540,3
5. Herav: beite, »	5 223,1	1 035,3	25 228,8	3 983,2	2 872,3	9 204,2	5 975,6	2 126,2	538,3
6. tilsk.fôr, »	152,9	25,8	668,8	74,3	243,3	134,4	53,3	107,3	2,0
7. Beregnet årsfôr, »	16 309,0	3 639,0	71 272,9	11 327,9	10 884,5	19 311,4	9 779,8	3 418,9	1 030,9
8. Beite i pct. av årsfôret	32,0	28,4	35,4	35,2	26,4	47,7	61,1	62,2	52,2
S ø r - T r ø n d e l a g .									
1. Antall dyr	10 436	2 106	52 561	14 639	18 995	54 980	51 082	11 896	8 933
2. Beitedager pr. dyr ..	92	91	110	111	82	154	144	151	135
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,5	4,3	4,5	2,6	1,9	0,7	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	5 314,0	819,2	26 037,9	4 168,9	2 929,4	5 525,2	3 668,1	1 873,8	362,5
5. Herav: beite, »	5 080,6	798,6	24 901,5	4 082,3	2 725,1	5 488,5	3 665,7	1 862,0	360,5
6. tilsk.fôr, »	233,4	20,6	1 136,4	86,6	204,3	36,7	2,4	11,8	2,0
7. Beregnet årsfôr, »	20 986,0	3 618,1	83 049,0	13 892,4	12 479,7	12 095,6	6 385,3	2 890,7	732,5
8. Beite i pct. av årsfôret	24,2	22,1	30,0	29,3	21,8	45,4	57,4	64,4	49,2

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	Kyr, kviger, okser	ungfe 1—2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
II. Bygdene fylkesvis (forts.).									
N o r d - T r o n d e l a g .									
1. Antall dyr	9 396	1 615	42 204	14 530	17 144	35 427	29 619	12 365	6 232
2. Beitedager pr. dyr ...	90	95	114	114	93	145	137	138	134
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,9	4,6	4,6	2,7	1,9	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	4 958,4	683,5	22 237,5	4 506,8	2 967,2	3 084,1	2 036,0	1 729,3	250,8
5. Herav: beite, »	4 734,5	645,8	21 407,4	4 421,9	2 858,0	3 028,3	2 026,5	1 714,1	250,8
6. tilsk.fôr, »	223,9	37,7	830,1	84,9	109,2	55,8	9,5	15,2	—
7. Beregnet årsfôr, »	17 975,0	2 639,0	69 932,0	14 849,7	11 263,6	7 404,2	3 495,0	3 078,9	511,0
8. Beite i pct. av årsfôret	26,3	24,5	30,6	29,7	25,4	40,9	58,0	55,7	49,1
N o r d l a n d .									
1. Antall dyr	8 196	1 003	55 116	14 832	24 160	89 044	84 825	13 909	10 215
2. Beitedager pr. dyr ...	112	118	130	128	100	164	156	169	148
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,4	4,3	3,9	2,5	1,8	0,7	0,5	1,2	0,3
4. » i b.tiden, tonn	4 931,4	508,9	27 764,0	4 664,2	4 358,7	9 751,3	6 692,1	2 582,1	452,4
5. Herav: beite, »	4 741,7	490,8	26 996,9	4 554,5	3 729,7	9 735,3	6 682,8	2 565,9	450,6
6. tilsk.fôr, »	189,7	18,1	767,1	109,7	629,0	16,0	9,3	16,2	1,8
7. Beregnet årsfôr, »	14 670,0	1 565,0	72 257,1	12 992,8	15 873,1	19 587,5	10 528,1	4 033,6	837,6
8. Beite i pct. av årsfôret	32,3	31,4	37,4	35,1	23,5	49,7	63,5	63,5	53,8
T r o m s .									
1. Antall dyr	5 108	598	29 256	7 124	11 114	42 858	41 011	10 193	6 851
2. Beitedager pr. dyr ...	117	118	122	121	112	159	158	163	150
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,1	3,6	4,3	2,5	1,7	0,7	0,5	1,2	0,3
4. » i b.tiden, tonn	3 047,9	254,0	15 777,7	2 155,0	2 115,9	4 770,1	3 239,9	1 993,8	308,3
5. Herav: beite, »	2 897,7	249,1	15 304,4	2 100,9	1 887,1	4 699,5	3 199,7	1 974,0	307,4
6. tilsk.fôr, »	150,2	4,9	473,3	54,1	228,8	70,6	40,2	19,8	0,9
7. Beregnet årsfôr, »	8 178,0	835,0	41 309,5	6 240,6	7 301,9	9 428,8	5 126,4	2 966,2	561,8
8. Beite i pct. av årsfôret	35,4	29,8	37,0	33,7	25,8	49,8	62,4	66,6	54,7
F i n n m a r k .									
1. Antall dyr	1 039	95	8 498	2 209	2 812	17 922	17 863	4 064	3 628
2. Beitedager pr. dyr ...	93	98	107	110	96	157	149	159	118
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	4,9	3,7	3,9	2,2	1,7	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	476,5	34,8	3 581,6	535,9	468,3	1 690,0	1 327,4	668,6	128,0
5. Herav: beite, »	451,7	34,8	3 340,0	519,9	422,0	1 679,3	1 324,4	659,6	127,1
6. tilsk.fôr, »	24,8	—	241,6	16,0	46,3	10,7	3,0	9,0	0,9
7. Beregnet årsfôr, »	1 744,0	139,0	10 919,9	1 692,1	1 847,5	3 548,6	2 018,5	1 207,0	297,5
8. Beite i pct. av årsfôret	25,9	25,0	30,6	30,7	22,8	47,3	65,6	54,7	42,8
III. Bygdene fogderivis.									
R a k k e s t a d .									
1. Antall dyr	5 416	1 079	25 503	7 846	7 519	621	598	—	—
2. Beitedager pr. dyr ...	63	70	86	90	42	138	126	—	—
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,4	4,3	5,6	2,8	2,0	0,7	0,5	—	—
4. » i b.tiden, tonn	2 183,7	324,8	12 282,2	1 984,8	631,6	60,0	37,7	—	—
5. Herav: beite, »	1 618,1	287,3	9 825,8	1 822,0	549,1	58,2	34,2	—	—
6. tilsk.fôr, »	565,6	37,5	2 456,4	162,8	82,5	1,8	3,5	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	11 564,0	1 954,0	46 824,0	7 863,3	4 874,7	150,2	85,0	—	—
8. Beite i pct. av årsfôret	14,0	12,6	21,0	23,2	11,3	38,7	40,2	—	—

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger, okser	ungfe 1—2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
III. Bygdene fogderivis (forts.).									
I d d o g M a r k e r .									
1. Antall dyr	3 383	486	14 867	4 916	4 196	818	796	—	—
2. Beitedager pr. dyr ...	99	95	99	100	75	143	118	—	—
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,4	4,2	5,5	2,8	1,9	0,7	0,5	—	—
4. » i b.tiden, tonn	2 143,5	193,9	8 095,1	1 376,5	597,9	81,9	47,0	—	—
5. Herav: beite, »	1 681,1	175,4	6 476,1	1 258,4	452,7	79,1	45,6	—	—
6. tilsk.fôr, »	462,4	18,5	1 619,0	118,1	145,2	2,8	1,4	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	7 175,0	882,0	27 400,0	4 861,3	2 756,5	198,1	104,7	—	—
8. Beite i pct. av årsfôret	23,4	19,9	23,6	25,9	16,4	39,9	43,6	—	—
M o s s .									
1. Antall dyr	3 793	222	15 740	4 964	4 241	239	232	—	—
2. Beitedager pr. dyr ...	69	65	80	92	35	130	120	—	—
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,9	4,7	5,5	2,8	1,9	0,7	0,5	—	—
4. » i b.tiden, tonn	1 544,1	67,8	6 925,6	1 278,7	282,0	21,7	13,9	—	—
5. Herav: beite, »	1 232,7	64,9	5 055,7	1 158,1	238,2	19,9	12,2	—	—
6. tilsk.fôr, »	311,4	2,9	1 869,9	120,6	43,8	1,8	1,7	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	8 069,0	413,0	31 038,0	5 391,3	2 851,8	57,8	33,0	—	—
8. Beite i pct. av årsfôret	15,3	15,7	16,3	21,5	8,41	34,4	37,0	—	—
A k e r o g F o l l o .									
1. Antall dyr	4 547	290	16 282	4 124	3 714	383	381	—	—
2. Beitedager pr. dyr ...	69	81	81	90	60	133	140	—	—
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,0	4,5	5,7	2,9	2,0	0,7	0,5	—	—
4. » i b.tiden, tonn	1 882,5	105,7	7 517,4	1 113,5	445,7	35,7	26,6	—	—
5. Herav: beite, »	1 415,9	99,7	5 788,4	1 056,9	378,2	34,2	26,4	—	—
6. tilsk.fôr, »	466,6	6,0	1 729,0	56,6	67,5	1,5	0,2	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	9 726,0	530,0	37 804,0	4 866,0	2 574,0	84,2	47,0	—	—
8. Beite i pct. av årsfôret	14,5	18,8	15,3	21,7	14,7	40,6	56,2	—	—
N e d r e R o m e r i k e .									
1. Antall dyr	4 101	465	19 720	5 603	5 297	1 100	1 094	—	—
2. Beitedager pr. dyr ...	78	103	98	98	63	139	140	—	—
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,5	4,5	5,5	2,9	2,0	0,7	0,5	—	—
4. » i b.tiden, tonn	2 079,2	215,5	10 629,1	1 592,4	667,4	107,0	76,6	—	—
5. Herav: beite, »	1 487,5	196,7	8 184,4	1 556,9	566,9	104,8	76,6	—	—
6. tilsk.fôr, »	591,7	18,8	2 444,7	35,5	100,5	2,2	—	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	8 772,0	849,0	36 734,0	5 831,0	3 671,0	243,4	137,4	—	—
8. Beite i pct. av årsfôret	17,0	23,2	22,3	26,7	15,4	43,8	56,0	—	—
Ø v r e R o m e r i k e .									
1. Antall dyr	4 920	897	22 464	6 368	6 545	4 271	4 005	—	—
2. Beitedager pr. dyr ...	80	85	101	102	68	143	115	—	—
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,8	4,7	5,4	2,8	1,9	0,7	0,5	—	—
4. » i b.tiden, tonn	2 676,5	358,4	12 251,9	1 818,7	845,6	427,2	230,3	—	—
5. Herav: beite, »	1 656,2	318,4	9 556,5	1 728,7	540,0	418,0	230,3	—	—
6. tilsk.fôr, »	1 020,3	40,0	2 695,4	90,0	305,6	9,2	—	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	10 524,0	1 639,0	38 009,0	6 332,0	4 535,0	942,6	500,6	—	—
8. Beite i pct. av årsfôret	15,7	19,4	25,1	27,3	11,9	44,3	46,0	—	—

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger, okser	ungfe 1–2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
III. Bygdene fogderivis (forts.).									
H e d m a r k .									
1. Antall dyr	5 529	997	24 386	6 436	5 958	7 351	6 493	1 141	364
2. Beitedager pr. dyr ...	105	110	103	105	91	134	134	135	93
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,2	4,7	5,3	2,9	2,0	0,6	0,5	1,3	0,3
4. » i b.tiden, tonn	3 599,4	515,4	13 312,3	1 959,8	1 084,3	591,0	435,0	215,6	10,2
5. Herav: beite, »	2 803,9	503,3	11 049,2	1 827,3	857,7	590,1	434,3	200,6	9,8
6. tilsk.fôr, »	795,5	12,1	2 263,1	132,5	226,6	0,9	0,7	15,0	0,4
7. Beregnet årsfôr, »	11 880,0	1 820,5	46 505,6	6 197,8	4 082,0	1 639,4	856,0	352,9	30,6
8. Beite i pct. av årsfôret	23,6	27,6	23,8	29,5	21,4	36,0	50,7	56,8	32,0
V i n g e r o g O d a l .									
1. Antall dyr	2 387	171	10 725	3 086	3 430	5 173	4 352	487	155
2. Beitedager pr. dyr ...	93	89	107	108	83	135	130	140	90
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,1	3,5	5,0	2,8	1,9	0,6	0,5	1,2	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 354,1	53,3	5 737,9	933,2	540,9	419,0	282,9	81,8	4,2
5. Herav: beite, »	1 113,1	43,9	4 590,4	842,8	379,3	407,5	282,0	73,6	4,2
6. tilsk.fôr, »	241,0	9,4	1 147,5	90,4	161,6	11,5	0,9	8,2	—
7. Beregnet årsfôr, »	5 062,0	264,8	17 862,9	2 646,7	2 303,8	1 164,3	564,0	140,6	13,8
8. Beite i pct. av årsfôret	22,0	16,6	25,7	31,8	16,5	34,9	50,0	52,3	30,3
S o l ø r .									
1. Antall dyr	2 485	434	11 300	3 538	3 779	4 998	4 071	486	241
2. Beitedager pr. dyr ...	84	91	105	97	66	131	130	139	90
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,7	4,9	5,0	2,7	1,9	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 189,8	193,5	5 932,5	926,6	473,9	392,8	264,6	67,6	6,5
5. Herav: beite, »	1 122,3	193,5	4 924,0	861,9	386,7	392,8	264,6	67,6	6,5
6. tilsk.fôr, »	67,5	—	1 008,5	64,7	87,2	—	—	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	5 066,0	761,3	20 333,7	3 148,4	2 521,8	1 101,4	505,5	134,5	19,4
8. Beite i pct. av årsfôret	22,1	25,4	24,2	27,4	15,3	35,6	52,3	50,3	33,5
S ø r - Ø s t e r d a l .									
1. Antall dyr	1 499	80	10 422	2 794	3 925	4 928	3 902	3 299	1 367
2. Beitedager pr. dyr ...	99	107	114	111	115	130	129	140	131
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,8	4,3	4,5	2,8	1,6	0,6	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	860,7	36,8	5 346,5	868,4	722,2	384,4	251,7	369,5	53,7
5. Herav: beite, »	798,6	36,2	4 966,9	862,4	656,1	384,4	251,7	369,5	53,7
6. tilsk.fôr, »	62,1	0,6	379,6	6,0	66,1	—	—	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	2 764,0	132,4	15 716,3	2 300,5	2 561,0	1 085,0	486,2	851,8	110,8
8. Beite i pct. av årsfôret	28,9	27,3	31,6	37,5	25,6	38,1	51,8	43,4	48,5
N o r d - Ø s t e r d a l .									
1. Antall dyr	2 337	213	14 822	3 563	4 453	14 913	12 300	4 552	1 253
2. Beitedager pr. dyr ...	100	75	118	114	114	133	133	140	118
3. Forenh. pr. dyr og dag	5,4	5,0	4,0	2,6	1,7	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 262,0	79,9	6 996,0	1 056,1	913,8	1 190,0	818,0	637,3	44,3
5. Herav: beite, »	1 199,7	77,2	6 800,1	1 052,2	813,8	1 189,6	818,0	622,2	41,0
6. tilsk.fôr, »	62,3	2,7	195,9	3,9	100,0	0,4	—	15,1	3,3
7. Beregnet årsfôr, »	4 343,0	331,0	21 036,5	2 707,5	2 766,4	3 229,7	1 478,0	1 210,7	102,5
8. Beite i pct. av årsfôret	27,6	23,3	32,3	38,8	29,4	36,8	55,3	51,4	40,0

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger, okser	ungfe 1—2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
III. Bygdene fogderivis (forts.).									
N o r d - G u d b r a n d s - d a l.									
1. Antall dyr	2 208	451	16 607	5 085	5 355	17 283	14 902	11 810	3 253
2. Beitedager pr. dyr ..	118	118	129	129	124	155	151	153	156
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,7	4,2	3,9	2,4	1,8	0,6	0,5	0,9	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 485,1	223,5	8 355,0	1 574,3	1 195,2	1 607,3	1 125,1	1 626,2	152,2
5. Herav: beite, »	1 424,1	220,4	7 817,0	1 544,2	1 074,6	1 606,3	1 125,0	1 571,5	150,2
6. tilsk.fôr, »	61,0	3,1	538,0	30,1	120,6	1,0	0,1	54,7	2,0
7. Beregnet årsfôr, »	4 422,7	750,0	21 540,0	4 104,7	3 372,2	3 927,9	1 924,1	2 951,4	267,8
8. Beite i pct. av årsfôret	32,2	29,4	36,2	37,6	31,9	40,9	58,4	53,2	56,1
S o r - G u d b r a n d s - d a l.									
1. Antall dyr	2 574	684	17 672	3 999	4 128	8 123	7 438	9 012	1 846
2. Beitedager pr. dyr ..	119	116	123	133	123	143	136	137	132
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,0	4,6	4,0	2,4	1,8	0,6	0,5	0,9	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 837,8	365,0	8 694,6	1 276,5	913,9	696,9	505,8	1 111,2	73,1
5. Herav: beite, »	1 784,3	357,4	8 226,0	1 225,4	815,6	696,1	505,8	1 053,1	72,4
6. tilsk.fôr, »	53,5	7,6	468,6	51,1	98,3	0,8	—	58,1	0,7
7. Beregnet årsfôr, »	4 710,4	1 176,0	24 730,8	3 358,4	2 666,4	1 868,2	962,0	2 248,1	151,2
8. Beite i pct. av årsfôret	37,9	30,4	33,3	36,4	30,6	37,3	52,6	46,8	47,9
T o t e n .									
1. Antall dyr	3 302	526	17 171	4 544	5 497	3 878	3 452	462	179
2. Beitedager pr. dyr ..	109	113	112	113	102	140	142	138	140
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,8	4,6	4,8	2,6	1,9	0,7	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	2 087,5	273,4	9 231,1	1 335,0	1 065,3	380,0	245,1	63,8	7,5
5. Herav: beite, »	1 834,7	268,8	7 938,7	1 302,4	902,4	380,0	245,1	62,7	7,5
6. tilsk.fôr, »	252,8	4,6	1 292,4	32,6	162,9	—	—	1,1	—
7. Beregnet årsfôr, »	6 888,5	932,0	29 440,8	4 198,0	3 764,3	958,0	459,9	116,0	14,4
8. Beite i pct. av årsfôret	26,6	28,8	27,0	31,0	24,0	39,7	53,3	54,0	52,2
H a d e l a n d o g L a n d .									
1. Antall dyr	2 987	493	14 436	4 087	5 103	4 133	3 665	1 231	537
2. Beitedager pr. dyr ..	94	109	112	113	107	130	134	135	122
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,5	4,7	4,8	2,6	1,9	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 821,8	252,6	7 760,8	1 200,8	1 037,4	322,4	245,6	166,2	19,7
5. Herav: beite, »	1 602,2	237,2	6 744,1	1 152,6	961,6	321,5	244,5	158,1	19,5
6. tilsk.fôr, »	219,6	15,4	1 016,7	48,2	75,8	0,9	1,1	8,1	0,2
7. Beregnet årsfôr, »	6 326,1	892,9	23 749,1	3 824,9	3 450,6	1 005,9	483,4	311,8	43,6
8. Beite i pct. av årsfôret	25,3	26,6	28,4	30,1	27,9	32,0	50,5	50,7	44,7
V a l d r e s .									
1. Antall dyr	1 834	493	11 485	3 584	3 790	8 056	6 643	6 492	4 046
2. Beitedager pr. dyr ..	118	125	135	135	127	146	146	145	149
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,0	4,5	3,8	2,4	1,8	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 298,5	249,2	5 891,8	1 160,4	866,4	705,7	484,9	941,3	180,8
5. Herav: beite, »	1 229,4	243,8	5 748,6	1 136,3	776,4	703,7	483,5	908,3	172,2
6. tilsk.fôr, »	69,1	5,4	143,2	24,1	90,0	2,0	1,4	33,0	8,6
7. Beregnet årsfôr, »	3 668,3	807,1	15 127,2	3 171,9	2 431,1	1 820,3	863,6	1 624,4	331,6
8. Beite i pct. av årsfôret	33,5	30,2	38,0	35,8	31,9	38,7	56,0	55,9	51,9

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger, okser	ungfe 1—2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
III. Bygdene fogderivis (forts.).									
R i n g e r i k e .									
1. Antall dyr	1 867	235	7 649	2 271	2 221	1 719	1 683	58	45
2. Beitedager pr. dyr ...	60	91	90	91	94	147	138	140	90
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,8	5,3	4,8	2,7	2,0	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	649,7	113,3	3 304,4	828,0	417,6	151,6	116,1	8,1	1,2
5. Herav: beite, »	585,7	112,5	2 643,5	718,9	350,2	151,6	116,1	8,1	1,2
6. tilsk.fôr, »	64,0	0,8	660,9	109,1	67,4	—	—	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	3 853,2	396,6	12 684,4	2 221,1	1 541,5	461,8	240,0	15,6	3,5
8. Beite i pct. av årsfôret	15,2	28,3	20,8	32,3	22,7	32,8	48,4	52,0	34,7
H a l l i n g d a l .									
1. Antall dyr	1 292	343	9 047	2 279	2 656	8 332	8 006	3 046	2 325
2. Beitedager pr. dyr ...	113	118	125	124	116	136	131	140	83
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,0	3,8	4,0	2,4	1,8	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	730,0	154,9	4 523,5	677,8	554,6	679,9	524,4	426,4	57,9
5. Herav: beite, »	719,5	154,9	4 383,3	673,7	462,2	679,5	524,2	426,4	57,9
6. tilsk.fôr, »	10,5	—	140,2	4,1	92,4	0,4	0,2	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	2 376,8	577,9	13 117,1	2 102,1	1 641,3	1 821,5	1 020,2	795,4	185,6
8. Beite i pct. av årsfôret	30,3	26,8	33,4	32,1	28,2	37,3	51,4	53,6	31,2
B u s k e r u d .									
1. Antall dyr	4 434	679	17 500	4 942	6 292	2 299	2 279	226	173
2. Beitedager pr. dyr ...	74	82	75	93	56	134	135	135	120
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,4	5,0	5,2	2,7	1,9	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 771,8	278,4	6 825,0	1 240,9	669,5	184,8	153,8	30,5	6,2
5. Herav: beite, »	1 642,9	277,3	6 006,0	1 200,6	549,0	184,8	153,8	30,5	6,2
6. tilsk.fôr, »	128,9	1,1	819,0	40,3	120,5	—	—	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	8 822,9	1 146,1	33 802,5	4 707,3	4 207,5	568,8	320,1	61,4	14,5
8. Beite i pct. av årsfôret	18,6	24,2	17,8	25,5	13,1	32,5	48,0	49,6	42,8
N u m e d a l o g									
S a n d s v æ r .									
1. Antall dyr	1 529	177	7 545	2 132	2 713	3 490	3 420	1 365	1 094
2. Beitedager pr. dyr ...	97	90	120	99	110	138	129	140	120
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,5	3,8	4,0	2,6	1,8	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	815,7	60,5	3 621,6	548,8	537,2	289,0	220,6	191,1	39,4
5. Herav: beite, »	669,8	57,9	3 201,4	526,2	429,8	288,7	220,5	191,1	39,4
6. tilsk.fôr, »	145,9	2,6	420,2	22,6	107,4	0,3	0,1	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	2 953,1	297,4	11 731,4	2 000,7	1 677,6	806,9	420,1	353,0	87,3
8. Beite i pct. av årsfôret	22,7	19,5	27,3	26,3	25,6	35,8	52,5	54,1	56,5
J a r l s b e r g .									
1. Antall dyr	5 741	893	21 862	7 312	7 568	1 155	1 040	—	—
2. Beitedager pr. dyr ...	79	84	85	83	72	146	143	—	—
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,9	4,4	5,6	2,8	1,9	0,7	0,5	—	—
4. » i b.tiden, tonn	2 675,9	330,1	10 406,3	1 699,3	1 035,3	118,1	74,4	—	—
5. Herav: beite, »	2 416,1	312,6	8 064,9	1 637,1	974,1	115,6	73,3	—	—
6. tilsk.fôr, »	259,8	17,5	2 341,4	62,2	61,2	2,5	1,1	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	13 311,0	1 759,5	42 722,4	8 236,7	5 244,6	310,0	156,0	—	—
8. Beite i pct. av årsfôret	18,2	17,8	18,9	19,9	18,6	37,3	46,9	—	—

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe		Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger, okser	ungfe 1—2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år
III. Bygdene fogderivis (forts.).								
L a r v i k.								
1. Antall dyr	3 045	340	11 439	4 179	5 068	802	851	—
2. Beitedager pr. dyr ...	96	100	100	91	96	140	130	—
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,2	4,0	4,8	2,7	1,8	0,7	0,5	—
4. » i b.tiden, tonn	1 264,9	136,0	5 490,7	1 026,8	875,8	78,6	55,3	—
5. Herav: beite, »	1 062,5	129,8	5 309,5	996,2	777,3	77,4	55,3	—
6. tilsk.fôr, »	202,4	6,2	181,2	30,6	98,5	1,2	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	6 264,0	586,5	19 417,2	3 920,8	3 512,1	206,6	127,7	—
8. Beite i pct. av årsfôret	17,0	22,1	27,3	25,4	22,1	37,5	43,3	—
B a m b l e.								
1. Antall dyr	2 293	199	10 099	2 225	2 705	1 833	1 678	174
2. Beitedager pr. dyr ...	66	66	100	103	95	155	154	143
3. Forenh. pr. dyr og dag	6,0	4,1	4,9	2,8	1,9	0,7	0,6	1,1
4. » i b.tiden, tonn	908,1	53,9	4 948,5	641,7	488,3	198,9	155,1	27,2
5. Herav: beite, »	835,9	51,2	4 354,7	592,5	436,9	198,9	155,1	22,2
6. tilsk.fôr, »	72,2	2,7	593,8	49,2	51,4	—	5,0	—
7. Beregnet årsfôr, »	4 586,0	332,3	16 604,0	1 998,1	1 779,4	420,6	210,0	46,8
8. Beite i pct. av årsfôret	18,2	15,4	26,2	29,7	24,6	47,3	73,8	47,4
N e d r e T e l e m a r k								
1. Antall dyr	2 475	336	11 451	2 446	2 746	1 202	1 028	104
2. Beitedager pr. dyr ...	80	80	117	103	103	140	129	143
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,8	5,5	4,9	2,8	1,8	0,6	0,5	1,1
4. » i b.tiden, tonn	1 168,2	145,2	6 565,0	705,4	509,1	96,8	66,3	16,4
5. Herav: beite, »	1 028,0	138,9	6 039,8	624,3	453,1	94,7	66,3	12,9
6. tilsk.fôr, »	140,2	6,3	525,2	81,1	56,0	2,1	—	3,5
7. Beregnet årsfôr, »	5 197,5	600,3	19 624,0	2 405,1	1 837,8	262,9	127,8	29,2
8. Beite i pct. av årsfôret	19,8	23,1	30,8	26,0	24,7	36,0	51,9	44,2
Ø v r e T e l e m a r k.								
1. Antall dyr	1 865	275	11 212	3 127	3 429	12 896	11 904	4 133
2. Beitedager pr. dyr ...	99	109	120	114	114	138	133	143
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,0	4,2	4,5	2,6	1,8	0,6	0,5	1,1
4. » i b.tiden, tonn	923,2	125,9	6 054,5	926,8	703,6	1 067,8	791,6	709,2
5. Herav: beite, »	851,6	123,0	5 751,8	924,8	645,8	1 026,8	790,6	686,0
6. tilsk.fôr, »	71,6	2,9	302,7	2,0	57,8	41,0	1,0	23,2
7. Beregnet årsfôr, »	3 555,5	459,4	19 107,0	2 997,1	2 217,0	2 821,3	1 488,4	1 092,9
8. Beite i pct. av årsfôret	24,0	26,8	30,1	30,9	29,1	36,4	53,2	62,7
N e d e n e s.								
1. Antall dyr	2 498	155	13 684	3 230	3 149	6 167	5 855	158
2. Beitedager pr. dyr ...	75	75	122	118	64	147	137	150
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,7	4,0	4,5	2,7	2,0	0,6	0,5	0,8
4. » i b.tiden, tonn	1 067,9	46,5	7 513,0	1 029,1	403,1	543,9	401,1	19,0
5. Herav: beite, »	907,8	43,7	6 912,0	926,1	335,7	543,6	401,0	19,0
6. tilsk.fôr, »	160,1	2,8	601,0	103,0	67,4	0,3	0,1	—
7. Beregnet årsfôr, »	4 801,0	263,5	21 611,2	2 888,5	2 104,4	1 292,0	690,9	36,3
8. Beite i pct. av årsfôret	18,9	16,6	32,0	32,1	16,0	42,1	58,0	52,3

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger, okser	ungfe 1—2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
III. Bygdene fogderivis (forts.).									
S e t e s d a l .									
1. Antall dyr	707	79	4 618	1 350	1 493	7 570	7 099	602	367
2. Beitedager pr. dyr ...	98	108	120	120	113	140	130	140	136
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,1	4,0	3,7	2,4	1,8	0,6	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	353,4	34,1	2 050,4	388,8	303,7	635,9	461,4	67,4	14,9
5. Herav: beite, »	333,9	31,6	1 950,1	363,6	273,2	634,8	460,5	67,1	14,9
6. tilsk.fôr, »	19,5	2,5	100,3	25,2	30,5	1,1	0,9	0,3	—
7. Beregnet årsfôr, »	1 311,0	121,5	6 592,2	1 123,5	945,4	1 579,0	837,7	138,5	30,1
8. Beite i pct. av årsfôret	25,5	26,0	29,6	32,4	28,9	40,2	55,0	48,4	49,5
M a n d a l .									
1. Antall dyr	2 028	82	15 875	3 225	3 610	4 856	5 135	151	71
2. Beitedager pr. dyr ...	91	82	125	110	70	159	155	180	120
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,9	4,8	4,8	2,6	2,0	0,7	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 088,9	32,3	9 525,0	922,4	505,4	540,5	398,0	21,7	2,6
5. Herav: beite, »	832,9	29,1	8 570,8	870,3	415,4	532,4	391,0	21,7	2,6
6. tilsk.fôr, »	256,0	3,2	954,2	52,1	90,0	8,1	7,0	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	3 472,6	118,7	26 002,0	2 860,5	2 383,6	1 075,6	652,8	33,3	5,9
8. Beite i pct. av årsfôret	24,0	24,5	33,0	30,4	17,4	49,5	60,0	65,3	43,3
L i s t a .									
1. Antall dyr	1 637	180	13 254	3 439	4 277	15 515	19 734	1 009	615
2. Beitedager pr. dyr ...	92	107	135	132	83	190	157	187	122
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,2	4,6	4,2	2,5	1,9	0,6	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	783,1	88,6	7 515,0	1 134,9	674,5	1 768,7	1 549,1	150,9	22,5
5. Herav: beite, »	698,9	83,5	7 064,1	1 079,1	620,8	1 763,8	1 534,8	144,9	22,5
6. tilsk.fôr, »	84,2	5,1	450,9	55,8	53,7	4,9	14,3	6,0	—
7. Beregnet årsfôr, »	2 728,4	264,3	18 332,3	2 977,2	2 798,2	3 406,0	2 455,8	223,1	50,4
8. Beite i pct. av årsfôret	25,6	31,6	38,5	36,2	22,2	51,8	62,5	64,9	44,7
J æ r e n o g D a l a n e .									
1. Antall dyr	7 178	1 979	34 897	9 597	10 033	90 542	84 927	1 188	492
2. Beitedager pr. dyr ...	130	134	142	131	124	226	154	244	199
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,5	4,5	5,3	2,7	1,9	0,7	0,5	0,7	0,3
4. » i b.tiden, tonn	5 132,3	1 193,3	26 263,5	3 394,4	2 363,8	14 323,7	6 539,4	202,9	29,4
5. Herav: beite, »	4 362,3	1 094,8	22 061,3	3 075,9	1 549,2	12 031,9	6 455,7	182,6	29,4
6. tilsk.fôr, »	770,0	98,5	4 202,2	318,5	814,6	2 291,8	83,7	20,3	—
7. Beregnet årsfôr, »	13 341,4	3 032,6	58 502,8	8 665,2	6 557,3	19 773,0	10 188,2	276,1	40,8
8. Beite i pct. av årsfôret	32,7	36,1	37,7	35,5	23,6	60,9	63,4	64,3	72,0
R y f y l k e .									
1. Antall dyr	4 405	774	23 188	6 619	7 175	79 922	74 964	12 151	5 035
2. Beitedager pr. dyr ...	126	133	133	126	97	207	148	207	148
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,0	3,8	3,8	2,5	1,9	0,6	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	2 775,2	391,2	11 719,2	2 084,9	1 322,2	9 926,3	5 547,3	2 012,2	223,6
5. Herav: beite, »	2 498,2	382,6	11 458,7	2 044,3	1 180,4	8 703,4	5 514,5	1 852,2	223,6
6. tilsk.fôr, »	277,0	8,6	260,5	40,6	141,8	1 222,9	32,8	160,0	—
7. Beregnet årsfôr, »	7 708,8	1 179,4	31 412,8	5 540,0	4 748,4	15 854,0	8 678,9	2 841,9	412,4
8. Beite i pct. av årsfôret	32,4	33,7	36,5	36,9	24,9	54,9	63,5	65,2	54,2

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger, okser	ungfe 1—2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
III. Bygdene fogderivis (forts.).									
Sunnhordland.									
1. Antall dyr	2 429	493	15 197	4 714	4 639	44 055	38 290	6 674	5 158
2. Beitedager pr. dyr ...	109	109	126	122	96	189	142	180	143
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	4,5	3,5	3,3	2,2	1,7	0,6	0,5	0,9	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 191,4	188,1	6 318,9	1 265,3	757,1	4 995,8	2 718,6	1 081,2	232,1
5. Herav: beite, »	1 155,0	178,0	6 076,3	1 242,8	688,9	4 544,7	2 510,6	1 020,1	229,6
6. tilsk.fôr, »	36,4	10,1	242,6	22,5	68,2	451,1	208,0	61,1	2,5
7. Beregnet årsfôr, »	3 790,0	695,6	16 951,6	3 583,5	2 954,9	9 208,8	4 522,1	1 577,6	425,4
8. Beite i pct. av årsfôret	30,5	25,6	35,8	34,7	23,3	49,4	55,5	64,7	54,0
Nordhordland.									
1. Antall dyr	3 984	507	30 659	6 729	7 175	59 741	45 996	5 190	2 918
2. Beitedager pr. dyr ...	84	87	115	115	66	207	167	217	152
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,0	3,5	3,5	2,2	1,8	0,6	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 673,2	154,4	12 340,2	1 779,8	852,4	7 419,9	3 840,7	901,1	133,1
5. Herav: beite, »	1 615,8	150,2	11 846,6	1 762,5	831,5	7 095,6	3 833,0	847,1	132,2
6. tilsk.fôr, »	57,4	4,2	493,6	17,3	20,9	324,3	7,7	54,0	0,9
7. Beregnet årsfôr, »	6 527,2	713,7	37 658,3	5 346,8	4 650,3	12 474,5	5 429,4	1 223,8	238,3
8. Beite i pct. av årsfôret	24,8	21,8	31,5	33,0	17,9	56,9	70,6	69,2	55,6
Hardanger og Voss.									
1. Antall dyr	2 188	435	13 263	2 724	2 932	36 975	39 735	6 204	3 505
2. Beitedager pr. dyr ...	89	95	116	123	110	180	163	178	151
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	4,6	3,7	4,1	2,6	1,8	0,6	0,5	0,9	0,3
4. » i b.tiden, tonn	895,8	152,9	6 307,9	871,1	612,8	3 993,0	3 238,4	993,9	158,8
5. Herav: beite, »	883,6	152,9	6 067,6	865,0	587,1	3 987,8	3 237,1	948,8	158,8
6. tilsk.fôr, »	12,2	—	240,3	6,1	25,7	5,2	1,3	45,1	—
7. Beregnet årsfôr, »	3 719,8	612,7	20 648,6	2 445,8	2 082,9	7 737,8	4 683,0	1 462,6	285,9
8. Beite i pct. av årsfôret	23,8	25,0	29,4	35,4	28,2	51,5	69,1	64,9	55,5
Sogn.									
1. Antall dyr	2 721	1 359	19 629	5 573	6 105	54 725	46 429	36 709	20 828
2. Beitedager pr. dyr ...	121	120	139	137	123	184	171	189	123
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,1	3,5	3,4	2,3	1,7	0,7	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 679,1	570,9	9 276,7	1 756,1	1 276,5	7 048,6	3 969,7	5 550,4	768,6
5. Herav: beite »	1 630,9	564,4	8 998,4	1 730,1	1 212,7	6 935,9	3 951,6	5 409,4	767,7
6. tilsk.fôr, »	48,2	6,5	278,3	26,0	63,8	112,7	18,1	141,0	0,9
7. Beregnet årsfôr, »	4 687,5	1 973,3	23 495,6	4 393,9	4 016,2	12 162,9	5 807,5	8 159,2	1 706,8
8. Beite i pct. av årsfôret	34,8	28,6	38,3	39,3	30,2	57,0	68,0	66,3	45,0
Sunn- og Nord- fjord.									
1. Antall dyr	4 072	2 215	32 168	8 949	10 024	64 169	47 429	23 542	16 676
2. Beitedager pr. dyr ...	107	111	132	130	106	175	161	194	117
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,0	4,1	3,2	2,2	1,8	0,7	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	2 178,5	1 008,0	13 587,8	2 559,4	1 912,0	7 860,7	3 818,0	3 653,7	585,3
5. Herav: beite, »	2 099,7	990,3	13 316,0	2 518,9	1 827,2	7 744,5	3 800,8	3 573,2	581,8
6. tilsk.fôr, »	78,8	17,7	271,8	40,5	84,8	116,2	17,2	80,5	3,5
7. Beregnet årsfôr, »	6 745,5	3 219,7	35 294,0	6 730,0	6 580,6	13 993,8	5 924,8	5 216,5	1 368,5
8. Beite i pct. av årsfôret	31,1	30,8	37,7	37,3	27,8	55,3	64,2	68,5	42,5

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger, okser	ungfe 1–2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
III. Bygdene fogderivis (forts.).									
S u n n m ø r e .									
1. Antall dyr	3 927	1 072	26 870	5 706	5 975	42 844	35 912	12 363	9 994
2. Beitedager pr. dyr ...	106	95	126	125	97	163	153	172	135
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,2	4,3	3,3	2,2	1,8	0,6	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	2 164,6	437,9	11 172,5	1 569,2	1 043,2	4 190,1	2 747,3	1 701,1	404,7
5. Herav: beite, »	2 090,8	429,1	10 893,2	1 530,0	981,0	4 139,9	2 740,8	1 640,9	402,7
6. tilsk.fôr, »	73,8	8,8	279,3	39,2	62,2	50,2	6,5	60,2	2,0
7. Beregnet årsfôr »	6 636,6	1 637,5	29 291,3	4 474,5	3 864,0	9 424,0	4 498,7	2 645,7	819,6
8. Beite i pct. av årsfôret	31,5	26,2	37,2	34,2	25,4	43,9	60,9	62,2	49,1
R o m s d a l .									
1. Antall dyr	2 510	718	14 850	3 754	5 005	17 037	16 368	959	607
2. Beitedager pr. dyr ...	110	115	122	120	91	198	152	182	160
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,4	4,0	3,5	2,3	1,8	0,6	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 490,9	330,3	6 341,0	1 036,1	819,8	2 023,9	1 243,9	139,6	29,1
5. Herav: beite, »	1 463,3	325,3	6 119,1	1 016,0	737,7	1 967,8	1 233,8	128,5	29,1
6. tilsk.fôr, »	27,6	5,0	221,9	20,1	82,1	56,1	10,1	11,1	—
7. Beregnet årsfôr, »	4 240,3	1 091,7	17 840,0	2 888,6	3 210,9	3 746,5	2 053,8	205,2	49,5
8. Beite i pct. av årsfôret	34,5	29,8	34,3	35,2	23,0	52,5	60,1	62,6	58,9
N o r d m ø r e .									
1. Antall dyr	2 793	596	18 274	4 647	5 587	27 898	25 958	2 654	1 972
2. Beitedager pr. dyr ...	112	117	124	125	118	160	157	185	180
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,5	4,2	3,7	2,5	1,9	0,7	0,5	0,8	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 720,5	292,9	8 384,1	1 452,2	1 252,6	3 124,6	2 037,7	392,8	106,5
5. Herav: beite, »	1 669,0	280,9	8 216,5	1 437,2	1 153,6	3 096,5	2 001,0	356,8	106,5
6. tilsk.fôr, »	51,5	12,0	167,6	15,0	99,0	28,1	36,7	36,0	—
7. Beregnet årsfôr, »	5 432,1	909,8	24 141,6	3 964,8	3 809,6	6 141,0	3 227,3	568,0	161,8
8. Beite i pct. av årsfôret	32,5	30,8	34,0	36,2	30,2	50,4	62,0	62,8	65,8
F o s e n .									
1. Antall dyr	3 260	935	15 603	5 752	6 164	24 674	19 464	6 347	4 577
2. Beitedager pr. dyr ...	100	98	118	120	64	174	155	163	142
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,1	4,3	4,0	2,5	1,8	0,7	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 662,6	394,0	7 364,6	1 725,6	710,1	3 005,3	1 508,5	1 034,5	195,0
5. Herav: beite, »	1 639,5	391,9	7 143,7	1 679,4	615,6	2 971,8	1 507,7	1 024,9	193,4
6. tilsk.fôr, »	23,1	2,1	220,9	46,2	94,5	33,5	0,8	9,6	1,6
7. Beregnet årsfôr, »	6 085,9	1 592,0	23 170,6	5 348,6	3 993,5	5 443,0	2 433,0	1 543,6	373,6
8. Beite i pct. av årsfôret	26,9	24,6	30,8	31,4	15,4	54,6	62,0	66,4	51,8
O r k d a l .									
1. Antall dyr	1 977	381	11 004	2 719	4 405	7 733	8 016	933	519
2. Beitedager pr. dyr ...	90	84	112	114	91	137	136	138	137
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,7	4,4	4,8	2,6	1,9	0,6	0,5	1,1	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 024,5	140,8	5 915,8	805,9	761,7	635,7	545,1	141,6	21,3
5. Herav: beite, »	1 005,6	139,6	5 738,3	793,4	731,1	634,9	544,8	141,6	21,2
6. tilsk.fôr, »	18,9	1,2	177,5	12,5	30,6	0,8	0,3	—	0,1
7. Beregnet årsfôr, »	4 172,0	669,3	18 385,6	2 639,6	2 932,7	1 693,6	1 002,0	225,5	42,5
8. Beite i pct. av årsfôret	24,1	20,1	31,2	30,1	24,9	37,5	54,4	62,8	50,0

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger, okser	ungfe 1—2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
III. Bygdene fogderivis (forts.)									
G a u l d a l.									
1. Antall dyr	2 322	385	14 041	3 111	4 753	13 358	14 126	1 646	1 029
2. Beitedager pr. dyr ...	94	93	111	114	105	135	134	140	135
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,8	4,1	4,7	2,6	1,9	0,6	0,5	1,1	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 266,0	146,8	7 325,2	922,1	948,2	1 082,0	946,4	253,4	41,7
5. Herav: beite, »	1 250,1	145,5	7 032,2	908,3	916,1	1 081,5	945,5	251,2	41,4
6. tilsk.fôr, »	15,9	1,3	293,0	13,8	32,1	0,5	0,9	2,2	0,3
7. Beregnet årsfôr, »	4 619,0	651,3	22 435,0	2 917,4	3 119,9	2 963,4	1 765,8	398,9	84,2
8. Beite i pct. av årsfôret	27,0	22,3	31,3	31,1	29,4	36,5	53,5	63,0	49,1
S t r i n d a og S e l b u.									
1. Antall dyr	2 877	405	11 913	3 057	3 673	9 215	9 476	2 970	2 808
2. Beitedager pr. dyr ...	83	79	95	90	73	144	141	136	124
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,8	4,3	4,8	2,6	1,9	0,6	0,5	1,1	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 360,9	137,6	5 432,3	715,3	509,4	802,2	668,1	444,3	104,5
5. Herav: beite, »	1 185,4	121,6	4 987,3	701,2	462,3	800,3	667,7	444,3	104,5
6. tilsk.fôr, »	175,5	16,0	445,0	14,1	47,1	1,9	0,4	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	6 109,1	705,5	19 057,8	2 986,8	2 433,6	1 995,6	1 184,5	722,7	232,2
8. Beite i pct. av årsfôret	19,4	17,2	26,2	23,5	19,0	40,2	56,4	61,5	45,0
S t j ø r - o g V e r d a l.									
1. Antall dyr	4 044	911	15 872	6 178	7 234	11 408	9 874	5 311	2 674
2. Beitedager pr. dyr ...	88	97	115	110	87	139	138	136	135
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,1	4,5	4,9	2,8	1,9	0,6	0,5	0,9	0,3
4. » i b.tiden, tonn	2 170,8	397,7	8 944,0	1 902,8	1 195,8	951,4	681,3	650,1	108,3
5. Herav: beite, »	2 031,7	361,6	8 586,3	1 864,8	1 149,3	949,9	681,3	650,1	108,3
6. tilsk.fôr, »	139,1	36,1	357,7	38,0	46,5	1,5	—	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	7 909,0	1 504,2	27 872,2	6 459,6	4 843,3	2 391,6	1 163,8	1 323,9	219,2
8. Beite i pct. av årsfôret	25,7	24,0	30,8	28,8	23,7	39,7	58,5	49,1	49,4
I n d e r ø y.									
1. Antall dyr	3 095	476	13 664	4 727	5 126	9 620	7 870	3 384	1 727
2. Beitedager pr. dyr ...	85	90	110	118	97	136	133	137	134
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,5	4,4	4,9	2,8	1,9	0,6	0,5	1,1	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 446,9	188,5	7 364,9	1 561,8	944,7	785,0	523,4	510,0	69,4
5. Herav: beite, »	1 417,1	187,6	7 070,3	1 530,5	936,2	781,9	521,2	505,9	69,4
6. tilsk.fôr, »	29,8	0,9	294,6	31,3	8,5	3,1	2,2	4,1	—
7. Beregnet årsfôr, »	5 931,7	765,3	23 554,6	4 974,6	3 491,7	2 006,5	933,2	843,6	141,5
8. Beite i pct. av årsfôret	23,9	24,5	30,0	30,7	26,8	39,0	55,8	60,0	49,0
N a m d a l.									
1. Antall dyr	2 257	228	12 668	3 625	4 784	14 399	11 875	3 670	1 831
2. Beitedager pr. dyr ...	99	97	117	115	96	156	140	141	133
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	6,0	4,4	4,0	2,4	1,8	0,6	0,5	1,1	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 340,7	97,3	5 928,6	1 042,2	826,7	1 347,7	831,3	569,2	73,1
5. Herav: beite, »	1 285,7	96,6	5 750,8	1 026,6	772,5	1 296,5	824,0	558,1	73,1
6. tilsk.fôr, »	55,0	0,7	177,8	15,6	54,2	51,2	7,3	11,1	—
7. Beregnet årsfôr, »	4 134,3	369,5	18 505,2	3 415,5	2 928,6	3 006,1	1 398,0	911,4	150,3
8. Beite i pct. av årsfôret	31,0	26,1	31,1	30,0	26,4	43,1	58,9	61,2	48,6

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet
pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger, okser	ungfe 1—2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
III. Bygdene fogderivis (forts.).									
Sør-Helgeland.									
1. Antall dyr	1 720	295	12 500	3 739	5 128	17 888	10 512	2 323	1 892
2. Beitedager pr. dyr ...	113	113	128	128	96	168	166	170	150
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,6	4,3	3,8	2,4	1,9	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 088,4	143,3	6 080,0	1 148,6	935,0	1 803,1	872,5	394,9	85,1
5. Herav: beite, »	1 066,6	142,2	5 930,0	1 126,4	814,4	1 802,3	872,5	394,9	85,1
6. tilsk.fôr, »	21,8	1,1	150,0	22,2	120,6	0,8	—	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	3 312,0	453,9	15 885,1	3 248,2	3 333,4	3 917,5	1 295,0	673,6	154,9
8. Beite i pct. av årsfôret	32,2	31,3	37,3	34,6	24,4	46,0	67,3	58,6	55,0
Nord-Helgeland.									
1. Antall dyr	1 350	209	9 346	2 776	3 744	9 626	9 398	1 220	1 109
2. Beitedager pr. dyr ...	102	107	130	130	104	167	166	170	150
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,5	4,3	3,7	2,4	1,8	0,6	0,5	1,2	0,3
4. » i b.tiden, tonn	645,2	96,2	4 495,4	866,1	700,9	964,5	795,6	248,9	49,9
5. Herav: beite, »	574,2	88,5	4 315,6	840,9	494,8	962,7	788,1	238,9	48,9
6. tilsk.fôr, »	71,0	7,7	179,8	25,2	206,1	1,8	7,5	10,0	1,0
7. Beregnet årsfôr, »	2 200,5	328,6	11 786,1	2 468,6	2 460,3	2 154,6	1 168,6	355,0	92,1
8. Beite i pct. av årsfôret	26,1	26,9	36,6	34,1	20,1	44,7	67,4	67,3	53,1
Salta.									
1. Antall dyr	3 322	337	19 050	4 953	9 013	26 368	26 053	7 710	4 887
2. Beitedager pr. dyr ...	116	122	128	125	96	153	150	153	146
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,1	4,3	3,9	2,5	1,7	0,7	0,5	1,2	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 965,3	176,8	9 509,8	1 547,8	1 470,9	2 824,0	1 953,9	1 415,6	214,1
5. Herav: beite, »	1 936,8	172,5	9 272,1	1 528,0	1 279,8	2 819,8	1 953,3	1 413,1	213,3
6. tilsk.fôr, »	28,5	4,3	237,7	19,8	191,1	4,2	0,6	2,5	0,8
7. Beregnet årsfôr, »	5 946,4	524,3	24 668,8	4 287,7	5 952,4	5 797,9	3 242,6	2 234,6	400,4
8. Beite i pct. av årsfôret	32,4	32,9	37,6	35,6	21,5	48,6	60,2	63,2	53,3
Lofoten og Vesterålen.									
1. Antall dyr	1 804	162	14 220	3 364	6 275	35 162	38 862	2 656	2 327
2. Beitedager pr. dyr ...	122	133	135	131	105	169	158	164	148
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,6	4,3	4,0	2,5	1,9	0,7	0,5	1,2	0,3
4. » i b.tiden, tonn	1 232,5	92,6	7 678,8	1 101,7	1 251,9	4 159,7	3 070,1	522,7	103,3
5. Herav: beite, »	1 164,1	87,6	7 479,2	1 059,2	1 140,7	4 150,5	3 068,9	519,0	103,3
6. tilsk.fôr, »	68,4	5,0	199,6	42,5	111,2	9,2	1,2	3,7	—
7. Beregnet årsfôr, »	3 211,1	258,2	19 917,1	2 988,3	4 127,0	7 717,5	4 821,9	770,4	190,2
8. Beite i pct. av årsfôret	36,3	33,9	37,5	35,4	27,6	53,8	63,6	67,4	54,3
Troms.									
1. Antall dyr	5 108	598	29 256	7 124	11 114	42 858	41 011	10 193	6 851
2. Beitedager pr. dyr ...	117	118	122	121	112	159	158	163	150
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,1	3,6	4,3	2,5	1,7	0,7	0,5	1,2	0,3
4. » i b.tiden, tonn	3 047,9	254,0	15 777,7	2 155,0	2 115,9	4 770,1	3 239,9	1 993,8	308,3
5. Herav: beite, »	2 897,7	249,1	15 304,4	2 100,9	1 887,1	4 699,5	3 199,7	1 974,0	307,4
6. tilsk.fôr, »	150,2	4,9	473,3	54,1	228,8	70,6	40,2	19,8	0,9
7. Beregnet årsfôr, »	8 178,0	835,0	41 309,5	6 240,6	7 301,9	9 428,8	5 126,4	2 966,2	561,8
8. Beite i pct. av årsfôret	35,4	29,8	37,0	33,7	25,8	49,8	62,4	66,6	54,7

Tabell 1 (forts.). Beitedager og forbruk av fôr beregnet for husdyrtallet
pr. 20 juni 1935.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger, okser	ungfe 1—2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
III. Bygdene fogderivis (forts.).									
A l t a.									
1. Antall dyr	269	9	2 530	593	612	5 449	5 029	428	402
2. Beitedager pr. dyr ...	69	69	101	111	102	138	137	146	120
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,0	4,0	4,0	2,2	1,8	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	92,8	2,5	1 022,1	144,8	112,4	451,2	344,5	62,5	14,4
5. Herav: beite, »	82,1	2,5	926,7	140,6	98,9	442,1	344,1	62,0	14,3
6. tilsk.fôr, »	10,7	—	95,4	4,2	13,5	9,1	0,4	0,5	0,1
7. Beregnet årsfôr, »	453,4	13,2	3 594,7	456,9	397,2	1 078,8	569,2	124,3	32,7
8. Beite i pct. av årsfôret	18,1	18,8	25,8	30,8	24,8	41,0	60,5	49,9	43,8
H a m m e r f e s t.									
1. Antall dyr	212	29	2 600	838	859	8 041	8 009	2 945	2 665
2. Beitedager pr. dyr ...	95	95	100	100	90	168	168	160	120
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	4,5	4,0	3,9	2,2	1,6	0,6	0,5	1,0	0,3
4. » i b.tiden, tonn	90,6	11,0	1 014,0	184,4	123,7	810,5	672,8	471,2	95,9
5. Herav: beite, »	90,6	11,0	1 014,0	184,4	123,0	810,5	672,8	471,2	95,9
6. tilsk.fôr, »	—	—	—	—	0,7	—	—	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	348,8	41,7	3 109,1	634,5	582,0	1 593,3	904,3	878,7	218,7
8. Beite i pct. av årsfôret	25,9	26,4	32,6	29,1	21,1	50,9	74,4	53,6	43,9
T a n a.									
1. Antall dyr	331	32	1 810	479	886	3 528	3 822	558	454
2. Beitedager pr. dyr ...	108	110	123	125	103	167	136	165	105
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	5,4	4,0	3,9	2,2	1,8	0,6	0,5	1,2	0,3
4. » i b.tiden, tonn	193,0	14,1	868,3	131,7	164,3	353,5	259,9	110,5	14,3
5. Herav: beite, »	178,9	14,1	816,2	119,9	132,7	351,9	257,3	102,0	13,5
6. tilsk.fôr, »	14,1	—	52,1	11,8	31,6	1,6	2,6	8,5	0,8
7. Beregnet årsfôr, »	558,1	45,9	2 353,1	372,3	572,7	699,1	432,0	165,4	37,2
8. Beite i pct. av årsfôret	32,0	30,1	34,7	32,2	23,2	50,3	59,6	61,7	36,3
V a r a g e r.									
1. Antall dyr	189	15	1 350	260	424	654	713	40	50
2. Beitedager pr. dyr ...	98	100	110	111	83	137	100	144	114
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	4,5	3,0	4,0	2,3	1,8	0,6	0,5	1,3	0,3
4. » i b.tiden, tonn	83,3	4,5	594,0	66,4	63,4	53,8	35,7	7,5	1,7
5. Herav: beite, »	83,3	4,5	502,0	66,4	63,4	53,8	35,7	7,5	1,7
6. tilsk.fôr, »	—	—	92,0	—	—	—	—	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	313,9	22,2	1 614,4	198,0	277,1	127,7	80,7	12,1	4,2
8. Beite i pct. av årsfôret	26,6	20,2	31,1	33,5	22,9	42,1	44,2	62,0	40,7
V a r d ø.									
1. Antall dyr	38	10	208	39	31	250	290	93	57
2. Beitedager pr. dyr ...	98	90	100	100	80	140	100	140	100
3. Fôrenh. pr. dyr og dag	4,5	3,0	4,0	2,2	1,8	0,6	0,5	1,3	0,3
4. » i b.tiden, tonn	16,8	2,7	83,2	8,6	4,5	21,0	14,5	16,9	1,7
5. Herav: beite, »	16,8	2,7	81,1	8,6	4,0	21,0	14,5	16,9	1,7
6. tilsk.fôr, »	—	—	2,1	—	0,5	—	—	—	—
7. Beregnet årsfôr, »	69,8	16,0	248,6	30,4	18,5	49,7	32,3	26,5	4,7
8. Beite i pct. av årsfôret	24,0	16,9	32,6	28,3	21,4	42,3	44,9	63,9	36,4

Tabell 2. Beiteføret delt på: I. Havnehage, hjemmehavn. II. Beite på innmark og kulturbeteite. III. Fjell-, hei- eller seterbeite.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter		Gj.-snitt
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger og okser	ungfe 1-2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år	
A. Rikets bygder.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	38,5	34,5	31,4	38,9	33,9	20,8	18,7	26,1	24,4	30,3
II. Beite på innmark og kulturbeteite ²	48,4	34,5	47,0	32,1	44,3	17,1	16,2	11,5	7,8	37,6
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	13,1	31,0	21,6	29,0	21,8	62,1	65,1	62,4	67,8	32,1
B. Bygdene fylkesvis.										
Ø s t f o l d :										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	54,7	55,2	27,7	57,2	46,3	82,2	78,8	—	—	36,8
II. Beite på innmark og kulturbeteite ²	45,3	44,8	72,3	42,8	53,7	17,8	21,2	—	—	63,2
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
A k e r s h u s :										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	50,6	41,5	30,7	43,8	32,9	51,1	42,4	—	—	35,4
II. Beite på innmark og kulturbeteite ²	41,2	26,5	63,8	42,4	59,2	34,7	42,1	—	—	57,0
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	8,2	32,0	5,5	13,8	7,9	14,2	15,5	—	—	7,6
H e d m a r k :										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	33,0	20,5	23,4	28,9	19,7	12,5	10,1	3,7	1,3	23,3
II. Beite på innmark og kulturbeteite ²	44,1	21,9	49,3	36,6	46,0	17,0	16,8	20,1	27,4	44,1
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	22,9	57,6	27,3	34,5	34,3	70,5	73,1	76,2	71,3	32,6
O p l a n d :										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	50,0	22,6	18,8	20,0	30,1	19,9	21,4	13,5	13,2	23,2
II. Beite på innmark og kulturbeteite ²	28,5	18,3	32,7	21,3	30,3	12,2	12,5	16,7	17,4	27,8
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	21,5	59,1	48,5	58,7	39,6	67,9	66,1	69,8	69,4	49,0
B u s k e r u d :										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	52,1	40,2	40,7	40,4	40,4	21,2	20,3	18,7	23,7	40,7
II. Beite på innmark og kulturbeteite ²	30,4	12,6	34,0	21,2	25,0	16,0	16,0	13,2	13,8	29,9
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	17,5	47,2	25,3	38,4	34,6	62,8	63,7	68,1	62,5	29,4
V e s t f o l d :										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	41,7	36,4	17,3	41,0	29,8	35,0	22,4	—	—	25,4
II. Beite på innmark og kulturbeteite ²	47,3	29,9	80,0	42,9	58,2	25,5	30,4	—	—	67,3
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	11,0	33,7	2,7	16,1	12,0	39,5	47,2	—	—	7,3
T e l e m a r k :										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	40,4	32,9	26,0	22,0	25,7	13,4	11,9	23,8	17,5	26,0
II. Beite på innmark og kulturbeteite ²	46,6	27,5	51,9	43,0	45,6	16,5	16,7	28,3	21,1	46,0
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	13,0	39,6	22,1	35,0	28,7	70,1	71,4	47,9	61,4	28,0
A u s t - A g d e r :										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	31,1	58,4	51,0	52,9	44,5	46,4	48,5	1,0	3,3	47,9
II. Beite på innmark og kulturbeteite ²	63,1	29,0	43,4	37,1	37,0	11,9	13,1	5,4	7,4	37,8
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	5,8	12,6	5,6	10,0	18,5	41,7	38,4	93,6	89,3	14,3
V e s t - A g d e r :										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	23,9	31,7	43,5	47,1	24,8	27,4	28,1	12,5	24,2	39,0
II. Beite på innmark og kulturbeteite ²	71,2	59,0	48,9	37,1	57,4	23,0	18,2	6,7	—	44,5
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	4,9	9,3	7,6	15,8	17,8	49,6	53,7	80,8	75,8	16,5

¹ Udrykret, innhegnet eller anderledes begrenset havn, oftestliggende nær gården. ² Herunder beiting på innmarken vår og høst. ³ Herunder også skogsbeite, beite på ut-øier og annen uegnet og omfangsrikt uryddet havnegang.

Tabell 2 (forts.). Beiteføret delt på: I. Havnehage, hjemmehavn. II. Beite på innmark og kulturbete. III. Fjell-, hei- eller seterbeite.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter		Gj.- snitt
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger, og okser	ungfe 1-2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år	
Fylker (forts.).	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
R o g a l a n d:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	28,9	27,2	20,7	37,5	16,5	24,0	17,8	23,1	25,9	22,7
II. Beite på innmark og kulturbete ²	67,7	61,7	74,7	42,8	78,1	18,2	20,5	2,4	2,1	50,0
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	3,4	11,1	4,6	19,7	5,4	57,8	61,7	74,5	72,0	27,3
H o r d a l a n d:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	51,0	50,2	48,6	45,9	47,9	24,0	20,5	29,0	26,1	39,4
II. Beite på innmark og kulturbete ²	38,0	24,0	26,4	16,4	30,4	21,8	17,2	10,0	5,3	23,8
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	11,0	25,8	25,0	37,7	21,7	54,2	62,3	61,0	68,6	36,8
S o g n o g F j o r d a n e:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	43,7	37,8	27,2	29,3	42,1	19,3	18,8	25,7	26,2	26,9
II. Beite på innmark og kulturbete ²	32,3	23,9	16,4	17,0	22,3	13,7	11,5	0,8	2,0	15,6
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	24,0	38,3	56,4	53,7	35,6	67,0	69,7	73,5	71,8	57,5
M ø r e o g R o m s d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	26,4	31,2	34,6	35,7	39,9	10,4	9,5	33,0	29,5	29,5
II. Beite på innmark og kulturbete ²	67,8	51,6	29,0	27,3	36,5	10,7	9,2	2,8	1,5	27,5
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	5,8	17,2	36,4	37,0	23,6	78,9	81,3	64,2	69,0	43,0
S ø r - T r ø n d e l a g:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	21,6	23,5	21,1	34,9	30,3	7,1	8,6	3,2	3,1	19,7
II. Beite på innmark og kulturbete ²	61,4	51,6	48,5	25,8	39,4	15,8	14,0	14,8	14,5	40,8
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	17,0	24,9	30,4	39,3	30,3	77,1	77,4	82,0	82,4	39,5
N o r d - T r ø n d e l a g:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	25,3	32,5	25,4	31,3	23,9	20,5	20,7	25,1	9,1	25,3
II. Beite på innmark og kulturbete ²	70,5	44,2	65,3	41,6	63,2	23,0	22,1	30,5	28,5	57,3
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	4,2	23,3	9,3	27,1	12,9	56,5	57,2	44,4	62,4	17,4
N o r d l a n d:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	36,7	52,3	61,0	64,4	50,3	19,4	18,2	31,5	24,3	47,5
II. Beite på innmark og kulturbete ²	45,2	30,2	25,4	25,6	41,4	12,9	11,8	20,2	23,3	25,3
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	18,1	17,5	13,6	10,0	8,3	67,7	70,0	48,3	52,4	27,2
T r o m s:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	36,6	43,6	68,6	72,0	63,1	28,5	25,8	70,4	18,8	57,2
II. Beite på innmark og kulturbete ²	37,5	33,9	25,3	24,0	29,2	22,6	24,0	22,7	18,6	26,1
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	25,9	22,5	6,1	4,0	7,7	48,9	50,2	6,9	62,6	16,7
F i n n m a r k:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	48,1	48,8	55,3	64,2	61,1	34,3	33,9	56,1	45,6	48,3
II. Beite på innmark og kulturbete ²	29,4	31,4	23,2	24,2	25,3	28,9	26,2	28,9	23,2	25,7
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	22,5	19,8	21,5	11,6	13,6	36,8	39,9	15,0	31,2	26,0

¹ Udryket, innhegnet eller anderledes begrenset havn, oftest liggende nær gården. ² Herunder beiting på innmarken vår og høst. ³ Herunder også skogsbeite, beite på ut-øier og annen uehegnet og omfangsrisk uryddet havnegang.

Tabell 2 (forts.). Beiteføret delt på: I. Havnehage, hjemmehavn. II. Beite på innmark og kulturbete. III. Fjell-, hei- eller seterbeite.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter		Gj.-snitt
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger og okser	ungfe 1-2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år	
Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
C. Fogderier.										
R a k k e s t a d:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	59,3	63,0	26,4	56,0	41,6	85,8	88,0	—	—	35,1
II. Beite på innmark og kulturbete ²	40,7	37,0	73,6	44,0	58,4	14,2	12,0	—	—	64,9
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
I d d o g M a r k e r:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	52,3	42,3	27,2	53,7	51,1	79,9	64,8	—	—	35,5
II. Beite på innmark og kulturbete ²	47,7	57,7	72,8	46,3	48,9	20,1	35,2	—	—	64,5
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
M o s s:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	48,2	64,2	32,1	63,1	51,5	—	—	—	—	40,0
II. Beite på innmark og kulturbete ²	51,8	35,8	67,9	36,9	48,5	—	—	—	—	60,0
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
A k e r o g F o l l o.										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	51,9	52,6	30,6	45,1	37,2	45,0	42,0	—	—	36,1
II. Beite på innmark og kulturbete ²	41,5	11,4	66,0	44,0	48,0	9,5	10,0	—	—	58,1
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	6,6	36,0	3,4	10,9	14,8	45,5	48,0	—	—	5,8
N e d r e R o m e r i k e:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	60,1	60,9	37,5	66,7	39,0	71,7	65,2	—	—	44,4
II. Beite på innmark og kulturbete ²	36,0	6,0	61,1	25,0	54,2	28,3	34,8	—	—	52,3
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	3,9	33,1	1,4	8,3	6,8	—	—	—	—	3,3
Ø v r e R o m e r i k e:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	43,4	31,9	26,6	33,0	24,0	39,0	31,8	—	—	29,7
II. Beite på innmark og kulturbete ²	43,4	37,1	63,5	49,2	70,8	49,9	57,8	—	—	58,6
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	13,2	31,0	9,9	17,8	5,2	11,1	10,4	—	—	11,7
H e d m a r k:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	33,0	19,1	20,5	30,7	25,7	31,6	24,8	12,4	22,6	24,0
II. Beite på innmark og kulturbete ²	49,5	24,0	65,3	42,2	65,5	16,9	16,0	18,9	15,1	56,3
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	17,5	56,9	14,2	27,1	8,8	51,5	59,2	68,7	62,3	19,7
V i n g e r o g O d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	32,2	7,9	24,4	19,1	32,9	15,7	18,6	50,0	50,0	24,7
II. Beite på innmark og kulturbete ²	58,1	52,3	56,5	49,3	51,3	16,8	19,7	—	—	52,1
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	9,7	39,8	19,1	31,6	15,8	67,5	61,7	50,0	50,0	23,2
S o l ø r:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	59,6	45,3	61,7	55,4	43,3	25,9	23,7	34,1	50,0	56,8
II. Beite på innmark og kulturbete ²	29,5	15,8	32,4	25,0	35,8	18,4	18,5	3,0	—	29,1
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	10,9	38,9	5,9	19,6	20,9	55,7	57,8	62,9	50,0	14,1

¹ Udrykret, innhegnet eller anderledes begrenset høyveld, oftest liggende nær gården. ² Herunder beiting på innmarken vår og høst. ³ Herunder også skogsbeite, beite på ut-øier og annen uhegnet og omfangsrik uryddet havnegang.

Tabell 2 (forts.). Beiteføret delt på: I. Havnehage, hjemmehavn. II. Beite på innmark og kulturbete. III. Fjell-, hei- eller seterbeite.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter		Gj.-snitt
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger og okser	ungfe 1-2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år	
Fogderier (forts.).	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.
S ø r - Ø s t e r d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	20,4	3,7	19,9	12,3	10,9	4,5	4,5	4,1	2,1	17,2
II. Beite på innmark og kulturbete ²	44,8	11,5	46,0	22,0	29,4	15,2	14,7	25,1	35,3	40,0
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	34,8	84,8	34,1	65,7	59,7	80,3	80,8	70,8	62,6	42,8
N o r d - Ø s t e r d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	12,4	5,2	2,0	1,6	0,4	0,4	0,4	0,2	—	2,5
II. Beite på innmark og kulturbete ²	34,9	17,8	17,8	20,9	20,0	17,1	16,9	19,6	22,9	19,8
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	52,7	77,0	80,2	77,5	79,6	82,5	82,7	80,2	77,1	77,7
N o r d - G u d b r a n d s d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	62,3	34,6	15,1	15,8	34,6	30,3	30,5	11,4	10,0	22,9
II. Beite på innmark og kulturbete ²	25,4	19,0	16,3	15,1	18,6	12,6	13,1	17,0	19,0	16,7
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	12,3	46,4	68,6	69,1	46,8	57,1	56,4	71,6	71,0	60,4
S ø r - G u d b r a n d s d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	53,6	12,9	19,6	17,0	38,4	13,9	14,1	13,2	12,7	24,4
II. Beite på innmark og kulturbete ²	29,3	16,7	23,7	21,2	26,6	12,8	13,6	16,8	14,3	23,1
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	17,1	70,4	56,7	61,8	35,0	73,3	72,3	70,0	73,0	52,5
T o t e n:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	48,0	32,2	16,4	31,8	15,2	20,1	22,5	59,0	60,8	23,4
II. Beite på innmark og kulturbete ²	26,7	17,2	69,7	31,9	71,0	5,3	5,0	28,7	17,1	55,2
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	25,3	50,6	13,9	36,3	13,8	74,6	72,5	12,3	22,1	21,4
H a d e l a n d o g L a n d:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	43,8	20,8	29,3	24,3	40,0	8,1	11,3	21,3	23,8	30,5
II. Beite på innmark og kulturbete ²	36,5	20,2	43,1	28,3	35,0	15,0	15,8	18,4	11,6	37,7
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	19,7	59,0	27,6	47,4	25,0	76,9	72,9	60,3	64,6	31,8
V a l d r e s:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	32,3	11,5	11,3	9,8	11,4	7,2	7,8	15,4	15,5	13,4
II. Beite på innmark og kulturbete ²	19,5	17,5	12,2	11,9	14,1	11,8	11,3	14,1	16,0	13,4
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	48,2	71,0	76,5	78,3	74,5	81,0	80,9	70,5	68,5	73,2
R i n g e r i k e:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	58,7	46,1	61,2	40,3	48,2	64,5	68,5	—	—	55,5
II. Beite på innmark og kulturbete ²	26,4	0,4	19,3	6,4	7,9	1,0	2,5	—	—	17,0
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	14,9	53,5	19,5	53,3	43,9	34,5	29,0	—	—	27,5
H a l l i n g d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	37,6	17,0	19,7	19,0	17,7	22,5	21,9	25,1	26,9	21,8
II. Beite på innmark og kulturbete ²	15,7	14,8	13,1	14,5	14,6	12,4	12,5	13,4	13,5	13,5
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	46,7	68,2	67,2	66,5	67,7	65,1	65,6	61,5	59,6	64,7

¹ Udrykket, innhegnet eller anderledes begrenset havn, oftest liggende nær gården. ² Herunder beiting på innmarken vår og høst. ³ Herunder også skogsbeite, beite på ut-øier og annen uegnet og omfangsrik uryddet havnegang.

Tabell 2 (forts.). Beiteføret delt på: I. Havnehage, hjemmehavn. II. Beite på innmark og kulturbete. III. Fjell-, hei- eller seterbeite.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter		Gj.-snitt
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger og okser	ungfe 1–2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år	
Fogderier (forts.).	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.
B u s k e r u d:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	58,9	49,1	42,6	50,0	40,6	10,3	10,9	—	—	44,4
II. Beite på innmark og kulturbete ²	29,9	16,2	47,4	26,3	35,4	26,3	26,7	33,3	33,0	40,1
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	11,2	34,7	10,0	23,7	24,0	63,4	62,4	66,7	67,0	15,5
N u m e d a l o g S a n d s v æ r:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	42,7	6,9	40,2	32,9	50,8	20,7	17,8	2,7	20,7	37,2
II. Beite på innmark og kulturbete ²	42,4	23,7	35,9	25,0	30,6	16,2	15,5	11,5	12,4	32,2
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	14,9	69,4	23,9	42,1	18,6	63,1	66,7	85,8	66,9	30,6
J a r l s b e r g:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	43,4	38,9	14,2	44,4	38,3	42,3	24,7	—	—	24,2
II. Beite på innmark og kulturbete ²	49,6	27,2	84,9	43,6	59,3	39,3	48,0	—	—	71,5
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	7,0	33,9	0,9	12,0	2,4	18,4	27,3	—	—	4,3
L a r v i k:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	38,2	27,7	24,0	30,7	16,3	30,0	21,2	—	—	26,8
II. Beite på innmark og kulturbete ²	43,2	39,0	69,5	40,5	56,2	15,3	21,1	—	—	59,8
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	18,6	33,3	6,5	28,8	27,5	54,7	57,7	—	—	13,4
B a m b l e:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	47,4	55,3	22,8	18,9	26,8	58,3	54,5	—	—	25,6
II. Beite på innmark og kulturbete ²	48,1	25,9	70,1	66,3	59,7	10,0	9,2	—	—	65,0
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	4,5	18,8	7,1	14,8	13,5	31,7	36,3	—	—	9,4
N e d r e T e l e m a r k:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	37,5	14,0	30,1	27,2	26,1	3,7	3,5	—	—	29,8
II. Beite på innmark og kulturbete ²	58,5	37,5	57,1	38,3	58,5	13,0	13,1	—	—	54,8
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	4,0	48,5	12,8	34,5	15,4	83,3	83,4	—	—	15,4
Ø v r e T e l e m a r k:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	36,8	39,0	26,8	18,8	24,9	12,5	11,0	23,8	17,5	25,3
II. Beite på innmark og kulturbete ²	36,2	18,7	26,7	24,0	28,3	17,4	17,6	28,3	21,1	26,2
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	27,0	42,3	46,5	57,2	46,8	70,1	71,4	47,9	61,4	48,5
N e d e n e s:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	27,2	80,1	50,5	53,9	55,1	—	—	—	—	53,1
II. Beite på innmark og kulturbete ²	71,4	19,4	47,1	40,7	42,9	—	—	—	—	43,6
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	1,4	0,5	2,4	5,4	2,0	—	—	—	—	3,3
S e t e s d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	42,3	30,9	54,5	48,2	29,1	6,9	8,7	1,0	3,3	30,3
II. Beite på innmark og kulturbete ²	39,4	41,6	17,5	20,5	28,7	12,7	17,0	5,4	7,4	18,0
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	18,3	27,5	28,0	31,3	42,2	80,4	74,3	93,6	89,3	51,7

¹ Udryket, innhegnet eller anderledes begrenset havn, oftestliggende nær gården. ² Herunder beiting på innmarken vår og høst. ³ Herunder også skogsbeite, beite på ut-øier og annen uegnet og omfangsrik uryddet havnegang.

⁴ Opgavene utilfredsstillende. De er dog regnet med i fylkets tall.

Tabell 2 (forts.). Beiteføret delt på: I. Havnehage, hjemmehavn. II. Beite på innmark og kulturbete. III. Fjell-, hei- eller seterbeite.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter		Gj.-snitt
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger og okser	ungfe 1-2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år	
Fogderier (forts.).	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.
M a n d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	11,7	34,5	40,9	59,4	25,2	25,2	23,2	—	—	39,4
II. Beite på innmark og kulturbete ²	88,3	65,5	58,8	35,5	71,9	31,3	23,7	—	—	58,0
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	—	—	0,3	5,1	2,9	43,5	53,1	—	—	2,6
L i s t a:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	32,5	30,4	45,6	41,7	24,6	25,9	33,5	12,5	24,2	38,0
II. Beite på innmark og kulturbete ²	59,1	58,4	41,3	37,8	49,2	22,2	12,2	6,7	—	35,0
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	8,4	11,2	13,1	20,5	26,2	51,9	54,3	80,8	75,8	27,0
J æ r e n o g D a l a n e:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	26,1	23,5	12,2	34,8	11,6	24,2	21,7	10,0	31,6	19,0
II. Beite på innmark og kulturbete ²	70,6	70,1	82,8	49,1	85,6	18,6	24,1	6,4	1,9	54,7
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	3,3	6,4	5,0	16,1	2,8	57,2	54,2	83,6	66,5	26,3
R y f y l k e:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	32,2	30,8	31,5	40,2	21,5	23,7	11,7	25,4	25,2	27,4
II. Beite på innmark og kulturbete ²	64,4	53,5	64,4	37,5	70,5	17,5	14,8	1,7	2,2	44,0
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	3,4	15,7	4,1	22,3	8,0	58,8	73,5	72,9	72,6	28,6
S u n n h o r d l a n d:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	39,2	50,6	46,3	37,0	38,5	18,4	11,2	16,8	20,6	33,3
II. Beite på innmark og kulturbete ²	48,7	25,0	31,3	23,0	45,5	18,1	15,9	11,8	7,4	26,5
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	12,1	24,4	22,4	40,0	16,0	63,5	72,9	71,4	72,0	40,2
N o r d h o r d l a n d:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	57,1	53,4	55,6	56,4	61,8	29,8	28,2	45,4	32,3	47,9
II. Beite på innmark og kulturbete ²	39,9	29,5	30,7	16,6	31,3	23,5	17,3	6,3	4,0	26,7
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	3,0	17,1	13,7	27,0	6,9	46,7	54,5	48,3	63,7	25,4
H a r d a n g e r o g V o s s:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	58,3	43,0	31,7	32,4	39,5	20,9	19,8	22,6	24,8	28,5
II. Beite på innmark og kulturbete ²	12,0	10,5	4,5	3,4	4,4	23,9	18,5	15,0	2,9	12,3
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	29,7	46,5	63,8	64,2	56,1	55,2	61,7	62,4	72,3	59,2
S o g n:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	52,4	33,5	26,4	28,2	38,5	26,9	27,1	36,0	32,0	30,6
II. Beite på innmark og kulturbete ²	21,3	18,1	12,8	14,7	18,9	11,9	10,8	—	—	12,8
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	26,3	48,4	60,8	57,1	42,6	61,2	62,1	64,0	68,0	56,6
S u n n - o g N o r d f j o r d:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	37,1	40,5	27,6	30,0	44,2	12,5	12,0	18,7	17,6	24,4
II. Beite på innmark og kulturbete ²	40,7	27,4	18,8	18,6	24,3	15,3	11,9	1,2	2,9	17,5
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	22,2	32,1	53,6	51,4	31,5	72,2	76,1	80,1	79,5	58,1

¹ Udrykter, innhegnet eller anderledes begrenset havn, oftest liggende nær gården. ² Herunder beiting på innmarken vår og høst. ³ Herunder også skogsbeite, beite på ut-øier og annen uegnet og omfangsrik uryddet havnegang.

Tabell 2 (forts.). Beiteføret delt på: I. Havnehage, hjemmehavn. II. Beite på innmark og kulturbeite. III. Fjell-, hei- eller seterbeite.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter		Gj.-snitt
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger og okser	ungfe 1–2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år	
Fogderier (forts.).	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.	Pet.
S u n n m ø r e:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	41,3	50,0	39,1	42,7	64,0	14,2	13,7	33,6	25,7	36,0
II. Beite på innmark og kulturbeite ²	49,3	33,3	17,8	13,8	17,3	13,8	10,1	1,1	0,8	16,4
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	9,4	16,7	43,1	43,5	18,7	72,0	76,2	65,3	73,5	47,6
R o m s d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	12,6	20,7	22,7	29,5	20,2	11,0	10,6	32,7	40,5	20,5
II. Beite på innmark og kulturbeite ²	78,6	51,8	30,0	29,9	46,2	13,0	4,8	4,2	6,5	32,5
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	8,8	27,5	47,3	40,6	33,6	76,0	84,6	63,1	53,0	47,0
N o r d m ø r e:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	25,5	25,0	36,3	34,8	34,5	6,0	5,5	32,8	30,6	27,8
II. Beite på innmark og kulturbeite ²	71,5	64,9	35,0	32,6	42,6	9,3	9,5	23,4	27,6	34,0
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	3,0	10,1	28,7	32,6	22,9	84,7	85,0	43,8	41,8	38,2
F o s e n:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	20,0	21,7	23,1	33,9	25,6	4,4	4,7	0,3	0,3	18,4
II. Beite på innmark og kulturbeite ²	65,0	59,1	52,3	28,8	55,8	13,4	10,0	10,3	7,2	41,3
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	15,0	19,2	24,6	37,3	18,6	82,2	85,3	89,4	92,5	40,3
O r k d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	27,3	36,2	25,3	33,2	45,2	7,3	9,5	4,2	—	25,8
II. Beite på innmark og kulturbeite ²	53,2	37,6	49,5	33,2	32,4	15,4	14,0	17,0	32,0	41,8
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	19,5	26,2	25,2	33,6	22,4	77,3	76,5	78,8	68,0	32,4
G a u l d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	17,3	13,2	6,6	11,6	7,3	2,5	2,4	11,7	12,1	7,6
II. Beite på innmark og kulturbeite ²	30,0	31,0	22,3	20,0	24,5	18,9	18,0	21,0	22,7	22,6
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	52,7	55,8	71,1	68,4	68,2	78,6	79,6	67,3	65,2	69,8
S t r i n d a o g S e l b u:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	13,9	16,7	12,1	39,9	26,9	14,4	14,5	2,1	2,4	14,9
II. Beite på innmark og kulturbeite ²	85,0	61,8	68,8	31,7	50,6	20,4	18,0	34,8	30,5	58,4
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	1,1	21,5	19,1	28,4	22,5	65,2	67,5	63,1	67,1	26,7
S t j ø r - o g V e r d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	25,5	22,0	23,8	22,8	27,5	9,1	9,5	—	—	22,2
II. Beite på innmark og kulturbeite ²	71,0	50,3	70,8	42,6	65,0	14,6	14,4	36,0	42,2	59,6
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	3,5	27,7	5,4	34,6	7,5	76,3	76,1	64,0	57,8	18,2
I n d e r ø y:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	29,5	49,0	22,9	35,9	34,1	34,1	35,1	22,8	19,4	27,0
II. Beite på innmark og kulturbeite ²	68,2	38,0	69,4	42,9	26,5	26,2	26,2	38,3	39,4	60,3
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	2,3	13,0	7,7	21,2	39,4	39,7	38,7	38,9	41,2	12,7

¹ Udrykter, innhegnet eller anderledes begrenset havn, oftest liggende nær gården. ² Herunder beiting på innmarken vår og høst. ³ Herunder også skogsbeite, beite på ut-øier og annen uegnet og omfangsrik uryddet havnegang.

Tabell 2 (forts.). Beiteføret delt på: I. Havnehage, hjemmehavn. II. Beite på innmark og kulturbete. III. Fjell-, hei- eller seterbeite.

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter		Gj.- snitt
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger og okser	ungfe 1–2 år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år	
Fogderier (forts.).	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
N a m d a l:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	18,2	30,5	31,8	39,0	19,4	17,4	14,8	17,5	7,0	27,5
II. Beite på innmark og kulturbete ²	73,2	36,4	49,2	36,1	56,8	28,5	27,1	22,5	15,4	48,3
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	8,6	33,1	19,0	24,9	23,8	54,1	58,1	60,0	77,6	24,2
S ø r - H e l g e l a n d:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	45,7	70,5	62,6	61,5	53,5	55,3	61,0	22,0	—	58,4
II. Beite på innmark og kulturbete ²	48,6	24,0	34,1	35,4	45,0	19,1	15,0	52,0	—	32,7
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	5,7	5,5	3,3	3,1	1,5	25,6	24,0	26,0	—	8,9
N o r d - H e l g e l a n d:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	43,7	46,3	57,1	64,5	43,6	0,7	0,5	13,1	7,2	43,4
II. Beite på innmark og kulturbete ²	39,2	40,5	19,0	19,5	34,0	16,4	17,0	26,1	32,5	20,6
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	17,1	13,2	23,9	16,0	22,4	82,9	82,5	60,8	60,3	36,0
S a l t a:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	40,7	35,4	52,8	59,5	45,5	8,2	7,3	22,8	25,1	39,9
II. Beite på innmark og kulturbete ²	34,9	32,1	22,1	20,3	39,4	11,7	12,6	22,1	22,9	21,9
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	24,4	32,5	25,1	20,2	15,1	80,1	80,1	55,1	52,0	38,2
L o f o t e n o g V e s t e r å l e n:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	21,1	37,5	72,6	73,6	55,2	17,5	16,4	63,8	26,2	50,9
II. Beite på innmark og kulturbete ²	57,5	34,5	26,1	24,5	43,6	9,8	8,7	11,6	22,0	24,9
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	21,4	28,0	1,3	1,9	1,2	72,7	74,9	24,6	51,8	24,2
T r o m s:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	36,6	43,6	68,6	72,0	63,1	28,5	25,8	70,4	18,8	57,2
II. Beite på innmark og kulturbete ²	37,5	33,9	25,3	24,0	29,2	22,6	24,0	22,7	18,6	26,1
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	25,9	22,5	6,1	4,0	7,7	48,9	50,2	6,9	62,6	16,7
F i n n m a r k:										
I. Havnehage, hjemmehavn ¹	48,1	48,8	55,3	64,2	61,1	34,3	33,9	56,1	45,6	48,3
II. Beite på innmark og kulturbete ²	29,4	31,4	23,2	24,2	25,3	28,9	26,2	28,9	23,2	25,7
III. Fjell-, hei- eller seterbeite ³	22,5	19,8	21,5	11,6	13,6	36,8	39,9	15,0	31,2	26,0

¹ Udrykter, innhegnet eller anderledes begrenset havn, oftestliggende nær gården. ² Herunder beiting på innmarken vår og høst. ³ Herunder også skogsbeite, beite på ut-øier og annen uehegnet og omfangsrik ryddet havnegang.

Distriktsvis oversikt over beiteforholdene.

I oktober 1935 sendte Byrået et brev til landbrukskolebestyrere eller lærere, fylkesagronomer o. a. lokalkjente og kyndige menn i de forskjellige distrikter og bad dem om å gi en kort oversikt over beitebrukets nuværende tilstand og vilkår i distriktet, til bruk for Byråets statistiske undersøkelse av beitebruket.

De spørsmål som en slik oversikt først og fremst burde gi svar på var følgende:

1. Har beitebruket vært i tilbakegang og i tilfelle hvor lenge?
2. Hvilke årsaker er det som mest har bidratt til tilbakegangen?
3. Er beitet i almindelighet tilstrekkelig for behovet? Her kan svares bekrefte når sommerernæringen — på beite uten tilskudd — svarer til vinterernæringen. Der gis oplysninger om bruken av tilskuddsför.
4. Finnes der ufullstendig utnyttede beiter? (Som f. eks. høitliggende beitestrekninger utenfor den egentlige seterdrift.)
5. Finnes der synderlig av beiter hvis avkastning er tilstrekkelig for høitmekende kyr?
6. Er sameie i beitestrekninger almindelig?
7. Er der i almindelighet foretatt noget for å bøte på sameiets og sambeitingens uheldige innflytelse? F. eks. Er der foretatt utskifting mellom deleierne (eller seterlagene); er der gjort noe for i fellesskap å holde sau, ungfe, avlette kyr eller hest på særskilte havneganger?
8. Er den skade som beitingen utover på skogen fremtredende, og er der foretatt noe for å forminske denne skade?
9. Hvilke foranstaltninger ansees for dette distrikt heldigst og mest virksomme for å fremme beitebruket i retning av større utbytte og lønnsomhet? Herunder om kulturbeiter og utsiktene for anlegg av slike i større målestokk, både på innmark, i utmark og i fjellet; om forbedring av veifarbindelse i fjellet m. v.

For hvert av disse spørsmål skulde det gis særskilt svar for de forskjellige slags beiter, se tellingsskjemaets klassifikasjon under I—III, og for de forskjellige slags husdyr.

I de fleste tilfelle er svarene gitt særskilt for hvert enkelt av de tidligere fogderier. Dette gir en god oversikt fordi disse gamle inndelinger oftest faller sammen med landskapenes naturlige grenser.

Bestyrer av Østfold småbrukskole K. S a l b e r g skriver om beitebruket i det tidligere Rakkestad fogderi:

I gamle dager bestod de til beite benyttede arealer av:

- a. U t m a r k s b e i t e som dels var hagemarksbeite, dels skogsbeite.
- b. I n n m a r k s b e i t e, som dels var t r æ d e og dels engmarksbeite.

Da havreskiftene (trædene) utgjorde en betydelig del av eiendommens åker og england og det var almindelig å beite på engen både vår og høst, måtte det være forholdsvis store arealer, som tilsammen blev benyttet til beite i kornavlsbrukets tid. Men av beretninger om jord- og husdyrbruket i det 18. og 19. århundre fremgår at dette distrikt hadde mere enn almindelig dårlige havnegangsførhold.

Det foran nevnte utstrakte beitebruk må antas å begynne å gå tilbake fra 1830—40-årene og årsaken var delvis at man begynte å legge ut havreskiftene til eng ved isåning av engfrø. I 1839 bestilte således Eidsberg og Rakkestad, med Landhusholdningsselskapets bistand, forholdsvis store kvanta engfrø fra Kjøbenhavn.

Trædebruket avtok etterhånden, men holdt sig i mindre omfang til opimot 1900, da kunstgjødselen kom i bruk. Efter hvert som arealene av kunstig eng tiltok og åkerarealene avtok, blev det mere og bedre før til husdyra og den før så almindelige vårbeiting på engen blev det slutt med fra 1870-årene. Det anføres videre, at det var almindelig å slippe kyrne i skogen, men der var det meget dårlig beite.

Efter slåtten, som foregikk betydelig senere enn nu, slapp man kyrne på den gamle eng, som ofte var mosegrødd. Og det var almindelig bruksmåte å gjæte kyrne.

Efter hvert som melkesalget fikk større og større betydning og piggtråden kom i bruk i 1890-årene, blev det almindelig å gjerde av den dårlige eng og beite denne. Men dette innmarksbeite gav godt beite kun en kortere tid midt på sommeren, og etter hvert som kraftføret kom i bruk, begynte man å gi tilskuddsför til beitet.

Fra 1890-årene har altså utmarksbeite fått mindre og mindre betydning og innmarksbeitet til gjengjeld fått større og større betydning igjen, idet håbeitet ved bedre gjødsling har fått større betydning.

3. For tiden er beitet i almindelighet ikke tilstrekkelig til behovet. Den almindelige bruksmåte er fremdeles å beite på den eldste kunstengen. Arealene av virkelig k u l t u r b e i t e er fremdeles små. Der må brukes tilskuddsför til beitet om sommeren, gjennemgående fra juli måned. Som tilskuddsför

brukes halmhakkelse, høi og kraftfør, samt grønnfør fra eng og åker, tidlig tur-nips og fôrmargkål.

4. Der finnes ingen ufullstendig utnyttede beiter.

5. Der finnes nok en del kulturbeiter, som i gunstige somrer gir godt beite for hoitmelkende kyr, men neppe i tørre somrer.

6. I distriktets skogtrakter mot øst slipper en del ungfe i felles beite, men dette har ikke det omfang at det spiller nogen videre rolle for feholdet i sin al-mindelighet.

7. Efter tiltak av Østfold landbrukselskap og Østfold hesteavlsforening har der i en rekke år vært ordnet med felleshavn for unghester og ungokser på flere steder i fylket. Således utenfor Rygge på Eløya, på Nipa i Varteig og på Storøya i Spydeberg. Rakkestad fogderi har også benyttet disse. Men det er et lite antall dyr, som kan få plass i disse små felleshavner. I 1934 var det 13 unghester og 6 ungokser. Så dette tiltak spiller liten rolle.

8. Det må antas at beitingen i skogen fremdeles er så omfattende at den gjør betydelig skade. Skogutvalgene henstiller, at der ikke skal beites i skogen. Plantefelter inngjerdes.

9. De heldigste og mest virksomme foranstaltninger til å fremme et tids-messig og lønnsomt beitebruk i Rakkestad fogderi er å anlegge kulturb e i-ter. De arealer som herunder må komme i betraktnsing, er først og fremst h a g e m a r k e n , som nu brukes til beite, men som gir f o r l i t e , på grunn av at den får skjøtte sig selv, og den gror igjen med skog. En hel del av hage-marken kan bli gode kulturbeiter, og her finnes betydelige arealer av hagemark. For det a n n e t finnes på mange gårder innmark som det vilde være rasjonelt og lønnsomt å legge ut til kulturbeiter. Dette gjelder således betydelige arealer av b a k k e r og d a l e r .

For det t r e d j e finnes skogmark, som kan bli gode kulturbeiter. Dette gjelder for det første gamle havreskifter, som har gått over til skogland. På den slags mark kan det bli meget gode kulturbeiter, og da gode kulturbeiter på s k i k e t jord gir større økonomisk utbytte enn skog, må det anbefales å ta skog til kulturbeite.

Endelig finnes i distriktets skogtrakter mot øst en del myrer som kan bli bra beiter, men disse arealer ligger så langt borte fra gårdene, at de for tiden ikke vil komme i betraktnsing for kultivering til beiter.

Da der i dette distrikt ofte inntreffer tørkeperioder i beitetiden og beitene som følge av vannmangel gir for liten avkastning, må det som en fremtidig foran-staltnsing bli tale om å få anordnet vanning av beitene ved anlegg av k u n s t i g e v a n n i n g s a n l e g g , der hvor det finnes skikket vann i bekker, elver, tjern eller vann. Og her finnes betydelig av sådant vann.

Her skulde således være gode forutsetninger for et tidsmessig beite-bruk.

Da der her i distriktet ikke finnes gjeter og meget få sauher, blir det især storfeet og unghester, som beitekultiveringa tar sikte på.

Landbruksskolebestyrer A. Trætteberg har gitt følgende svar på de av Byrået opstillede spørsmål om beitebruket i de tidligere Idd og Marker samt Moss fogderier:

1. Tilbakegang til omkring 1917. Siden fremgang.
2. Sterk inneføring som bevirket at dyrene falt i produksjon når de om våren blev sloppet på de ugjødslede — i det hele ukultiverte, skrale beiter.
3. Nei. Arealet er for lite og avkastningen er enda ikke jevnt over kommet op i maksimum, så tilskuddsför må i almindelighet gis, iallfall til kyr i høi melk, dels i form av innkjøpt kraftför, dels i form av hjemmeavlet för.
5. Ja, men disse er ikke almindelige.
6. Nei.
7. Lite av sambeiting. Østfold hesteavlsselskap leier havnegang for ung-hingster og nogen okser.
8. Nei. Med kulturbeiteenes fremgang avtar beitingen i skog.
9. Lett adgang til billig kunstgjødsel og kalk vil fremme anlegg av beiter både på inn- og utmark.

Videre: Bidrag til overflaterydding og grøfting — enten i form av direkte bidrag eller billige lån.

Oplysning og agitasjon gjennem foredrag og utnyttelse av pressen, spesielt dagspressen.

Gårdbruker T. h. J. o. h. a. n. n. s. o. n., Ski, skriver om beitebruket i det tidligere Aker og Follo fogderi:

I Aker og Follo gikk beitebruket i det 19. århundre forholdsvis sterkere tilbake enn i noget annet fogderi i landet. En av årsakene hertil var hovedstadens raske vekst. Fra omkring år 1800 blev der her særlig i vintermånedene større efterspørsel etter melk, og distrikts gårdbrukere begynte derfor etter hvert å føre sine kyr sterkere i denne årstid. Til slutt fikk man i motsetning til tidligere ofte større bruttoinntekter av sin melkeproduksjon om vinteren enn om sommeren. Flere gårdbrukere fant det derfor mest rasjonelt å føre sine kyr inne hele året. Dette førte igjen med sig at man fikk mindre interesse for å stelle med de gamle havnehager, og disse blev så ofte opdyrket eller grodde til med busker og trær. Disse næsten gjengrodde havnehager blev da helt utilstrekkelige til å holde melkeproduksjonen oppe. Seterdriften, som forresten her aldri har spilt nogen større rolle, blev det også snart helt slutt med.

I de fleste bygder i Aker og Follo har vi imidlertid også strøk med store skoger. I disse strøk har ikke beitebruket forandret sig så meget. Dyrene slippes her som regel ut i de omkringliggende skoger. Skogsbeitet er imidlertid ofte så skralt at det hindrer en utvikling av melkeproduksjonen.

I årene omkring 1914 fikk melkekyrne på de fleste gårder i Aker og Follo bare gå ute nogen uker om eftersommeren og høsten og beite av håen. Enkelte steder blev der dessuten hver sommer gjerdet inn en 4de årseng til beite.

På mange gårder stod kyrne inne hele sommeren og fikk ikke engang gå på håbeite. Melkekyrne tålte imidlertid ikke lenge denne unaturlige føring. De blev stadig mere mottagelige for alle slags sykdommer og melkeproduksjonen blev derfor ofte ulønnsom.

Omkring år 1916 blev beitespørsmålene igjen aktuelle. Flere gårdbrukere begynte da å rydde, gjødsle, stelle og dele opp sine havnehager til kulturbeiter. Der blev av Selskapet for Norges Vel m. fl. anlagt forsøk og disse viste overalt meget gunstige resultater. De forsøk som blev anlagt her i distriket, viste at en førenhet beite ikke kom på mere enn halvparten av hvad en førenhet innført kraftfør kostet. De rasjonelt drevne kulturbeiter var enn videre i stand til å produsere de største melkemengder uten noget som helst tilskudd. Det viser sig, at det nu så å si er umulig å drive en lønnsom melkeproduksjon uten kulturbeiter. Beitebruket har derfor siden 1916 stadig gått fremover, men ikke så raskt som mange hadde ventet.

Vi har i dette distrikt forholdsvis små arealer av gamle havnehager. For å skaffe beite nok måtte mange enten hugge ned produktiv skog eller legge ut dyrket mark til beite. Det er derfor ikke merkelig at mange som tidligere har lagt arbeide på å få den skog eller det jordstykke opp i god kultur, har kviet sig i det lengste for å legge disse arealer ut til beite. Vi har imidlertid nu tallrike forsøk som viser at det lønner seg bedre å rydde en del av skogen til kulturbeite enn å la kyrne beite over hele skogen og at det lønner seg bedre å benytte en del av den dyrkede mark til kulturbeite enn å føre inne.

Mange mener at det må statsbidrag til for å få folk til å legge an med mere beiter. Jeg tror ikke, at statsbidrag til den slags arbeide vil kunne få nogen større betydning i dette distrikt. Derimot vil sikkert et stort anlagt oplysnings- og agitasjonsarbeide for beitesaken gjøre stor nytte. Når bare saken blir greit fremlagt, er ikke gårdbrukerne her sene til å bestemme seg. Jeg vil bare minne om, hvor raskt det gikk å få i stand Melkesentralen og Fleskesentralen. Vi bør nu sette et slikt oplysnings- og agitasjonsarbeide i gang for et utvidet og bedre beitebruk. Vi har både de nødvendige arealer, vi har pågangsmotet og vi har forsøksresultater som viser at dette arbeide vil lønne seg.

Fylkesagronom Ole N. Trolsnes skriver om beitebruket i Nedre Romerike:

1. Da seterbruket blev nedlagt, må det vel også for dette distrikt sies å ha vært en nedgang i beitebruket, da ikke annet beite med en gang stod ferdig til erstatning for seterbeitene. Men senere og nærmere våre dager må forholdet nærmest karakteriseres som stillstand i beitebruket — for de siste års vedkommende er det langsom fremgang i beitebruket.

2. Seterbruket ophørte vesentlig p. g. a. dyrere seterhold (stigende arbeidsomkostninger, vanskeligere arbeidsforhold) og hensynet til meierileveransen.

3. Nei — særlig ikke for høitmelkende ku — kun et lite fåtall av kulturbeiter

kan sies å være tilstrekkelige. Før håbeitet kommer om høsten blir beitet i de fleste tilfelle, spesielt for melkekyrne, utilstrekkelig og der gis tilskuddsför av mel, gress, grønnfôr og endog høi (tørt).

4. Ja — i havnehager og kulturbeiter, forsåvidt som disse områder ikke er skjøttet slik at de gir den avling de kan gi ved god og fornuftig behandling.

5. Nei — bare et lite fåtall.

6. Nei — det forekommer bare i skogstrekninger, som almindeligst brukes til hest, ungfe og sau.

7. Nogen utskifting er foregått gjennem årene. Det er lite eller intet gjort for å holde sau, ungfe, avlatte kyr eller hest på særskilte havneganger.

8. Skaden er ikke fremtredende. Forståelsen av fordelene ved å skille skog og beite vokser, men særlig meget er ikke gjort på dette området.

9. Forbedring og kultivering av havnehagene. Anlegg av kulturbeiter så vel i utmark som i innmark.

Havnehagene har mange steder meget god jord, men er oftest mørre eller mindre bakket.

Meget bakket og tungbrukt jord i innmarken skulde med fordel kunne anvendes til kulturbeite, dersom havnehagene ikke rummer store nok arealer.

Beitekultiveringa må først og fremst ta sikte på en regelmessig, riktig og tilstrekkelig gjødsling, en del grøfting, en fornuftig skifteinndeling og et årlig tilsyn med at ugress og skog ikke erobrer beitet. Det skorter en god del på at disse betingelser oppfylles på de arealer som allerede er utlagte til kulturbeite.

Bakket jord er betydelig vanskeligere å drive op i avkastning som kulturbeite enn flat jord — særlig når jorden er noget stiv leirjord, således som store arealer er i dette distrikt.

Forsøk, eksempler og erfaringer må til for å overbevise folk om mulighetenes utnyttelse.

Landbrukslærer Øivind Haugen skriver om beitebruket i Øvre Romerike:

Beitebruk i forbindelse med seterdrift tok slutt her for opimot 100 år siden. Fra 1860-årene da jernbanen kom, var det forbi med seterlivet på Romerike.

Skogsbeite blev da avløst av beite i havnehager. Det var dårlige saker og det måtte skjøtes på med høi, grønnfôr og kraftfôr. Efter hvert er innefôringen avløst av kulturbeiter. De mange bevis for at velstelt beite gir billig fôrproduksjon har ført til sterkt interesse for kulturbeite i de siste 10 år. Gamle havnehager er ryddet for bustegraner og vierkjerr, orekratt og bruse. Tuver og lyng er hugget vekk, brent eller jevnet ut. I brandtomtene og i sårflatene for øvrig er sådd frø av ymse slag. Ved en sådan grunnbearbeidning og ved god gjødsling gjennem flere år er gamle mosgrodde havnehager forandret til frodig, grønt grasteppe, som på forsommelen kan gi næring nok til dyr med

15 til 20 kg daglig melkeydelse. Men det er dessverre langt igjen til at sådanne beiter er det almindelige. Ennu ligger mange havnehager godelde og armodslige og venter på tiltak og innsikt.

For de gårdsbruk som har sådanne mishandlete havnehager, er rydding og gjødsling av disse den enkleste og naturligste ordning til et bedre beitebruk. For de gårder som ikke har havnehager, vil det være mest formålstjenlig at det legges ut en del av den dyrkede jord eller skog. Et stort flertall av gårdsbrukene her i distriket må vel antas å ha anledning til å ordne et bedre beitebruk ved en av de her angitte former. Verre er forholdet ved de mindre bruk. Nu for tiden er det ofte slik at småbrukerne (eldre bruk) har beiterett til sine kyr i gårds-skogene. Men det er i det lange løp neppe til fordel hverken for skogeier eller småbruker. Skogen lider delvis skade og melkeutbyttet er minimalt. Særlig er frodig hagaskog følsom for kutrakk. Det vil for begge parter utvilsomt være en fordel om beiteretten blev utskiftet mot jord.

For de småbrukere som ikke har beiterett (nye bruk), bør det treffes en ordning slik at disse også kan innpasse beite i sin drift. Velstelte beiter gir det beste grunnlag for et lønnsomt husdyrhold og har sin berettigelse ved alle bruks-størrelser.

Landbrukslærer O. Benningstad har gitt følgende besvarelse på de av Byrået stillede spørsmål om beitebruket i det tidligere Hedmark fogderi:

1. Beitebruket har vært i tilbakegang her siden århundreskiftet og kanskje noget før, idet både seterhavnegangene og hjemmehavnegangene er blitt mindre benyttet. Men siden 1915—20 er der blitt anlagt kulturbriter, og etter den tid kan det nok sies å ha gått fremover igjen. Seterbeitene er dog mindre belagt nu enn før.

2. De større fordringer til melkekyrnes avkastning var nok den største årsak. Den stadig bedre vinterføring gjorde at det blev vanskelig å holde produksjonen oppe på de naturlige beiter herover — både hjemmehavnegangene og seterbeitene. Den bedre omsetning av melken til meierier og kondenseringsfabrikken på Hamar gjorde sitt til at man fikk flere kontanter i sommertiden selv ved delvis inneføring enn man fikk ved salget av seterprodukter. Det var heller ikke så sjeldent å høre at særlig på mindre og middels store gårder falt seterbruket kostbart, da der måtte leies ekstrahjelp og holdes en husholdning til.

3. Nei. Ved benytelsen av naturlige beiter er det bare en meget kort tid der ikke gis tilskuddsfôr — som i de senere år mest har vært kraftfôr og litt grønnfôr og tørt fôr. På de mindre bruk gis det ikke tilskudd i det hele tatt. — På kulturbiter gis der ikke tilskudd før omkring midten av juli vanlig.

4. Nei.

5. Nei, hverken av naturlige- eller kulturbriter.

6. Alle setrer ligger i bygdealmenningene, og de naturlige havneganger for de mindre brukere er også de lavere liggende deler av disse.

7. Der er gjort et enkelt tiltak med samdrift med sau i fjellet nord for Åsta elv (Vang og Furnes). Der er på tale å få til sams sauesamling flere steder.
— Landbruksseksjonen har en havnegang for avlsokser i Flittop.

8. Beitingen gjør skade i skogen og mest i de nærmest bygdeneliggende strøk. Skaden kan sies å være tiltagende på grunn av det økede gjetehold i skogdistrikten og på grunn av nydyrkingen og bureisingen med større husdyrholt på de mindre bruk, som ikke har annen havn enn utmarksbeite i almenningene.

9. Ved anlegg av mere og bedre kulturbete. Ved de som er anlagt hittil, er der ikke gjort nok, idet der lite eller intet er gjort for å få en bedre vegetasjon enn den naturlige som er fra før. Den er sjeldent så god at den betaler for den anvendte gjødsel og ikke næringsrik nok for de noget mere høitmelkende kyr. — Grøftingen er ofte mangelfull og gjødslingen likadan.

Der er fremdeles store arealer som kan utlegges til beite i bygdene, om enn meget av de naturlige havnehager og meget av den naturlige eng i de senere år er ryddet og gjødslet til dette bruk og en videre utvidelse kommer til å gå ut over skogen hos mange.

I almenningenes både lavere- og høierliggende strøk er der uten tvil store arealer med fastmark og langt mere myr som kunde omdannes til kulturbete og små forsøk i den retning er utført dels av Statens forsøksstasjon på Møystad i Vang og dels av private. I større målestokk vil det muligens bli vanskeligheter med bruksretten.

Veiforbindelsen mellom bygdene og fjellstrekningene må her i distriktet sies å være god og der bygges en del nye seterveier hvert år.

Fylkesagronom T. h. Sund skriver om beitebruket i Solør—Odal:

Beitebruket i Solør—Odal er praktisk talt helt omlagt i løpet av de siste 50 à 85 år. Før 1850 hadde alle gårdsbruk setrer, overalt bare skogssetrer, da distriktet mangler høgfjell. I Vinger og Eidskog ble storparten av seterdriften nedlagt før 1850. I distriktet for øvrig ble seterdriften slutt fra 1880-årene og utover til idag. Nå er det lite igjen, men det er allikevel enkelte gårder i alle bygder — Vinger, Eidskog og Brandval unntatt — hvor de fremdeles «setrer».

I eldre tid hadde de beste gårdene to setrer, «hemseter og somarsseter». Men hemsetrene ble i sin tid — i de gamle store bureisingsperioder — overlatt til bureisingsmenn og blev da til buplasser for folk året rundt. Hemsetrene lå helt nede i liene mot hoveddalførene. En hel rekke av «Rudgårdene» er sikkert gamle hemsetrer. Somarssetrene ligger langt inne i skogene, fra 3—4 til 15—20 km fra kjørbar bygdevei. Fra bygdeveien fører som regel bare kløvvei til setra. I de siste 40—50 år har setertiden å om annet begynt omkring jonsok og vart til 1. à 15. september. Enkelte grender, som har store slåttenger ved Glåma (sameier), lå først i somarssetra fra jonsok til omrent 1. september, da de reiste hjem med buskapen som så blev sloppet på enga, hvor den beitet etpar uker. Så drog de på setra igjen en 2 à 3 uker, de lå i haustseter, som de sa.

Før seterflyttinga om våren, beitet buskapen i hemskogen. Som oftest blev den gjætt, bl. a. for å hindre, at krøtter skulde dra på setra på egen hånd. De hadde en dragning dit, særlig når det leid mot tiden for vanlig seterflytting. Etter endt setertid om høsten beitet buskapen på innmarka. Foruten storfeet blev også både sau og geit tatt med på setra, men visstnok ikke svina. Da rovdyrplagen tok slutt, fikk sauene gå på sjølvstyr, i de senere år vesentlig i hemskogen. Husmennene lå også på setra, enten i egne setrer («Veltsetra») eller på gårdenes seter. I den mest velordnede seterdrift var hamnestrøket inndelt i «gjætsler», helst en gjætsle for hver dag i uken. Fra nautgarden strålte da gjætslestiger, raksteveger, ut til hamnefeltet for dagen. Også etter at gjætinga tok slutt blev gjætslene brukt på samme måte som før. Budeia gav bjøllkua — og de beste mjølkekryr ellers — en stor klype salt og mjøl av saltskreppa si ute på nautgarden, gikk så foran etter den gjætslestig hun hadde bestemt sig for og buskapen fulgte etter. Før hun snudde om, fikk iallfall bjøllkua etter en klype av saltskreppa, dessuten en god klapp og bestemt formaning om å komme pent hematt til kvelds.

Nå gror gjætslestigene igjen, skigardene og husa råtner ned og setervollene gror litt om senn att med skog. De fleste setrer i Solør—Odal blev nedlagt i 1880-, 1890- og 1900-åra. Men disse setrer er lett å påvise ennå. Derimot de masser av setrer som i Vinger—Eidskog blev nedlagt før 1850, er det vanskelig å finne igjen. De er jo attgrodd med grov, frodig granskog. Det best synlige tegn er gjerne en stor mosegrodd steinrøis som viser oss hvor muren, peisen, i setereldhuset stod.

Men det er adskillig av beitedyr i de gamle setergjætsler ennå, særlig hest og sau. Mange slipper også gjeldkyr og ungdyr som får gå «vilt» i de gamle setertrakter.

Solør—Odalssetrene var på få undatak nær dårlige hamnesetrer. Lihamna, som er den beste, var det lite av, granskogen stod jo tjukk i liene. I eldgammal tid var kanskje lihamna bedre fordi setereierne satte fyr på skogen. Da blev det bra hamn i lange tider framover.

Den vesentligste delen av seterhamna var hamn langs bekkefar, myrdrag og ved sjør og tjern. Her kunde en ofte se disse små «solungskrøtter» (omkr. 250 kg l.vekt) ligge ute i myra og svømme, slik at en bare så øra og horna på dem. Det var bra beitegras, bare kua fikk tak i det. Men det var farlig beitemark! Solungskua idag (omkr. 400 kg l.vekt) kan ikke nytte slikt beiterrenng.

Grunnen til seternedlegginga har særlig vært:

a. For dårlig avkasting i forhold til utgiftene. En må hugse på at de gamle seterbeiter bare var skogshamn. Med det stigende krav til øket avdrått kunde ikke seterbeitene konkurrere.

b. Det blev litt om senn umulig å skaffe budeiehjelp skikket for seterstell. Nedlegging av Solør—Odalssetrene har nettopp foregått i en periode da det har vært voldsom stor utvandring av ungdom til Amerika (og til byene). Etter hvert som de gamle seterbudeier måtte legge op, blev det helt umulig å skaffe nye som vilde eller kunde ta på sig seterstellet.

Melkesalg og meieridrift som de siste årtier har tatt slik opsving i distriktet, umuliggjorde også fortsatt seterdrift.

3. På de gårdsbruk hvor seterdriften er nedlagt, har man prøvet på forskjellig måte å erstatte de gamle beiter. Mange har naturligvis grepet til den velkjente utvei å innskrenke kuantallet og føre kyrne inne på forsommeren. I de senere år har man mere grepet til den utvei å rydde op, grøfte og gjødsle gamle slåttenger og bruke til beite. Mange bruker også 4 à 5 års kunsteng til beite. Enkelte, men det er ennå få, har tatt til å rydde sig kulturbete i utmarka.

Beitene er f. t. absolutt utilstrekkelige. Der gis derfor adskillig k r a f t-fôr som tilskuddsfôr hele sommeren. I allfall på de gårdsbruk som har melkesalg.

4. Ufullstendig utnyttede beiter finnes der lite av. De gamle seterbeiter i skogsmark kan ikke lenger oppfattes som beiter uten til sau og hest. De lavtliggende slått- og beiteenger langs Glåma og andre vassdrag kan utnyttes bedre ved bortrydding av lauvskog og kjerr og gjødsling. Helst også senkning av Glåmas vannstand ved utgraving av fosser og stryk.

5. Enkelte flinke gårdbrukere har de senere år laget sig kulturbeteer som er helt førsteklasses og tilfredsstiller høitmelkende kyrs næringsbehov.

6 og 7. Det er delvis sameie hvad beitet angår på de gamle slåttengene ved Glåma. Men utskiftingsvesenet har de senere år arbeidet med å dele fellesskapet. Seterbeitene er som regel sameie, idet flere gårder har utøvet beiteretten i fellesskap. Det er intet gjort for å skille de enkelte dyreslag fra hverandre på sambeite.

8. I den del av utmarka som ligger nærmest de tettgrendte strøk nede i bygdene, er beitedyrbelegget altfor stort. Her volder beitedyra stor skade på skogen, særlig sauens. Inne i de store skoger er vel ikke skaden på langt nær så stor, men også her kan den på enkelte steder være fremtredende, f. eks. der hvor store hestefølger på en 20—25 hester streifer om og velger sig ut særskilte strekninger hvor de liker sig.

9. I Solør—Odal, som ikke har høgfjell, men hvor utmarka består vesentlig av meget god produktiv barskog og en del myr, bør beiting i utmark, snarest råd er, bringes mest mulig til ophør, både av hensyn til skogens produksjonsforhold og av hensyn til de beitende dyr. Sauen er vel det husdyr som lengst vil holde seg som beitedyr i Solør—Odalsskogene. Til erstatning for seter- og skogsbeite, må der oparbeides beite således:

I. H a m n e h a g e r, h j e m m e h a v n. Solør—Odal har lite av egentlig hamnehager, men derimot adskillig slåttenger. De i forhold til flomvannstanden høitliggende partier på engterrassene består gjerne av skarp sandjord, som egner seg best til almindelig dyrket jord. Men innimellem ligger der store felter av lavtliggende jord som passer til hamn. Denne opdeling av slåttengene til dyrket jord og beite foregår f. t. overalt i distriktet. De små arealer av skog- og krattbevoksede hamnehager blir nå overalt enten opdyrket eller helst halvkultivert til beiter. Men disse under dette avsnitt nevnte beitearealer strekker ikke på langt nær til for underhold av distriktets husdyrbestand.

II. Kulturbete, anlagt i utmark helst i granskoglende eller på gode grasmyrer, må bli fremtidens løsen. Arbeidet er så smått påbegynt. Men der melder sig straks store vanskeligheter. Det er ikke på langt nær alle som har skikket utmark i nærheten av gården. Verst er det med småbrukerne. Her må der sammenlutting til. Jeg antar at eiere av småbruk og skogløse gårder må gis hove til i fellesskap å erhverve skikket utmark, hvor de kan anlegge kulturbete. Drift eller utnytting av disse beiter må skje i fellesskap. Gode veier må anlegges. De egentlige gårdsbruk, som heller ikke alltid har beiteareal nok, må også ut i utmarka for å skaffe sig beite.

Om beitebruket i Sør-Østerdal skriver fylkesagronom J o h a n T e i g e:

Fra gammelt har det i dette distrikt som på de fleste andre steder vært det almindelige at kreaturene blev sendt til seters i sommertiden. I allfall har alle gamle eiendommer hatt setrer, mens småbruk og plasser, som gjerne lå mere avsides, for en stor del havnet sine dyr i hjemmeskogen.

I E l v e r u m lå en stor del av setrene i skogtraktene, og av disse er mange etterhånden sløifet eller ligger ubenyttede. Allerede for 40 år siden var denne utvikling begynt. Enkelte skogeiere søkte også å kjøpe opp setrene i sine skoger for å hindre beitingen, som man var blitt klar over voldte betydelig skade i skogen. Setervollene blev dels utlagt og dels innhegnet til havn. Ennu er dog i Elverum mange setrer i bruk, men mange av dem benyttes kun til ungfe og ikke-melkende dyr. Enkelte setrer leies av småbrukere som foruten sine egne dyr tar med en del av setereierens eller andre dyr.

Også i T r y s i l liggende mange setrer i skogen, men de fleste ligger vel her på grensen mot fjellet. De aller fleste, i allfall større eiendommer her, har setrer. Og det er så vidt jeg har sett, liten forandring på driften av dem i de siste 30—40 år.

I Å m o t , S o l l i a og S t o r - E l v d a l har det fra gammelt vært setrer til alle gårder. De fleste gårder har til og med hatt 2 setrer, en høst- og vårseter og en sommerseter. Disse siste lå som regel alltid i fjellet eller på grensen mot fjellet, mens vår- og høstsetrene oftest ligger i lavere skogstrøk. I tidens løp er det mange gårder som har solgt sine oprinnelige setrer, og dels bygget sig nye, dels innskrenket sig til å ha én seter. De gamle setrer som er blitt særskilt matrikulerte, er dels overtatt av andre gårder, dels solgt til utenbygd, særlig hedmarkinger. Mange gårder i Åmot er f. t. besetningsløse, og setrene til disse står ubenyttede. Det samme er tilfelle med en del andre som tilhører gårder, hvor besetningen holdes hjemme. Enkelte setrer er helt utlagt og forsvunnet. En meget stor del av setrene, antagelig den største, benyttes dog omrent som tidligere, men det er ikke mange som lenger gjør bruk av 2 setrer — vårsætrene er sløifet. Mange av vårsætrene er gått over til å bli sommersætter til andre eiendommer, særlig småbruk. Også her er mange setrer bortleiet til småbrukere eller budeier som tar imot og steller dyrene for flere. I det store og hele er belegget på setrene mindre enn tidligere, dels fordi det er så mange kreatur-

løse gårder, dels fordi enkelte besetninger holdes hjemme, enten i sin helhet eller i allfall for melkekyrnes vedkommende. Fra enkelte setrer kjøres nu melken daglig ned til bygden (Rena).

Setertiden varierer ikke så lite etter de forskjellige setrers beliggenhet, etter vårens tidligere eller senere inntreden og etter de enkelte eiendommers drift. Som regel kan man vel si at beitetiden tidligst begynner de første dager av juni og senest i slutten av denne måned. Det mest almindelige er vel omkring midten av måneden til omkring St. Hans. Hjemflyttingen skjer omkring midten av september.

Hjemmebeitene er meget forskjellige, men for det meste tarvelige. Utmarken omkring gårdene er oftest gran- og furuskog, og beitet i disse blir jo som regel simpelt. Enkelte steder kan det dog selvfølgelig være anderledes. Der kan være myrstrekninger, som gir et noget bedre beite, eller gresslendte, løvskogbevokste strekninger, gamle brandflater o. lign., hvor beitet er meget tilfredsstillende. Det samme kan være tilfelle omkring høitliggende fjellgårder. I dette store distrikt er jo forholdene meget varierende.

Fra gammelt har det på en stor del gårder vært store havnehager, som kunde skaffet ypperlig beite, men på de fleste steder har de vært helt forsømt. De har i høiden vært brukt til en «hemku» eller to, og nu og da til hestene, når disse ikke var i skogen eller fjellet. Det er først i det siste at enkelte har gått til å omdanne disse havnehager til virkelige kulturbeiter, hvortil mange av dem egner sig ganske fortrinlig. Jeg nærer ikke tvil om at mange gårder vil ha fullt tilstrekkelig havn for sin storfebesetning — eller i allfall for sine melkekyr, i disse havnehager, når de blir virkelig kultivert til beite. Det vil skaffe en billigere drift og et bedre utbytte.

Under henvisning til det foran anførte antar jeg å kunne besvare de av Byrået opstilte spørsmål således:

1. Omkring hundreårsskiftet var seterbruket i nogen tilbakegang. Senere synes det snarere å bli tillagt større betydning, men tilfeldige omstendigheter gjør, at det enkelte steder er mindre belegg på setrene enn tidligere.

2. Foruten hvad der foran er nevnt, har man til dels funnet seterdriften for dyr, hvad den også utvilsomt er mange steder.

3. De fleste setrer vil gi tilstrekkelig havn, når setertiden ikke utstrekkes for lenge utover høsten. Det er dog almindelig å gi litt kraftfôr i setertiden, men tilskuddet er som regel lite.

4. Det er utvilsomt mange strøk her i distriktet (utenom Elverum) hvor det er beite tilovers. Jeg føler mig overbevist om at der på mange av setrene og i store deler av fjellet vil være fullt tilstrekkelig havn til langt flere dyr enn de nu er belagt med.

5. Flere av de bedre setrer vil antagelig i den beste beitetid kunne gi fullt tilstrekkelig avkastning også for høitmilkende kyr, men for de mindre gode setrer anser jeg dette for tvilsomt. Tidlig på sommeren, før gresset er kommet ordentlig i vekst, og langt ut på sommeren når gjenveksten avtar, vil havnen selv på de beste setrer bli for knapp for høitmilkende kyr. På setrer med lite belegg ser

man undertiden at dyrene ikke rekker å ta gresset tilstrekkelig raskt, det blir stående til det blir overmodent — «avståe» — og gir et dårligere beite enn om der var et større belegg.

6. Sameie er det almindelige. Som regel er det dog mere eller mindre bestemte grenser — fastsatt ved gamle kontrakter, overenskomster o. lign. for de enkelte seterlags beiterett, likesom størrelsen av de enkelte gårders beiterett meget ofte er fastsatt på samme måte.

Det er dog sjeldent at der blir holdt noget nærmere opsyn med at disse bestemmelser overholdes.

7. Kun ganske undtagelsesvis er der i den senere tid foretatt sådan utskifting, men som nevnt foran er dette i mange tilfelle gjort tidligere for seterlagenes vedkommende.

Fra gammelt har det til dels vært særskilte hestehavninger i disse bygder (til dels har de også vært benyttet til driftsfe) og dette drives fremdeles, dels benyttes de som hingstehavninger og dels til almindelige arbeidshester eller unghester, men det mest almindelige er, at alle slags dyr beiter fritt overalt. Det har i det siste vært gjort nogen enkelte forsøk på å samle sauene i særskilte havninger, men dette har ennu ikke fått nogen større betydning.

8. Omkring setrer som ligger i skogstrakter er det meget lett å se at beitedyrene gjør skade på skogen, gjenveksten blir hindret ved at de unge planter ødelegges eller skades, og ikke sjeldent ser man også at der er gjort skade på nogen eldre planter. Det må også nevnes, at der i mange tilfelle fares stygt med skogen ved vedhugst til setrene. Meget ofte tilhører setrene og skogen forskjellige eiere og setereierne er da lite nøieregnende med sin vedhugst, de foretar denne i utide og tar det som er lettest og bekvemmet å få tak i, uten hensyn til om dette er verdifulle tømmertrær. Det blir nu mere og mera almindelig å skifte ut setrenes skogrettigheter, og da blir det selvfølgelig også en forandring i dette forhold. Flyttingen til setrene foregår nu senere om våren enn tidligere, hvilket antas å være til fordel for skogen, men utenom dette er det intet foretatt for å forminske skaden på skogen — bortsett fra de tidligere nevnte opkjøp av enkelte setrer.

9. Hvad fjellbeitene angår, så er først og fremst gode veier til setrene av vesentlig betydning, især der hvor forholdene for øvrig gjør det mulig å kjøre melken ned i bygden. Derved vil seterarbeidet bli enklere og billigere, og det store vedforbruk bortfalle, hvilket er av overordentlig stor betydning. Dernæst gjelder det å samle sauene i særskilte havnestrøk. Som det nu er, går denne uten tilsyn hele sommeren, og det faller ofte vanskelig å samle dem igjen om høsten. Hertil bidrar ofte det uheldige forhold at der foregår harejakt i havnetraktene, hvorved saueflokkene spredes ut over vide felter og må sankes sammen igjen dyr for dyr. Det burde ikke være tillatt å drive harejakt i havnegangene før én uke ut i oktober.

Ved et fornuftig stell vil det være havn til tusenvis av sau i dette distrikts.

Kultivering av hjemmebeitene må utvilsomt ofres en langt større opmerksomhet enn hittil er skjedd. Jeg nærer ikke tvil om at dette vil være økonomisk

fordelaktig og det rette for alle som har skikkede felter til det — enten i gamle havnehager eller i tilstøtende utmark.

Enkelte steder kan det antagelig også bli spørsmål om anlegg av større sådanne felter. Dette kan muligens bli aktuelt for de mange nye småbruk som nu anlegges. For disse vil beitespørsmålet utvilsomt bli meget aktuelt, og ved anlegg av nye bruk må det absolutt bli tatt mere hensyn hertil enn det nu alminnelig blir gjort.

Om beitebruket i Nord-Østerdal skriver landbrukskolebestyrer L a r s O. A u k r u s t :

1.—2. Nord-Østerdal er et fjellbygddistrikt, hvor beitebruket gjennem alle tider har inntatt en brei plass i bygdenes økonomi. Hjemmebeiter e r d e t l i t e a v, men til gjengjeld er f j e l l b e i t e arealene så meget større — og av y p p e r l i g k v a l i t e t — i de nordre bygder utvilsomt av de beste og frodigste i hele landet. I allfall har ikke jeg på mine reiser i landet funnet setertrakter som i så måte kan måle seg med f. eks. Tjyrudalen og Vangraftdalen i i Os herred — eller Magnhildsdalen i Tynset.

Dette — i forbindelse med disse bygdernes egenartede klimatiske forhold — (stor frostfare og lav varmesum i veksttiden) som høver dårlig for kornavl har naturlig ført til et jordbruk av utpreget h o s t n i n g s k a r a k t e r og med b e i t e b r u k e t som et centralt ledd i driftsmåten. Slik h a r det vært og slik e r det stort sett den dag idag.

Å tale om nogen spesiell tilbakegang i dette distrikts beitebruk er neppe riktig. Beitetraktene blir nyt tet nu som i «gammel tid», men naturligvis med visse mindre endringer og tillempninger som de nye tidsforhold har medført.

3. Tross disse bygdernes fjellbeiter som nevnt et meget gode, er det vanskelig — for ikke å si umulig — med s e t e r d r i f t å nå så h o s i å r s y d e l s e med melkeku, som ved rasjonell hjemmedrift. Beite k v a l i t e t e n er visselig god nok — men kua må streife for meget om for å få «vomma full», likesom værfordoldene ganske visst umuliggjør toppydelser — og vanskeliggjør regelmessig, jevn h o s i e r e ydelse. Dette gir sig tydelig utslag hos sein vinterbær og vårbær ku; men selv hos høstbær ku får vi et sterkere fall i ydelse etter seterflytning enn om kua holdes hjemme på kulturbeite eller på hel eller delvis inneföring. M. a. o.: våre seterbeiter alene muliggjør i k k e gjennemföring av normalföring — i allfall ikke til kyr som melker over 6—8 kg. Hermed er også gitt svar på, hvorvidt beitet er «tilstrekkelig for behovet». For de bønder som gjennemfører en vinterföring som svarer til en årsydelse av — skal jeg si — en 1 600—1 800 kg, svarer våre fjellbeiter til behovet; men når distrikts kontrollforeninger viser en middels årsydelse på ca. 2 300 kg — og en rekke enkeltbuskaper på 2 500—2 800 kg — tar det nok være riktigst å si, at våre fjellbeiter ikke «tilfredsstiller behovet» — uttrykket definert som av Centralbyrået. Til lavtmelkende ku — og gjeldku, ungfe, geit, sau og hester er fjellbeitet tilfredsstillende. Og

denne verdi er stor nok for den enkelte gård til at man med full grunn må si, at fjellbeitet er en hellighet til gården.

Hvilke verdier fjellbeitet representerer for den enkelte gård, vil man få et lite inntrykk av, når jeg nevner, at for Storsteigen landbruksskoles vedkommende høstet vi etter våre beregninger siste beitesommer fra fjellet (1935) med storfe og sau i alt 18 399 f.e. — Gårdens samlede avling fra vel 200 dek. dyrket jord var 61 848 f.e. Det innhøstede fjellbeite utgjorde altså 29,7 % av gårdens avling. Enda blev 8 vårbærkyr holdt hjemme. Hvis også disse var blitt sendt til fjells (og der er rikelig plass) og der regnes med en middeldydelse av 6 kg pr. dyr og dag, vilde der ytterligere blitt innhøstet ca. 4 200 f.e. — eller altså i alt noget over 20 000 f.e. Dette motsvarer avlingen fra ca. 100 dekar dyrket mark, når der regnes med en middelavling som landets middel.

I vårt distrikt blir gitt lite av tilskuddsför, bortsett fra litt myse — og litt kraftsför til enkelte kyr i visse kortere perioder.

4. Ufullstendig utnyttede beiter finnes nok i flere trakter. Dette gjelder da særlig høitliggende og mere avsidesliggende trakter utenfor den egentlige seterdrift.

6—7. Sameie i beitestrekninger er svært almindelig. Noget er gjort i retning av utskifting, men der må nok gås videre på den vei. Forsøk på — gjennem fellesforetagende — å få ungfe og sau ut av den egentlige kuhavn, er gjennemført i enkelte trakter — og med godt resultat.

8. I grender eller bygder, hvor særlig geiteholdet er fremtredende, setter nok dette sitt merke på skogen. Noget målbvisst arbeide på å forminske denne skade, bortsett fra enkelte mindre innhegnede plantefelter kjenner jeg ikke til.

9. Når spørsmålet om større utbytte og lønnsomhet av beitebruket stilles, mener jeg at for vårt distrikts vedkommende kan det ikke sterkt nok understrekkes, at en fullstendigere utnyttelse av fjellbeitet først og fremst må begynne med en fullstendigere utnyttelse av jorden til dals — bygdenes innmarksarealer. I rundt 9 av årets 12 måneder må dyrene føres inne i fjellbygdene og dermed er det også gitt at mengden av disponibelt vinterfôr blir avgjørende for belegget i fjellet — og dette igjen for mengden av innhøstet beite.

Det er så meget mere grunn til å fremheve dette, som avlingene i en større del av landets fjellbygder er langt mindre pr. dekar innmark enn de burde og skulde være. Det er for lengst bevist at mulighetene for å få maksimallavlinger er til stede i fjellbygdene som i de mere lavliggende bygder — men mulighetene på dette område er ikke utnyttet.

Mange fjellbygders middelavling ligger på 150—170 f.e. pr. dekar innmark, mens den burde være henimot 300 og derover. Alt som bidrar til å stimulere planteavlens i disse bygder, vil derfor også være en mektig hjelp til en langt fullstendigere utnyttelse av den rikdomskilde som ligger i våre fjellbeiter. I denne forbindelse

vil jeg fremheve de forpliktelser s t a t e n burde ha — særlig i retning av å skaffe disse avsidesliggende og på så mange måter tungt arbeidende bygder — billige d r i f t s m i d l e r — spesielt b i l l i g k u n s t g j ø d s e l — rikelige bidrag til oparbeidelse av seterveier og til fremme av nyttige samvirke tiltak, som ungfebeiter og sauebeiter.

Av andre forhold som vilde gi et større utbytte av beitebruket vil jeg nevne summarisk:

1. Overgang fra flerseter- til énsetersystem. Det sier sig selv at under forhold hvor bestemmelserne er slike, at visse utmerkede seterdaler ikke skal kunne belegges med beitefe før etter f. eks. 12. august — (eller endog i visse tilfelle før etter 18. september!) — vil en slik beitetrakt bli urasjonelt utnyttet. At der på dette vis også kan opkonstrueres «for lite beiter» er lett forståelig.
2. Mere «tidsmessige» rettsforhold i sambeitestrekninger. Dette er nødvendig så vel for å få en rasjonell beiteutnyttelse som for mange bygders bureisingsvirksomhet.
3. Rasjonell løsning av beitespørsmålet for bygdene småbrukere og bureisere, henger noe sammen med det under pkt. 1 og 2 berørte.
4. Bedre seterveier, så bygdens meierier settes i stand til å gjennemføre helårsdrift med større og mere ensartede varepartier — mere økonomisk fordling — som resultat.
5. Fortsatt arbeide for å få særskilte ungfe- og sauebeiter. Kulturbeiter til yngre kviger, heimku og arbeidshester, kulturbeiter vår og høst — særlig for sau og geit. Dette vil bl. a. også være ledd i bestrebelsene på å bevare skogen mot skade ved beitefe.
6. Efterhånden som hjemmejorden bringes op i avkastning og meieribruket utvikles, omlegging av kalvingstiden til mere tidligbær ku — og utvidet sauehold.
7. Tamreindrift i større sammenhengende, høitiggende og uitnyttede beitetrakter.

Landbruksskolebestyrer K. K. S o r t d a l skriver om beitebruket i Nord-Gudbrandsdal:

1. Beitebruket kan vel neppe sies å være i tilbakegang, men på grunn av rikeligere vinterføring og at man nu fordrer større ydelse av sine dyr, vil vel beitetiden bli noget kortere nu enn før. Det slippes nu flere storfe på de vante beitetrekninger enn f. eks. i 1890-årene (og de senere tellinger).

3. For høitmelkende dyr blir både fjellbeitet og almindelig beite nede i bygden utilstrekkelig høst og vår. Som tilskuddsför brukes i tilfelle på begge steder grønnfôr, blad og rotvekster eller kraftfôr.

4. Mens de nærmeste fjellbeiter som regel er overbelastet, finnes det i de fleste bygder her oppe fjellstrekninger lengre inne i fjellet som kunde utnyttes bedre.

5. Bare beste sommertiden en ganske kort tid kan det i gode år finnes naturlig beite som er tilstrekkelig til høitmekende kyr.

6. Beitestrekningene på fjellet er mest statsalmennung med felles beiterett. Hjemme i bygden eies som regel grunnen privat, men beitet i utmark er felles.

7. Utskiftning av havn mellom deleierne forekommer det lite eller intet av i dette distrikt. Fra gammelt da gjæting var almindelig, kunde beitingen være avgrenset for de enkelte setergrender. Disse grenser står vel ved lag i mange tilfelle nu også, men lar sig vanskelig oprettholde, da nu i allfall storfe i almindelighet ikke gjætes. Lovens bestemmelse at visse havnestrekninger kan fredes for løsnaut, er gjort gjeldende for flere bygder, og disse dyr holdes da i særskilte områder lenger inne i fjellet. Det har dog ofte hatt sine vanskeligheter med å få folk til å respektere disse bestemmelser.

8. Beiting, og da særlig tidlig beiting om våren, har ofte skadet skogen betraktelig på disse kanter og har sikkert vært en medvirkende årsak til skogens ødeleggelse over store strekninger. Særlig geita har vel her et stort synderegister, men så er det vel ikke så greit når disse dyr, som ofte før var tilfelle, slippes ut mens snøen ligger langt nedover liene. Det er blitt noget bedre med dette i det siste, men noget spesielt for å hindre beiteskade på skogen er neppe foretatt.

9. Her som ellers går, så vidt jeg forstår, løsningen av beitespørsmålet gjennem kultivering av beitet både nede i bygden og i fjellet.

Beite og skogbruk kan ikke drives rasjonelt sammen. Der hvor det passer å ha skog, får det være skog, og ellers får passe store og dertil skikkede strekninger kultiveres til beite. Her kan meget utrettes og meget nytt land vinnes både i dal og på fjell.

Det viser sig at anlegg av veier i overordentlig grad vil lette dette arbeide. I fjellet kan det også tas store høiavlinger, og for denne dyrkning vil veispørsmålet ha stor betydning.

For Sør-Gudbrandsdal har landbruksskolebestyrer O. Kjendlie gitt følgende svar på de av Byrået stillede spørsmål:

1 og 2. Nogen tilbakegang kan det neppe sies å ha vært. Seterbruket drives i omrent samme utstrekning som før, men driften er noget omlagt på mange setrer, hvorfra melken fraktes ned til ysterier i bygden.

3. Ikke for den produksjon som nu fordres av melkekyrne. Den sterke vinterføring stiller større krav til sommerbeitet.

4. Ikke så meget i dette distrikt. De høit- og fjerntliggende strekninger benyttes til fedrifter, saudefriter og hester. De gamle fehavner (felegre) hadde tidligere et større belegg av opkjøpt driftefe, men de benyttes nu i ikke liten utstrekning som felleshavn for avlsokser og for hester.

5. Det er kun tilfelle med velskjøttede kulturbeiter hvorav det ennu er altfor lite — og ved havning på håen en kort tid om høsten. De almindelige skogs- og fjellbeiter er ikke tilstrekkelig til høitmekende kyr.

Tilskuddsför benyttes ømtrent ikke på setrene.

6. Ja, både i hjemmeskogene og på setrene.

7. Der er i de senere år i enkelte bygder blitt ordnet med fellesdrifter for sau for å få den vekk fra ku- og geitehavnen. Og som nevnt under 4 benyttes de fjernliggende fjellstrekninger til fedrifter, oksedrifter og hester (hingster med hoppefølge — og unghingsthavner). Nogen rasjonell utskiftning av fjellet er ellers ikke foretatt, og på mange setrer er man ennå for meget plaget av sau- og hestefølger; men forståelsen av og interessen for særskilte havner for de enkelte dyrer- slag blir mere og mere almindelig.

8. Den skade beitingen gjør på skogen, må nok sies å være ganske betydelig. Det gjelder i første rekke hjemmeskogene. Særlig gjør sau og geit skade når de, som almindelig har vært tilfelle, slippes ut før der er skikkelig havn. Flere herreder har derfor nu i de senere år vedtatt forbud mot å slippe geit i skogen før der om våren er tilstrekkelig havn, og mot å la dem gå ute i skogen for lenge om høsten. Tiden er satt noget forskjellig i de forskjellige bygder, men i almindelighet ikke før i midten av juni og ikke lenger enn til oktober.

Også i fjellet for fjellskogen kan beitingen naturligvis være til skade, men der må jo beitet betraktes som det vesentligste.

9. A n l e g g a v k u l t u r b e i t e r. Også i fjellbygder hvor man driver seterbruk, vil et kulturbeite hjemme være av stor økonomisk betydning. Som det nu er, er man som oftest — når føret er slutt om våren — nødt til å reise f o r t i d l i g til seters, fordi man ingen hjemmehavn har uten å beite på innmarken. (Den fordervelige vårbeiting drives nok til dels ennå). Om høsten ligger man f o r l e n g e på seteren, da man ingen hjemmehavn har før all avling er innhøstet og man kan «slippe på jordet». Begge disse ting: at man må dra til seters for tidlig om våren og ligge der for lenge om høsten, nedsetter utbyttet av dyrene. Dette vil i høy grad kunne avhjelpes ved kulturbeiter. Og ved gode kulturbeiter kan hjemmekyr og kalver skaffes en ganske anderledes god ernæring enn i de tilvoksede skogshager.

Det kan derfor ikke være tvil om at også for fjellbygdene vil kulturbeiter i forbindelse med seterdriften bidra til bedre utbytte og større lønnsomhet i husdyrholdet.

Det må dog sies at det på mange steder ikke er så godt for skikkede «emner» til kulturbeiter. Innmarksarealene er i almindelighet forholdsvis små og allerede optatt som dyrket mark eller naturlig slåtteng. Denne siste blir nu mere og mere opdyrket eller forbedret ved overflatekultur, og mange vil nok finne at de ikke har råd til å legge ut god naturlig slåtteng til beite. Skogen er ofte også lite skikket — stenete, urete og tørr. Hvor man har almindelige havnehager, må de naturligvis først og fremst kultiveres, og hvis man har tilstrekkelig og skikket skog (på jordmark), vil det også lønne seg å ta en del til kulturbeite, derved kan også den øvrige skog spares for beiting.

I fjellet kan der gjøres meget både for å bedre beiteforholdene og selve beitet, men det vil nok støte på mange vanskeligheter å få i stand det nødvendige samhold.

Jeg vil bare nevne de store myrstrekninger, som ved avgrøfting kunde gi en bra havn — og utnytning av bjørkeskogen som på enkelte steder og særlig på god jord vokser så altfor tett og skaffer bare dårlig skyggegress.

Efter hvert som der nu anlegges bilveier innover i setertraktene, og setermelken kan fraktes ned til ysteriene, vil ganske sikkert også arbeidet for en forbedring av beitene og beiteforholdene bli tatt op. Det vil da på grunn av den regelmessige og greie melkeleveranse være av den største betydning å kunne drive en øket og lønnsom melkeproduksjon også om sommeren på seteren.

For det tidligere Toten fogderi har småbruksskolebestyrer K r. T o l l e r s - r u d gitt følgende besvarelse på Byråets henvendelse vedrørende beitebruket:

Beitebruket var i jevn tilbakegang inntil for en 15—20 år siden. Det forhold som vesentlig bidrog til denne tilbakegang, skulde jeg anta var at gårdbrukerne jevnt over manglet kjennskap til at beitene ved kultivering kunde settes i stand til å skaffe underhold av nogen betydning til de større melkemengder og større dyr som der etterhånden blev spørsmål om. Samtidig øket også dyrkingen av hjemmeavlet fôr til innefôring, og dampskibsfarten øket tilgangen på billig utenlandsk kraftfôr. Den vanlige mening var, at de store melkemengder og det lønnsomme husdyrbruk kunde manbare opnå ved en sterk innefôring.

Beitet her i distriket er ikke tilstrekkelig for behovet, det mangler nok adskillig på det. De fleste er derfor henvist til å bruke tilskuddsfôr, og mange må føre helt inne til ut på høsten, da dyrene kan slippes på håbeite. Som tilskuddsfôr anvendes grønnfôr, formargkål, halm og kraftfôr. Der finnes nok en del beitestrekninger, især noget høitliggende, som ikke er fullstendig utnyttet, men dette er mest skogsbeite, hvortil adkomsten som regel er både lang og besværlig.

Av beiter som er tilstrekkelig for høitmekende kyr, finnes der ikke synderlig meget ennu; men der er stor interesse for anlegg av kulturbeiter, og der oparbeides stadig flere sådanne for hvert år.

Når man undtar Totens almenning, som er på ca. 220 000 dekar, så er det lite av sameie i beitestrekninger i dette distrikt. Det er derfor heller ikke gjort synderlige foranstaltninger for i denne retning å bøte på sameiets ulemper. Det er dog i de senere år tatt skritt til å holde sau på særskilte havneganger, likeså okser. Det er også til dels fastsatt bestemt tid for slipping av sau på fellesbeite.

Angående skade som beitingen utøver på skog, så er ikke sådan særlig fremtredende, idet man holder lite sau, og geit finnes praktisk talt ikke.

Av foranstaltninger som skulle kunne fremme beitebruket i dette distrikt, kan nevnes anlegg av kulturbeiter i større utstrekning, og bedre vedlikehold av disse. Det må sies å være gode betingelser for en betydelig utvidelse av kultur-

beitearealet, i allfall i utmark. Det bør også bli tale om kultivering til beiter f. eks. av myrer i almenningen. Det er for øvrig i den siste tid satt i gang forsøk i den retning. Flere og bedre veier innover åsene vil formentlig skape større interesse og muligheter for bedre utnyttelse av de fjernere beliggende beiter.

For det tidligere Hadeland og Land fogderi har fylkesagronom G u n n a r J a h r e n gitt følgende besvarelse på de av Byrået stillede spørsmål om beitebruket:

- 1 og 2. Beitebruket er i fremgang i distriktet.
3. Beitet er i almindelighet ikke tilstrekkelig. Tilskuddsför, kraftför og grønnför, gis.
4. Nei, ikke i større utstrekning.
5. Det er kun nogen få beiter som gir avkastning tilstrekkelig for høitmelkende kyr.
6. Sameie — sambeite — er almindelig over Hadeland-almenningene, men ikke så almindelig i Land. En del fellesbeiting foregår også der. Mange, både over Hadeland og i Land, har dog egne havnehager.
7. Det er gjort og vil bli gjort forsøk med å få sauene på felles fjellhavn (i Torpa). Resultatet har hittil ikke vært særlig godt, det er blitt for kostbart. Okser, særlig avlsokser, sendes til oksehavn i Valdres.
8. Beitingens skade på skogen kan ikke sies å være fremtredende i disse distrikter. Geiteholdet er lite.
9. Anlegg av kulturbeiter må ansees som den foranstaltung som har størst betydning for å forbedre beitebrukets og husdyrbrukets lønnsomhet. Det finnes adskillige arealer, særlig gamle havnehager, som er skikket til kulturbeiter. En del myrstrekninger i almenningene kunde formodentlig forbedres i beiteøsiemed.

For Valdres har landbruksskolebestyrer C h r. K v a r b e r g gitt følgende besvarelse på Byråets spørsmål om beitebruket:

1. og 2. I de siste årtier er vel beitebruket omrent uforandret. Men i forhold til tidligere tider er det tilbakegang som følge av et mindre husdyrholt. Dette har sin årsak i en bedre vinterföring og må forsåvidt ansees som en fordel, da ennu dyretallet er for stort i forhold til vinterföret.
3. En del av bøndene i distriktet har nok nu begynt å føre så sterkt at sommerernæringen — beite i sin nuværende form — er den minste, men for storparten gjelder fremdeles den gamle regel at sommerernæringen er den rikeste.
- Tilskuddsför på beite er ikke almindelig.
4. De høiestliggende strekninger er i de øvre bygder nyttet som reinshavn; men det finnes nok en del strekninger i de fleste bygder, som med fordel kunde

nyttes til f. eks. sauhavn og ungfehavn. Her støter man imidlertid i flere heder på vanskeligheter med sogneinndelingen.

5. Her kan svares et ubetinget nei. Jeg skulde anta at høieste dagsmelk på beite, vanlig ikke er over 6—8 liter og det kun en meget kort tid midt på sommeren.

6. Ja.

7. Så vidt jeg har bragt i erfaring er det lite gjort — utenom reinsdriften — for en bedre utnyttelse av beite som i dette spørsmål nevnt.

8. En del skade volder saktens geita i enkelte grender; men særlig fremtredende kan det neppe være, da geithold er minimalt i de nedre bygder av fogderiet, som er de egentlige skogbygder.

9. Den heldigste løsning av beitespørsmålet for fremme av større utbytte og dermed større lønnsomhet av husdyrholtet tror jeg først og fremst må søkes i arbeidet med hjemmebeitene.

De fleste gårder har én eller to havnehager, som nu i de fleste tilfelle er hverken havn eller skog. Hvis disse havnehager ble ryddet og gjødslet, vilde de gi et godt beite vår og høst, og man kunde innskrenke setertiden — iallfall for melkekyrne — til den beste beitetid. Man kunde herved også skaffe dyrene godt beite tidligere om våren enn nu, hvilket vilde ha meget stor betydning. Men skulde dette ventes å bli almindelig, må det vel til statsbidrag til anlegg av hjemmebeiter.

Ryddet og gjødslet beite på fjellet,liggende inn til setrene, kunde nok være ønskelig, men vil falle kostbart, likesom det vil støte på vanskeligheter fra de andre havneberettigede. Foreløpig bør det legges mere arbeide på hjemmebeitene.

Fylkesagronom Erling Omholt har gitt følgende besvarelse vedrørende beitebruket på Ringerike:

1. Havnehager og fjell- og seterbeiter i tilbakegang. Kulturbeiter i fremgang. Tilbakegangen i løpet av 35—40 år.

2. Årsaken til tilbakegangen er den tunge drift, og den er kostbar. Hertil kommer en del rovdyrfare og bikkjejakt.

3. Ikke nu.

4. Ja. Så vel i seterregionen som i høifjellet (Ådal).

5. Ja, en del kulturbeiter.

6. Ja.

7. Ikke det jeg kjenner til.

8. Jeg mener skaden er stor, men kjenner ikke til at der er foretatt noget utenom enkelte anlegg av kulturarbeiter av den grunn.

9. Den beste utvei vilde for storfe sikkert være anlegg av kulturbeiter, muligens med tilstølse av bidrag hertil etter nogenlunde samme prinsipp som de vanlige jorddyrkningssbidrag, med enkel og rask administrasjon. På Ringerike er adskillige strekninger som egner sig utmerket for anlegg av kulturbeiter.

For fjellbeiteenes vedkommende må der meget strenge bestemmelser mot løsbikkjer, vesentlig med tanke på sauehold. I Nordmarka vil jeg anta den store turisttrafikk kan være til skade, men den har også sin fordel i lett avsetning av melk. Anlegg av veier til seter- og fjellbeitene er meget viktig. Dette gjelder særlig Ådal og delvis Soknedalen. Fellesbeiting i større målestokk tror jeg har liten interesse på Ringerike.

Landbrukskolebestyrer O. O m r e har gitt følgende besvarelse på Byråets spørsmål om beitebruket i det tidligere Buskerud fogderi:

1. For Buskerud fogderi kan beitebruket antagelig sies å ha vært i tilbakegang i slutten av forrige århundre og i de første 20 år av dette århundre. Senere er det nogen fremgang, særlig for kulturbeitenes vedkommende.

2. Troen på at det bare var ved innføring en kunde få store ydelser av dyrrene.

3. Beitene kan neppe sies å være helt tilstrekkelige. Dette gjelder både de naturlige beitestrekninger og de fleste av kulturbeitene. Tilskuddsför brukes lite.

4. Antagelig i liten utstrekning.

5. Nei.

6. Ja, for utmarksbeitenes vedkommende.

7. I de fleste av herredene i fogderiet er det vedtatt forbud mot å slippe grækser i sambeitene. Likeså er det i flere av bygdene vedtatt å utvide forbudet mot slipping av graværer til også å gjelde dem som er født i tiden 15. april—1. mai. Derved får hundyrrene gå mere i fred og ro under beitingen og det øker beiteavkastningen. Man kjenner ikke til at det ellers er gjort noget for å holde de enkelte dyreslag på hver sine havnestrekninger i sambeitene.

8. Beitingen skader påviselig den verdifulle skog. Det er derfor i enkelte av herredene vedtatt forbud mot å slippe beitedyr på skogen før f. eks. 1. eller 15. juni og mot å la dem gå lenger enn til 1. eller 15. oktober, samt helt forbud enkelte steder mot å ha geiter i sambeitestrekningene.

9. Anlegg av kulturbeiter og god drift av dem er også i dette distrikt det beste tiltak til å få bedre avkastning og lønnsomhet av beitebruket. I alle fogderiets bygder er det muligheter for en betydelig utvidet bruk av kulturbeiter, mest ved beitedyrking i utmark, men delvis også i innmark. Bedre veiforbindelser i fjellet kan bety en del for utnyttelsen av fjellbeitene i Sigdal og Krødsherad.

Fylkesagronom P. G j e r d r u m har gitt følgende besvarelse på Byråets henvendelse om beitebruket i det tidligere Numedal og Sandsvær fogderi:

1. Nei, beitebruket er i fremgang.

3. Nei, det er ennu et fåtall som har så gode kulturbeiter at tilskudd av fôr gjennem lengere havnetid kan undgås. På eftersommeren krever vel også de fleste beiter sådant,

Særlig i Nore og Uvdal har man ofte så bra fjellbeiter at der ikke er tale om noget tilskuddsför.

4. Ja, i meget stor utstrekning på Hardangervidda, hvor en ubetydelig del av beitet er brukt. Jeg bortser her fra de strekninger som er utnyttet til tamrenhold.

5. Nei, når bortsees fra de nevnte fjellbeiter, er antallet av sådanne ikke stort, men kulturbetene antall er i bra stigning i Øvre og især i Ytre Sandsvær.

6. Ja, i setertraktene er dette (sameie) overalt rådende — både i fjellet og i skogsbeitene.

7. Stort sett nei.

Buskerud landbrukselskap, som eier 160 km² av Hardangervidda, har dog helt siden 80-årene hatt havn for hopper (hestavlsseter), unghingster og siden 1905 også for eldre avlsokser i sin eiendom. I Uvdal har enkelte tatt mot sau og ligget inne på Vidda med disse.

8. Mitt inntrykk er at hvis ikke havnedyr — især sau og geit — slippes for tidlig ut om våren, er skaden mindre enn man skulle tro. På enkelte steder er det nektet å slippe før en bestemt dato om våren. Mange skogshavner yder et godt vedlikeholdsfsör uten at man kan merke at det i nevneverdig grad skader foryngelsen.

9. Kulturbeters anlegg går ganske bra frem i de bygder hvor sådanne passer, men det skal alltid nogen tid til førenn det store flertall innser nytten av det nye. Og selv i Sandsværbygdene ligger ennu mange på setrene, som omrent utelukkende her har skogsbeiter, der ikke gir nevneverdig utover vedlikeholdsfsör. Dette sinker anlegg av beiter hos flere.

I herredene Flesberg og Rollag er det dårlig med hjemmehavn på de tørre furumoer og her er også lite av gode fjellbeiter. En del slike finnes dog f. eks. ved de nedlagte Gunulfsbusetrer under Blefjell. Her har landbrukslaget til dels med offentlig støtte i en del år forsøkt med felleshavn for ungdyr, men folk hadde ikke tilstrekkelig forståelse, så saken måtte opgis. Fra nevnte to herreder sendes ikke så få besetninger på fjellbeite i Uvdal, særlig til Jøndalen, som har bilvei og gode havner. Men disse blir her ofte for sterkt belagt. Her burde ungdyr og sau sendes innover Vidda og melkefeet beholde det beste og nærmeste.

Kulturbbeiter er lite prøvet i Numedal. Dels har man lite jord, dels tørre sandmoer etter dalbunnen og dels er folk for konservative i produktive spørsmål. Nore og Uvdal har gjennemgående bra fjellbeiter, da bl. a. en stor del av Hardangervidda ligger i Uvdal. Det meste av vidda er lite utnyttet til almindelige husdyr, når undtas Geitevassdalen, der eies av Buskerud landbrukselskap. En del sau mottas dog i havn av private.

Derimot brukes en betydelig del av Vidda som renshavn, men der er veldig strekninger igjen.

En enkel foranstaltning som i høi grad vilde lette utnyttelsen av den østlige del av Vidda, er fortsettelse av veien fra Solheimstolen til Skrykkenvann — en

avstand av 30—35 km i meget pent lende. Dette vilde i høi grad lette driften og samarbeidet om de felles oppgaver til utnyttelse av beitene, hvilket for Numedal vilde være av stor betydning. Selvsagt er det også mange andre mindre veistumper som vilde gjøre stor nytte, men disse er av mere lokal karakter.

Om beitebruket i Vestfold fylke gir landbrukskolebestyrer M. L a a n e følgende besvarelse på Byråets henvendelse:

1. Nei, beitebruket har gått jevnt og smått fremover.
3. Nei, i almindelighet ikke. Ofte $\frac{1}{2}$ fôring på beite og $\frac{1}{2}$ fôring inne. Kun på beiter med muldholidig, fuktig jord gir beitene full avkastning.
4. Ja, men nogen høitliggende beitestrekninger med seterdrift finnes ikke i Vestfold.
5. (Se under 3.) Ja, på enkelte storgårder finnes sådanne.
6. Nei, lite av sameie i fylket.
7. Nei.
8. Beitene her i fylket er som regel inngjerdet.
9. En passende avvanning (grøfting) og eventuell vanning, bekjempelse av beiteugresset, f. eks. ved natrumklorat etc. En veileding for publikum om beitenes anlegg på forskjellige jordarter og frøsåing, grøfting, gjødsling i forbindelse med vanning og beitenes utnyttelse etc.

Det skulde være ønskelig å få fellesbeite for unghest og avlsokser.

På Byråets spørsmål om beitebruket i det tidligere Bamble fogderi gir småbrukskolebestyrer K r. G r e p s t a d følgende besvarelse:

1. Tilbakegang frå 1890 til 1920. Seinare framgang.
2. Innefôring, meieridrift. Dei gamle beita vart for dårlege til dei auka krav til husdyravkastinga.
3. Nei.
4. Nei. Mest inga sæterdrift, og her finst heller ikkje høgare liggande beiter.
5. Nei berre dei beste kulturbeiter frå seinare år.
6. Nei.
7. Fell burt.
8. Nei. Det vert lite beita i skogen. Sume skogeigarar nektar beiting på sin grunn.
9. Enkle, billige sætervegar vil hjelpe til å få nytte beitene.
10. I Bamble fogderi er ikkje sers gode vilkår til å få utvide beitearealet. Det vert helst mindre felter. Her vil grøfting og rydding, overflatedyrking av lite produktiv mark til beite vera det som ligg nærmest føre.

På Byråets spørsmål om beitebruket i Nedre Telemark gir landbrukskolebestyrer O l a v M æ l a n d følgende besvarelse:

1. I N e d r e T e l e m a r k har utnyttelsen av beitene vært i sterk tilbakegang fra slutten av 90-årene og til omkring 1920.

2. Årsakene til tilbakegangen var dels de stigende budeielønninger som gjorde det kostbart å utnytte fjerne beiter med de forholdsvis små buskaper på hver av dem.

Utviklingen av meieribruk har også sin andel. De måtte ha kyrne hjemme for å kunne levere melk til meieriene, også i sommertiden.

En gjennemført sterkere vinterföring førte til at sommerföringen blev for snau på de vanskjøttede og dårlig ryddede beiter for melkekyrne, og mange gikk av den grunn over til hel eller delvis inneföring.

Men fra 1920-årene har mange begynt å rydde og gjødsle hjemmebeitene og fra den tid har beitebruket vært i fremgang, men enda drives her altfor lite rydding, og navnlig er gjødslingen på beitene stort sett altfor svak og uregelmessig.

3. Beitene er vanlig altfor snaue for behovet, så der brukes regelmessig tilskuddsför.

Oftest blir tilskuddsför gitt om kvelden og morgenens før kyrne slippes ut. Det mest vanlige tilskuddsför er grønnför eller tørt stråför (høi og halm). Nogen gir også kraftfört tilskudd til beitet.

Det er enda det vanlige å sette dyra inn om natten.

4. Her finnes nogen langt borte liggende skogsheiebeiter, som blir mere tilfeldig og oftest ufullstendig utnyttet, helst til unghest og sau.

5. Her er ganske få beiter tilstrekkelige til høitmekende kyr.

6. Her er en del sameie av beiteretter i skogsbeiter.

7. Her er lite eller intet gjort for å bøte på eventuelle ueheldige følger av sambeitet. Her drives en del sambeite av sau og unghest.

8. Det er den vanlige mening at beitingen gjør skade i skogen, selv om ikke skadefirkningene kan regnes som fremtredende.

9. Det som bør gjøres, er å skille skog og beite helt. Der som en ikke har naturlig beitemark ellers, bør et passende areal god skogmark ryddes og gjødsles og drives som kulturbeite. Her trenges ved god drift 3—4 dekar pr. ku.

Godt beite gir på god skogmark 5—6 ganger større brutto- og nettoutbytte enn den beste skog på samme slags mark.

Men gjødslingen av beitene må bli sterkere, der må en fullstendigere opdeling av disse i felter for å få en rasjonell utnyttelse til melkekyr, og folk må gå over til å la dyra gå på beite natt og dag.

Her er stort sett i dette fogderi rikelig med mark, skikket til kulturbeiter, og nedbørsforholdene er gode, så godt stelte kulturbeiter er årsikre.

Spørsmålet om beiteveier er ikke aktuelt i dette fogderi.

På Byrået sitt spursmål om beitebruket i Øvre Telemark gir jordbruks-skulestyrar Ragnvald Gravir fylgjande svar:

Dei seinste 10—20 åri hev det vore framgang i beitenyttingi her i Øvre Telemark. Det er serleg lagt arbeid på å rydda heimehamnar og å stella til kulturbetier; og på mange støylar er det bygd fjos for kyrne. Dette seinste, fjos på støylene, er på mange måtar ei stor fyremun; men det kan også nyttas slik at det ikkje er av det gode. Ofte fører det til at buskapen vert halden for lenge på den støylen der fjoset er, so det vert lite skifte av beite, og støylar som ligg på beitet elles vert nedlagde og unytta. Det gamle her i bygdene var at dei flutte millom støylene, so dei til eikvar tid fekk nytt og godt beite. Elles vert det ofte gjort den feil at kyrne står for lenge inne i fjoset og fær for stutt beitetid. Mange er merksame på desse ulempene, og nyttar fjoset vår og haust og i uvers-tider; men midtsumars flyt dei buskapen til andre støylar der det er friskt unytta beitegras. Her fær då dyra hove til å beita utetter kvelden og tidleg um morgonen.

Utnyttingi av dei lengst burtliggjande fjellbeita og dei sokalla «driftelegor» hev gått sterkt attende den seinste mannsalder — og er framleis klein. Etter den gamle driftetrafikken og uppkau av fe um våran hev vorte mindre, vart det ikkje bruk for desse gamle avsidesliggjande driftbeita t. d. dei som ligg i Øvre Telemark i byte med vestlandsfylka og Agder.

Dei naturlege beita er gode nok for småfeet og for storfe i låg produksjon («avlåtor» o. l.); men for storfe som vert sterkt fôra um vinteren eller er i høg produksjon når dei går på beite, vert det ofte for lite til å stetta næringstrongen. Desse dyra tek difor av i hold, fell i avdrott og vokster soframt dei ikkje fær tilskotsfôr. Dei dyra som beiter i nærliken av gardane på naturlege beiter er det no på mange plassar vanleg å gje tilskot av kraftfôr eller anna, for å halda produksjonen uppe og dyra i hold.

Dei fleste bygder i Øvre Telemark hev meir naturlege beiter enn dei kan nyttja med dyra dei kan føda. Mange tek difor på seg hamningsfe frå dei ytre bygdene — eller dei leiger burt fjellbeiter; men endå ligg store vidder unytta.

Berre enkelte støysbeiter og so kulturbetier som me hev fått no dei seinare åri er fullnøgjande for høgtmolkande kyr.

Sameige i beitestrekningar er ikkje ålment.

Ja. Telemark Landbrukselskap hev sett seg i brodden for å få til sambeiter for sau, uksar og hest på serskilde fjellbeiter. Privatmenn, beitelag, jordbruks-lag og andre hev også freista med dette og enno er her slike sambeiter i dei bygg-dene det her gjeld.

Skaden på skogen av beitingi er — etter mitt skyn — ikkje «fremtredende». Rydjing av heimhamnehagar og kulturbetier er ting som minkar skaden.

Betre vegar til fjellbeita er truleg det viktigaste for å få desse beita betre ut-nytta. Vidare kan nemnas: skaffa billig gjødsel til overgjødsling av alle kulturbetier.

Statsstudnad til beitedyrking som til anna nydyrkning. Statsstudnad til husing på støylene der dette trengs.

Landbrukskolebestyrer M. K r i n g l e b o t t e n skriver om beitebruket i det tidligere Nedenes fogderi:

1. Beitebruket har ikke vært i tilbakegang, selv om der bare tenkes på skogsbeitet. På altfor mange bruk er skogene tynne og beitet dermed bedre, men i dette forhold er der jo stor forskjell på de ulike bruk. Der skogen stelles best, lages gjerne kulturbeiter.

3. I almindelighet er beitene ikke tilstrekkelige. De fleste gir hest og storfe tilskuddsför, oftest kraftför og til dels grønnför eller tørt stråför. De som intet tilskudd gir, utnytter ikke kyrnes ydelsesevne.

4. I de fleste bygder antas beitet å være fullt utnyttet, men i de indre og mere spredt befolkede bygder som Vegårshei, Gjøvdal og Tovdal er nok en del ufullstendig utnyttede beiter, som fortrinsvis egner sig til sauebeiter.

5. Der finnes ingen naturlige beiter som er tilstrekkelige for høitmelkende kyr.

6. Her forekommer flere avvikende tilstander. En del bruk har enerett til beite på sin eiendom. Andre har fellesbeite for brukene under samme gårdsnummer, og dette er nok temmelig almindelig.

Så er der en del bruk med husmannsplasser eller nu frasolgte småeiendommer, som har beiterett i hovedbruket.

7. Der er foretatt en del utskiftning. Nogen inngjelder hele sin skog eller deler av den for å holde ulydige dyr borte. Det er få, men dog nogen, som i fellesskap holder sau på særskilte havnehager, sjeldnere er dette ordnet for ungfe og hest.

8. Der er som bekjent meningsforskjell blandt skogeierne om beitingens skadelige innflytelse på skogen; men saklig sett kan det ikke bestrides, at skaden er fremtredende, særlig da når beitebeleget er stort i forhold til arealet, således som oftest er tilfelle i de små skoger. Flere og flere blir opmerksom på dette og innskrenker beitingen i skogen — også fordi dyrenes avkastning blir liten.

9. Den viktigste foranstaltning antas å være anlegg og god drift av kulturbeiter. Denne utvei er også her i distriktet kommet et stykke på vei og har vakt opmerksomhet, så der er håp om at det vil utvikle sig videre. — Det er her i distriktet ikke innmark som legges ut til beite. Det er enten gamle heimehager eller skogmark.

For sau, ungdyr og avlette dyr er her i nogen grad mulighet for i fellesskap å skaffe beiter på avgrensede områder skikket for formålet.

For det tidlegare Setesdal futedøme har landbrukskulestyrrar T h. K u m - m e n g j e ve desse svar på Byrået sine spørsmål:

1. I det store og heile har beitebruket halde seg godt. Noko tilbakegang har det vore. Soleis var hestane og grisene sende på fjellbeite fyrr meir enn no.

2. Det er meir bruk for hesten (her er for det meste einhestes gardar) heime i sumartidi no enn fyrr. Svinehaldet er umlagt. Fyrr slakta dei vanleg overfødde svin, no mest 7—10 mnd. gamle griser.

3. Skogbeite vert i dei øvre bygder nytta haust og vår, i dei ytre bygder heile sumaren. På dei fleste stader er dette eit skralt beite.

Fjellbeite er i Bykle, Valle, Hyllestad og Bygland herad vanleg nytta til storfe (sæterdrift) i 5—10 vikor og til sau og geit i ca. 4 mnd. um sumaren. Kyrne kann mjølka godt på fjellbeite; men topoproduksjon vert det nok jamtover ikkje. Tilskotsfør vert lite nytta på fjellbeite. — Ungdyr av storfe som har fått medels- og mindre god føring um vinteren kjem seg vanleg godt på fjellbeite.

Sau og geit har den beste føde på fjellbeite.

4. Ja.

5. Nei.

6. Sæterbeitene har vanleg kvar gard for seg.

Skogbeitene er oftast sameige. Det same er tilfellet med «drifteheiene».

7. Ved utskiftingar vert no ogso beitet vanleg teke med. Med den sakte fart utskiftingi no går, er det dessverre fare for at beitesameiga vil koma til å vara lenge enno.

Samdrift av sau er brukta fleire stader. I «drifteheiene» ligg kvar sumar jærbuer med store sauedrifter.

Tamreindrift har Bykle, tidlegare hadde ogso Hyllestad herad.

Storfedrifter beiter i fjellet på fleire plasser. Sume stader er det oppkjøparar (fehandlarar) som ligg i beite med drift (serleg i Bykle), andre stader (serleg på fjellgardar) tek dei mot storfe i beite mot ei leige på 8—10 kr. for umlag 12 vikors beitetid.

8. Skogen lid skade av beitingi. Enno er lite gjort for å rette på dette.

9. Utskifting av beitesameiga.

Vegar til fjellbeitene. Dei ytre Agderbygder vilde då lettare enn no kunna senda beitekrøter til fjellbeite i Setesdal.

Kulturbeite heime er det høve til å få på dei fleste gardar. For dei ytre bygder vilde slike kunna nyttast heile sumaren, for dei øvre bygder med fjellbeite vilde kulturbeiti serleg koma vel med vår og haust.

I fjellet er det lite tale um kulturbeite, so tunt som der enno er med beitekrøter.

Om beitebruket i det tidligere Mandal fogderi skriver landbruksskolebestyrer Ole Bruskeland følgende:

Høstingsjordbruket og i forbindelse dermed utnyttelse av utmarken til beite har ned gjennem tidene spillet en stor rolle i Vest-Agder.

Utnyttelsen av heibeitene i Sirdals—Åseralsheiene ved driftekarer som lå i heiene med storfedrifter avtok etter hvert i slutten av forrige århundre. Disse heibeiter nyttas nu vesentlig bare til sau, hvorav en stor del er fra Rogaland.

Til de fleste gårdsbruk hører en del utmark omkring eller i nærheten av gården. Tidligere var det almindelig at denne utmark blev nytta til beite og at dyrene blev passet av gjæter. Skogen hadde ofte liten verdi. Man slo lyng

og ryddet i marken for å holde beitet oppe. Utmarken var gjerne delt i skifter — dagsfarter — til dels 7, og hvert stykke blev så beitet etter tur 1 dag. Derved fikk gresset litt tid til å vokse til igjen til neste beitedag.

Efter hvert blev det slutt med å gjæte. Man satte opp gjerder og lot kreaturene gå fritt (styrt som det het). Da gjerdene ikke hegnet for sau, blev saueholdet i høi grad innskrenket og det er først i de siste ca. 25 år at dette har tatt sig opp igjen vesentlig i de øvre bygder der heibiteitene nyttes til sau.

Å la storfeet gå styrt hadde nok sine fordeler. Storfeet fikk beitet alene og frihet til å gå hvor de vilde. Men det hadde også til følge at beitetene ikke lenger blev nyttet slik i utkantene som tidligere, og da det efter hvert blev slutt med lyngslått og rydding og arbeidet for skogplantning og vern om skogen blev tatt opp, forfalt beitetene og blev betydelig dårligere enn før.

For tiden er de naturlige beiter i utmarken jevnt over i betydelig grad utilstrekkelige, og som forholdene ligger an, er det neppe slik at det i særlig grad kan bli tale om å nytte heibiteitene til storfe.

Med den bedre vinterföring er kravet til ernæringen i sommertiden øket betydelig. Man har søkt å rette på dette ved å gi tilskuddsför, særlig kraftför, i beitetiden. Skal utmarksbeitene nyttes, må der fortsettes med dette — men forresten må der tas fatt på å skaffe kulturbeiter. Da gården her er små og utstrekningen av den dyrkede mark liten, bør det neppe i særlig grad bli tale om å legge dyrket jord ut til beite. Der må ved grøfting, rydding, isåning av engfrø, kalking og gjødsling skaffes kulturbeiter fra utmarken. Heldigvis har de fleste bruk små myrer og dalsenkninger som kan gi gode kulturbeiter. Jorden er imidlertid kalkfattig og som regel forresten mager, så der kreves betydelig både arbeide og utlegg for å få gode kulturbeiter. Det er imidlertid et arbeide som det går an å koste betydelig på. Min erfaring her fra landbrukskolegården synes å vise at kulturbeitene ikke alene gir trivnad og billig sommerernæringer, men også nyttevirkning for vintertiden.

På Byråets spørsmål om beitebruket i det tidligere Lista fogderi gir fylkesagronom Martin Rødland følgende besvarelse:

1. Heibitet blev nok som oftest bedre utnyttet for adskillig tid tilbake. Man kan vel si at fra ca. 50 år tilbake har bruk av heibete for storfe avtatt, men for anvendelse til småfe (sauer) har den tiltatt. Det er i det tidligere Lista fogderi inngjerdet forholdsvis store strekninger med netting. Man søker å utnytte vatn og annet sjølgjerde og gjelder så mellom disse naturlige stengsler. Sommerheibiteitene i den nordlige og vestlige del av fylket, utnyttes for en stor del av sauher fra Rogaland.

2. På grunn av utvandring m. m. falt det vanskelig og kostbarere enn tidligere å skaffe gjætere og annet tilsyn.

3. Ja — for de indre bygder. Men også her trengs kulturbeiter for melkedyrene som er hjemme om sommeren. Tilskuddsför brukes ikke, hvor dyrene

får adgang til gode heibeiter. I de ytre bygder med skrale beiter blir det derimot brukt litt kraftfôr som tilskudd.

4. Ja. Heibetene er ennu ikke tilstrekkelig utnyttet. Seterdrift forekommer ikke. Man bruker derimot heislåtter.

5. De gode heibeiter er nok tilstrekkelig for høitmelkende kyr. Men som nevnt blir de ikke anvendt hertil. Slippes kyr tilheis om sommeren, er det for fetning.

6 og 7. Ja, ennu er det nokså almindelig med sameie i beitestrekninger, men det er også foretatt utskifting i stor utstrekning. Imidlertid faller det ofte for kostbart å gjerde inn de enkelte eieres strekninger hver for sig. Som nevnt er det ofte inngjerdet store strekninger med netting, og dette er ofte felles foretagender, samvirke. Som nevnt gjelder dette vesentlig for sau, men også til dels for ungfe og avllette kyr, men ikke for okser eller hester.

8. Det er nok så at beitingen skader gjenvækst av skog. Ved skogselskapet er det da gitt bidrag til kulturbetene i forbindelse med planting og fredning av skog.

9. Jeg tror vi må fortsette med inngjerding av heibeiter i den utstrekning det er nødvendig og for så mange dyr det kan skaffes til beitene. Kystbuene må i større utstrekning enn hittil sende dyr til fjells; adgangen hertil børlettes ved anlegg av veier. En projektert vei fra Sirdal til Setesdal vil kunne få stor betydning i så henseende.

Kulturbete får vi se å få mere av rundt på gårdene, nær heimene. Det ser ut til å gå den vei. Våre heibeiter vil kunne avgjøre beite for alle de smådyr som kan vinterfôres. Det må derfor også skaffes mere beitedyr.

Om beitebruket i det tidligere Jæren og Dalane fogderi skriver landbrukskandidat Helge Uverud:

Det store husdyrholt i forhold til den dyrkede jord og de klimatiske betingelser tilsier et utstrakt beitebruk. De naturlige beiter er imidlertid som oftest dårlige. Over Jæren i utmarken er således lyng, bjørneskjegg, blåtopp og storr herskende planter. På den annen side drives husdyrholtet med god vinterfôring, mange steder, særlig på Jæren er føringen sterkt. De naturlige beiter blir derfor helt utilstrekkelige. I de siste 10—15 år har derfor beitekulturen tatt et mektig opsving. På Jæren er det nu vanlig at man til hver gård har kultivert beite i en eller annen form — eller der beites dyrket jord. Hvis beitet er utilstrekkelig, gis tilskuddsfôr. Det store sauehold har gjort at man søker utenom fylket etter beite — til høifjellstrakter i Sirdal og Setesdal i fylkene Aust- og Vest-Agder. Anslagsvis heiføres der fra Jæren og Dalane ca. 50 000 sauar til disse trakter.

Jeg skal så kort få besvare de enkelte spørsmål:

1. Beitebruket kan ikke sies å ha vært i tilbakegang. Men det økede krav til beitene har gjort at man kultiverer mere og mere av de naturlige beiter likesom flere av sauene sendes til de omtalte høifjellstrakter.

I forbindelse med dette spørsmål kan jeg nevne at kontrollregnskapene for de siste år omfattende hele Rogaland viser en beitemengde pr. årsku på nær 900 f.e. av et samlet fôrforbruk av ca. 2 200 f.e.

3. De naturlige beiter er ikke riktydende nok etter de krav man stiller nu. De må kultiveres, noget man næsten på hver gård holder på med eller tenker å gå i gang med. Tilskuddsför brukes — mere til mindre man er kommet i gang med kultivering. Nogen er kommet så langt at de ikke bruker tilskudd i de beste beitemåneder.

4. Nei, ikke nevneverdig.

5. Nei, ingen naturlige beiter er så gode.

6. På Jæren finnes lite av sameie, noget mere i Dalane, i allfall i visse herreder. Utskiftning pågår fremdeles.

7. I høi grad ved utskiftning og ved sending av sau til langt borte liggende heistrekninger. En del sambeite med ungfe og avlette kyr foregår også, men ikke i vesentlig grad.

8. Skade på skog er fremtredende. Løvskogen er villig nok til å komme mange steder, men den holdes nede av beitedyrene. Naturlig barskog har vi bare en del av i Dalane. Plantefeltene inngjerdes som oftest. Ellers er lite gjort på dette område. Jeg undtar da hvad de siste års krisebevilgninger til skog og beite har å si (bev. 1934—35 og 1935—36).

9. Den eneste farbare vei er kultivering med etterfølgende rasjonell gjødsling og stell. Kulturbeitesaken er for tiden kanskje det mest brennende spørsmål i Rogalands jordbruk. Det store husdyrholt i forhold til de små dyrkede arealer tilslier at beitekulturen bør fremmes i utmarken og at innmarken frigjøres for beiting mest mulig, særlig for vårbeiting, som nu er vanlig for sau.

Fra det tidligere Ryfylke fogderi gir landbruksskolebestyrer H. A a r s t a d følgende oplysninger om beitebruket:

Vinterfôringen er her god, men om sommeren går dyrene ofte på mindre gode beiter.

Til beitebrukets tilbakegang har mest bidratt at fôringen er blitt så meget bedre.

Beitene er gjennemgående skrale.

Her er mange unyttede beiter som er gode nok til sau og geit, men ikke gode nok for melkekryr.

Av beiter som er tilstrekkelig for høitmekende kyr finnes der litt i Suldal og Sauda.

Sameie i beite er almindelig i fjellet, men ikke hjemme rundt de lavere beiter. Heimebeitet er nemlig utskiftet. Der er dannet en 3—4 lag for sambeiting av sau i fjellet. Beitingens skade på skogen er ikke fremtredende.

Beitebrukets fremme må ubetinget gå i retning av anlegg av kulturbeiter og der er nok av strekninger skikkede hertil i utmark og fjell.

Der trenges veier til de fjernere beiter, men anlegg av slike vil falle kostbart.

For det tidligere Sunnhordland fogderi gir fylkesagronom Arne Bu følgende oplysninger om beitebruket:

Beitebruket kan ikke sies å ha vært i tilbakegang. Sauen går nu som før ute om vinteren i de ytre strøk.

Beitene er i almindelighet for snaue, men det er dog sjeldent at der blir brukt tilskuddsför, og da særlig sild og sildeavfall. Kyrne er oftest magrere om høsten ved innsetningen enn ved slippingen om våren.

Av høiereliggende beiter er ikke alle fullt utnyttet.

Fjellbeitene er tilstrekkelige for høitmilkende kyr.

Sameie i beitestrekninger er almindelig. Mange steder er dog holdt utskifting. En del beiter er kjøpt for å brukes som fellesbeiter; eller det kan være driftekarer som tar imot sau og ungdyr i sommerbeite.

Beitingen i utmarken er særlig til hinder for skogens foryngelse, navnlig hvad løvskogen angår.

Til beitebrukets fremme vil anlegg av kulturbeiter og bedre utnyttelse av fjellbeitene være det viktigste. Det er vanskelig adkomst til fjellbeitene, da der både mangler veier og broer over elvene.

Her er også mange steder tvingende nødvendig å bringe dyrene tilfjells, da det på øiene er for lite og sumpig vatten, så dyrene blir syke av å drikke det. Vi har eksempel på at kyr har drukket sjø så meget at det har vært dødbringende.

Om beitebruket i Nordhordland skriv fylkesagronom John Askeland:

Beitene i Nordhordland er i det store og hele mindre gode. Serleg er det tilfelle i dei strok der fjellgrunnen er grunnfjell og gneis; noko betre er dei beite som ligg på gabbro og ymse slags skifer.

Etter Amund Helland skal ca. 27 % av fjellgrunnen i Nordhordland vera skifer.

I Øygaren og dei ytre bygder er beitene simple og mykje tilvaksne med lyng. I dei midtre og indre bygder er beitene jamt yver noko betre. Dei beste beiter finst på og kring Gullfjellet (Haus, Fana, Samnanger) og i fjellbeitestroki som grensar mot Sogn og Vossebygdene (Hosanger, Modalen, indre Masfjorden).

1. Fram til 1890 var beitebruket i jamn framgang og både hest, storfe, sau og geit nyttet beitetidi fullt ut.

Fra 1890 og fram til 1915—20 var beitebruket minkande, serleg for storfe og sau.

Etter 1920 hev beitebruket auka att; for storfe serleg ved tilskiping og bruk av kulturbeite, for sau ved eit auka tal av desse og dermed meire bruk av beite so vel i heimehamn som av fjellbeite.

2. At beitebruket gjekk attende i 90-åri og utetter, hev vel fleire orsaker, men mest fyljande 2 innslag i jordbruksdrifti: 1) meieridrifti og 2) dyrking og tillaging av åkereng med agitasjon mot beiting på innmark.

Heimehagane var ringe, kyrne mjølka lite og folk gjekk yver til å stallföra mjølkekryrne heile sumaren; ein og annan nyttar litt håbeite på ettersumaren.

3. Stort set kan ein segja at her ikkje er beite for mjølkedyr, og i dei ytre bygder er beiti ogso for snaue til ungdyr og gjeldfe. Mykje sau vert ført til fjellbeiti i dei indre bygder og til Gullfjellet. Tilskotsförr på beite er lite brukta, undantekar at i dei nordvestre strok, serleg i Masfjorden, vert det gjeve bein og fiske-ryggjar o. l. til storfe i beitetidi.

4. Som beiti no er, er det nok og for mykje beitedyr i dei fleste beiter. Men beitene er yvergrødde med lyng og eine. I det fyrnemde fjellbeitestrok mot Sogn og Voss er det beite til mange fleire dyr — serleg sau — enn som no beiter der.

Ved å kultivera og gjødsla heimehamnen kan det vinnast inn beite til mange fleire dyr enn som no er på brukti.

5. Naturlege beiter som er fullgode til høgtmjølkande kyr er det lite av. Men ved å laga kulturbeiter og rikeleg gjødsling av desse, kan der skapast fullgode beiter til mjølkekryr. Fleire slike beiter er laga i dei siste år.

6. Det mest vanlege er at det er sambeite for brukti som høyrer til same gard, medan beiti gardimillom er skilde ved uppsette gjerde.

7. I dei ytre og midtre bygder er dei fleste heimehagar utskifte; men det er dei færraste av eigarane som hev makta å gjerda inn hamnen sin. I dei ytre bygder er det som før nemnt mange som leiger fjellbeite til sauene, medan heimehagen vert beita av hest og storfe. For sinking av sau um hausten er det skipa faste sankedagar for dei 2 største beitefelti.

8. Meiningane um den skade beitingi gjer på skogen er noko skilde; men det ålmenne syn er vel at beitingi gjer skade og hindrar tilvokstren av ungskog og lauvskog.

Av Skogselskapet er det tilskipa mange fredsskogfelter (o: det vert planta skog og feltet freda for beiting ved uppsett gjerde).

9. Dei rådgjerder som i desse bygder best vil fremja beitebruken er fyrst og framst tilskiping og bruk av kulturbeite; dinest hjelp til vegar både til kulturbeiti og til sæter- og driftvegar.

Dei fleste bruk hev so store heimehagar at dei hev rikeleg til kulturbeite; det er fåe som hev teke innmark til beite.

Men det kostar å laga til eit godt kulturbeite. Jordi er mager og mykje er sur lynchhumus. Denne jord krev sterk kalking og gjødsling um det skal verta rikeleg og godt beite.

Landbrukssekskapet hev skipa til nokre beitedemonstrasjonsfelt, der det hev vore gjeve fri gjødsel til beiti dei fyrste 5 år.

Desse felti hev vore vellukka.

Det er no her i fylket ålement krav um at staten bør gjeva direkte tilskot til beitedyrking på same måte som til vanleg jorddyrkning.

Det som hindrar mest eit auka bruk av kulturbeite, er gjødselspursmålet. Folk tykkjer dei maktar ikkje kjøpa gjødsel til beiti dei fyrste år og fær soleis ikkje beiti upp i avle og voksterkraft.

Fylkesagronom H. A. Berg gir for det tidligere Hardanger og Voss fogderi følgende besvarelse på Byråets henvendelse:

1. Beitebruket må sies å ha vært i tilbakegang i de siste 40 år. Tilbakegangen gjelder seter- og fjellbeitene; hjemmehavnen brukes som før.

2. Årsaken til tilbakegangen i bruk av fjell- og seterbeite må tilskrives den mindre adgang til billig arbeids- og tjenerhjelp, at driftsmåten er tungvint og mindre lønnsom nu enn tidligere. Hertil kommer den meget vesentlige årsak, at veiforbindelsene til setrene og fjellbeitene er så dårlige.

3. Dersom seter- og fjellbeitene ikke tas for tidlig i bruk, er de som regel tilstrekkelige for behovet.

Enkelte steder gis noget høi fra seterløkker som tilskuddsför om høsten. Kraftfør som tilskudd brukes som regel ikke. Det er mest høstbære kyr som går på beite.

4. Ja. Mange steder er fjell- og seterbeite ufullstendig utnyttet, og der finnes også sikkert mange beitestrekninger som ikke er utnyttet. (Mest kanskje på Hardangervidda.)

5. Nogen ganske få kulturbeiter som er anlagt de siste år, må vel kunne sies å være tilstrekkelige for høitmelkende kyr. Dette er imidlertid meget få.

Enkelte fjell- og seterbeiter er også meget gode i den beste beitetid.

6. Sameie i beitestrekninger er ennu meget almindelig.

7. I hjemmehavnen (utmarten) er det nokså almindelig at der er avholdt utskifting, men selv der hvor utskiftingen er avholdt, beites ofte i fellesskap. Ca. 40—50 pct. av hjemmebeitene antas å være utskiftet. Seter- og fjellbeitene er alle i fellesskap.

Som regel er intet gjort for å holde sau, ungfe og hest på særskilte beiter i seter- og fjellbeitestrekninger. Sauen beiter dog ikke i hjemmehavnen om sommeren, men delvis vår og høst.

8. Beitingens skade på skogen kan ikke sies å være fremtredende. — Hvis der beites med geit i hjemmehavn og nåleskog, er dog skaden fremtredende. Den slags beiting er imidlertid ikke almindelig.

9. De foranstaltninger som best vil fremme beitebruket i dette distrikt er:

a) Bedre veiforbindelse til setrene og fjellbeitene. Til de lavereliggende setrer bør der bli bil- eller kjørevei. Til høifjellsbeitene vil også bilvei være av stor betydning, og kan mange steder anlegges med rimelige omkostninger. Hvor bilvei blir for dyrt, bør veiene utbedres til gode drifts- og kløvveier.

b) Fellesdrift på setrene vil bidra til billigere og mere lønnsom drift.

c) Kulturbeiter må anlegges på de setrer som ligger forholdsvis lavt og som har eller får bilvei, og melken, om ønskes, bringes hjem i fersk tilstand. I hjemmehavnen må også anlegges kulturbeiter hvor dertil er anledning.

I dette distrikt er forholdene således, at mange steder er der liten anledning

til å ha nok kulturbete i hjemmehavnen, og innmarken er så liten at heller ikke der kan anlegges beite. Derfor må seter- og fjellbeitene utnyttes bedre, og delvis også som kulturbete.

Enkelte utslætter kunde nok tas til beite, men utslættene må nok brukes til slått for å få nok vinterfôr til sauene.

Jordbrukskulestyrar Ch r. R e k k e d a l skriv um beitebruket i Sogn:

1. I nokon mun er vel beitebruket gange attende i Sogn, men endå er det so at buskapen og smalen liver på beite um sumaren, storfeet ca. 4 månar og smalen mykje lenger.

Nyttingi av fjellbeiti har truleg gange noko attende.

Beitetilhøvi i Sogn er mykje ulike. Herredi frå og med Vik og Balestrand og innetter har på jamnan godt og rikeleg fjellbeite. Heimebeite er det meir skiftande med. Mange av dei indre sognesbygdene har lite jord i sjølv bygda utanum det dyrka. I dei ytre bygdene er det helst mindre og k l e n a r e f j e l l - b e i t e , m e n h e r e r d e t b e t r e h o v e t i l å f å k u l t u r b e i t e .

2. Det som mest har virka til nedgang i beitebruket er at det har meir og meir vorte slutt med driftetrafikken. Før var det i dei indre sognesbygdene fleire driftekavarar, som um vinteren og våren kjøpte inn drifter, sume hest, andre kyr eller sau. Dei låg so i fjellet med driften til hausten og drog då austyver og selde. Mange vart rike folk på denne driftehandelen, og endå sleng det att gamal velstand frå den tidi. Det er endå att nokre yngre og eldre, som ligg med små drifter i fjellet, men det er smått stell samanlikna med kva det ein gong var. Gamle driftelære er nedlagd.

3 og 5. I indre Sogn er stølsbeiti jamntyver gode og sers gode, so dyri kjem heim att um hausten i godt hold. Men sjølv so gode beite som det er her, kan vanskeleg høgt mjølkande kyr haldast uppe i full mjølkeyting. Det er som kjent andre faktorer enn berre ernæringsi som spelar inn, t. d. veret, lange vegar, tungt lende o. m.

4. Dei indre sognesbygdene har på jamnan mykje og godt sauebeite, meir enn kva det belegg som no er kan nyitta ut.

6. Sameiga er det vanlege sers i stølstraktene. Heimehamnen er ofte utsiktig, og der det er høve til det, vert det gjort, sers der dei tek til å lage heimebeitet um til kulturbete.

7. Sume stader er beitet delt millom sæterlagi, og sjølv um det ikkje er delt med greide grenser, er det vanleg at kvart stølslag har si beitestrekning.

I det seinare har dei i ymse bygder gange yver til samskjæting av sau. Det er dels for å nytte betre ut beitet og dels for å vere sikrare på å få heim att dyri um hausten.

8. I dei bygdene som har mykje geit har beitet direkte og indirekte vore til skade for skogen. Direkte ved at geiti tidleg um våren og seint um hausten

og um vinteren i nokon mun liver av skogen. Indirekte ved at det til ysting av geitost gjeng med mykje brenne. Det er ikkje småe vidder bjørkeskog som på den måten er avsnøydde. Den måten som vedhogsten vert praktisert på gjer at skogen vert tynt meir enn som er naudsynleg. Veden vert helst hoggen um våren i sevjegongen. Det vert då dårlegare ved og stubben rotnar lett, so det er ueheldig for uppattning av skogen. Det er helst rotrenningar som må nye uppatt i fjellet.

9. I dei bygdene der det er jord til det, bør anleggast kulturbete, både for å få verkeleg godt og rikeleg beite og for å avlaste skogen. Sers i midtre og ytre Sogn skulde det vera høve til det.

Konstituert jordbrukskulestyrar Lars Hustveit skriv um beitebruket i Sunn- og Nordfjord:

1. Beitebruket har gått noko attende i dette hundradåret. Jamn nedgang.

2. Årsaki til dette er at ein etter kvart fôrar betre — krev meir av dyri, både når det gjeld mjølk og kjøt. Hesten er i jamnare arbeid og derfor meir innefôra.

Beitetidi hev vorte avknappa vår og haust.

3. Berre i dei få beste meieristrøk er vinterfôringi betre enn sumarernæringi, i dei fleste høve står sumarfôringi over vinterfôringi. Tilskotsfôr er lite brukt, anna enn noko lite vår og haust.

4. Noko nemnande ufullstendig utnytta beite er her ikkje.

5. Eg anser alle, eller dei fleste beite utilstrekjkjelege for høgtmjølkande kyr. Nokre få kulturbete som er tilstrekjkjelege fins, men det er so fåe at ein må sjå burt frå det.

6. Ja.

7. I den siste tid er det haldne nokre utmarksutskiftingar og her er nokre få uksebeite, særlig for avlsukse.

8. Skade på skogen vert det nok av og til, men etter kvart beitetidi vår og haust er vorte avknappa, er skaden mindre. Der ein held geit er skaden større; men so har det vorte mindre geitehald på skoggardane.

9. Kulturbete. Her er nok høveleg jord til kulturbete både i utmark og slåttemark. I fjellet er ogso plass for kulturbete, men vegane er dårlege. Dei fleste innretter seg so at dei hev mest haustbere kyr, og då greider desse seg bra på det naturlege fjellbeite.

Det som hindrar noko større anlegg av kulturbete, er at det meste av utmarka er sambeite. Utskiftning er turvande.

Jordbrukskulestyrar Peter Vik skriv um beitebruket i Sunnmøre:

Det vanlege er at kvar gard hev både heimebeite og fjellbeite.

Heimebeitet vert nyttta vår og haust som innleiding og avslutning på beitetidi i fjellet. Dertil kjem håbeite for dei høgast mjølkande kyr. Berre få gardar hev kulturbete.

Fjellbeitet hev fyrst og fremst betydning for sau. Skal ein nytte det til mjølkefe, slik som det hev vore brukt frå gammalt, vil det daglege utlegg til mjølking lett drage av med heile bruttoen av mjølkeverdet. Dette enten ein driv med stølsbruk eller ein går til fjells morgen og kveld og ber mjølka heim til gards tilforedling.

Denne siste måten er dessutan sers slitsam. Ei betring er det at mange no hev fjellhus der dei kan vere um natti. Dei kan då bere ned av fjellet både morgen- og kveldsmjølk um morgonen og vere kvilde nok til å hjelpe til på garden um dagen. Dei ymse husstandsmedlemer bytest ogso um arbeidet.

Stølsdrifti vert den dyraste um ein ikkje hev fullt arbeid åt eit menneskje med mjølking og foredling av mjølki. Dette skulde ein tru kunde rettast med samdrift. Det hev imidlertid vore prøvt, men hev møtt mange vanskar, so ein bør helst ikkje rekne med den utveg.

Då utnyttinga av fjellbeitet soleis hev vore for kostbar, var det rimeleg at mange såg ei redning i inneföring. Det er likevel den dyraste av alle måtar.

Beitet er som oftast felles. Etter uppgåve av utskiftningsformann Grønningsæter er berre umkring 5 % av utmarki i vårt fylke utskift. Her er rikeleg med vidder til kulturbete, men so lenge det ligg i sameige er vegen stengd. Kvar bygd hev sin tverdrivar og ei utskiftning tek mange år — kanskje ei 20 år.

Det syner seg at der ein hev fått orden med full eigedomsrrett til sin lut av utmarka, der kjem den eine etter den andre i veg med kulturbete. Etter den sterkare vinterföring som no jamt vert brukt, skulde eit tilsvarande godt sumarbeite vere turvande. Vegen må gå um kulturbetet. Viddene er her, vistnok tilvaksne med lyng, eine, ore og anna kratt, og der trengst grøfter og jamning, men dei naturlege tilhøve med rikeleg nedburd og lange, milde overgangsbolkar haust og vår skulde vege upp den kostnad som ligg i tilskiping av kulturbete. Før det vert noko meir ålment enn no vil alsarbeid og mange andre påkostnader i husdyrhaldet vere til berre noko hjelp mot kva det kunde vere.

Då utskiftningsvegen er lang og vanskeleg er det absolutt turvande å få eit lovvedtak, truleg i jordlova, um at medeigar i sams beite kan hegne inn til kulturbete t. d. 4 dekar av felles utmark pr. utrekna storfe. Det vert ein parallel til vedtaket i skoglovi når det gjeld plantefelt. Det offentlege må kome framstigsfolket til hjelp her. Og ein paragraf eller fleire er ei billeg vase.

Dernæst må der på ein eller annan måte skaffast tilskot frå det offentlege. Skulde der ikkje vere høve til ekstra midlar må det vere fullt forsvarleg å reservere noko av den ordinære løying til jorddyrkning til beitedyrking. Ein ser no ofte at mange bønder er flinke å dyrke jord på heimebøen. Ein vil med like store midlar kome lengre med beitedyrking. Den eldre jord vert ofte vanstelt. Ein hev for lite gjødsel. Dette vilde ikkje merkast so mykje på beitet då der er noko verd i den gjødsel som fell i beitetida.

Turrekrøter kan ein framleis ha på fjellet so rikdomane der ogso kan nyttast, og skyt ein til håbeite og av og til litt kraftfør um beitet vert snaudt lid på sumaren, vil ein få den jamne gode' föring som er hovudvilkåret for ei tid-høveleg og lønsam jordbruksdrift.

Landbrukskulestyrar M. O. Storsæt skriv um beitebruket i Romsdal:

1. Dei naturlege beita vart helst betre nytta før enn no for tida. Heile husdyrbruket var då ordna soleis at ein skulde få storparten av avdråtten medan dyra var på beite. Litt etter kvart har dette vorte onnorleis — serleg når ein tenkjer på storfehaldet og mjølkeproduksjonen. Og det er difor noko vanskeleg å nemne kva tid beitebruket tok til å gå tilbake. Ein kan likevel seie at det serleg har gått for seg dei siste 40 åra.

2. Då meieria kom i drift, vart det vanskeleg å få mjølka heim frå sætrane og til meieriet — der ein ikkje bygde seg sæterveg. Og dette førde til at sume sætrar vart mindre nytta enn før — eller at dei jamvel vart lagde ned.

Til denne tid hadde det også vore mest vanleg med vårbere kyr; men etter at meieridrifta kom i sving, vart det meir og meir haustbere kyr — for på den måten kunde dei få meir mjølk til meieriet. Og dessuten vart ein meir herre over mjølkeproduksjonen på den måten — for medan kyrne er inne, kan ein føre som ein sjølv vil. Verre er det når kyrne gjeng på beite.

Ved at ein gjekk over til haustbere kyr, fekk straks beita mindre å seie for mjølkeproduksjonen. Hovudmengda av mjølka fekk ein medan kyrne var innefôra.

Mange tykte også at det vart for dyrt å leige budeie til å mjølke og stelle so få kyr på sætra. So omsynet til arbeidshjelpa hadde sitt å seie.

Mange meiner og at beita har gått attende i den seinare tid — at dei gror att med skog, lyng og eine.

3. Dei naturlege beita er ofte ikkje tilstrekkelege. Sjølv om vinterföringa mange stader er for snau, gjev sumarbeita enno ringare ophald for dyra. På slike stader er det beita som står og stenger for ein rimeleg produksjon — beita er minimumsfaktoren i husdyrbruket. Ringast er beita i ytre strok, der lyng og myrstrekningar rår grunnen. Best er beita inne i fjordane og opp i dalane. På sume stader kan beita der gi både godt og rikeleg ophald for krøtera på staden.

Tilskotsfør vert lite nytta, sjølv der beita er ringast. Dyra fær greie seg best dei kan. Noko tutt høy eller rått gras vert stundom nytta som tilskotsfør. Kraftfør vert lite brukta som tilskot på beite.

4. I dei beste beitebygdene finst fjellbeite som ikkje vert nytta på langt nær. For beita si skuld kunde ein her halde mykje meir sau og anna småfe enn ein no gjer.

5. Her er ikkje noko serleg beite som gjev tilstrekkeleg avkastning til høgtmjølkande kyr.

6. Sameige i beitestrekningar er det vanlege, so vidt ein veit.

7. Som oftast beiter dyra frå dei ymse sætrar saman, men det er visst få som har sett op gjerde millom ymse sætrar. Ein kjenner ikkje til at det er gjort noko nemnande for å halde sau, ungfe, gjeldkyr og hestar i serlege hamningar.

8. Beiting er visseleg til stor skade for ungskogen. Der ein driv med skogplanting har ein serleg lagt merke til denne ulempa. Verst er det når dyra vert

slepte ut so tidleg om våren at det ikkje er noko anna grønt å bite i enn dei unge plantene. Plantefelt må difor gjerdast inn.

9. Der dei naturlege beite er ringast — serleg i dei ytre strok og likeeins i dei indre skogvoksne strok — kjem ein ikkje utanom kulturbete. Og det ligg store vidder som høver godt til kulturbete, nettop i desse bygdene. Både på innmarka — men serleg i utmarka er lagleg jord til beiterydjing. Men der det er samsbete, vert det vanskeleg å få lagt inn jord til kulturbete utan full utskifting. Dette må det verte retta på gjennom vårt lovverk (jordlova), soleis at det vert høve til — t. d. ved hjelp av ein utskiftningsrett — å få dette gjort på ein snøgg og praktisk måte, utan full utskifting. Ein bør også nemne at ute med kysten har ein ofte lett tilgjenge til tang og tare og fiskeslog, som høver godt til beitegjødsel.

So langt det er råd bør kulturbete ligge lageleg inn til garden, for drifta si skuld. Både av denne grunn, og for di det er mindre med høveleg kulturbitemark i fjellet, meinar eg at det ikkje er aktuelt å rydde kulturbete der.

Men det er ikkje berre gardane i ytre strok og i skogbygdene som treng kulturbete. Ogso inne i fjordane der beita er tolleg bra, vil det vere tilrådeleg å rydde kulturbete for dei høgstmjølkande kyrne. So kunde ein då sende ungdyna og dei lågast mjølkande til fjells.

Sjølv om kulturbeta har ei stor opgåve å løyse, ma ein ikkje forsømme fjellbeita.

Fyrst og fremst sauens må nytte fjellbeita, før ingen kan nytte dei billegare enn han. Men dessutan bør ein sende ungfe, gjeldkyr og litemjølkande kyr til støls. Med samarbeid i grannelaget kunde ein stelle desse billegare enn no, ved at ei budeie kunde ta på seg stellet for 2—3 gardbrukarar. Stundom for fleire og. På den måten kunde ein også spare noko utgifter til sel (stølshus).

Der sæterbeita er gode, bør dei framleis nyttast til dei aller fleste mjølkekyrne på gardane. Men då trengst det sæterveg, so ein kan køyre med hest eller bil til sætra, so mjølka kan sendast til meieriet.

Dersom beita er gode, og ein steller seg best mogeleg for å spare arbeidsutgifter og uturvande utgifter til sæterhus, kan ein vel aldri få billegare mjølkeproduksjon enn på fjellet.

Nasjonaløkonomisk sett, er det også ei stor opgåve å nytte denne naturrikdomen som fjellbeita representerar.

For det tidligere Nordmøre fogderi har fylkesagronom G. S. Huseby gitt følgende besvarelse på Byråets henvendelse:

1. Om det kanskje ikke kan sies at beitebruket har vært i tilbakegang i Nordmøre i sin helhet, så kan det sikkert sies at beiteutnyttelsen har vært det. Lokalt har seterbruket blitt innskrenket eller også setrene nedlagt, men på andre steder er det blitt tatt i bruk beitestrekninger som tidligere lå uutnyttet — fordi

dyretallet har vokset. Massevis av naturlig eng er også utlagt til beite. Disse beiter holder på å bli sterkt forringet av mangel på skjøtsel, særlig ved at allslags krattskog får lov til å vokse som den vil. Beiteteknikken har gått tilbake, først og fremst ved en for dårlig utnyttelse av beitedagen og dernest ved mangel på gjæting. Den sterke fordømmelse av vårbeiting på dyrket jord, har medført at dyrene er kommet på utmarksbeite i for dårlig beitetrening.

2. Vansklig om folkehjelp og dertil manglende forståelse av beitebrukets betydning for husdyrholdet.

3. På ganske få undtagelser nær blir svaret bekreftende for småfeets vedkommende. Det er meget gode sauebeiter på de aller fleste steder. Når det er tale om storfe blir svaret litt forskjellig. I dal- og fjellbygdene svarer sommerernæringen stort sett til vinterernæringen, mens det i fjord- og enkelte kystbygder er slik at sommerernæringen står tilbake for vinterernæringen. Her brukes en del grønnfôr som tilskudd til beitet.

4. I de fleste indre dalbygder er det fjellstrekninger av betydelig vidde som ikke utnyttes — til dels gode beiter også for storfe, men på de høiereliggende steder verdifullest som sauebeiter.

5. Nei. Mest tilfredsstillende i så måte er visse seterbeiter i Sunndal, Øksendal, Ålvundeid, Stangvik, Surnadal og Rindal.

6. Ja.

7. Utskiftninger og minnelige avtaler forekommer nokså almindelig. Det har tidligere vært en del fellesdrifter med sau, som f. eks. Inderdal i Ålvundeid.

8. Svaret må bli forskjellig. Hvor det er små skogvidder og skogen skjøttes rasjonelt, er beitingen til skade for skogen. På steder med noget større skog-vidder er beitingen nærmest uten betydning. Det er mangel på virkelig rasjonell skogskjøtsel, i langt høiere grad enn beitingen, som nedsetter avkastningen av skogen på de sist nevnte steder.

9. I dal- og fjordbygdene anlegges kulturbeiter til bruk vår og høst. Om sommeren seterbruk. Hvor det er lite brukbar jord for anlegg av kulturbeite hjemme på gården, kan der bli spørsmål om å anlegge slike beiter oppe på setrene. I kyst- og fjordbygdene — med oftest dårlige skogsbeiter — bør tas sikte på å anlegge så vidt store kulturbeiter at utmarksbeiter ikke nyttes til de høist-melkende kyr.

Fylkesagronom Otto Grande skriver om beitebruket i det tidligere Fosen fogderi:

I de egentlige kystbygder er de naturlige beiter dårlige. Jordsmonnet er oftest lyngbevokset myr som ligger på det faste fjell. Utmarksbeitene er sure, mere eller mindre fulle av vann og vanskelig å nytte ut med andre husdyr enn sau. Sauen klarer sig også dårlig på disse beiter. Den blir ofte sjuk, mager og gir liten avkastning.

I de ytre fjordbygder er de naturlige beiter adskillig bedre. Men myrvegetasjonen er også her for almindelig til at det kan bli gode beiter.

I bygdene ved Trondheimsfjorden er det gode beiter i grasliene opover de små dalfører. Men da disse har forholdsvis liten utstrekning, blir det i det store og hele alt for lite av godt beite også her.

1 og 2. Jeg har ikke inntrykk av at beitebruket har vært i tilbakegang. Seterbruket er vel noget mindre enn før; men beitene kan være utnyttet på annen måte i steden.

3. Beitet er i det store og hele utilstrekkelig for behovet ved en rasjonelt drevet husdyrproduksjon.

4. De gode beiter er godt utnyttet.
5. Beiter tilstrekkelig gode for høitmelkende kyr finnes ikke.
6. Sameie i beitestrekninger er almindelig.
7. De forskjellige slags husdyr, sau, kyr og hester, beiter på de samme havne-ganger.

8. I kyst- og fjordbygdene holder beitingen bjerkeskogen nede nokså sterkt. Inngjerding av bjerkeskogarealer for å bevare disse er vel gjort, men i for liten utstrekning.

9. Anlegg av kulturbeite blir vel den viktigste måte å ordne saken på. I kystbygdene kan noget gjøres ved å brenne lyngen, ved å grøfte en del og ved å kjøre på lyngmarken tang, tare og skjellsand. Beitene blir sundere, bedre og kaster mere av sig når de er behandlet på denne måte. Men til kyr i høi melkeproduksjon, ser det ut som at velskjøttede kulturbeiter på omtrent helt opdyrket jord er nødvendig.

Fylkesagronom A s b j. H o f s t a d skriver om beitebruket i det tidligere Orkdal fogderi:

1. Beitebruk både i seter og hjemmehavn har vært i tilbakegang, antagelig siden slutten av forrige århundre. På hjemmehavn har det dog i den siste halve mannsalder tatt sig ganske godt op — etterat kultivering av beitet begynte.

2. For seterdriftens vedkommende er årsaken hertil dels å finne i at man helst fant den ulønnsom og dels deri at den i meieridistrikter vil vanskeliggjøre melkeleveransen. Og for hjemmehavnens vedkommende var årsaken den at ukultivert hjemmehavn gav et for dårlig ernæringsgrunnlag for nogenlunde høi melkeproduksjon.

3. I almindelighet må beitet sies å være utilstrekkelig i forhold til behovet — forsåvidt som sommerernæringen på beite nu ikke svarer til det ernæringsnivå dyrne har om vinteren. Dette gjelder dog især for storfeets vedkommende, hvor utmarksbeite og ukultivert hjemmehavn gjerne gir så dårlige ernæringsforhold at melkemengden som oftest synker ganske betydelig etter utslappingen om våren. For sauens vedkommende er forholdet bedre i de lavereliggende bygder og meget

bedre i de øvre bygder (Rennebu og Opdal), hvor den gjerne kommer fra fjellbeitet i ganske fet stand.

På de eiendommer hvor man har arealer nok av kulturbeite, vil dog beitet være tilstrekkelig for behovet også for melkekyr i høi ydelse, og det begynner nu efter hvert å bli forholdsvis ganske mange bruk som har lagt sine hjemmebeiter under kultur.

Tilskuddsför brukes i meget liten utstrekning — nærmest utelukkende til kulturbeiter som enten er for små i utstrekning i forhold til kreaturbeleget eller også ennå ikke har kommet op i full avkastning.

4. Av fjellbeiter som ikke er utnyttet finnes der i dette fogderi kun ubetydelige strekninger — i de høiest beliggende deler av Rennebu og Opdal herreder.

5. Beiter tilstrekkelig for høitmælkende kyr finnes ikke her i distriket utenom kulturbeitene. Det er dog allerede anlagt adskillige kulturbeiter i tiden etterat det første ble lagt som et demonstrasjonsbeite her i dalføret i 1921, og interessen er ganske stor.

6. Sameie i beitestrekninger er ganske almindelig, dog kanskje ikke så meget fullstendig sameie, men således at skogen og (eller) grunnen er delt og beitet er felles. Dette forhold er meget ofte til hinder både for jordens opdyrkning og for en rasjonell beiteutnyttelse.

7. Det er gjort meget lite (for ikke å si intet) for å bøte på sameiets og sambeitingens uheldige innflytelse — utenom de vanlige utskiftningsforretningers deling av fellesskapet.

8. Den skade som beitingen utøver på skogen, er nok ganske stor og for å forminske denne skade, arbeides der ganske kraftig for anlegg av kulturbeiter, for dermed å frede skogen for beite.

9. Av de foranstaltninger som i dette distrikt ansees heldigst og mest virksomme for å fremme beitebruket i retning av større utbytte og lønnsomhet kommer i første rekke de som bidrar til anlegg av kulturbeiter.

I de fleste strøk av dette fogderi finnes som regel jord nok for anlegg av kulturbeite, enten på innmarken eller i den husene nærmest beliggende del av utmarken. Og som ovenfor nevnt har ganske mange bruk allerede anlagt slike beiter, og forståelsen av at kultivering av beiter (især for melkekyr) er et ganske lønnsomt arbeide, har vunnet almindelig utbredelse. Men det tar dog en god tid allikevel før man kan si at kulturbeite er omrent hver manns eie.

Kultivering av beiter i fjellet derimot anser jeg for å spille en ubetydelig rolle i dette distrikt, da det gjennemgående er jord nærmere gården som kan kultiveres til beite, og da blir selvfølgelig den benyttet i første rekke — ikke minst på grunn av arbeidet med melkingen og transporten og spesielt når det gjelder medlemmer av meieriforetagender. Fjellbeitene vil da i første rekke bli brukt til småfe og ungdyr, og da spiller heller ikke veiforholdene i og for sig så stor rolle.

Men som før nevnt ligger dog ganske meget av utmarken i sameie (helt eller delvis) og dette er vel den største hemsko for beitekultiveringa for en masse bruks vedkommende. En ordning av dette forhold vilde derfor være en av de

foranstaltninger som vilde bidra til fremme av beitebruket. Forsåvidt kan man si at dette sameieforhold ganske enkelt helt stenger for et hvilket som helst kultiveringsarbeide i disse strekninger. Og derfor blir de ofte liggende som et virvar av ingenting, ikke er det skog og ikke beite — i moderne forstand i hvert fall.

Som bekjent er det nu statsbidrag å få til fullstendig opdyrkning av jord, men bare bidrag til grøftning når det gjelder kultivering til beite. Og resultatet herav er som oftest at jorden blir fullstendig dyrket, for da opnås bidrag — skjønt det i mange tilfelle vilde være av driftsøkonomisk meget større betydning å få oparbeidet et kulturbeite for eiendommen enn å få dyrket mere jord for dyrking av vanlige førvekster.

Med mitt kjennskap til forholdene uttales at en ordning med ydelse av bidrag til opdyrkning av kulturbeiter, på tilsvarende måte som for almindelig jorddyrkning, for tiden vilde være den foranstaltning som i dette distrikt vilde være mest virksom og heldigst for fremme av beitebruket.

Fylkesagronom J e n s N æ s g a a r d skriver om beitebruket i det tidligere Gauldal fogderi:

Tilbakegangen i beitebruket kan regnes ca. 50 år tilbake, eller fra meieri-driftens innførelse. I de siste år har det vel heller vært litt fremgang både i den almindelige beitedrift, ved anvendelse av kulturbeiter, og i den egentlige seterdrift.

Årsakene til tilbakegangen kan vel ha vært mange, men én av de årsaker som har virket mest, er sikkert meieridriften. Overgangen fra salg av smør til salg av melk passer dårlig for beitebruket og utnyttelsen av de avsidesliggende beitestrekninger. Meieridriften, som den har utviklet sig, passer i det hele dårlig for fjellbygdene med de små bruk og hvor husdyrbruket i stor utstrekning må baseres på utnyttelsen av de store fjellvidder, og dens økonomiske berettigelse er derfor her etter min mening mange ganger meget tvilsom. Meieriene må nok også ta sin del av ansvaret for tilbakegangen i det sunde, nasjonale kosthold utover bygdene.

De store avstander og de dårlige veiforbindelser er nok også en viktig årsak til tilbakegangen i seterdriften. Det har gjerne ført til at de lengst bortliggende, men beste setrer er blitt nedlagt, til fordel for nærmere, men dårligere setrer. De fleste gårder hadde nemlig før gjerne flere setrer, og de lengst bortliggende er oftest blitt nedlagt.

De høiere arbeidspriser og overgangen til mere pengehusholdning har nok også gjort sitt. Skal alle vendinger regnes i penger blir ikke seterdriften billig.

I de lavere bygder er innskrenkningen i seterdriften ikke fulgt av en tilsvarende forbedring av hjemmebeitene, så melkeutbyttet på disse dårlige hjemmebeiter uten tilskuddsför blev lite.

I fjellbygdene må beitet stort sett betegnes som tilstrekkelig. Vinterfôringen er ofte her den svakeste. Det kan nok knipe med vår- og høstbeiter. Hjemmehavnegangene, som oftest også er skogbevokset, er gjerne sterkt belagt.

I de lavere bygder er sommerbeite utilstrekkelig. For å bøte på dette gis oftest tilskuddsför av kraftför, grønnför og gress.

Det finnes nok adskillig høitliggende beitestrekninger, som er ufullstendig utnyttet på grunn av besværlig adkomst.

Kulturbeiter har ikke fått nogen synderlig utbredelse her i distriktet, så det er lite av hjemmebeiter som er tilstrekkelig for høitmekende kyr.

Seterbeitene er i mange strøk gode, men til riktig høitmekende kyr, må det dog gjerne gis et lite kraftfört tilskudd på sådanne beiter. Man har dog mange eksempler på årsmelkemengder mellom 3 og 4 000 kg melk av kyr som går på seterbeite uten tilskudd, når kalvingstiden er høvelig og vinterföringen almindelig god.

Sameie i beitestrekninger er meget almindelig særlig i fjellbygdene, og det er gjort lite for å rette på sambeitingens uheldige innflytelse.

Beitingens skade på skogen er særlig fremtredende i hjemmehavnegangene i enkelte fjellbygder, hvor det er almindelig å beite i skogen om våren fra utslipingen og til seterflytningen. I de senere år er det også blitt mere almindelig å ha hjemmekyr, og disse er også oftest henvist til skogsbeitet.

I de egentlige setertrakter er beitets skade på skogen av mindre betydning. Brenselsforbruket er heller ikke så stort, da det vesentlig produseres smør og gammelost. En hel del skummet melk føres op.

I de lavere bygder hvor meieridriften er almindelig og hvor seterdriften spiller en mindre rolle, vil forbedringen av de naturlige beitestrekninger ved anlegg av kulturbeiter både i innmark og utmark være det mest formålstjenlige, og som regel er det tilstrekkelig av arealer, som egner seg godt til dette bruk, uten å angripe den dyrkede jord. Enkelte steder vil en utbedring av veiforbindelser til setrene, så melken kan bringes frem til meieriet også være av betydning, ja ofte av avgjørende betydning for en lønnsom meieridrift.

I fjellbygdene spiller seterdriften en betydelig økonomisk rolle og seterbeitene er som regel gode, når man kommer langt nok til fjells. Det svake punkt er her ofte vårbeitet. Det vilde være av stor betydning om man også her kunde få anlagt kulturbeiter til bruk vår og høst. På et tidlig kulturbeite kunde dyrne slippes tidligere, hvorved beitetiden ble forlenget, beitet ble bedre og utbyttet større, skaden på skogen ble mindre og beholdningen av vinterfør kunde strekke til til flere dyr. Om høsten kunde den dyrkede jord spares mere for den sterke snaubeting, som mange steder er almindelig og man vilde få større avlinger.

For seterdriften spiller utbedringen av veiene en betydelig rolle, da man i vår tid setter stor pris på at alt er så lettvint som mulig. Anlegg av kulturbeite til supplering av de naturlige beiter, vil også her mange steder være lønnsomt. Litt mere fellesdrift tror jeg også vilde være økonomisk, da egen seter og seterstell for små besetninger faller forholdsvis kostbart. Videre vilde en regulering av beitestrekningene mellom småfe, ungdyr og melkekryr være av stor betydning.

Landbrukskolebestyrer N. P u k s t a d skriver om beitebruket i det tidligere Strinda og Selbu fogderi:

De forskjellige bygder innen det gamle Strinda og Selbu fogderi har meget forskjelligartede beiteforhold. Selbu og Tydal er bygder med seterdrift og ikke så lite av gode, naturlige beiter; særlig er kanskje de lengst bortliggende fjellbeiter bra. Beitene er her ganske sikkert tilstrekkelige i forhold til vinterfôringen, som ikke er sterkt. Det opgis mig at beitebruket i Selbu og Tydal en tid var i tilbakegang, idet man gav opp en del av de lengst bortliggende setrer. Senere har man igjen begynt å interessere seg mere for utnytting av beitet. Derunder har man ofret spørsmålet om veier til de fjerne setrer mere opmerksomhet. Efter hvert synes det som man igjen er i ferd med å opta til bruk også langt bortliggende, men gode beitestrekninger. Kultivering av beite i dette distrikts er det neppe større tale om ennu. Heller ikke bruk av innmark utenom vår- og høstbeiting. Fellesskap i beite er visstnok almindelig. Særlege forholdsregler for å bringe det til ophør er neppe tatt i nogen større grad. Heller ikke vet jeg større om andre felles tiltak for beitenyttingen.

Ganske andre forhold hersker i de bygder som ligger nærmest Trondheim. Jeg kan nevne bygdene Malvik, Strinda, Leinstrand, men delvis også Bynes og Tiller. Her er der forholdsvis lite av naturlige beiter. Vinterfôringen er ganske sterkt og de naturlige beiter er derfor helt utilstrekkelige for melkefe. Storfe, ialfall melkende dyr, har derfor i lang tid vært føret inne om sommeren. I de siste år sees en rask forandring i dette forhold. Kyrne får nu beite ute om sommeren enten på vanlig, tidligere dyrket jord eller undtagelsesvis på nydyrket beiteland. Ennu er dog beitene her utilstrekkelige, dels er de utlagte arealer for små, dels gjødsles der for lite; mange har fremdeles kyrne inne om sommeren. Foreløpig synes det riktigst å anlegge kulturbeiter på innmarken, senere kan der bli tale om å anlegge slike beiter i havnehagene som nu yder svært lite av beite, og den dyrkede jord som nu brukes til beite kunde da frigjøres.

Klæbu, Buvik og Børsa med Børseskogn står visstnok i en mellomstilling. Her føres ikke så sterkt om vinteren og der er mere av naturlige havnehager eller skogbeiter hjemme. Her er derfor mindre brukt å legge ut av innmarken til beiteland. Der er en del havnehager eller skogsbeite som gir nogenlunde underhold for en del dyr, hester, nogen sau og kyr som ikke er høit i melk.

Fylkesagronom H. Saatvedt skriver om beitebruket i det tidligere Stjør- og Verdal fogderi.

Omtrent alt fe går om sommeren i beite, de fleste av storfeet i havneganger (trør) i innmark eller tilgrensende utmark og med sommerfjøs i marken. Noget tilskudd av kraftfôr gis i de egentlige meieridistrikter, vekslende etter beitets godhet.

I meieridistrikte er man kommet godt på vei med kulturbeiter og mange av disse er tilstrekkelige selv for høitmelkende dyr, uten kraftfôrtilskudd.

I de øvre bygder og i Leksvik drives ikke så få setrer og da med hele besetningen på seteren i beitetiden.

Ungfe og sau beiter ofte i skogsmark og delvis på fjellbeiter og går som løsfe uten tilsyn, eller gjæting.

Geiter holdes i størst utstrekning i Leksvik og der mest i setrer om sommeren. Ellers er der relativt lite og spredt geitehold i de fleste bygder.

Hestene holdes mest i hjemmehavner, en del unghest slippes i fellesstrekninger uten gjæting.

B e s v a r e l s e a v B y r å e t s o p s a t t e s p ö r s m å l .

1 og 2. Beitebruket kan ikke sies å ha gått egentlig tilbake. Retttere er det å si at det ikke har fulgt med tiden og utviklingen i jordbruket. Seterholdet har gått tilbake de siste 2 mannsaldre grunnet den tiltagende meieridrift, og er ikke tilpasset de nye driftsformer som har meldt sig.

3. Beitene er ikke tilstrekkelige for den sterke melkeproduksjon distriktet driver, i allfall ikke for de nedre distrikter. Der gis noget tilskuddsför hvor der ikke er godt drevne kulturbeiter.

4. Der finnes i disse bygder usedvanlig gode emner til kulturbeiter, ofte beleilig til for gården drift og relativt lette å rydde og med gode jordarter. Herfra må undtas Frosta og Leksvik hvor jorden i de lavereliggende strøk er ganske sterkt optatt.

Også fjellbeiter ligger unyttet i store strekninger i de øvre bygder. Der er forholdsvis lett adkomst til dem.

5. Ja, der er ganske mange høitydende kulturbeiter blitt i de siste år i de nedre bygder. Men der mangler meget før man kan si det er almindelig i hele fogderiet.

6. Ja, praktisk talt alt fe som beiter i utmark går i fellesbeiter.

7. Der er ikke foretatt noget vesentlig for å bøte på manglene ved sambeitingen. Utskiftning av beiteretter er praktisk talt ikke foretatt og nye sambeite-forhold oprettes fort vekk.

Derimot er i dette distrikt gjort ikke så lite for å få ungfe- og sauesetrer i gang. En okseseter er i gang i Verdal, en hoppeseter i Hegra, ungfeseter samme steds og en saueseter i Stjørdal. Unghestseter har vært i drift i Hegra og en er under forberedelse.

8. Det er utvilsomt at der skjer skade på skogen ved beiting og dette er særlig fremtredende der fe beiter i god skogsmark i lavereliggende strøk. Beitingen i slik mark bør begrenses mest mulig og dette skjer sikkert mest effektivt ved å få avlastet slik mark for fellesbeitingen.

Først derved at hver skogeier også rår over den beiterett som forekommer, kan han skjøtte skogen som han best bør, men det nyttet lite å foreta skogkultur o. a. så lenge andres beitedyr får streife omkring som de vil.

Der bør snarest mulig settes en stopper for opprettelse av nye beitefellesskap i god skogsmark og der bør settes kraft inn på å få avlastet de som nu er.

Opprettelse av almenninger i mindre god skogsmark eller fjellstrekninger er sikkert veien for å skaffe de som har lite beite på hjemmemarken tilstrekkelig sommerbeiter og for å få større avkastning av skog i de gode boniteter for skog.

9. Beitebruket fremmes sikkert best i hele dette distrikt ved en mere almen anvendelse av kulturbeiter og til anlegg av slike beiter bør staten på forskjellig vis yde bidrag.

Opprettelse av almenninger og fellesbeiter for småbrukere, nye bruk og andre som har knappe sommerbeiter vil også melde sig som et fremtidsspørsmål etter hvert som nye bruk opprettes og nye beitefellesskap i god skogsmark bør bli stoppet.

Beitespørsmålet må i det hele, etter mitt skjønn, løses etter de linjer at nærliggende gode emner til kulturbeiter optas til det formål til beite for melkefe og arbeidshester, at god, produktiv skogsmark undtas helt for beiting og at den mindre verdifulle skogsmark og høierliggende mark med fjellstrekningene utnyttes til beite for de andre beitedyr og da ordnet og inndelt i fellesbeitestrekninger.

Landbruksskolebestyrer A n d e r s G r e n d a h l skriver om beitebruket i det tidligere Inderøy fogderi.

Omlag alt fe går på beite om sommeren, fjellbeiter, markabeiter eller kulturbeiter. Der har dog foregått en sterk omlegning i beitebruket. Mens man i eldre tid drev setring også i bygder med mindre god adgang til fjellbeite, gikk seterbruket i siste halvdel av forrige århundre sterkt tilbake. Ved århundreskiftet var således setring med melkefe praktisk talt ophört i bygdene Ytterøy, Inderøy, Sandvollan, Røra, Sparbu og Egge. Også i bygder med lettere adgang til fjellbeite som Ogndal, Kvam, Stod, Beitstad og Namdalseid gikk seterbruket sterkt tilbake og har senere til dels ophört. I bygder som Snåsa er seterbruket fremdeles av mera betydning, selv om det også der har gått tilbake, særlig for melkefeet.

Denne omlegning fra seterdrift til mera heimebeite skyldes ymse forhold av driftsteknisk, økonomisk og avlsmessig art. Således kan nevnes opprettelsen av meierier i 1880-årene og dermed krav om daglig melkeleveranse. Likeså at den dyrere arbeidshjelp nedsatte lønnsomheten og vanskeliggjorde utnyttelsen av mindre gode og til dels tungvint beliggende beitestrekninger. Den bedre jord- og plantekultur medførte også større førproduksjon heime på gårdene av høi og rotvekster m. v. Dermed var grunnlaget lagt for en sterkere melkeproduksjon, og etter hvert øket også kravet om mera planmessig avlsarbeide.

I meieridistrikten gir seterbeitet i regelen mindre tilstrekkelig ernæring til høitmelkende kyr enn vinterføret. I de beste seterdistrikter er derimot vinterføringen gjerne noget svakere med mindre kraftførforbruk. Her kan seterbeitet tilsvare vinterføret. For større ungfe kan seter- og fjellbeitet være like rikelig som vinterføret og for sau og geit heller bedre.

Tilskuddsför bruker lite på setrene.

I alle bygder som støter til fjellstrekninger er der til dels store vidder av unyttede og ufullstendig utnyttede fjellbeiter. Således kan nevnes herredene Ogndal, Stod, Kvam, Snåsa, Namdalseid, Beitstad, Malm, Verran og Mosvik.

Da fjell-loven ble gjort gjeldende for distriktet, blev en del eldre nedlagte setrer i statsalmenning tatt opp igjen for derved å bevare beiteretten for gårdene. I mange bygder er også i de siste 10 år tatt opp arbeidet for en mere rasjonell utnyttelse av fjellbeitene ved felles setring med ungfe og sau. Slike fellesbeiter har man bl. a. i Sparbu, Ogndal, Stod, Snåsa, Beitstad, Inderøy og Namdalseid. For geit er så vidt vites ikke opprettet fellesbeite, men enkelte settereiere mottar havningsgeiter om sommeren.

Særlig ved fortsatt å organisere sams beitedrift i fjellet, især for ungfe, sau og geit, kan fjellbeitene bli mere rasjonelt utnyttet. Der må sterkt fremholdes at staten bør støtte sådanne tiltak ved å yde bidrag i forhold til det dyretall samdriften har og med en passende sats pr. dyr. Dessuten bør fortsatt ydes bidrag til veier innover fjellet for å lette adkomsten til mere fjerntliggende gode beitestrekninger.

Beiting i heimeskogsmark er almindelig i bygdene. Der beites især med ungfe og sau, i regelen uten gjæter. Skogsbeitet kan være av høist forskjellig kvalitet. På myrlendt mark er det gjerne meget dårlig, mens oplendt grissen skogsmark kan gi nogenlunde god ernæring, særlig for sauene. For ungfeet kan skogsbeitet i mange tilfelle være knappere enn vinterfôringen, og i det hele tatt er dette beitebruk av tvilsom verdi. Der kan påvises beiteskade på skogen som følge av tråkk, gnag og avbit. Særlig kan det gå hårt ut over plantningene. Ofte er der felles beiting, da der mangler delegjelder mellom skogteigene, og dette kan igjen være en ulempe for god skogskjøtsel.

Den skadelige beiting i skogsmark bør man komme mere bort fra ved å anlegge kulturbeiter. Dessuten bør som før nevnt fellesbeitingen med ungfe og sau i setertraktene utvides. Det kan her nevnes at landbrukselskapet og skogselskapene i Nord-Trøndelag ved en nevnd har fått utredet spørsmålet om beiteskaden på skog og eventuelle botemidler.

I de fleste av fogderiets bygder er naturlige havnehauger nær gården ennu det viktigste beiteområde for storfe. Melkefeet beiter da ofte sammen med ungdyrene i havnemarken på eierens grunn, og der er sommerfjøs i havningen. Beitet er i de fleste tilfelle utilstrekkelig for høitmekkende kyr, og i meieridistriktenes bruker derfor en del tilskuddsför, kraftför og grønnför, alt etter beitets godhet og fôringens styrke. For kalver og mindre ungdyr blir også ernæringen for knapp, særlig utover eftersommeren.

Det er en stor og for husdyrbruket betydningsfull opgave å omgjøre disse havnehager til gode kulturbeiter. Hittil har det gått noget sent med dette arbeide i bygdene her, og årsaken må vel for en stor del tilskrives den jordbrukskrise man har hatt.

Ikke minst de små bruk, særlig i fogderiets flatbygder, er henvist til i stor

utstrekning å beite på dyrket innmark hele sommeren. Vårbeiting på innmark brukes en del i fjellbygdene, men praktisk talt ikke i flatbygdene. Derimot er høstbeiting, håbeitingen, almindelig i alle bygder og drives både med storfe, hest og småfe. Håbeiting på nyeng er man dog forsiktig med.

Kulturbeiter har man fått en del av i de siste 10 år, særlig i meieri-distrikten. Få jordbrukere har dog ennå tilstrekkelig med kulturbeite til eindommens besetning. Det beste beitet blir da nyttet til melkekyrne, mens mange anvender skogsbeite til ungdyr og sau ved siden av en del fellesbeite på fjellhavn.

De gode kulturbeiter her i distriktet er i regelen tilstrekkelig for høitmekende kyr og kan motsvare god vinterernaering. Men da beitevidden gjerne er knapp, blir der leilighetsvis brukta tilskuddsför, kraftför, høi eller grønnför etter behovet.

I alle bygdene her er der muligheter for utvidelse av kulturbeitene. Det kan skje ved forbedring av eldre havnehager, ved rydding av dertil skikket skogsmark eller ved kultivering av myrbeite. Bidrag til overflatekultivering vil fremskynde arbeidet, men også opplysning og agitasjon er nødvendig.

Alt i alt er der betydelige utviklingsmuligheter på beitebrukets område her i distriktet.

Jordbrukskulestyrar Olav Bøg skriv um beitebruket i Namdalen:

Ein må nok segja at beitebruket har vore i tilbakegang i Namdalen i dei siste 40—50 åra. Orsaken til tilbakegangen er for det første at det mange stader har vorte slutt med sæterdrifta. Mange stader er det også slik at vanlege gode naturlege beiter er tilgrodde med lyng og einer slik at dei har vorte mykje kleinare enn før. I kystdistrikta har det vore sterkt nydrykking dei siste 15—20 åra. Den beste beitemarka er då dyrka, og beita har derfor også av denne grunn vorte kleinare.

Ein kan vel segja at i bygdene i Indre Namdalen stettar beita det vanlege behov. Jamt over er vinterföringa til mjølkekyr heller svak, og i sume av fjellbygdene gjev derfor beiter ein betre produksjon enn vinterföringa. I mange av desse bygdene er det elles stort overskot av beite. Men desse store fjellbeita høver best som sauebeiter, og det er i desse bygder stort overskot på framifrå gode sauebeiter. I Ytre Namdalen er sumarbeita jamt over sværtkleine. Det er for det meste myrar og lyngrabbar, og det er ingen tvil um at her vert sumarföringa i mange høve kleinare enn vinterföringa. Likevel vert det ikkje brukta tilskotsför um sumaren. Dei beste mjølkekryrne vert gjerne tekne heim og sett i tjør nokså tidleg på sumaren.

Sauene vert ofte ført ut på holmar og øyar um sumaren, ellers går dei ofte også saman med storfe i vanlege utmarksbeiter. Desse beite er svært uheldige som sauebeiter. For det første gjev dei altfor lite fôr til ein god vokster og der nest vert sauene utsett for sjukdomar. Leverikta er soleis svært leid.

Beiter som er so gode at dei gjev fôr nok til høgtmølkande kyr er

det svært lite av i Namdalen. Men i fjellbygdene er beitene so gode at dei greider seg slik som driftsmåten der er. Alle andre stader og da særlig over alt i Ytre Namdalen trengs det betre beiter. Og arbeidet med å skaffe betre beite er derfor det aller viktigaste arbeidet for framgangen i jordbruket no.

Det finst ikkje så lite sameige i utmark i sume bygder. Men elles er det også ordna med utskiftning mange stader. Det har vore arbeidt med spursmålet um å nytte dei rike fjellbeiter med sambeiting med sau og ungfe. Men ein har ikkje fått noko samarbeid i stand enno.

I sume bygder der det er geiter kan beitinga gjerne ha skadd skogen noko. Men elles kan ein ikkje segja at beitinga har vore til noko sers skade for skogen.

Two ting må gjerast for fremjing av beitebruket i Namdalen:

1. Anlegg av kulturbbeiter.

2. Nyting av dei rike fjellbeiter ved sambeiting med sau.

Når det gjeld kulturarbeider, så er det overalt utmark som høver godt til anlegg av slike beiter. Men det trengs agitasjon og demonstrasjonar for å få folk til å skyne kva gode beiter har å segja for husdyrbruket. Og enno meir vilde det setja fart i dette arbeidet um det vart gjeve tilskot til dyrking og gjødsling av beiter. Slike tilskot — um dei var store nok — vilde vera av større verd for jordbruket i Ytre Namdalen enn tilskota til nydyrkning er.

Namdalen har berre ikring 24 000 sau. Men dei store fjellviddone kunde sumarfø det mangedubbelte um dei vart nyttta.

Men skal ein koma igang med dette må det samarbeide til. Og det nyttar ikkje berre med privat initiativ. Det offentlege må taka seg av denne saka.

Landbrukselskapet har til dessar ikkje synt større interesse for saka, men utan hjelp og studnad frå dette er det vandt å koma nokon veg.

Vilkåra for utvikling av beitebruket i Namdalen er gode. Det gjeld berre um å få arbeidet til å gå fortare enn før.

Fylkesagronom P. Breirem skriver om beitebruket i Helgeland:

Landsdelens gamle beitedrift omfattet vår- og høstbeite på innmark samt utenger og foregikk i den beste sommertid på ren utmark, hvor den hyppig dreves som seterbruk. Dette var navnlig tilfelle i de indre bygder med tilgjengelige fjellstrekninger nogenlunde nær gården, men det blev også drevet seterbruk på avsides strekninger betydelig over skoggrensen. Beitedyrene blev passet av gjæter med hund, og småfe beitedes sammen med storfe. Det var nødvendig for å berge småfeet fra rovdyr, særleg ulv. Om natten var dyrene i små og lett flyttbare innhegninger, «grinder», som flyttedes hver dag. Herved blev ganske store strekninger udyrket og tarvelig eng overgjødslet så den gav meget god avling (grindganging). Småfeet var plasert i små grinder inne i storfeets, også av hensyn til ulven. Sammen med grindene flyttedes også de såkalte «grindhus» som stod på meier og tjente til nattophold for 2 av gårdenes kvinner for at de kunde være til stede i tilfelle av ulveangrep. Grindganging med storfe

og geit var på det nærmeste ophørt i 80-årenes slutning, idet man var gått over til å ha dyrene i sommerfjøs, mens sauene fremdeles overnattet i grinder.

Beitingen av utengene ophørte omkring jonsok og tok til igjen etter slåttonnen. Denne falt sent på grunn av beitingen. Efter utengene kom turen til innmarkens eng som blev slått noget senere enn nu fordi den blev vårbeitet.

I den beste sommertid blev kyrne melket 3 ganger daglig. De blev sluppet på beite meget tidlig om morgen og var inne for melking og hvile fra kl. 11—14.

I 70-årene begynte det å opstå interesse for øket avkastning av høi på innmarken. Vårbeitingen på den blev etterhånden avskaffet. Jevnsides hermed begynte man å sløife slått på utengene og i stedet bruke dem til beitemark. Likeså ophørte seterbruket litt om senn.

Denne endring av beitebruket foregikk sterkest gjennem 80- og 90-årene og rakk inn i vårt århundre. I de mest avsides liggende bygder foregår ennu kombinasjon av slått og beiting på utenger. Nogen få setrer er også i bruk. Efter særlig forknappe år kan en smule vårbeiting på innmark forekomme.

Sauene gjætes nu sjeldent og går fritt på fjellbeite hvor det er anledning dertil. I nogen innlandsbygder er rovdyr, særlig gaupe, meget hindrende for sådan drift, og dette synes i de senere år forverret.

Den gamle beitedrifts ophør var visstnok til en begynnelse et fremskritt hvis virkninger var meget påtagelige de første år etter utengenes overgang til bare å være beite. Men deres beiteverdi forringedes hurtig ved tilvoksning med skog fordi de ikke lengere årlig blev overfart med ljå. Da storfeet var opphørt å komme op i fjellbeitene måtte det derfor etterhånden nøies med mere og mere utpreget skogsbeite, som både gav tarvelig ernæring og vokste sent til om våren. Efter hvert som det tok denne vending med de tidligere utenger blev det nødvendig å forlenge inneføringen om våren. Beitetiden fikk derved en ytterligere forkortning enn den det hadde vært nødvendig å foreta da vårbeiting på innmarkens eng ble forlatt.

Det må således kunne sies å ha foregått en langvarig tilbakegang i beitebruket. Årsaken hertil må formentlig hovedsakelig tilskrives arbeidsprisenes stigning, men tør nok også bero noe på ukyndighet i dyrenes ernæringskrav. En del slendrian har vel også vært medvirkende.

Under den store nydyrkning og bureising som har foregått i de siste 17 år og i de siste med sterkt økende tempo, er beitebruket kommet inn i en hurtig tilbakegang, idet beiteområdet er blitt meget betydelig innskrenket i mange bygder, mens beitedyrenes antall er forøket.

Stillingen i beitebruket idag er mere eller mindre utilfredsstillende over alt hvor beitene ligger under skoggrensen. De gir her neppe nogen steds grunnlag for vårbærkyrs melkeydelse etter sin evne. I de utpregede granskogstrakter samt langs kysten og på øylene er det knapt beite selv for høstbærkyr. Som regel magrer melkekryr av på beitene, og der beites om høsten på innmarkens eng i en grad som er helt uforenlig med kravene til rasjonell engkultur. Tilskuddsför utenom denne beiting av innmarken bruktes i liten utstrekning.

Over skoggrensen ligger i innlandsbygdene meget betydelige strekninger som har ypperlig beite i 2—3 måneder. Store deler av disse strekninger er ufullstendig benyttet eller endog helt ubenyttet av bufe. Nogen beites litt av rensdyr, og lappene vil muligens gjøre vanskeligheter hvis bufe kommer der. Eksempler herpå er alt forekommel.

Sameie i beitestrekninger er meget utbredt. Utskiftning foregår i den utstrekning utskiftningsvesenet kan overkomme. Dette står imidlertid i meget sterkt misforhold til de foreliggende rekvisjoners antall. I de senere år må det derfor ventes urimelig lenge på begjærte utskiftninger. De uefterkomne rekvisjoners tall har i den senere tid øket fra år til år.

Hvor det ikke i innlandsbygdene holdes geiter er beitingens skade på skogen lite fremtredende. I kystbygdene derimot hindrer beitingen i høi grad løvskog å komme op. Med skogselskapets støtte har det her vært adskillig innhegning av foryngelsesfelter for løvskog, og det ser ut som den kommer meget hurtig når den blott får stå i fred for beiting.

Bedrede beiteforhold for melkekyr kan neppe i nogen større utstrekning skaffes uten å kultivere utmark til beite. Det er i de siste år opstått en nokså stor interesse for sådan beitekultivering, og adskillig derav er planlagt i forbindelse med skogkultur og støttet av bidrag gjennem skogselskapet. Hovedformålet hermed har vært å få noget skog i kystens mest brenselfattige strøk, og foranstaltningen har således ikke kunnet komme beitefattige innlandsdistrikter til gode. Sameie i utmark har hyppig vist sig hindrende for anlegg av disse beitefelter. Det vil også komme til å danne en hindring for beitekultivering i det hele tatt. Det er derfor uomgjengelig nødvendig for dennes almindelige fremme å utruste utskiftningsvesenet med så stort målerpersonale at det kan overkomme sin oppgave så nogenlunde. Kan ikke dette skje, bør det ad lovgivningens vei åpnes adgang for loddeier i sameie til å utskille fornødne felt til kultivering av beite.

En bedre utnyttelse av innlandsbygdenes fjellbeiter er også en oppgave som bør optas til løsning. Meget vilde være vunnet dersom sau fra kysten kunde komme dit inn på sommerbeite, for det skorter meget herpå for sauen i kyststrøkene, hvor sauhold ellers har de aller beste betingelser. Også med ungfe måtte det la sig gjøre å skaffe fjellbeitene en forøket anvendelse. I denne forbindelse kan i ganske få tilfelle veiforholdene være hindrende. Men utnyttelsen vil mest være avhengig av fornøden organisasjon. Muligens vilde nogen støtte til innledende forsøk også være på sin plass. Derved vilde erfaring og demonstrasjonsmateriale skaffes. Uten sådanne å kunne peke på kan det nok bli vanskelig å få noget tiltak igang.

Fylkesagronom K. Kristiansen skriver om beitebruket i det tidligere Salta fogderi:

1. Så vidt kan skjønnes drives beitebruket innen dette distrikt omtrent på samme måte nu som det har vært gjort i en årrekke, muligens kan der være litt tilbakegang, dog ikke nevneverdig.

2. Tilbakegangen i utnyttelse av beitene antar jeg skyldes kostbarere folkehjelp. Tidligere var det meget almindelig at kreaturene blev gjætt. Gjætteren drev kreaturene mere planmessig til havningens forskjellige felter, og kom herunder til dels videre omkring enn nu, da kreaturene går hvor de selv vil.

3. Beitet er nogenlunde rikelig i fjordbygdene, hvorimot det er knapt ute i kyststrøkene. Det er da sammenlignet med vinterernæringen. Denne er imidlertid som regel langt knappere enn den skulde være. Beitene kan derfor ikke sies å være så gode at de kan underholde høiere melkemengder, f. eks. 14—15 l. pr. dag.

4. Der finnes enkelte fjellstrekninger, hvor beitet ikke er helt nyttet ut, f. eks. strekningen mellom Saltdal og Beiarn. Disse høitliggende beiter kan vanskelig nyttes av andre husdyr enn sau, til dels hest. Seterdrift i vanlig forstand drives ikke innen distriktet.

5. Beiter som er tilstrekkelig for høitmekende kyr finnes ikke i den alminelige havnegang, dertil er planteksten for knapp, og driftveien oftest for lang og besværlig. Hjemmehavn og kulturbeiter på innmark er det kun en og annen som har. Det bortsees da fra det håbete som foregår utover høsten på innmarken, og hvor ernæringen kan være rikelig nok også for produksjon av større melkemengder. Kraftfôr blir sjeldent gitt i nevneverdig utstrekning, så lenge dyrene går på beite.

6. Havnegangene er ofte felles for flere bruk, og selv der hvor havnegangene er skiftet, går kreaturene likevel sammen, fordi grensegjerder ikke er satt opp. Av denne grunn blir det ikke synderlig tale om å legge arbeide på å kultivere eller forbedre beitene.

7. Utskifting av felles havnegang blir tid om annen gjennemført på flere steder. Til dels kan dog beitestrekningenes art, terrengforhold, adgang til drikkevann for kreaturene være sådan at utskifting av fellesskapet ikke er blitt ansett for mulig eller tilrådelig. Der er lite eller intet gjort for i fellesskap å holde kreaturer på særskilte, lengere bortliggende havneganger.

8. Skade på skog ved beiting synes å være sterkt fremtredende i skogfattige strøk. Det viser sig på sådanne steder at innhegnede skogfelt for selvforyngelse gir godt resultat, idet løvskogen her renner opp ganske hurtig, mens der uten om innhegningen kun finnes avbeitet kjerr. Særlig slemme er som bekjent geitene i ungskog. For å avlaste skogproduserende havnestrekninger er der i de to siste år ved skogselskapets foranstaltning blitt lagt ut kulturbeiter. Ennu er det kun et fåtall av sådanne, men interessen for sådanne anlegg synes å være i stigende.

9. For å fremme beitebruket er det flere ting som kan gjøres. Først og fremst skal pekes på bygging av feveier. I mange grender ligger der god havningsmark i liene, men veien dit fører over sumpmyrer eller over berg og kløfter som i allfall storfeet har vanskelig for å komme frem over, uten fremkomstvei blir bygget.

Ved avgrøfting ute i havnegangene kan strekninger som nu er ganske util-

gjengelige for kreaturer forandres til brukbart beite. Likeså kan beitene forbedres i betydelig grad ved utrydning av «ukrutt» av forskjellig slags fra skogbunnen og ved nogen tynning av skogen. Det er meget almindelig å se at gressbevokset mark er ganske overgrodd av ener, så dyrene vanskelig kan komme frem. Likeså at løvskog av forskjellige slags tar overhånd. Helt rasjonelt beitebruk kan det dog neppe bli uten ved anlegg av kulturbeiter.

Det skal også her pekes på betydningen av at fellesbeite skiftes ut, hvor dertil er anledning.

For det tidligere Lofoten og Vesterålen fogderi har fylkesagronom S. G. Andersen gitt følgende besvarelse av Byråets spørsmål om beitebruket:

1. Nei beitebruket kan ikke sies å være i tilbakegang.

2. Vi har svært lite avgrensede, innhegnede beiter på udyrket mark, de fleste beiter ligger i sameie og består oftest av skogsmark, lyngmark eller myr, vide av utstrekning, men oftest beliggende inntil innmarken. Videre har vi i almindelighet utmerkede fjellbeiter, der dog oftest er for bratte til å kunne utnyttes av storfe. Også fjellbeitene ligger i sameie.

Nydyrkingen og bureisingen, som oftest går ut over tidligere beitemark med derav følgende større kreaturhold har delvis bevirket at beitene er blitt mindre tilstrekkelige enn tidligere.

3. For melkekyrne er beitet i utmarken i almindelighet ikke tilstrekkelig, for ungdyr er det bra og for småfeet i almindelighet rikelig. Vårbeiting av innmarken forekommer ikke almindelig, derimot høstbeiter de aller fleste engene, og dette er oftest den beste beitetid vi har for melkekyrne. Av kulturbeiter har vi hittil kun nogen spredte felter. Tilskuddsför på beitet er ikke almindelig.

Fjellbeitene er i almindelighet tilstrekkelige og meget gode.

4. Det finnes betydelige utnyttede fjellbeiter som i almindelighet er for bratte for storfeet men kan utnyttes av sau og geit. Ved seterdrift kunde dog mere fjellbeite utnyttes også for storfe, men seterdrift er meget sjeldent her.

5. Nei, meget få.

6. Ja, for det aller meste beite i utmark.

7. Det foregår nu også adskillig utskifting av beitemarken. Sauene søker man gjerne å få til fjells, for øvrig gjøres det lite for å hegne de beste beiter til melkekyrne. Storfe og hester går oftest i samme beite i utmark. Det er dog adskillig interesse for anlegg av kulturbeiter, som fortrinsvis benyttes til melkekyrne.

8. I enkelte distrikter er beitedyrenes skade på skogen meget synlig. Ved skogselskapenes bidrag til kulturbeiter søkes nu interessen vakt for anlegg av sådanne for derved å avlaste eller frigjøre skogen for beite. Dette er dog i sin begynnelse.

9. Utskifting av havnegangene, så hver mann kan få gjerde og stelle om sitt, og selvfølgelig først og fremst de nærmestliggende beiter. Bidrag til anlegg av kulturbeiter og bidrag til gjødsling av disse de første 4—5 år inntil de kommer

i god hevd. Disse bidrag bør sortere under landbrukselskapene og være betinget av avkastningskontroll. Kan ikke almindelige sådanne bidrag gjennemføres, så bør det bli adgang til å få sådant bidrag til nogen spredte demonstrasjonsfelter i de distrikter, hvor dette er mest påkrevet. Vårt landbrukselskap yder en del sådanne bidrag av private midler, men det blir så alt for få. For langt bortliggende beiter og for beiter med vanskelig adkomst hjælper bedre veiforbindelse til en bedre utnyttelse.

Fylkesagronom H a r a l d G i æ v e r har for Troms fylke gitt følgende besvarelse av Byråets spørsmål om beitebruket:

1. Intet som helst tegn til tilbakegang.

3. Nei, beitet er i det store og hele tatt ikke tilstrekkelig for behovet. Neppe mere enn halvparten av fylket har fullt tilstrekkelig beite. Allikevel er det bare nogen enkelte, nærmest omkring byene, som gir tilskuddsför. Både p. g. a. beitets utilstrekkelighet og for å skaffe mest mulig vintermelk, holder man omkring byene mest høstbære kyr.

4. Ja, fylket har store vidder høitliggende fjellbeite, som ligger for høit og tungvint til for storfeet, men som er særlig godt skikket for småfe. Det mangler meget på, at disse beitestrekninger er helt utnyttet.

5. Ja, anslagsvis over $\frac{1}{3}$ av fylket, men beitets utnyttelse og melkeavkastningen nedsettes meget p. g. a. insektplage («hatterplage») særlig i juli og første halvdel av august.

6. Ja, mest almindelig.

7. Nei, det er ikke foretatt utskiftning for å regulere beiteforholdene. Men i de senere år har man fått føling med de uhedige følger av felles beite, således når det gjelder skogsfredning, bureising, nydyrkning o. s. v. Utskiftning av felles beite må derfor snart bli aktuell.

Det er tatt ubetydelige felles løft for å holde nogen dyr i særskilte havnehager. Enkelte sauavslag har slått sig sammen om inngjerding av særskilte havnehager for springværene.

8. Ja, den er meget fremtredende, særlig ute i kyststrøkene — i det hele tatt der, hvor husdyrholtet er stort i forhold til skogarealet og beitet. Både av hensyn til skogen og beiteforholdene har Troms planteavlsutvalg forsøkt å støtte kulturbitesaken, men hittil med ringe hell. I de siste par år har også Troms skogselskap støttet kulturbitesaken ved anleggsbidrag for på den måte å avlaste skogsterrenget for beiting. Det er usikkert, om dette vil resultere i noget. Efter mitt kjennskap til forholdene, vil neppe kulturbitetene bli såpass vedlikeholdt, at de vil til nogen synderlig nytte. Enkelte jordbruk omkring byene vil dog danne undtagelse.

Fylkesskogselskapet har også gjennem mange år ydet bidrag til gjerde omkring strekninger, hvor beiting hindrer skogens gjenvekst. Men denne foranstaltning er enda ikke blitt noget almindelig.

P. g. a. at minst halvparten av fylkets jordbrukere omrent årvisst får mere eller mindre fornød, blir husdyrene — særlig småfeet — sloppet meget tidlig ut på beite. Dette forhold bidrar kanskje mere enn noget annet til å hindre skogens gjenvekst. Når magre, sultne dyr slippes ut på næsten snaut beite, blir dyrene selvsagt nødt til å gnage i sig alt de kan overkomme av etendes, og da går det ikke minst utover allslags skogsprett og småbusketopper o. l.

9. Rydding i skogen, særlig når den står altfor tett, utskiftning av det felles beite, at beitet ikke tas i bruk for tidlig om våren.

Intet vil ha den betydning for både melkeavkastningen og skogens gjenvekst som anlegg av kulturbalte. Fylkets jordbruk er imidlertid enda neppe så utviklet, at det kan være utsikt til å få anlagt kulturbalte i større målestokk. De relativt gode naturlige beiter bremser også på anlegg av kulturbalte — det gode stenger her som i så mange tilfelle for det beste.

Beiteveier er påkrevet en del steder.

Fylkesagronom Finn Nielsen skriver om beitebruket i det tidligere Alta fogderi:

I Alta fogderi har vi herredene Kautokeino, Alta, Talvik og Loppa. Beiteforholdene er for disse steder meget forskjellige. Kautokeino herred, der jo helt ut er en fjellkommune, har gjennemgående meget gode beiter eller i allfall anledning hertil. Imidlertid er det her som for øvrig i fogderiet almindelig ikke å drive setring av betydning. Befolkningen, der gjennem tiden med sin bebyggelse har klumpet sig sammen i grender, har vanligvis beitet dyrene ut fra boplassen, hvilket almindelig går ut over beitene, der ikke vil bli tilstrekkelig for dyrebeleget. En meget billig setring vilde lett kunne rette på forholdet. Nogen høi melkeydelse i setertiden kan imidlertid, selv for gode beiter, ikke påregnes, da myggplagen i høi grad går ut over melkeydelsen.

For Alta herred foregår beitingen stort sett på samme måte som anført for Kautokeino. Her er imidlertid beitespørsmålet nu blitt akutt, idet den meget store nydyrkning har lagt beslag på de siste arealer av beitemark, og derved tvinges befolkningen til setring. Imidlertid ser man fremdeles mange dyr gående på beite nede i bygden, et beite der utvilsomt må ansees helt utilstrekkelig. Setringen for Altas vedkommende skjer oppe i dalene, men er der dessverre heller ikke her tilstrekkelig av god beitemark. Imidlertid ligger fjellene forholdsvis nær, med fjelldaler og utmerket beite. Disse fjelldaler kan lett tas i bruk på grunn av de nu ferdigbyggede veier og den næsten daglige ruteforbindelse. Beitene i disse fjelldaler er meget gode. Nogen høi melkeydelse ut ifra beite kan dog på grunn av myggplagen ikke påregnes. For kystdistriktene er beiteforholdene gjennemgående bedre. Fjellene ligger nær innpå og befolkningen bor mere spredt, slik at hjemmebeite vanligvis kan ansees tilstrekkelig.

Alle beitestrekninger i Finnmark benyttes i sameie, forsåvidt som de alle tilhører staten. Nogen skade på skogen av betydning er beiting ikke, dog

muligens undtatt Alta herred, hvor man har forsøkt å ordne forholdet ved felles fjellbeite for sau, uten at det imidlertid har lykkes å få en ordning på dette. For innlandet Alta-Kautokeino må ordningen for en forbedring av beiteforholdene gå gjennem setring, slik at dyrene kommer til fjells eller blir spredt på et større beiteareal. For Alta kan der også delvis bli spørsmål om kulturbete i forbindelse med levering av melk til meieriet.

I Vestfinnmark har kystdistriktene jevnt over rikelig beite ut fra boplassen, hvor ikke bebyggelsen er alt for tett. Fjellbeitene ligger nær og kan med små omkostninger lett nyttiggjøres. For innlandsdistriktene, spesielt Alta, er nu beite ut fra gården helt ubetydelig. Seterbruk opover dalen har nu i lengere tid pågått, men heller ikke disse beiter gir tilstrekkelig underhold for belegget.

Setring opover høyfjellet vil nu formentlig i forbindelse med pågående veiarbeider bli aktuelt, og gir våre fjellvidder meget gode betebetingelser.

Anlegg av kulturbete er ennu helt ukjent, og tror jeg foreløpig av mindre interesse.

Vandrelærer Karl Kulsland har gitt følgende besvarelse av Byråets spørsmål om beitebrukets tilstand i det tidligere Hammerfest fogderi:

1. Beitebruket kan ikke sies å ha vært i tilbakegang her; nu fortiden er det i fremgang.
3. Beitene er f. t. tilstrekkelige, idet sommerernæringen på beiter mere enn tilsvarer den almindelige vinterföring. Dyrene legger på sig og øker i melkeydelse mere eller mindre etter beitenes godhet, adkomst og utstrekning.
4. Ja, det finnes mange fjernehøytliggende fjellbeiter som ennu ikke blir utnyttet, da det er meget liten seterdrift. Nogen av disse beiter blir brukt til sommerhavn for hester, og hestene går her opp i dalene — uten fast tilsyn i ca. 60 dager.

Disse fjerne beiters utnyttelse (10—20 km borte) vil mere og mere bli mulig etter hvert som veinettet utbygges.

5. Nei, det finnes nok ikke mange beiter som er tilstrekkelige for høitmelkende kyr i dette ords egentlige forstand. Men det finnes dog en del slike beiter, f. eks. de nære fjellbeiter i fjordene og ute på nogen av de store øyer, samt de få kulturbete som hittil er anlagt.

6. Ja, det er næsten alle steder bare sambeitestrekninger på statsgrunn — statsalmenninger.

7. Det er lite eller intet gjort for å fjerne manglene ved sambeiter. Det er vel vanskelig i almenninger f. t.

8. Ja, skade på skogen ved beitefe og rein er betydelig. Løvskogen er ikke på nogen måte beskyttet, men furuskogen i fjellbygdene er fredet i nogen soner for beite av rein.

9. Beitebruket vil kunne økes ved å oparbeide kulturbete, ved veibygging og kanalisering av felter, driftsbeiting i fjellet av sau og hest under bevoktning av gjætere, samt ved bygging av seterveier og oparbeidelse av seterhavn.

Landbruksskolebestyrer L. B j e r k e n g gir følgende besvarelse av Byråets spørsmål om beitebruket i det tidligere Tana fogderi:

1. Det kan vel ikke sies at beitebruket har vært i tilbakegang i dette distrikt på annen måte enn at dyreantallet flere steder nu er blitt så stort at der er utilstrekkelig beite.
 2. Som nevnt i punkt 1 er det beitende antall dyr steget, mens der intet er gjort for å holde beitet på høide med dyreantallet.
 3. Mange steder er beitene utilstrekkelig så melkemengden om sommeren ikke kan holdes oppe på høide med vinterfôringen uten tilskudd av kraftfôr. Der brukes riktignok ikke kraftfôrtilskudd om sommeren, men melkemengden går da ned.
 4. Flere steder finnes gode beiter som ikke er utnyttet, fordi de ligger for langt borte fra bebyggelsen og i uveisomt landskap. (Seterdrift finnes nemlig ikke i Tana fogderi.)
 5. Her finnes næsten ikke beiter tilstrekkelig for høistmelkende kyr.
 6. Her er omrent utelukkende sambeiting på statens grunn. Staten eier all beitemark praktisk talt i hele Finnmark fylke.
 7. Her er intet gjort hverken fra statens eller fra privates side for å bøte på sambeitingens uheldige følger.
 8. Den skade sambeitingen utøver på skogen er absolutt uvesentlig, da her er næsten bare løvskog.
 9. En virksom foranstaltning til fremme av beitebruket i dette distrikt er å kunne utnytte de fjerntliggende og hittil unyttede beiter. Dette kan gjøres ved seterdrift og ved fremkomstveier til uveisomme beitestråk. Naturligvis også ved å anlegge kulturbeiter. Med stort utbytte har vår skole, med beskjedne utgifter, anlagt et kulturbeite på ca. 10 dekar, hvor skolens høistmelkende kyr har utmerket beite i 4 til 6 uker av sommeren.
- Mange steder i dette distrikt er det utmerkede betingelser for anlegg av kulturbeite.

Hovedtrekk av beitebrukets utvikling i Norge.

Av byråchef S i m e n S k a p p e l.

1. Den primitive fedrifts metoder.

Sommernæringens overveiende betydning for husdyrbrukets avkastning er et særkjenne for vårt eldste husdyrbruk. Man kan si at det primitive norske husdyrbruk var basert på havnegangenes utnyttelse. Jo lengere vi kommer tilbake i tiden, desto skarpere trer dette forhold frem. Efter beskaffenheten av havnegangene — hjemme ved gårdene og på hei og seter — i de enkelte distrikter bedømtes vedkommende egns skikkethet for fedrift, idet dennes utbytte var direkte avhengig av beitets tilstrekkelighet.

Dette er en foreteelse som ved nærmere betraktning faller nokså naturlig. Fedriften i dens mest primitive form er utelukkende knyttet til havnegangenes avbenyttelse; den egentlige nomade flytter sitt telt og sine hjorder, eftersom gressgangene avbeites, og har ingen omsorg for å samle i hus og lader. Å bygge hus for feet og å samle og la tørke gress til vinterbruk er en kunst av nyere oprinnelse som hovedsakelig først har utviklet sig sammen med et ordnet åkerbruk drevet av fastboende. Her i landet har man dog — nødtvungenst på grunn av det barske klima — tidlig lært å samle vinterfôr for husdyrene. Allerede ved den historiske tids begynnelse var husdyrbruket her drevet omrent på samme vis som vi kjenner det fra langt senere tid, med utnyttelse av havnegangene både hjemme og på hei og fjell og med en sparsom inneföring om vinteren. Man kan vel også anta at den kunst å samle vinterfôr for husdyrene er likeså gammel som selve husdyrbruket her i landet, da de klimatiske forhold nødvendiggjorde dette, i allfall inne i landet. Dog hadde man i den eldste tid fra hvilken vi har en smule kjennskap til disse ting, ikke bragt det synderlig vidt i den kunst å samle vinterfôr for husdyrene. Ved middelalderens slutning og flere århundrer fremover føret man overalt her i landet ytterst knapt om vinteren. Forrådet av vinterfôr i forhold til besetningens størrelse var overalt ytterst lite. Høi fra engene og halm fra åkrene strakk ikke langt, men måtte drøies og erstattes med tilskudd fra skogen, fjellet og havet, et tilskuddsfôr som dels innsamledes sommeren og høsten utover, dels om vinteren, etter hvert som det trengtes. Vinterfôringen var betraktet som den nødtvungne livbergingen mellom beiteperiodene. Hele bedriften var innrettet på den best mulige utnyttelse av beitene, idet for storfeet kalvingstiden utelukkende var henlagt til våren, og man søkte å vinterføre det størst mulige antall dyr. Misunnelsesverdig var da de distrikter som hadde de gildeste beiter, og langt tilbake i tiden var det mange bygder som hadde beiter så rike og overflødige at vi nufortiden vanskelig kan gjøre oss nogen forestilling derom. I slike bygder fikk

man dobbelt utbytte av sine besetninger mot andre; herfra solgtes fetevarer, livdyr, huder o. a. Det var helst dalbygdene og oftest de høiest beliggende av disse, som var heldigst stillet i så måte, idet de på tilgrensende fjellstrekninger forefant beite i overflod for sine utsultede dyr. På mange steder kunde man ved hjelp av den forhåndenværende besetning på langt nær ikke utnytte de store beitestrekninger. Derfor blev også strevet med å samle vinterfør på slike steder særlig stort. All disponibel arbeidskraft tokes i bruk det meste av sommeren og en stor del av vinteren med for å skrape sammen høi, løv, mose, ris, bark, bar o. a. som på nogen måte kunde være tjenlig til å holde liv i feet vinteren over. Med den tiltagende opdyrkning og den økede befolkning har også feets antall stadig øket; de naturlige havnegangers, særlig seterbeitelets tilstrekkelighet, er derfor ned gjennem tidene stadig gått tilbake.

Til tross for at dal- og fjellbygdene fedriftsmetoder ved sin skarpe motsettning mellom sommer- og vinternærings må betraktes som mere primitive enn flatbygdene februar, gav dog, som nevnt, det første langt større utbytte enn det siste. Dette var tilfelle gjennem hele det tidsrum da den primitive fedrifts metoder var rådende i vårt land, det vil i det store hele si fra urytiden til langt inn i det 19. århundre. Det var først da meieridriften ble av nogen betydning at jordbruksmennene manglede gikk til reformer som bevirket at de primitive metoder i fedriften etterhånden avløstes av mere rasjonelle metoder i føring, avl og røkt. Meieridriften passer ikke for fjell- og dalbygdene; nu blir det derfor i stadig stigende grad meieridistrikte — flatbygdene — som går foran i utviklingen, og snart kan opvise en økning i utbyttet som distanserer fjell- og dalbygdene, tross de sistes rike beiter. Men ennu i 1865, da de første statistiske opgaver over melkemengde foreligger, står et så utpreget godt jordbruksdistrikt som Hedmark fogderi adskillig lavere i melkemengde pr. ku enn Østerdalen. Bamble fogderi står tilbake for Telemark. Derimot står Toten over Gudbrandsdalen og Ringerike over Hallingdal. Ennu i 1865 har altså ikke alle de bedre jordbruksdistrikter evnet å gå forbi fjell- og dalbygdene i melkemengde pr. ku, men ellers er jo de sistnevnte distrikter langtfra så overlegne som før.

Den primitive fedrift her i landet var som nevnt først og fremst basert på den best mulige utnyttelse av beitene. Hele bedriften var innrettet med dette mål for øie. Kyrnes bæretid var utelukkende henlagt til våren, forat de kunde gi den vesentligste avkastning i sommertiden, og man søkte å overfø det størst mulige antall dyr kun med henblikk på, hvad disse vilde yde av melk eller tilvekst i kommende beiteperiode. En nødvendig følge av denne ordning var sulteføring om vinteren; dette trekk gjenfinnes over hele landet, også der hvor beitet langtfra var overrådig. Sulteføringen var satt fullstendig i system. Når feet om høsten sattes på bås, var det i regelen i meget godt hold etter beitingen på de rike fjellbeiter og senere på håbeitet i innmarken. Visstnok lot man feet gå ute lengst mulig om høsten, særlig gjaldt dette ungfe og småfe, og en del av deres gode hold gikk vel av den grunn tapt allerede før de kom på båsen. Ved vinterføringen gjaldt det nu om, ikke altfor brått å gå over til ren sulteføring, da dette hadde vist sig meget uheldig. Sådan brå overgang kaltes på Vestlandet å sette feet

på tverrtigl. Jo lengere feet kunde beholde levningene av høsthøldet, desto bedre kunde det også hjelpe sig med den slags skogbjørg og annet raskefør som drøiet høiet og halmen, samt bedre tåle vinterkulden, og blev derfor lettere å fremfø enn det fe som først tverrtigledes og derefter måtte gis dobbelt for å utholde vinteren.

Landets beskaffenhet har medført at beitebruken over størstedelen av landet er blitt en slags nomadiserende bedrift. Fra eldgammel tid har dette vært tilfelle. Utnytelsen av ikke alene hjemmebeitene, men også av de fjernere beitestrekninger i almenningene i heier og fjell har vært praktisert fra eldgammel tid. Den første mere fullstendige etterretning om hvordan fedriften artet sig hos våre forfedre har vi i de opbevarte landskapslover (Gulatings- og Frostatingslovene) og i Magnus Lagabøters nyere landslov. De første er nedtegnet i det trettende århundre, men deres vesentligste bestemmelser antas å skrive sig fra kristendommens første tider i vårt land. I disse lover finnes nokså detaljerte bestemmelser vedrørende enkelte sider av fedriften.

Det fremgår av disse at fedriften allerede dengang praktisertes på samme vis som den senere gjennem tidene er blitt drevet. Fedriften var allerede da på det nærmeste knyttet til benytelsen av de vidstrakte og rike fjellbeiter, hvor man om sommeren opholdt sig med feet, så lenge det lot sig gjøre. Lovene inneholder flere bestemmelser herom. På grunn av at havnegangene var felles for hele grennen, var det bestemt at man skulde reise til fjells på en bestemt tid — når to måneder av sommeren var forløpet, såfremt man da ikke blev anderledes forlikt. Den som satt hjemme lengere, skulde betale bot (grasrans baug); lignende bøter skulde den betale som flyttet hjem med buskapen før den omforente tid. Loven forklarer seterbol å være det, som ligger til fjells og er særmerkt fra gammel tid. Sætrene var beliggende i almenningene, alle hadde like bruksrett til dem, og loven sier uttrykkelig at ingen skal forby annen mann å ha sitt fe i seteren. Fôring og røkt var på de gamle lovers tid rimeligvis nogenlunde den samme som vi kjenner fra langt senere tider; en rik sommernæringspå de vidstrakte beiter og en tarvelig vinterfôring i den hensikt å overfø det størst mulige antall dyr praktisertes også dengang. Dette så meget mere som beitene på hin tid må ha vært rikeligere enn de senere blev, etterat besetningene var blitt meget større. Særlig gjaldt dette beitene over tregrensen, men også de lavere beliggende, forsåvidt beitene gjen- nem hugst og brenning av skog og kratt holdtes i tilstrekkelig grad åpne for gress- vekst. Foruten høi og halm sees hjelpeføret skav og beit å ha inntatt en fremskutt plass blandt fôrmidlene.

Fedriften undergikk ikke større forandringer før i det 19. århundre, da de primitive metoder måtte vike plassen for mere rasjonelle, navnlig hvad feets vinter- næring angår, mens beitebruken i det store og hele blev lite berørt av denne fremgang. For beitebruken inntrådte meget mere en forverrelse, nemlig den at beitene gjennem husdyrstyrkens økning stadig blev mere transsatte, altså mindre tilstrekkelige.

Fra det 17. og 18. århundre foreligger et rikholidig stoff til belysning av disse forhold, særlig fra siste halvdel av det 18. århundre får man gjennem de mange topografiske verker et nøtere innblikk i hvorledes denne bedrift praktisertes.

Nedenfor skal man med benyttelse av dette og annet stoff gi en kort karakteristikk av hin tids fedrift, navnlig forsåvidt beitebruket angår.

Over Østlandet og Oplandenes flatbygder sies hjemmehavnehagene næsten overalt å ha vært utilstrekkelige, idet de dels var av dårlig beskaffenhet og ofte for små. I de store dalfører Østerdalen, Gudbrandsdalen, Valdres og Hallingdal var der ypperlige seterbeiter, særlig i de øvre bygder av dalene. Disse beiter var mere enn tilstrekkelige for deres egne besetninger, hvorfor de mottok fe fra flatbygdene om sommeren. Hedmarksbygdene Løten, Romedal og Stange setret således til dels i Trysil, Valdres og Gudbrandsdalen. Hedmarks egne setrer var nemlig både transsatte og dårlige. Det sies at smørutbyttet på de hedmarkske setrer bare var 1 bismer-pund (6 kg.) pr. ku, men når de flyttet til en seter i Valdres fikk de dobbelt så meget. I Valdres, Gudbrandsdalen og Hallingdal solgtes der meget fe av eget opdrett, og der innkjøptes tillike en mengde fremmed fe om våren — hovedsakelig fra Bergens stift — som holdtes i feleger om sommeren, og om høsten som drifter førtes nedover de østlandske flatbygder til Oslo og andre steder. Dette oppkjøp omfattet da også tillike hester og sau. Det sies at folkene i disse dalfører var særlig omhyggelige i sitt krøtterstell, og deres unge kvinner var av den årsak meget søkt som budeier ute på flatbygdene. Omhyggeligheten strakte sig dog ikke så vidt at jo knappföring om vinteren var almindelig og sulteföring ikke sjeldent. I Numedal var det Opdal og Nore som hadde de beste fjellbeiter. Her kjøptes der da også om våren fe fra Vestlandet som om høsten solgtes til Kongsberg og Drammen. I Telemark var det som vanlig de øvre bygder og sogn som hadde de gildeste seterbeiter og her mottokes i setrene hundrevis av fremmed fe, likesom der innkjøptes en del fra Vestlandet, mest fra Røldal.

For Otteråens dalføre gjentar sig det samme som for de før nevnte dalfører, at beitenes godhet og overflødighet steg eftersom man kom op i dalen. Særlig hadde den egentlige Setsdal utmerkede fjellbeiter. Seterbruken var her meget fremtredende.

Av dalførene i Vest-Agder var det alene øvre Kvinnnesdal og Sirdalen som hadde gode fjellbeiter. Ellers i fylket sies beitene å være dårlige og nærmest kysten ubeskrivelig slette.

Om fedriften i Agder-fylkene berettes fra en noget senere tid at her spilte utslatter i skog og fjell en meget fremtredende rolle. Høstingen av disse optok det meste av sommeren. På fjellet flyttet folk og fe om fra det ene slateland til det andre uten å være bundet til bestemte setrer, her hadde man jo hverken fjøs til feet eller seterløkker, og bebyggelsen for folket og melkestellet på de egentlige setrer var ytterst primitivt. Ysting og kjerning foregikk ute i le av en stor sten eller lignende.

I de oplandske flatbygder var der efter gammel betraktningsmåte dårlig bevendt med fedriften, da man manglet gode fjellbeiter, og hjemmehavnene som vanlig var mindre gode og oftest utilstrekkelige. Hedmark og Toten hadde setrer, men beitene her var transsatte og dårlige, slik at de mest fremmelige gårdbrukere leide seter i Østerdalen, Valdres og Gudbrandsdalen, op til 20 mil

borte. Seterbrukets avkastning var omrent den eneste inntekt fedriften bragte.

I Solør og Odalen hadde man oftest dårlige hjemmebeiter og de setrer som fantes, med skogs- og myrhavn, kunde på ingen måte sammenlignes med fjellbygdene.

Hadeland og Land hadde meget bedre beiter, men i Buskerud fogderi var det dårligere bevendt. I skogsbygdene forbedret man beitene ved å brenne bråter.

Akershus fylke var betingelsene for lønnsom fedrift etter den gamle synsmåte ikke heldige, havnegangene var nemlig ikke de beste. Seterbruk dreves, men det var dårlige setrer med skogs- og myrbeite. Fôringen var knapp både sommer og vinter, og feet av dårlig slags.

Østfold fylke var det omrent det samme; manglene sies å være «dårlige havneganger og for mange kreaturers påsetning».

Vestfold fylke hadde likeledes dårlige havneganger, i Jarlsberg var det noget bedre utbytte av fedriften enn i Larvik fogderi.

I fylkene om Oslofjorden blev som de fleste andre steder havnegangene mere utilstrekkelige eftersom husdyrtallet i tidens løp økedes, og vinterfôringens sammensetning dårligere, idet halmmengden steg på høiets bekostning eftersom kornavlen øket.

Distriktene om Trondheimsfjorden kan med hensyn til hin tids primitive fedrift i mange henseender sidestilles med de landsdeler vi nu har omhandlet. Også der finnes dalfører som begynner med høitliggende bygder hvor fedrift var omrent eneste næringsvei, senker og utvider sig etterhånden og gir plass for bygder, hvor åkerbruket hadde større plass i bondens økonomi, og åpne bygder, hvor kornavl var hovedsaken. Orke- og Gudalen s høierliggende bygder hadde rike fjellhavneganger og drev i stor målestokk opdrett av fe som solgtes til Trondheim og andre steder. Strinda og Selbu hadde ikke så gode havneganger, men drev dog stort opdrett og trakk fordel av Trondheims nærhet. Også i Stjør- og Værdalen samt Indre Øy fogderi var fedriften av største betydning og avgav mest til salg i de høiest beliggende bygder; fra de øvrige bygder solgtes en del hester.

For Vestlandet, fra og med Rogaland og nordover var beitene omrent overalt dårligst langs kysten og på øiene. Beitene bedredes og seterbrukets betydning tiltok eftersom man kom innover fjorddistriktsene, og beitenes rikdom kulminerte inne i de innerste bygder der jo ofte har karakteren av fjell- eller dalbygder, og hvis husdyrbruk i det hele hadde stor likhet med forholdene i høitliggende bygder på den annen side av fjellet.

Rogaland fylke var fedriften av størst betydning i Ryfylke; på øiene var dog havnegangene dårlige. Jæren hadde tarvelige havneganger. Både for Hordaland og Sogn og Fjordane var fedriften av overmåte stor betydning, og denne øket eftersom man fra havkanten kom inn etter fjordene. I Hardanger og de tilgrensende fjellbygder av Sunnhordland, hvor man hadde gode fjellbeiter, var det særlig bra. Herfra solgtes fe og fetevarer i store mengder.

Der opkjøptes fe i nabobygdene om våren, og dette solgtes om høsten østover, helt til Drammen. Voss hadde stort salg av fe, hester og fetevalarer, mens sjøbonden neppe hadde melk til eget behov. Strilene solgte dog noget melk i Bergen, mens vossingene især skaffet smør.

Ytre og Indre Sogn hadde bra beiter og solgte meget av hester, fe og fetevalarer både østover og til andre steder.

Sunnfjord hadde gode, men trangsatte beiter i siste halvdel av 18. århundre. En gårdbrukers økonomiske tilstand taksertes gjerne etter antallet av hans fe, og enhver holdt derav så mange som mulig. De hadde stort seterbruk. Feet utsultedes om vinteren og undertiden sultet det ihjel. Almindelig årsutbytte av en ku var 2 bismerpund (12 kg.) smør, svarende til ca. 360 liter melk. I de indre distrikter av Nordfjord hadde man gilde beiter; fe kjøptes fra kystdistrikturene.

Mørene hadde særlig i de indre distrikter gode beiter og stort utbytte av sitt fe. Her solgtes en mengde produkter, til fiskerbefolkningen blandt annet mysost og syre som de trengte til sin utnisting.

I Romsdal og Nordmøre dreves omkring 1723 et usedvanlig stort opdrett av storfe, og der solgtes en mengde slakt til Trondheim, Kristiansund, Romsdals og Levangers markeder. Kystbefolkningen solgte litt av sitt opdrett, men måtte kjøpe fetevalarer, som de delvis fikk fra Gudbrandsdalen. På Hitra levde feet mest av fisk, tare og tang, likeså i deler av Fosen hvor der overhodet bruktes ganske ubetydelig av høi og halm. Utbyttet av denne fôringsmåte var ganske elendig, sies der.

Nordland hadde bra utbytte av husdyrene og solgte en del produkter utenfor distriktet. Her ophørte seterbruket. De indre fjordene og fjellenes beiter utnyttedes av finnene med sine rensdyr. Her dreves ikke opdrett for salg. Vesterålen og Lofoten sies å ha hatt den beste leilighet til fedrift. Her bruktes meget tang og tare til husdyrene.

I Tromsø og Finnmark var jo fedriften mindre. Beitene var ganske bra, og der føredes meget med tang, tare og fiskeavfall.

Troms fylke hadde utstrakte og rike fjellbeiter og en påfallende rik, årviss gressvekst, særlig på skiferlandet. I løpet av 4 mndr. var der i almindelighet mere enn tilstrekkelig beite til kreaturene som om våren ble sloppet ut i utmagret stand, men om høsten var de oftest fete. De få setrer som fantes, lå gjerne i dalbunnen, tett ved gården.

I Finnmark fylke dreves ikke egentlig seterbruk, men en slags erstatning for dette. I flere bygder hadde nemlig finnene såkalte sommerplasser langt borte fra gården; her lå de med kreaturene om sommeren, så blev hjemmebeitene spart til slått. Langs Tanaelven var der mange slike. Det var visstnok en gammel skikk; allerede i det 17. århundre nevnes således finnenes «gjætergammer» som lå på slike plasser. I Sydvaranger lå der en del slike sommerplasser i de ytre fjorder. Så sent som omkring 1900 heter det om finnene innerst i Varangerfjorden at de i sitt bruk er et slags nomader og flytter til sommerplasser, mens gresset ved vinterplassene høstes og selges. Den såkalte finneku var nøy som, uthol-

dende og «klatredyktig». Lev.vekt 200—250 kg. Sulteföring og dårlig stell forekom helst ved kysten. Årsaken hertil var at her bruktes meget av surrogater fra havet, og tilgangen på dette var likeså variabel som fiskeriet. I dette fylke holdt sulteföringen sig lenge, og ennu i slutten av 19. århundre heter det at dyr under tiden sulter ihjel.

Distrikturene fra og med Rogaland til og med Nord-Trøndelag avgir et eksempel på at befolkningen selv under de mere primitive forhold som hersket på denne tid, forstod å utnytte de herligheter, som på de forskjellige steder forekom, gjennem byttehandel distrikturene imellem.

Kyst- og øybøndene hadde — gjennem de milde vintrer og den store tilgang av fôr fra fiskeri og hav likesom llynghiene avgav et brukbart vinterbeite — grunnlag for et billig opdrett av fe. Herfra solgtes om våren store mengder hester, storfe og småfe, som kjøptes av folkene i de indre distrikter med de rikere beiter. Små, magre dyr var det, men også billige. Disse dyr holdtes av kjøperne om sommeren i felegre og solgtes om høsten til Østlandets bygder og byer. Ved havkanten drev man således fortrinsvis med opdrett, mens deres øvrige fedriftsprodukter knapt rakk til egen fornødenhet, og den egentlige fiskerbefolknings kjøpte en hel del. Dette store salg av dyr fra de ytre distrikter har jo vedvart til dels like op i nutiden. Forskjellen mellom gammelt og nytt er vesentlig at det 18. århundres salg av unghester fra Vestland til Østland har avtatt svært, noget som skyldes at Østland og Opland selv for lengst har begynt å opdrette og selge hester. Derimot er avsetningen av sau visstnok øket betydelig, noget der skyldes Vestlandets økede sauavl, særlig etter at skabbsyken begynte å bli sjeldnere og til sist blev helt utryddet.

Av beretningene kan man forstå at beitene på Vestlandet har gitt adskillig større avkastning pr. arealenhet enn Østlandets beiter, noget der skyldes den større nedbørsmengde i vegetasjonstiden. Den for Østlandet så ofte gjentatte karakteristikk av beitene som tørre forekommer neppe på Vestlandet. Vi har da også fra Vestlandet beskrivelse av beiter som var så riktydende at de hadde intet sidestykke på Østlandet. Således forteller Strøm om seterbeitene langt inne i Møredistrikturene, at gresset vokste så langt at det nådde opunder buken på kreaturene, disse plukket ut kun det beste og overlot resten til bonden, som benyttet det til slått. Fellesskap i beite forekom over hele Vestlandet og førte megen ugreie med sig og var i det hele hindrende for alt fremskritt. Det førte blandt annet til transsatte beiter og sterkt vårbeting. Fra Sunnfjord meddeles at der intet gjøres for å rette på manglene, «thi det som Loven kalder Grannestevne kjender man neppe av Navn. Enighed, Føielighet og fælles Overlæg ere sjeldne og fremmede Dyder i denne del av Landhusholdningen, enhver vil egensindig handle som ham best tykkes. Man hører derfor beständig Klage over at Stølsmarkene arbeites av enkelte Buskaber førend rette Stølstid, at den ene hjemdriver i Hjemmehagen før den anden, at nogle indlade paa Haabøen, medens andres Korn endnu staar ude. Og det som er det forunderligste, naar man giver de klagende lovmessig Raad herimod, synes ikke engang disse selv at finde Smag i eller at vilde sette saadant

i Verk, formentlig for igjen at kunde bruge sin Frihed i andre Maader. Fællesskabets Ophevelse i Sambeitet vilde være det beste Middel mod denne Uskik». Slike tilstander var det nok næsten overalt hvor fellesskap hersket; beitefellesskap var det jo på hin tid næsten overalt, når man kom utenom den egentlige innmark.

I de utpregede fjellbygder hvor fedrift var næsten den eneste næringsvei, hadde bedriften under de primitive forhold antatt karakteristiske former som tyder på stor elde. Fjellets avkastning av gress fra beiter og slåtter veide ofte meget mere enn det som kunde høstes på de innknepne åkrer og enger hjemme ved gården. Og for så vel folk som fe blev det en nomadiserende tilværelse. Om våren drog man på vårstølene, ut på sommeren på langstølene, lenger inne på fjellet, og om høsten tilbake til vårstolen, om man da ikke hadde egen høststøl, og om kort tid hjem til bygden. I Setesdal dreves der på denne vis. Næsten hvert liv av mennesker og husdyr drog om våren til seters eller til støls, som det kaltes. Det hendte da ofte at der i bygdene ikke fantes flere mennesker tilbake enn prestene og deres familier. For å sikre sig mot tyver brukte man å nedgrave det verdifulleste av sitt tøi og bohave i denne tid. Man hadde prøvd å beholde enkelte dyr hjemme i setertiden, men det lot sig ikke gjøre, vedkommende dyr holdt op å ta næring til sig, av lengsel etter fjellet, og man blev nødt til å bringe det derop.

På lignende vis artet seterbruket sig i andre utpregede fjellbygder som i Nordre Østerdalen, Hallingdal og Valdres. Gårdene her stod også næsten helt tomme i setertiden inntil slåttonnen tok fatt. Mennene var da optatt med fiskeri og jakt, med furubarks og brødmoses innsamling med videre. Presten Smith spør i sin Trysils beskrivelse: «Hvad skulde vi og hjemme i denne Tid, Fadebur og Kjelder ere tomme; Melet er borte av Krukken og Olien av Kruset. Naar Qvæget er fraværende, er Forraaden saare liden i de flestes Huse her i Sognet. Enhver maa fra Sæteren friste at søge Livets Redning. Melken tage de i deres Flaske, Smør og Ost i deres Æsker, og med denne Forraad, lidet forøget med en Smule Barke-Brød, afstreife nogle til Fjeldene efter Reendsdyr, andre til Vandene for at fiske, nogle til Tømmer-Skovene og endel i andre Ærender. Saaledes henslide de deres møisommelige Dage, indtil Høe-Høstens tid da nye Besværligheder prøve deres Krefter.»

I Trøndelagens fjellbygder dreves seterbruket på samme vis. Fra Snåsa fortelles således, at i setertiden stod gårdene ganske øde. En seterkaravane bestod her av folk og alle slags husdyr, tilmed høns, katter og svin. På fjellet måtte de hele sommeren «vidtløftig stripe om med deres Kreaturer, hvor de da slaa og sanke det ringe slags Fourage, paa hvis mange Miles Kjørsel fra Fjeldene de anvende næsten den hele Vinter». (Fra året 1723).

I slike fjellbygder var vinterfôringen av feet yderst tarvelig, og ren sultefôring om våren var ganske almindelig. Fra Valdres berettes således i første halvdel av 18. århundre at kreaturene ofte blir så utpinte at man må hjelpe til å reise dem i båsen, og at de alltid om våren var så utmagrede, at ganske visst

en tredjedel av sommeren hengikk, før man fikk nogen rett nytte av dem. Fra Hallingdal berettes, at det er et sorgelig syn å se de magre og avmektige kreaturer dra til seters; men når de kom hjem om høsten, var de fete og trinne. I Valdres kunde de av slike fra våren utmagrede kyr få $2\frac{1}{2}$ –3 bismerpund smør (svarende til 450—540 l. melk) i løpet av setertiden, som her angis til 8—10 uker. Det var fastslått over alt at fjellgresset var det aller kraftigste. Melken gav da også på fjellgress mere smør, om sommeren 2 kanner melk til 1 mark smør, om vinteren $2\frac{1}{2}$ kanne. Vårknipen var en kritisk periode over alt i landet, men i fjellbygdene hvor man hadde størst fordel av å kunne overfø det største antall dyr, gikk det på livet løs for både folk og fe. Det uendelige slit og slep som folkene i slike bygder hadde med å samle raskefør og surrogater fra utmark og fjell sommeren og vinteren igjennem kulminerte under vårknipen, da gjaldt det å anspenne kreftene til det yderste, ti nu stod hele deres økonomiske velferd på spill. Verst var det naturligvis i sene vårer; da blev det almindelig fôrmangel og derav følgende sultefôring, og meget fe sultet i hjel, heter det. Verst gikk det vel ut over sauene; men også meget storfe styrtet i slike tider. Å få kjøpt fôr i vårknipen var der i almindelighet ingen adgang til, da næsten ingen hadde noget til overs. Dessuten var prisen så overdreven stor, at det var rent ruinerende for kjøperen. Våren 1806 da det over det sønne-fjelske Norge hersket en skrekkelig fôrtrang, kostet høiet (i Eidsvoll) 12 rd. skippundet, samtidig betaltes en ku med 5 rd. (sedvanlig pris 20 rd.). I mange bygder hadde man denne vinter slaktet stôrstedelen av feet.

I vårknipen slapp man forresten ofte feet ut før det var blitt noget gress. Da søkte feet å få fatt i rakler, knopper og de tynneste, fineste kvister på løvtrær. Dette slags fôr kaltes brom og var et nødfôr som innsamledes til feet, men når feet tidlig på våren ikke hadde noget annet å ta til, forsynte det sig av løvskogen, man sa da at feet «brommet selv». En offentlig landbruksfunksjonær som i begynnelsen av 1860-årene reiste i Nordre Gudbrandsdalen, har fortalt at han tidlig om våren hadde sett kyrne stå på toben opmed bjørkestammene i havnehagen, de var nemlig ute på «bromming».

I fjell- og dalbygdene dreves der sultefôring likesom mere systematisk, men ellers så dreves der nok knappfôring og sultefôring omrent over hele landet. Befolkningen i kystdistriktene og på øiene hadde ord for å være svært likegyldige med å rá sig på fôr. De stolte på utgjenga og på det tilskudd som havet og fiskeiene skaffet i form av tang og tare, fiskehoder med videre. Men dette havfôr og fiskefôr slo ofte helt feil, og så blev det smalhans for feet. Sultefôring og dårlig stell forekom derfor mest ved kysten. Om sjøfinnen i det nordligste Norge fortelles det at når kua om våren var reisbar og gangbar (kunde reise sig og gå), anså de den for velfødd. Men ofte måtte den om våren bæres ut på marken og flyttes fra sted til sted. Den lå da og gnavet rundt sig, inntil den kom så vidt at den kunde reise sig op og stå på egne ben.

Fjordfolket påstod man hadde tatt etter kystboerens lettsindighet med å rá sig fôr, uten å ha dennes lette adgang til tilskuddsfôr. I de indre bygder deri-

mot var man mere forsynlig; fedriften var jo her av største betydning, omtrent som i de østlandske dalbygder.

Røktens beskaffenhet var under det primitive februk i det hele avhengig av havnegangenes beskaffenhet, idet gode havneganger og god røkt hørte sammen, og på den annen side var røkten dårlig eller iallfall mindre omhyggelig hvor havnegangene var dårlige. Dette forhold skyldtes vel først og fremst den omstendighet at der hvor havnegangene var rikest, der var fedriften av den aller største betydning, det var de egentlige fedistrikter; befolkningens økonomiske tilstand var helt og udelt avhengig av feet. Derfor denne omhyggelighet og påpasselighet, som dog ikke strakte sig så langt som til å gi dyrene annet enn et meget knapt underhold om vinteren; men dette hørte jo til det rådende økonomiske system. Men hvor beitene var dårlige, der var fedriften av mindre betydning og åkerbruket oftest av tilsvarende større betydning. Interessen var ikke udelt på fedriftens område og røkten blev derfor mindre omhyggelig.

Så snart det var nogen mulighet for å finne nogen næring ute, blev feet sloppet ut. Vårbeiting av innmarken bruktes over alt, ikke alene hvor grendskap og sameie gjorde det umulig å frede innmarken for den enkelte loddeier, men det praktisertes også ved enkeltgårdene. En og annen proprietær kunde nok være så moderne at han sparte engene om våren for beiting. En agrarforfatter fra Trøndelagen i året 1776 skriver således at en ku trenger 6 gode sommerless høi om vinteren, «7 Læs naar de ikke slippe paa Enget om Foraaret», dessuten 3 less halm. Vårbeiting av engene varte ofte like til seterreisen, når hjemmehavnene var dårlige. Det var en utbredt tro blandt bøndene at gressveksten blev tettere gjennem beitingen, og enkelte brukte av samme grunn å la kalvene beite på åkrene etter at sæden var fremskutt.

Den næsten over hele landet herskende skikk å sette på så mange kreaturer av forskjellig slags at vinterfôringen ble knapp, resulterte da ikke alene i tidlig utslapping om våren, men også i sen innsetting om høsten. På Østlandet og Oplandene var det ikke så meget å opnå i denne henseende; litt lenger utover høsten enn i nyere tid gikk nok feet ute, navnlig var det tilfelle med ungfeet og småfeet, og mest med geita, som jo er et hårført og nøyisomt dyr. Men i Sørlandets kystbygder og kysten rundt helt op i Finnmark hadde man feet gående ute lengere utover høsten og vinteren enn tilfelle har vært i nyere tid.

Av de egentlige utgangere — fe som gikk ute vinteren igjennem uten større tilskuddsför — var der dog mindre enn man på forhånd tenker sig, i betraktnsing av at den primitive fedrifts dyr hadde en tilvenning, så de var blitt mere hårføre enn nutidens husdyr.

Når man taler om utgangere, tenker man først og fremst på sauene, som jo har leatest for å klare sig på egen hånd vinteren igjennem. Den rike anledning som man på Vestlandet og kysten nordover i eldre tid så vel som senere hadde til en stor og lønnsom sauavl, var lengere tilbake i tiden kun for en ganske ringe del utnyttet. Saueholdet på Vestlandet var f. eks. i 1660 relativt mindre enn på Østlandet. Man skulde være fristet til å tro at skikken med utganger-

sauer i eldre tider har vært vel så meget utbredt som senere, ti denne opfostringsmåte eigner sig jo fortrinsvis for det primitive bruk. Så var dog ikke tilfelle. Visstnok har der fra eldgammel tid forekommet utgangersauer langs kysten fra og med Rogaland og nordover vestkysten, men dog kun i forholdsvis ringe antall. Den utallighet av øier og holmer, dels bebodde, dels ubebodde, hvor sauene kan finne tilstrekkelig underhold året rundt, var kun for en ganske ringe del utnyttet hertil. En forfatter fra første fjerdedel av det 18. århundre skriver herom: «Fra Jæderen til Øst-Finmarken er der nogle Tusen Øer, paa hvilke Sau og Kreaturer kunde have deres Føde saavel Vinter som Sommer, av hvilke Øer ikke $\frac{1}{20}$ ere besatte, endog Indbyggerne kjende til, at Dyrerne vil kunne føde sig der.» Grunnen til at man ikke utnyttet disse velkjente herligheter, var den herskende usikkerhet; man kunde ikke få beholde sine dyr i fred, særlig på de ubebygde øier, snart blev de stjålet, snart var det udyrene som herjet i saueflokkene. Ørn og rev tok lammene og voksne sauene med, og ulv og bjørn og gaupe drepte en mengde sau. Langs fastlandets kystrand herjet udyrene slemt i saueflokkene, hvilket nødvendiggjorde noe opsyn og innsetting i hus om natten. Bjørnen kunde under tiden foreta svømmeturer ut til øiene, hvor den da anrettet stort nederlag blandt utgangersauene. Ulven der særlig efter den store nordiske krig optrådte i stort antall, har på enkelte steder av og til omrent umuliggjort sauehold. Men når man fikk ha sine utgangersauer i fred, så gav disse langt større utbytte av så vel ull som kjøtt enn de innefôrede. Der finnes fremdeles små rester av villsau her i landet, således på flere steder i Sunnhordland, som på Huftern og Sælbjødn. Denne sau lever hele sitt liv ute i villmarken uten å få mat av folk, og uten å komme i hus. Saueslaget er det gamle stuttrompete norske, hårføre dyr, som klatter godt i fjellene. To ganger årlig blir den jaget inn i et «tøk», mellom sjø og bratte berg, da møter eierne op og merker, kipper, slakter og gjør ellers det som gjøres skal. Dyrne er knurvete og små, og gir liten avdrått; vinterstid lider de ofte vondt i uvær. Levemåten er skral både vinter og sommer. Om vinteren er det mest lyng og tare.

G e i t e h o l d e t var stort i gammel tid her i landet. Da geita er et hårdført og nøyisomt dyr, som tar til takke med de kummerligste kår, passet geitholdet godt inn i det primitive jordbruk, likesom også den tynnere bebyggelse i eldre tid gjorde ulempene ved geitholdet mindre fremtredende. Den holdtes omrent over hele landet. På Østlandet og Oplandene og delvis i Trøndelagen var dens forekomst knyttet til skogen. Geita var den tid langt mere enn nu henvist til selv å skaffe sig føden. På øiene og langs kysten gikk den ute året rundt og var mange steds for bukkenes vedkommende mere å betrakte som et vilt dyr enn et husdyr. Selv lengere inne i landet måtte den på mange steder finne det meste av sin føde ute om vinteren, idet den næret sig av bark, bar og unge skudd som den enten selv sanket i skogene, eller det fremskaffedes til husene når sneen var for dyp. Selv så langt inne i landet som i Østerdalen og Gudbrandsdalen var det mest kvist, bark og bar den fikk ved siden av litt dårlig høi og halm. Langs kysten gikk den om vinteren på lyngbeite og næerte sig for

øvrig av tang og fiskeavfall. Til tross for at geitenes underhold således var yderst tarvelig og røkten alt annet enn omhyggelig, så greide disse dyr dog i regelen bedre vinteren enn storfeet og sauene. «I hårde Vårer, når Kreaturene ligger røise, så begår Geitene sig,» heter det. Denne deres hårdførhet var en skattet egenskap, og bidrog til at de var omfattet med særlig velvilje i de mene kummerlig utstyrte jordbruksdistrikter. De dyr som var «utgangere», hadde den beste helse, når de da ikke nettop sultet sig fordervet; dette var tilfelle med både sau og geit. De hete, kvalme og usunde fjøs nedbrøt nemlig dyrenes helse, mens utelivet styrket dem.

Likesom alt annet husdyrhold var også vårt lands svinehold i eldre tid basert på havnegangenes utnyttelse. Om sommeren måtte svinene finne sitt vesentligste underhold i skog og mark av gress, røtter, sopp, bær m. v., på Vestlandet tang. «Gregoridag ($\frac{12}{3}$) er Porken med sine Griser fremfødt», står det i en gammel husholdningskalender; dette synes forresten å være svært tidlig. På seteren var svinene med, og de næzte sig av hvad de kunde finne ute i marken ved siden av avfall fra seterstellet. Det hendte også at man holdt svin på ubebodde øier (Sunnmøre).

Hestene i de vestlige og nordlige kystbygder var i eldre tid ofte å henregne til utgangere. Bøndene hadde ikke nevneverdig bruk for dem om vinteren og så måtte de gå ute og søke sin føde i lyngmarken og andre steder som de best kunde. Var været altfor slemt, eller man fryktet for udyrene, kom de under tak om natten og blev da delikatert med en halmvisk, tare, marhalm, ja endog fiskeben. Selv hoppene med sine føll gikk ute om vinterdagene. Som utgangere blev de om vinteren lodne med utstående hår, fortelles det. På Karmøy hadde man en stamme av slike nærmest ville hester; de forsvant i slutten av 18. århundre. Vestlandsdistriktsene fra og med Rogaland solgte i eldre tid en mengde unge hester østover, små, uanselige dyr, som rimelig kan være etter slik opdrett, men også billige, og de utviklet sig til å bli både større og sterkere, når de en tid hadde nytt det bedre underhold i de østlandske distrikter. På Østlandet var de nødt til å føre hesten godt, om de skulle få full nytte av den i det tunge trekk. Derfor het det, at på Østlandet var det bedre å være hest enn ku, men hos bonden ved havet var det bedre å være ku enn hest.

Førstefaget gjaldt det at man var mindre nøieregnende med røkten av ungfe og okser enn med melkekyrne. Om høsten blev således melkekyrne satt på bås først, mens de øvrige måtte gå ute til sneen kom. Om våren igjen var det ungfeet som først blev sloppet ut. I gammel tid var det bruklig at storfeet om vinteren blev sloppet ut en tur midt på dagen for å vannes; de opholdt sig da ute et par timers tid med å forsyne sig av det fremkjørte bjørkebrom, bar m. v. Denne vanningstur kaltes å brønne dyrene, og samme benevnelse bruktes lenge etter at dyrene ikke blev sloppet ut, men fikk sitt vann på fjøset, ofte som varmt vann eller låg. Der blev brønnet kl. 9 og 2—3; den siste kaltes nonsbrønning. De nybare kyr blev dog holdt inne og fikk ekstraføring. Efter kysten av Rogaland og på flere andre steder langs kysten var det almindelig at de kyr

som ikke melket, utjagdes om vinterdagen for å søke sin føde, så lenge marken var snebar. På enkelte steder på øiene hadde man okser som utgangere. I Rødo prestegjeld hadde man holmer hvorpå sattes værer og okser som utgangere. Hver okse hadde 5 værer med sig; disse var flinke til om vinteren å sparke sneen bort så de kom til gresset, «hvorefte Oksen jager dem derfra og æder Gresset».

En av de største vanskeligheter med det gamle beitebruk var *v i l l d y r - p l a g e n*. I vår tid da de for buskapene farligste villdyr holder på å utdø, kan man vanskelig sette sig inn i hvor fortvilet stillingen var for bøndene den tid da bebyggelsen var meget tynnere enn nu, og villdyrene ennu var til stede i rikelig antall. Næsten ingen steds i landet var man sikker for overfall på husdyrene av bjørn, ulv, gaupe og andre rovdyr. Det gjaldt derfor om alltid å gjæte buskappen. Det var gjæter og nauthund med buskappen, og så «fikk det våga sig», som man sa. Ofte var det jo bare en smågutt eller småjente som gjætte, men det hjalp jo noget at de hadde en flink buhund med, og så blåste de på lur eller bukkehorn for å skremme udryrene. Det var ikke alene på fjellet at udryrene herjet, det var kanskje vel så meget i de distrikter hvor det beitedes i de store skogene og på de åser som skilte bygdene. Således forteller Beier Gjellebø fra Høland 1771, at buskappen var bevoktet av budeie og høling som enten med horn eller med lur «immer tude», dels for å holde feet samlet, dels for å «skrække» de ville dyr, men til tross herfor «gjorde Bjørn og Ulv tidi stort Nederlag paa deres Qvæg i Setrene». Man brukte da også på steder hvor man var meget utsatt for ville dyr å gjøre op varme i skogen. Fra 1723 meldes det således fra Stod og Snåsa at «Skovene ere avbrente av Fæhyrdenes uagtsumme Omgang med deres i Marken for Kreaturene antændte Ilder». I de tidsperioder da ulven herjet som verst, var det ikke godt å være gjæter, og man forsøkte da mest mulig å ha voksen gjæter for buskappen.

Også om natten kunde det bli nødvendig å ha opsyn med buskappen når denne ikke var i hus, men holdtes i de såkalte *g r i n d e r*. Disse grinder var små, flyttbare innhegninger som flyttedes hver dag; herved blev store strekninger tarvelig eng gjødslet. Småfeet var undertiden plasert i små grinder inne i storfeets, av hensyn til ulven (Helgeland). Ved grinden stod det såkalte grindhus, et lite og flyttbart hus på meier som tjente som nattophold for to av gårdenes kvinner som skulde vokte husdyrene mot angrep av villdyr om natten. Denne skikk med grinder kjennes fra forskjellige landsdeler. Skikken var i eldre tid meget utbredt, men er senere for en stor del ophört, da bruk av sommerfjøs er kommet isteden. For sauер brukes fremdeles grinder på sine steder, men nu uten vakt.

På fjellet var det slemt med bjørn, og flere fjellstrekninger kunde ikke benyttes til havning for disse udrys skyld. Med storfeet fulgte alltid gjæter. Til småfeet holdtes gjerne en felles gjæter for flere bruk; således på Vestlandet en felles gjæter for småfe tilhørende alle brukene på samme gård eller gren, og gjæteren hadde da maten en dag hos hver deleier. Det var ofte husmanns-

barn som var gjætere, men også gårdbrukernes egne barn; fra 8—10 års alderen gjorde de tjeneste som gjætere.

Til hestene bruktes i almindelighet ikke gjæter. Her måtte hingsten tre i gjæterens sted. «En god norsk Hingst er av den Art at den beskytter Hoppe og Føll mot Ulven», fortelles der. Selv med bjørnen kunde den av og til binde an, skjønt den dog her oftest trakk det korteste strå, og der er mellem disse utkjempet mangen forbitret kamp på fjellviddene og i de dype skoger. Denne egenskap ved hingsten drog man sig til nytte, idet man lot hoppe og føll i sommertiden alltid følges av hingsten. I særlig utsatte distrikter hadde man derfor hingst på hver gård; hadde man så sant to hester, var det næsten bestandig hingst og hoppe. Men alle hingster til tross, så gjorde udryrene stor skade på hestebestanden, og var hestene her i landet i regelen dyre, som det ofte klages over, så hadde bamse og gråtass sin store andel heri. Undertiden mistet man ikke alene føllet, som jo var mest utsatt, men hoppen med, og undgikk føllet udryrene den første sommer, kunde det være sikrere på å falle for bjørnetann den annen sommer, da det ungt og uerfarent ikke lenger nød godt av sin mors beskyttelse. Fra flere distrikter fremholdes (1729) som en «sær Hændelse», at en unghest undgikk å rives ihjel av udryrene. Mengden av de forskjellige rovdyr har jo gjennem tidene vekslet meget. Hvad ulven angår, så var den i tiden omkring 1600 tallrik, og gjorde stor skade. Gjennem det 17. århundre avtok den, og omkring år 1700 var den forsvunnet fra flere av de sydlige landsdeler, men var kommet tilbake her omkring 1720. Senere tiltok den svært, og synes å ha nådd maksimum 1740—1750; avtok så igjen gjennem siste halvdel av dette århundre, for atter å tilta inntil 1831—35. I 1860-årene gikk den voldsomt tilbake, og senere var den næsten helt forsvunnet fra de fleste egne i det sønnenfjelske Norge. Collett omtaler at i 1830-årene blev i enkelte år i Aker omkring Oslo næsten alle gardshunder ihjelrevne av ulver, og like ved Ullevål blev i februar 1844 8 ulver drept ved utlagt gift på en enkelt natt. Bjørnen synes å ha hatt en mere jevn utbredelse. I det 19. århundre har den imidlertid avtatt sterkt fra 1848, da de første opgaver foreligger. Bestanden av bjørn beregnes på den tid til opimot 6 000. Nu er den jo snart helt utsryddet. Gaupe har vel aldri vært egentlig tallrik. Fra 1846 til 1880 var der neppe synderlig forandring i bestanden, senere er der sterk nedgang.

Det var plan og system over den primitive norske fedrift. Målet var å få produsert mest mulig på beitene, da denne produksjon falt billigst. Omsetning og forbruk av alle fedriftens produkter var da også fra eldgammel tid ordnet på en måte som passet noe inn i systemet. Omtrent all slakting av dyrene foregikk om høsten ved beitettermens slutning, og dette ikke alene i bygdene, men også i byene. Dette var jo etter tidens leilighet en ideell ordning. Om høsten var dyrene fete, og selve fetingen hadde falt billig, hvad der til andre årstider langtfra vilde være tilfelle. Når buskapen var kommet hjem fra seteren

og en tid hadde gått på håbeite, og det så blev koldere i været, inntraff slaktetiden. Der slaktedes til husets behov og noget til salg, slik at der blev tilbake så stor besetning som man antok med knappe rasjoner å kunne vinterfø. Kjøttet (og flesket) ble saltet, tørket og i det hele behandlet så det blev holdbar vare; noget tilsvarende var tilfelle med «innmaten», intet spiselig gikk til spille. Det var som en hel onn — en slakteonn — som nu foregikk, med tilberedning av kjøtt og blodmat for hele året. Utpå vinteren, når der var blitt godt føre, reiste bonden til byen eller til andre markeder med hvad han hadde til overs av smør og ost (setermat), en og annen dyreskrott, fleskeskinker, huder og skinn m. v., om han da ikke allerede hadde solgt det hele hjemme til opkjøpere.

Byenes forsyning med slakt foregikk også om høsten, nemlig når de store slaktedrifter kom ned fra fjellet ved beitetidens slutt; da forsynte alle byborgerne sig med kjøttvarer for hele året, om de hadde råd dertil. Omsetningen av slaktedyr og kjøttvarer var i det hele større enn man i almindelighet tenker sig. I de beste februksdistrikter var jo bedriften oftest anlagt likeså meget på opdrett og salg av kreaturer som på melkeproduksjon; på flere steder spilte det første som salgsprodukt en overveiende rolle. Dette var tilfelle i mange av de høierliggende østlandsbygder og enn mere i visse vestenfjelske og nordenfjelske egne. I store distrikter dreves i eldre tid opdrett av storfe i en så utstrakt målestokk, at nyere tider intet sidestykke hertil kan oppvise. Dette var tilfelle gjennem hele det 18. århundre, og var sikkert meget eldre. Feett er jo av de produkter som transporterer sig selv, så avsetningen har neppe vært hindret av de dårlige kommunikasjoner. Avsetningen i bygdene foregikk for de aller fleste distrikters vedkommende gjennem opkjøpere, som om sommeren fetet sine fedrifter på de høitliggende felegre, om høsten drev dem til byene, og også avsatte et stort antall dyr på sin gjennemreise i de forskjellige bygder. Det var nemlig etterhånden blitt mange ikke-jordbrukende familier også i bygdene, og så var der på flatbygdene mange bønder som også kjøpte både livdyr og slakt på driftene. Som eksempel kan nevnes Eiker som i 1786 kjøpte 652 stykker slaktefe av driftekarene, og dette var endog i et dårlig høiår; men her fantes da også mange bruksfolk o. a. uten synderlig jordbruk. Driftefeet solgtes billig, så det var ansett for en oplagt god forretning å kjøpe av dette, fremfor å forsyne sig til andre årstider. Forbruket av kjøtt var dog større enn den innenlandske tilførsel, hvorfor der innførtes adskillig, mest fra Sverige. En tilsvarende forsyning med fetevarer som smør og ost, også speket kjøtt, foretokes i markeds-tiden da dalbøndene kom til byen med sine føringslass. Verre var det med melk i byene. Velsituerte folk holdt selv kyr som beitet dels på egne løkker, dels på byens mark, og hvortil der ofte kjøptes før. Så sent som i 1810 skriver en forfatter, at hver familie i Oslo må holde sine egne kyr. Ennu i 1820-årene var man ikke kommet stort videre. Universitetets vedkommende uttalte således på denne tid, at det var absolutt nødvendig at professorene fikk en jordvei på en 40 mål, så de kunde holde et par kyr, for sådant gjorde alle folk i Oslo.

Det siste var nok en overdrivelse, det var nok altfor mange familier som enten ikke hadde anledning til eller ikke hadde noget ønske om å holde melkekyr. Slike folk begynte da tidlig å skaffe sig forbindelse og treffe avtale med den nærmeste omegns bønder om å kjøpe melk og fløte av dem visse dager i uken i allfall. Allerede i det 18. århundre hører vi litt herom, og etter 1800 tiltar det. Lenge var dog denne omsetning ganske ubetydelig. Den kjente landøkonom presten Neumann i Asker oplyser med en viss stolthet at der i begynnelsen av 1800-tallet solgtes melk til Oslo for 30 rdl. dagen.

Hvad byens forsyning med ferskt kjøtt og flesk utenom slaktetiden angår, så var stillingen enda verre. Omkring 1750 sies det at man på en eller annen måte må gjøre sig bonden forbindtlig, om man skal få fatt på slike kostelige saker, ellers må man vinteren igjennem leve av saltet eller røket kjøtt. Fra en noget senere tid hører vi dog om at der solgtes ferskt kjøtt, som kjerringer gikk omkring i byen med og solgte.

Hvad der her er nevnt om fedrift i byene og om byenes høist mangelfulle tilførsler av melk og av ferske kjøttvarer utenom slaktetiden, er verd å merke sig, ti i avendringen av disse forhold ligger den moderne fedrifts fremkomst og opbygning, og i sammenheng dermed den primitive fedrifts tilbakegang. Det er to omstendigheter som bidrar til sterkt å påskynde denne utvikling og øke dens betydning. Det er på den ene side den overordentlig sterke stigning i den ikke-jordbrukskende folkemengde, og på den annen side landbrukets overgang fra natural- til pengehusholdning. Disse forhold vil man i det etterfølgende komme tilbake til.

Om manglene ved den primitive fedrift vil der bli anført mere i det etterfølgende avsnitt, som omhandler fedriften gjennem et tidsrum i hvilket disse mangler i utviklingens medfør blir mere og mere synbare og generende, så de såvidt mulig etterhånden erstattes av mere rasjonelle metoder.

Her skal man derimot som avslutning på beskrivelsen av de primitive metoder gi en kort fremstilling av f o r d e l e n e ved anvendelsen av disse metoder. Det er jo så at en saklig og fullt ut rettferdig bedømmelse kan skje alene på grunnlag av sin tids forutsetninger. Spørsmålet blir da: vilde rasjonell fedrift — noget i likhet med nyere tiders — vært fordelaktigere for bøndene i hin gamle tid enn de nedarvede primitive metoder? For å vinne klarhet i dette spørsmål må vi gå ut fra minimumsfaktoren i hin tids fedrift. Denne minimumsfaktor som satte grenser for feholdets størrelse var v i n t e r f o r e t. Landbrukerne satte all kraft inn på å få mengden av dette før så stor som mulig, slik stiller alltid en påpasselig produsent sig likeoverfor en minimumsfaktor. Det avgjørende spørsmål blir da: vilde der blitt fremskaffet større mengder fedriftsprodukter hvis bøndene på hin tid hadde føret sterkt? Her må man innskyte den bemerkning at de gamle landbrukere aldeles ikke var ubekjente med at en sterkere føring gav mere utbytte i form av tilvekst, melk m. v. De erfarte det hvert år ved å sammenligne utbyttet om vinteren med det om sommeren, utbyttets vekslinger etter beitets godhet m. v.

Det var dog avgjørende hindringer for at man på hin tid i sin almindelighet kunde gjennemføre en slik reform. Ved innførelse av sterk føring vilde de gamle landbrukere med sine store besetninger blitt førløse ved juletider; følgelig hadde man om høsten måttet redusert husdyrstyrken til det halve av vanlig vinterbestand eller derunder. Av denne halverte vinterbesetning vilde man nok hatt relativt bedre utbytte i vinterperioden enn tidligere, men i den påfølgende beitesesong vilde der blitt produsert overordentlig meget mindre enn av den store husdyrstyrke som under de primitive driftsmåter blev sloppet på beite. Hertil vilde ha bidratt ikke alene dyretallets sterke reduksjon, men også at det enkelte dyr produserte så meget mindre når de blev sloppet fete på beite enn de gjør når de slippes i mager tilstand. Dette siste er en sannhet som de gamle landbrukere hadde godt kjennskap til, og som heller ikke er glemt i nyere tid. Således skriver en beitekonsulent i begynnelsen av 1920-årene om beitedyrene våre: «Av dyr som hører til å nytte fjellbeite, må en kreve at de kan greie sig med lite vinterfôr; produksjonen må mest mulig være henlagt til sommerhalvåret, så vinterfôret bare blir livnæringsfôr». Her tenkes nok særlig på sauene, men de gamle landbrukere utstrakte disse fordringer til alle dyreslag, og de gjennemførte dem på en nokså ytterliggående vis.

Det primitive februk var som nevnt basert på havnegangenes utnyttelse, og dette gjennemførtes så planmessig og grundig, at beitet kom til å utgjøre en overveiende andel i årsføret. Mens i nutiden beitenes avkastning utgjør ca. 30 pct. av årsføret for hest, storfe, sau og geit under ett, utgjorde den i eldre tider ifølge en foretatt forsøksvis beregning omkring 65 pct. av årsføret.

Takket være denne store andel som beitene leverte av årsføret, blev husdyrbrukets produksjon stor, endog meget stor i forhold til det knappe forråd av vinterfôr. Særlig produsertes der meget av slakt, men heller ikke lite av fedriftenes øvrige produkter.

En omlegging til sterkere føring, hvorefter vinterfôret vilde ha kommet til å utgjøre den større del av årsføret, vilde ha bragt som resultat en sterk reduksjon av besetningene og en tilsvarende reduksjon av husdyrbrukets produksjon. Dette vilde igjen ha ført til en nedgang i folkemengden.

Alene de primitive metoder evnet under de daværende forhold å skaffe livnæring til så stor husdyrbestand, og så stor folkemengde som der på hin tid forefantes.

Til tross for at den primitive fedrift led av mange og store mangler, som endog føltes som sådanne av samtidens, må det dog fremholdes til det gamle februks ros, at de distrikter som vesentligst ernærte sig av dette, var de som i kritiske tider stod sig best, hvor velstanden var jevnest, og hvor så vel husholdningen som økonomien for øvrig utøvedes på en forsiktig vis, som vel ikke bragte sine utøvere overdrevet store inntekter, men heller ikke utsatte dem for store tap. Det var en bruksmåte hvorpå slekt etter slekt i århundrer hadde bygd; den hadde stått sin prøve i mangen en tung tid, og det vil være lett forståelig, at man hadde vanskelig for å komme bort fra denne.

2. Norges fedrift gjennem det 19. århundre.

A. Første halvdel av århundret.

I dette århundre møtes og brytes gammelt og nytt på fedriftens område som aldri nogensinne i tidligere tider. I århundrets begynnelse er de foran skildrede primitive tilstander rådende; ved dets utgang er kampen avgjort, det nye har seiret. Seiren var dog ikke fullkommen, de primitive bruksmåter er seiglivede, grunnet og bundet som de er i landets naturlige beskaffenhet og eldgammel sed og skikk. Særlig i visse distrikter hvor de gamle metoder bragte de største fordeler, lå man bakefter i utviklingen; på slike steder stod ennu meget av det gamle ved lag; likesom en spesiell del av fedriften, beitebruket, gjennem hele dette århundre omtrent overalt ikke kan opvise nogen fremgang, men stillstand og tilbakegang. Det var derfor, skam å si, forbeholdt det neste århundre å få gjennemført de reformer på beitebrukets område som for lengst burde ha vært fremmet.

Selve den store omleggingen av fedriften foregikk i århundrets siste halvdel. Enkelte historikere har derfor vært tilbøelig til å anse denne viktige omleggelse og fremgang alene som frukt av de offentlige bevilgninger til landbrukets fremme, fornemmelig gjennem landbrukskolene og de reisende agronomer som nu nogen år hadde vært i virksomhet. «Mon nogen sakkyndig for alvor vil påstå at disse fremskritt er vokset frem av jorden uten videre, eller at de var kommet om ingen hadde bekymret sig derom,» spør Smith i sin landbrukshistorie (s. 90) og han konkluderer med at hele fremgangen skyldes nevnte skoler, de reisende agronomer «og ellers en og annen med kunnskap utrustet landmann». Lignende anskuelser som helt ser bort fra den innsats som skyldes bøndene i sin almindelighet, ser man fremholdt også av andre forfattere.

I henhold til disse anskuelser skal der i første halvdel av 19. århundre ikke ha forekommet nevneverdig utvikling i februaraket, når frasees den kvantitative — en gjennem den økende folkemengdes trykk frembragt nydyrkning, øket forproduksjon og husdyrstyrke. For en opmerksom iakttager er det dog ikke vanskelig å påvise at de nye bruksmåter nu på sine steder så smått begynner å melde sig; ikke som en følge av offentlige tiltak, men nærmest som en følge av konjunktur- og markedsmessige endringer. For slike er nemlig bonden med sin sterke sans for økonomiske realiteter meget lydhør.

Til nærmere påvisning av disse forhold skal man her gi et resymé av hvad der må betraktes som den primitive fedrifts vesentligste mangel, bedømt fra mere moderne standpunkt.

- Den gav for lite utbytte selv i de bedre beitedistrikter, fordi produksjons-tiden omfattet næsten bare beitetiden om sommeren, som jo i almindelighet ikke utgjorde mere enn ca. 5 mndr. (juni—oktober), på Vestlandet oftest lengere uten at dette dog kan antas vesentlig å ha øket produksjonstiden, i de høitliggende bygder og langt nord ikke mere enn 3—4 mndr. Enn videre at ca. $\frac{1}{3}$ av sommeren hengikk før dyrrene etter den knappe vinter-

föring var kommet i full stand og kunde yde fullt utbytte. Og hvor beitene var dårligere, blev jo utbyttet enda dårligere; på slike steder blev fedriften nærmest betraktet som et nødvendig onde ved siden av kornavl, skogbruk o. a. nærlinger.

2. I nær forbindelse med det under punkt 1 anførte står at så vel bøndene som deres arbeidere i de egentlige fedriftsbygder var underkastet strenge økonomiske kår og en lav levestandard. Et arbeidsslit uten like for å tilveiebringe tilstrekkelig vinterfôr, et arbeide som strakk over det meste av sommeren og adskillig av vinteren med.
3. Den knappe föring og til dels sulteföring om vinteren virket deprimerende på dyrenes utvikling, slik at husdyrrasenes beskaffenhet på langt nær ikke nådde det mål som en bra vinterföring i forbindelse med det sunde liv på gode beiter utvilsomt vilde ha bevirket. I forbindelse hermed må nevnes de dårlige fjøs, den fullstendige mangel på hudpleie for dyrene, mangelen på planmessig avl og meget annet som alt bidrog til å hemme dyrenes utvikling, svekke deres motstandskraft likeoverfor sykdommer og nedsette utbyttet av bedriften.
4. I humanitær henseende var knappföring og särlig sulteföring høist forkastelig. Bondestanden selv hadde samme syn, og det var med sorg i hjertet den nærmest nødtvungent praktiserte en slik bruksmåte.
5. Hjemmebeitene var for dårlige på de fleste steder, hvilket om våren ledet til en fordervelig beiting på innmarken, for tidlig reise til seters om våren og for sen hjemreise om høsten og for langvarig og grundig beiting på innmarken om høsten og flere steds en del av vinteren med.
6. Husdyrbrukets produksjon var slik ordnet at tilførselen til den ikke jordbruksbefolkning og andre kjøpere, hverken i eldre tid, eller langt mindre under mere utviklede forhold kunde tilfredsstille kjøpernes behov til enhver tid av året. Spesielt gjelder dette melketilførselen som overhodet ikke lot sig praktisere i nevneverdig grad i forbindelse med primitiv fedrift.

Av disse den primitive fedrifts hovedsakelige mangler, er det de under punkt 6 opførte som mest av alt skulle komme til å virke til det gamle februksomordning, og som først skulle komme til å gjøre sin innvirkning gjeldende. Den ikke-jordbruksbefolkning øket nemlig voldsomt ut gjennem århundret, meget sterkere enn tilfellet var med den jordbruksbefolkning, likesom i samklang hermed byenes folkemengde øket sterkere enn bygdernes. Byenes folkemengde utgjorde således i 1801 77 600 eller 8,8 pct. av rikets, i 1855 var den steget til 197 800 eller 13,3 pct., og i 1875 til 332 400 eller 18,3 pct. av rikets. Den ikke-jordbruksbefolkning utgjorde i 1801 173 235 eller 19,6 pct. av rikets, i 1865 utgjorde den 611 150 eller 35,9 pct. av rikets. Disse tall viser at behovet for fedriftsprodukter hos den ikke-jordbruksbefolkning må ha vært flere ganger så stort i 1865 som i 1801. Forskjellen er endog større enn tallene viser, idet man kan gå ut fra at

denne befolkning omkring 1865 kjøpte mere av fedriftsprodukter pro persona enn den tilsvarende befolkning i 1801. Levestandarden var jo steget, og skikken med å holde husdyr var blandt disse befolkningslag ikke lenger så almindelig som tidligere.

Den sterke kvantitative fremgang som vårt landbruk kan oppvise, særlig gjennem århundrets første halvdel, må sees på bakgrunn av den foran påviste sterke utvidelse av markedet for landbruksprodukter, og særlig husdyrbrukets produkter. Regner man at husdyrstyrken omkring år 1800 kan ansettes til 1 million beregnede kyr, så utgjør stigningen til 1870 hele 70 pet.

Det er i første rekke landbruksmarkedets sterke utvidelse og bedring som har virket til denne kvantitative fremgang i husdyrbruket.

Denne fremgang kom jo hele landbruket til gode, men det var visse distrikter som særlig profitterte, nemlig først og fremst de som lå inntil byene. I det hele var det flatbygder og lignende strøk dette gjaldt, altså distrikter med dårlige beiter, i det store hele bygder som under det primitive februar hadde så vanskelig for å konkurrere med de gode beitebygder.

Den norske fedrifts store omleggelser som til slutt skulle føre til at de primitive metoder måtte vike for moderne, rasjonelle metoder, innvarsles gjennem disse små, men betydningsfulle endringer i avsetningsforholdene som kom til syne allerede i århundrets begynnelse. Det er kravet fra den sterkt økende kjøperskare som smått om senn fremtvinger en større og jevnere markedstilførsel av slakt og kjøttvarer samt melk og melkeprodukter — det siste er særlig å merke sig som den første spede spire til den senere veldige melkeflom, med meierier og meget annet i sitt følge.

I realiteten innvarsler disse forhold de centralere flatbygders store fremskritt i sitt husdyrbruk, noget som til slutt skulle føre til at de distanserte de fra gammelt så lovpriste egentlige beitebygder.

Til belysning av denne utvikling skal vi se litt på forholdene i fylkene om Foldenfjorden, hovedstadens og flere andre byers nærmeste opland, slik som stillingen var her i århundrets første halvdel.

For alle tre fylker gjelder det at de hadde knappe og tarvelige beiter, og således etter gammel synsmåte ikke hadde anledning til å drive lønnende fedrift. Og beitenes tilstrekkelighet hadde her avtatt gjennem lang tid, dels ved opdyrkning og dels ved husdyrtallets økning. Man hadde ingen annen råd enn å legge ut til beite av innmarken. Man hadde den skikk av og til å ta en havreavling av disse arealer. 2 år havre, hvorefter fulgte 2—3 år træde og så havre igjen var det vanlige; det blev magre beiter. I Østfold var tredjeparten av den dyrkede jord behandlet på den vis omkring 1845. Man la også ut gammel eng til beite. Det var helst på de større gårder man drev med havreskifter og engbeite. Hadde man vanskelig for å skaffe gjerdemateriale, måtte man gjæte ved beiting på innmark; først langt senere fikk man ståltrådgjerder. Disse distrikter var de første her i landet som i større målestokk anvendte innmarken som sommerbeite. Hertil har visstnok bidratt at der her var anledning til salg om sommeren av melk, slakt m. v. til byene først og fremst. Allerede i foregående århundres senere del

hører vi om slikt salg til dette distrikts byer, og det øket smått om senn. Fra gården nærmest byene solgtes mest melk og fløte, lengre ute smør og ost, og over hele distriktet solgtes kjøttvarer, gjøkalver og lam, én og annen nybær ku eller en stallokse og fra visse distrikter nogen svin og litt flesk. Det var byenes forsyning med slakt og kjøttvarer utenom slaktetiden man her i distriktet dekket, idet dette ble best betalt. Levende dyr solgtes mest til omvandrende slaktere, kjøttvarer og nogen levende dyr torvførtes av produsentene. Salg foregikk både sommer og vinter, men ikke om høsten, da slakt- og kjøtpriser var på et tapbringende lavmål. Det var fortrinsvis de større gårdbrukere som først begynte med slik produksjon og salg, og disse innførte da også først de reformer i føring og stell som nødvendiggjordes av slik omlegging. Melkesalget tiltok, navnlig i Akershus adskillig i perioden 1830—50; det ansåes meget fordelaktig og ført alltid med sig et bedre kreaturstell, fortelles det. Det hendte man kjørte melk til Oslo fra gårder som lå op til 2 mil borte. De mindre gårdbrukere drev på gammel vis meget med leiekjørsler, eller de solgte høi til byene, i begge tilfelle virket det særlig uheldig for kreaturstallet. Nogen sulteføring bruktes ikke, men kyrne fikk lite høi, og beitene, særlig trædene, var magre, så underholdet ble jo ikke rikelig.

Der forekom således ikke nogen almindelig fremgang i fjøsstallet, men fremgangen var hovedsakelig innskrenket til de mere fremskredne brukere, som hadde bedre forståelse av det nyes verd og hadde bedre råd til å gjennemføre reformene. Og slik har det jo alltid vært i landbruket, at reformene vinner først innpass ovenfra, i de mere eksklusive kretser, før de blir almindelige. Men de skyldtes denne gang ikke påvirking fra offentlig hold, i allfall ikke i nevneverdig grad. De skyldtes meget mere landmannens evne til å gripe den gunstige leilighet som frembød sig for en heldigere drift og produksjon enn den tilvante.

De bygder som lå byene fjernest, ble minst berørt av fremskrittet, dette var således tilfelle med Øvre Romerike; her var melkemengde pr. ku ennu i 1865 betydelig lavere enn for de øvrige fogderier innen disse tre fylker.

Så langt som til O p l a n d e n e strakte denne byenes mere daglige forsyning med fedriftsprodukter sig ikke. Derfor stod i tiden før meieridriftens opkomst fedriften rent i stampe her. Flatbygdene på Oplandene og særlig Hedmark fogderi var rent bekjent for sin ulønnsomme, dårlige fedrift, den dårligste i hele riket sies det endog omkring 1830. Beitene både hjemme og på setrene var nemlig dårlige; så måtte med befølgelse av de gamle fedriftsmetoder resultatet bli dårlig. Ennu i 1865 hadde distriktet mindre melkemengde pr. ku enn de nærliggende fjellbygder. Distriktet kunde ikke konkurrere med Vestlandet og de østenfjelske fjellbygder i opdrett av fe. Driftefeet fra disse distrikter solgtes så billig at om høsten, i driftetiden, var kjøtprisen til dels bare halvten så høi som til andre årstider. Det blev derfor mest smør og ost som kunde selges fra de oplandske flatbygder, men av slik vare falt der lite. Man slo sig derfor mere på hesteopdrett, korn- og potetavl samt brenneridrift. Som en karakteristikk av fjøsdriften i Oplandenes flatbygder omkring 1850 kan følgende gjelde: Feet

var dårligere vinterføret enn i Østerdalen og Gudbrandsdalen, hvor man hadde renlav, mose, beit og kraftig fjellhøi å føre med, mens det på slettbygdene mest blev stift og tørt halmfør. Kreaturene blev derfor magrere, mere tørrlagde og spisse, hvorfor man jevnlig inmkjøpte dyr fra fjellbygdene. Hverken kost eller karde bruktes på dyrene i fjøset, i høiden litt gråsalve mot utøiet på ungdyrene. Alle kyr hadde i regelen ophørt å melke ved juletider. Man brukte derfor senere øl istedenfor melk i husholdningen inntil i midten av mars, da de første kyr kalvet.

De østlandske og oplandske fjellbygdene fedrift hadde en ganske sterkt kvantitativ fremgang i århundrets første halvdel, litt sterkere enn flatbygdene, men bruksmåtene holdt sig omtrent like primitive. Fôringen blev dog etterhånden en smule bedre, slik at feet ikke lenger sultet ihjel, selv i fôrknappe år. For øvrig var fremdeles husdyrtallet her svært stort i forhold til forbeholdningene, hvorfor nødfôr av forskjellig slags blev benyttet i stor utstrekning. Røkten av dyrene var i det hele omhyggelig, når undtas hudpleien, som helt manglet. Melkekryrne hadde bedre stell enn ungdyr, okser og avlette kyr som hver vinterdag, sammen med småfeet måtte ut i nautgarden for å delikatere sig med det fra skogen hjemkjørte beit, bar o. l. I pent vær var de ute det meste av dagen. Man skulde tro at kreaturer som blev opalt på denne måten måtte bli grove og tykkhudede, men på mange steder fantes nettopp her dype, brede dyr med den mykeste hud, ofte utpregede melkere. Utbyttet vekslet etter setrenes godhet. At dyrene var magre om våren ansåes å være heldigst for avkastningen, da et magert dyr «la sig best til marken» og både melket best og la mest kjøtt på sig. I vårmånedene solgtes såvel slakte- som livkreaturer til «driftekarer», som holdt feet i felægre om sommeren og om høsten solgte det, mest i de sydøstlige bygder og byer. Dette fesalg foregikk så vel fra flatbygder som fjellbygder, dog i liten målestokk fra de første.

På Sørlandet steg kreaturtallet litt mindre enn vanlig, og der er svært liten fremgang å merke i fedriftens metoder. Fjell- og heiebeitene var til dels meget gode, men hjemmebeitene dårligere, og man måtte ty til sterke vår- og høstbeiting på innmarken.

På Vestlandet var fôringen ennu meget skral; henimot 1850 «var man her ikke kommet ut over sultefôringens stadium», forteller Smith. Fullt så galt var det nok ikke. Forholdene var jo høist forskjellige; dårligst var det ved kysten, bedre lenger inne. Riktigere er det å si at knappfôring var almindelig og sultefôring i visse strøk ikke sjeldent. Vinterbeiting på lyngmarkene bruktes meget i kyststrøket. Husdyrtallet øket sterkt, særlig sterkt øket småfeet i periodens senere år. Forbedringer i røkt og stell var det smått med. Melkeutbyttet pr. ku antas omkring 1850 å ha utgjort 400—600 liter årlig i de dårligste distrikter og 600—800 i de bedre. Fra de indre distrikter solgtes meget av fedriftens produkter, i de ytre ubetydelig, når undtas levende dyr; disse solgtes om våren til driftekarer, som om høsten drev dem til Bergen o. a. steder. I driftetiden var kjøtprisene i Bergen bare halvparten av hvad

de var til andre årstider, så den pris som bonden fikk om våren, måtte være sørgetlig liten.

Også fra Trøndelag meldes om for mange dyr påsetning og derav følgende knappföring, om sterk vårbeiting og høstbeiting langt utover høsten. Ved små gårder og bruk forekom sulteföring oftere enn ved de store. Utbyttet av fedriften avhang meget av sommerens godhet, da det var i beitetiden produksjonen egentlig foregikk. Økningen i husdyrtallet var særlig stor i disse tre fylker.

Lord-Norge hadde enda større relativ økning i husdyrstyrken, størst i Troms og Finnmark. Föringen var skral, og der forekom adskillig sulteföring, særlig i kystdistriktsene. Selv de vårbære kyr blev tørre ved de tider de sattes inn om høsten. Nogen fremgang av betydning i husdyrstallet var der ikke.

Ved siden av den store kvantitative fremgang i fedriften var altså den kvalitative fremgang ytterst beskjeden. Nogen almindelig forbedring av fedriftens metoder er der ennu ikke tale om; det hele innskrenker sig til spredte tiltak, mest hos de mere fremskredne gårdbrukere i de heldigst beliggende bygder. Således den nevnte overgang til en noget jevnere og bedre föring i de sydøstlige distrikter i tidsrummets senere år. Lignende fremskritt kan påvises også i andre landsdeler for de mest markedsnære bygder. Som et bemerkelsesverdig fremskritt må nevnes at vårbeitingen ble sløfet av enkelte fremskredne gårdbrukere i de bedre jordbruksdistrikter, oftest i forbindelse med anlegg av kunsteng ved utsåning av kløver og timotei, en skikk som i de sydøstlige bygder kan spores tidlig på 1800-tallet. Ved siden herav kan nevnes at man så smått begynte å bygge rummeligere og bedre fjøs, hovedsakelig mere enkeltvis hos de fremskredne gårdbrukere. I denne forbindelse kan også nevnes at bøndene nu begynner å søke til de utdannede veterinærer med sine syke dyr. Det var dog stor mangel på veterinærer, og ennu i 1850 var der ikke mere enn 23 autoriserte dyrlæger her i landet. Fremdeles var man altså hovedsakelig henvist til kvakksalverne, som da for øvrig hadde god søkning og blev foretrukket av den almindelige bonde.

Den kvantitative fremgang i fedriften derimot var påfallende stor; husdyrstyrken må ha øket omkring 50 pct. i dette halve sekulum. Fremgangen var både stor og almindelig; her er det ikke tale om bare de mere fremskredne gårdbrukere og de mere centrale bygder, men alle bønder i alle distrikter og gjennom omrent hele tidsrummet. Allerede dette viser at det må ha vært økningen av disponibelt vinterfôr for husdyrene som har bevirket husdyrtallets sterke økning. Hadde det vært beiteforholdene som var avgjørende, så vilde fremgangen blitt høiest forskjellig distriktsene imellem, alt eftersom beitetenes tilstrekkelighet vekslet. Men nu er økningen i husdyrstyrken nokså jevnt fordelt, litt større er den dog for fjellbygdene.

Imidlertid krever jo den sterke forøkelse av kreaturstyrken en tilsvarende forøkelse i sommerfôret — beitet, om man da ikke gikk til en større anvendelse av tilskuddsfôr i sommertiden. Dette så meget mere som det disponible beite ved periodens begynnelse langt fra i sin almindelighet var rikelig. Omtrent over hele riket var nemlig hjemmebeitene knappe og ofte av mindre god beskaf-

fenhet; mens utbeitene — de på fjell, i heier og skoger — i sin kvalitet ofte var bedre og også på de fleste steder tilstrekkelige og mange steder rikelige, så var dog en stor del av dem transsatte og i det hele utilstrekkelige. Da skikken med å gi tilskuddsför i sommertiden ikke vant nogen nevneverdig utbredelse i denne tid, blev der altså satt så meget større krav til beitene, og faktisk må disse ved midten av århundret ha ernært en halv gang så mange dyr som 50 år tidligere. Nogen bedring og utvidelse av beitene kan konstateres. Således øket jo beite på innmark med opdyrkingen. Dette var av stor betydning i en tid da der overalt vårbetedes, endog nokkså sterkt på innmarken, og om høsten blev jo også det økede innmarksbeite av tilsvarende større verdi enn tidligere. Vårbeitingen vedblev i alle distrikter gjennem hele tidsavsnittet 1800—1850. Enn videre kan det konstateres at der i forskjellige distrikter ble utlagt skrapslätter og annen dårlig eng til beiter. På den annen side forminskedes de gamle hjemmebeiter en del gjennem nydyrkingen. I havnehagene ryddedes der vel op en del, mere enn før, for at beitene ikke skulle gro igjen med skog. Ennu var jo bråtbrenning mange steds i bruk på Østlandet, mens man på Vestlandet brukte lyngsviing for å friske op beitet. Seter- og heiebeitene undergikk selvsagt ingen utvidelse uten forsåvidt som enkelte fjerne havnestrekninger som tidligere ikke var utnyttet, ble besatt; men i det hele blev dog disse beiter i denne tid stadig mere transatte og mindre tilstrekkelige. Beitesituasjonen må alt i alt i denne tid ha forandret sig ikke lite i uheldig retning. Så galt som det ved første øiekast ser ut til, var det dog ikke. Når man i gammel tid — forresten også i nyere tid — karakteriserer beitets tilstrekkelighet, er det storfeets og fremforalt melkekyrnes tarv man tenker på. Setrenes godhet f. eks. bedømtes etter hvorvidt melkekyrnes avkastning på sommerbeitet fantes tilfredsstillende eller ei. Da melkekyrnes krav til beitet er så meget større enn småfeets, og større enn for de unge dyr av storfe og de ikke-arbeidende hester, er det innlysende at karakteristikken blir for streng, når den uten videre anvendes på hele husdyrstyrken. Faktum er at mens en vesentlig forsøkelse av melkekyrnes antall på de tidligere, ikke særlig rikelige beiter, særlig når det gjelder høitmekende (vårbare) kyr, er en høist betenklig sak som ikke uten tap lar sig realisere, så lar en forsøkelse av de andre beitedyrs antall sig lett gjennemføre, og ofte uten at det har påviselige skadelige følger — uten for den nevnte, mere fordringsfulle kategori, om dennes gjætsler ikke beskyttes. Sauen og ungfeet kan jo drives langt av veien, til fjerne beiter som ellers ikke vilde bli fullt utnyttet; hester likeså. Melkekyrne må beite nærmere seteren og de må ha rikere beiter. Storfeet er da heller ikke i stand til å snaugnage beitet helt ned til bakken, som de andre dyreslag gjør. Alt dette lot sig bedre ordne dengang gjæteren alltid fulgte buskapen, hvilket var tilfelle i denne tid. Og dengang var seterhavna opdelt i gjætsler, helst én for hver dag i uken, og den beste havna frededes til fordel for melkekyrne så vidt mulig, iallfall søkte man å holde sauens vekk. Da gjætingen i den etterfølgende tid for største delen ophørte, gikk beiteteknikken tilbake.

Beitets tilstrekkelighet har neppe hatt nevneverdig innflytelse på graden

av økningen i husdyrtallet. Distrikten med de dårligste beiter viser næsten likeså sterk stigning i husdyrstyrken som distrikten med de aller beste. En foretagen beregning viser dog et utslag til fordel for fjellbygdene som hadde en 50—60 pct. stigning i perioden 1835—1855 mot 40—50 pct. i flatbygdene.

Da nødsårene i århundrets begynnelse var tilbakelagt, begynte folkemengden å stige usedvanlig raskt, som tilfelle gjerne er etter store nødstider. Mens den årlige stigningsprosent i det foregående århundre gjennemsnittlig ikke var så meget over 0,5, øket den i 1815—1825 til 1,70; i de følgende år til 1855 utgjorde den fra 1,10 til 1,36, etter femårsvis beregning. Rikets folkemengde steg med opimot 60 pct. i dette halve århundre. Jordbruket og fedriften greide til tross for sine primitive metoder godt å følge med i denne utvikling, slik at produksjonen øket endog mere enn folkemengden. Saledes steg avlen av korn og poteter pr. individ av rikets folkemengde, likeså kreaturstyrken; den første fra 280 til 409 byggverdier pr. individ, den siste fra 949 til 1 121 beregnede kyr pr. 1 000 innbyggere, henholdsvis for 1835 og 1855.

Hvad var det nu som bevirket denne, man må vel si forbausende sterke kvantitative fremgang? Hadde det ligget i forbedrede produksjonsmetoder og annen kvalitativ fremgang, så hadde jo saken vært lett forklarlig, men dette var så langt fra tilfelle, særlig hvad fedriften angår, mens jo åkerbruket gjennem øket korn- og potetavl var blitt mere intensivt.

Det var utvilsomt ikke bare én årsak, men flere forskjellige som her gjorde sin innflytelse gjeldende, og som tilsammen bidrog til det nokså påfallende resultat at jordbruket under de dengang rådende primitive metoder evnet å oppvise en så sterk kvantitativ økning. I denne forbindelse må der for øvrig minnes om at den egentlige fremgang først begynte etter 1814, idet perioden 1800—14 med sine svære uår, krig, farsott, statsbankerott, handelens stansning og meget annet neppe kan ventes å ha prestert nevneverdig fremgang i jordbruket. Desto mere imponerende blir fremgangen når den fordeles på den etterfølgende kortere periode, de 35 år til 1850 eller de 40 til 1855, da det statistiske opgjør foreligger. Den offentlige statistikkens tall for perioden 1835—45—55 utviser riktignok en økning som er noget større enn den virkelige, idet de eldste opgaver er for lave, en feil som avtok telling for telling.

Av slike mere fremtredende årsaker til fremgangen kan først pekes på at etter samstemmig vidnesbyrd fra hin tid stimulerte de gjennemlevde nødsår sterkt til øket produksjon av allslags matvarer, først og fremst korn og poteter. Da samtidig skogbruket, fiskeriene og andre næringer, som hadde vært drevet sammen med jordbruk, gjennem en rekke år stagnerte, kom dette modernnæringen — som under de florissante år var blitt tilsidesatt og forsømt — til gode.

En heldig utvikling av pris- og avsetningsforholdene bidrog, som foran berørt, til å sette fart i utviklingen.

Mest må dog den rikelige og billige arbeidskraft som landbruket i denne tid — også etter at de øvrige næringer igjen hadde kommet i flor — kunde forføie over, ha bidratt til fremgangen. Efter 1814 tiltok arbeiderklassen raskt i antall,

dels gjennem øket fødselsprosent, dels gjennem minsket dødelighet. I sistnevnte henseende var vaksinasjonens innførelse av nogen betydning. Potetens alminelige utbredelse, som gjennemførtes i årene nærmest etter 1814, har i betydelig grad hemmet de skadelige følger av vårene. Senere enn etter de store våren i begynnelsen av århundret har ikke hungerfarsotter herjet befolkningen, og siden årene 1809, 10 og 13 har der ikke vært noget år med overskudd av døde, men et nokså jevnt og høit overskudd av fødte. Brukenes antall øket ikke så meget, således steg antall gårdbrukere alene med 27 pct. fra 1801 til 1855. Samtidig steg husmennenes antall til nesten det dobbelte og dagleierne endog til det tredobbelte. Denne tid omfatter den senere del av husmannsvesenets glansperiode her i landet. Dengang var der stor rift om husmannsplassene, som der var rift om landbruksarbeide i sin almindelighet. I denne tid forøket gårdbrukerne også arbeidsplikten for husmennene, under forbitret motstand fra disse, heter det. Arbeidslønnen var lite favorabel for arbeiderne, noget der alltid vil være tilfelle når tilbuddet overstiger efterspørslen etter arbeide. Det var galt fatt med husmennene, men ennu verre var det for inderster og dagleiere, når de hadde familie. Misnøien med de rådende tilstander øket hos arbeiderne, så den henimot århundrets midte truet med å gi sig utslag i revolter av ondartet og farlig karakter.

Gårdbrukerne nyttet den for dem heldige tilstand på arbeidsmarkedet så vel som på produktmarkedet ved å skaffe beskjeftigelse for et økende antall arbeidere på sine gårder. De dyrket op jord i stigende grad, og de øket navnlig arealet for de mere arbeidskrevende kulturer, korn og fremforalt poteter. Dette er velkjent. Upåaktet har det derimot hittil vært at i distrikter med stort høstingsbruk, men med liten og vanskelig adgang til utvidelse av det dyrkede areal, der øket de tilsvarende høstingsarealene i utmark, heier og fjell. Det er ganske oplagt at det må ha artet sig på den vis. Når f. eks. et distrikt hvor høstingsbruket var det dominerende fremfor dyrkingsbruket, fordobler sin husdyrstyrke fra 1815 til 1850, så kan dette ikke være skjedd på annen vis enn at både høstingsarealene og dyrket areal er øket. Hvilken del er øket mest, vil bero på situasjonen, nemlig på hvilke muligheter der foreligger for dyrking og rydding. Men på slike steder er der altså satt snevre grenser for nydyrkning, mens mulighetene for rydninger til nye utslætter o. l. er ganske store; følgelig er det oftest høstingsbruket som på slike steder mest er blitt utvidet. Det felt naturlig, ja nødvendig for den primitive bedrift å øke høstingsbruket tilsvarende til nydyrket areal, slik at de nye åkrer får samme tilskudd av gjødsel fra utmarksføret som det før har vært tilfelle for de gamle åkrer. Høstingsbruket har fra gammel tid vært mest utbredt i dal- og fjellbygdene, altså i de noget høitliggende indre bygder. Dette er da også særlig etter gammel synsmåte de beste beitebygder, og høstingsbruk og beitebruk har derfor stått i noe sammenheng. På Østlandet og Oplandene hvor det har vært mere fullstendig og fast seterbebyggelse, er det seterløkkene som har vært de dominerende, ved siden herav har der vært myrslætter på fjellet og utslætter nede i bygdene. I det tørre østlands- og oplandsklima har hverken beite eller utslætter gitt det utbytte som i de mere nedbørs-

rike egne; men seterløkkene som gjødsledes, har jo gitt god avkastning. I beitebygdene på Sørlandet og Vestlandet var man ikke så sterkt bundet til et bestemt seterbol; ikke minst hensynet til utslåttenes avhøsting gjorde at man til dels flyttet om fra beiteplass til beiteplass.

Det var i denne tid at beite- og slåttegårdene på Vestlandet stod i sitt rikeste flor; de beste av disse var distriktets velstandsgårder fremfor andre. Dette skyldtes ikke minst at i denne tid blev leihjelpen meget forsøkt også til stor utvidelse av høstingsbruket. Det var helst gårder som var beliggende nokså høit oppe i bygdene, ofte egentlig fjellgårder, hvor heimehagen grenset inn til vårsetermarken og denne igjen til fjellbeitene med sine sommersetrer. Beitingen foregikk da først på innmarken tidlig om våren, så en 14 dager eller deromkring i heimehagen (buhagen). Derefter flyttedes til vårstolen, som gjerne var beliggende i den bratte li op fra gården, senere til sommerstolen og om man hadde flere slike, hvilket ofte var tilfelle, da fra den ene til den annen innover fjellet. Man fikk på den vis alltid fersk groe til kreaturene. Dette slags beitebruk var alltid kombinert med en utstrakt høsting av utslætter. Det var ikke alene kreaturen som flyttet slik, men også slåttefolket, som høstet først slåttene i heimehagen, så de omkring vårstolen og senere slåttene ved sommerstolene innover fjellet.

Dette kombinerte beite- og slåttebruk på Vestlandet og andre steder blev altså i denne tid sterkt utvidet, takket være den rikelige og billige arbeidshjelp som da var disponibel selv for slikt primitivt bruk. Ved denne nomadiserende bedrift opnåddes altså ikke alene en rikelig sommerernæringer for feet, men der tilveiebragtes også et betydelig forråd av vinterfôr, som igjen betinget overfødning av en besetning som i allfall i forhold til innmarkens utstrekning måtte betegnes som særdeles stor. Hermed var grunnlaget lagt for en etter tidens leilighet stor og lønnende produksjon. Hertil kom inntekt ved bortleie av havn, overtagelse av leiedyr og annet, som tilfløt slike velstandsgårder fra grender og gårder som var mere stemoderlig utstyrt hvad slåtteland og beite angår. Det går frasagn om hvor stor driften var på slike gårder i hin tid; der kan pekes på en mengde gårder hvor husdyrstyrken i nyere tid ikke er mera enn halvtien så stor som den var under høstingsbrukets mest florissante år, som først endte med krakket i siste fjerdedel av århundret. Men så er også slåttehjelpen forminsket tilsvarende. Mens man før hadde mange leiefolk, både menn og kvinner til å hjelpe til ved denne arbeidsødende innhøsting, så må man nu greie sig med familiens egne medlemmer; siden krisen inntrådte i syttiårene lønner det sig nemlig ikke lenger å leie folk til slikt utstrakt høstingsbruk, hvorom mera i det følgende avsnitt.

Det var utvidelser og ero bringer både i dyrkingsbruket og i høstingsbruket, derfor blev den kvantitative fremgang så stor og almindelig; hver eneste bygd og grend i landet deltok. I de gode jordbruksbygder var det utvidelsen av den dyrkede jord som monnet mest også for husdyrstyrkens økning, i de bedre beite- og slåttebygder var det høstingsbrukets utvidelse som mest bidrog til den store økning i husdyrtallet.

I det følgende avsnitt vil bli redegjort for at hvad høstingsbruket angår, blev dette kun en relativt kortvarig opblomstring. Denne primitive bruksmåte hadde så å si svinnosotten i sig. Den lave levestandard, de tunge kår som denne bruksmåte levnet arbeiderne, vakte en stigende misnøie hos disse, en misnøie som til slutt, da adgangen til å komme over i noget bedre åpnet sig for dem, gav anledning til en almindelig «faneflukt» med den følge at der inntrådte et krakk, særlig i de bygder hvor høstingsbruket var av størst betydning. Dette inntrådte dog som nevnt jevn over først i siste fjerdedel av århundret.

Det var et stort hell for vårt land at landbruket i denne tid evnet å beskjefte et så sterkt økende antall arbeidere, og derigjennem avverget den store arbeidsløshet som ellers utvilsomt vilde ha inntrådt. Kun skade at driftsmåtene og avsetningsformene ennå var så ufullkomne og lite innbringende at de ikke gav anledning til nogen tilfredsstillende levestandard for arbeiderne. Når bedriftens produksjonstid hovedsakelig skal være innskrenket til nogen få sommermåneder, mens resten av året nesten bare bringer utgifter, og så lenge dyrenes underhold selv under produksjonstiden ikke i større grad overstiger vedlikeholds-før, må jo utbyttet bli tarvelig. Hertil bidrog enn videre de ufullkomne salgs-måter, særlig hvad angår slakt- og livdyrsalget med overfylling av markedet om høsten, slik at prisene uundgåelig måtte bli lave.

Men ennå ved utgangen av denne periode anså man driftsmåtene naturbundne og nødvendige, og tenkte neppe at dette forhold ville kunne endres. Således skriver A. M. Schweigaard i sin Norges Statistik (1840) at sultefôringen er grunnlagt i landets beskaffenhet og derfor ikke kan forandres. Den overdrevne store festyrke måtte man ha for å kunne utnytte de rike havneganger som ikke kunde utnyttes på annen måte. Alene hvor beitene var knappe blev systemet forkastelig, skriver han. Den samme anskuelse hevdet M. B. Tvethe i sin Norges Statistik (1848). Det mest beklagelige ved disse anskuelser var at bøndene i distrikten med de dårlige beiter — og det var hovedsakelig våre rikeste jordbruks-distrikter — jo måtte anse sig avskåret fra å drive fordelaktig fjøsdrift. Selv om de ikke nettopp sultefôret sine dyr, så gikk de dog aldri så langt at de føret rikelig, med tanke på å henlegge produksjonen mere til vintertiden. Derfor blev det ikke synnerlig utbytte til nogen årstid, fjøsdriften bragte tap, og blev på slike steder etter gammel synsmåte betraktet nærmest som et nødvendig onde.

B. Annen halvdel av det 19. århundre.

Den store omlegging i husdyrbruket, navnlig forsåvidt storfeet angår, foregår med stigende fart og styrke ut gjennem annen halvdel av århundret.

Som foran nevnt, er det flatbygdene — de bedre jordbruksbygder — som gikk foran i denne utvikling. Vi merker det bl. a. på engkulturen, som navnlig over de sydøstlige flatbygder begynner å arbeide sig frem så smått fra 1840-årene, også en følge av den våknende interesse for fjøsdriften. Denne bevegelse skyldtes

delvis de bestrebeler som det offentlige nu på flere vis hadde igangsatt for å utbre større kyndighet i rasjonelt landbruk i det hele tatt.

Det var på høie tid at bøndene i de nevnte distrikter nu fikk litt større fag-kunnskap, så de med hell kunde gjennemføre de store omlegginger som i utviklingens medfør tvang sig inn på dem. Det store kjørselsbruket (plankekjøring o. a.) brøt sammen, da jernbanen Oslo—Eidsvoll åpnetes (1854), kornbruket gikk det ikke stort bedre med i 1860—70-årene. Også høisalg til byene hørte etterhånden op. Allerede i femtiårene het det her at det er av fjøset landmannen skal ha sin fornemste inntekt. På Oplandenes flatbygder hengikk der nok en 10—20 år enda før bøndene jevnt over erkjente den samme sannhet.

Ellers var jo stillingen så høist forskjellig. Nogen steder var det sommerfôringen (beitet) det skortet mest på, andre steder var det vinterfôringen.

På Østlandets og Oplandenes brede bygder og kysten rundt var det som regel sommerfôringen det knep mest med, grunnet utilstrekkelige beiter, inne i fjordene og opp i dalene var det i almindelighet først og fremst vinterfôret det skoret på.

Det var de rikeste beitebygder og kystbygdene som blev liggende tilbake i utviklingen. Fjellbygdene o. l. strøk med de gode og rike beiter, hadde i det hele overmåte vanskelig for å forlate de primitive metoder i sitt februk. Som forholdene lå an, kunde dette alene skje gjennem en forminskelse av besetningene, og slik gjør man ikke uten tvang foreligger. Imidlertid skulde det ikke henga mange år før denne tvangssituasjon forelå, hvorom mere i det følgende. Kystdistriktene hadde hverken rike beiter eller store forråd av vinterfôr, men de stolte på utgjenga og det tilskuddsfôr som havet og fiskeriene gav. Men da dette høst ofte slo feil, blev sulteperiodene ikke så sjeldne for feet ved kysten.

De første statsagronomer fra 1850-årene skriver meget om den knappe vinterfôring, som mangestedts rettest kunde betegnes som sultefôring. Næsten overalt var husdyrstellet bedriftens stebarn; både storfe og småfe blev denne tid gjennemgående føret så slett at det grenset til dyrplageri, til skam og skade for buskapens eier. Statsagronom Christensen fant at i vestlandsbygdene «er knappfôring næsten overalt almindelig og på mange steder også sultefôring». Jensenius, hvis opgave som statsagronom var å virke for fedriftens fremme, støtte i sin første virketid stadig på knappfôring og sultefôring.

Det var fra midten av 1850-årene statsagronomene begynte å virke; omtrent samtidig avholdtes også den første utstilling med premiering av fe. Landbruks-skoler blev der oprettet mange av i 1840-årene, da interessen for offentlige tiltak til fremme av landbruket var levende. Disse og andre offentlige tiltak har selvsagt bidratt meget til å øke landbrukernes faglige innsikt, men noget gjennembrudd skjedde der ikke av den grunn hverken i februket eller i landbruket for øvrig. Det var først etter at der hadde åpnet sig muligheter for en jvn og lønnsom avsetning av melk, at den store forandring inntrådte.

Meieriene og ysteriene ved siden av det økende melkesalg til byene m. v. er det som skaper det egentlige gjennembrudd i fjøsdriften. De første meierier

og ysterier oprettedes i femtiårene, men først i 1860- og 1870-årene tok det nogen fart. I 1875 var der 97 slike anlegg med en melkemengde av 17 mill. potter. De aller fleste av meieriene og ysteriene var i denne tid beliggende på Østlandet og Oplandene. Omslaget i fjøsdriften kom altså for nevnte landsdeler i allfall for en stor del i 1860—70-årene, og det skyldtes stigende melkesalg.

Det viste sig også i den følgende tid at meieridriftens opkomst (herunder naturligvis også ysting) overalt hvor den blev representert, virket sterkere enn noget annet til omlegging av fjøsdriften. «Den jevne melkeskilling» var, som man sa, det beste argument. Meieridriften virket først og fremst til en økning i melkemengden og dernest til en omlegging av produksjonen i retning av jevnere melkemengde året rundt. Økningen i melkemengden forutsatte en sterkere, mere formålstjenlig fôring, og bestrebelsene på å skaffe en så vidt mulig jevn produksjon året rundt måtte jo virke i retning av en jevn og god fôring så vel sommer som vinter.

Dette virket igjen tilbake på b e i t e b r u k e t. Navnlig virket det til at seterdriften avtok. Seterdrift vanskelig gjør jo melkeleveranse, følgelig søkte man å holde flest mulig melkekyr hjemme om sommeren.

Da denne utvikling i regelen gjaldt distrikter med små og oftest også dårlige havneganger, så opstod der jo spørsmål om hvordan man her best kunde tilveiebringe en rikeligere sommerernærings for melkekyrne først og fremst. Nogen mere almindelig forbedring av havnegangene blev der dog ikke tale om, nu så litt som før. Endog mindre enn før, forsåvidt som beitestrekningenes utvidelse og forbedring gjennem bråtebrenning nu etterhånden ophørte. At havnegangene gjennem nedhugging av trær og kratt holdtes åpne, så de ikke grodde igjen med skog, blev ikke alltid iakttatt, det klages over at siden bråtebrenningen ophørte, var de gode havneganger forsvunnet. Gjennem hele det tidsavsnitt som her omhandles, foretokes der næsten intet til forbedring av beitene, tvert imot fortelles det fra flere distrikter, at hjemmebeitene er blitt mere innknepne og dårlige, derved at skog og kratt har trengt sig inn og fortrengt gressveksten. Hertil kom at det primitive bruks vårbeiting nu på flatbygdene etterhånden helt ophørte, likesom kreaturstyrken jo i 1860—70-årene var større enn nogensinne tidligere.

Det er nokså karakteristisk når der fra Hedmark fogderi meldes at «de små og magre beiter får stedse mindre betydning etter som kreaturstellet tar oppsing». Man hadde altså funnet en erstatning for beite. Helt fra melkesalg begynte, hadde man her og på andre steder gitt t i l s k u d d s f ô r i fjøset ved siden av det skrale beite. Slik tilskuddsfôr bestod mest i gammelt, gjennliggende stråfôr, ved siden herav hadde grønnfôr (mest en blanding av vikker og havre) megen anvendelse. Mange steds las der ut utslåtter til beite, også et og annet stykke av den mindre produktive innmarkseng. Fra gammel tid var der jo på de fleste steder store arealer av «skrapslått», som etter nyere synsmåter knapt lønnet arbeidet med høstingen. Av slike slåtter ogenger blev der i dette tidsrum utlagt en mengde til beite. Men egentlig velskikket til beite-

land var slike arealer i sin almindelighet ikke. Det ligger i navnet «skrapslått», at det var lite ydende arealer, på Østlandet og Oplandene var de oftest for tørre, andre steder kunde de være for sumpige. Det har i det hele vist sig at disse til beite utlagte slåtter ganske fort er blitt tilgrodde med skog og kratt, og derved gått helt over til almindelig utmark.

Det er ganske påfallende at der i denne overgangstid, og senere også, lite eller intet blev gjort for å skaffe rikere beite under de omstendigheter som da forelå. Bare sløifingen av innmarksbeitingen om våren forverret beitesituasjonen meget. Innmarksbeitingen om våren muliggjorde jo tidligere utslapping av dyrene, og den dannet så å si et nødvendig ledd mellom inneföring og utmarksbeite, en beitetrening for de magre og stivbente dyr før de ble sloppet i de oftest ulendte utmarker. Det var anlegget av kunsteng som mest bidrog til vårbeitingens ophør på innmarken; slike enger tåler nemlig dårlig krøttertråkken, i allfall førsteårs eng. Enn videre var vårbeitingen så grundig blitt lytt utlæg av de offentlige landbruksfunksjonærer, at det til slutt var noget nær en stor skam for en bonde å holde ved med den. Men ennu ved århundrets utgang dreves der slik vårbeiting, nærmest på gammel vis i de fleste høitliggende bygder både sønnen- og nordenfjells, over store deler av Vestlandet og Nord-Norge. I nyere tid var det dog mest sauens som beitet på bøen eller innmarken om våren; dette er jo mindre skadelig enn når hester og storfe går og tråkker på den vårbløte mark. Sauen gikk i kystdistriktsene ute meget av vinteren og blev også i mange av de indre distrikter føret svært knapt, så den nok kunde trenge nogen dagers godt vårbeite før den tok fatt på seterveien. Sauen er i det hele det husdyr som lengst har måttet friste det primitive februks vilkår, hvis mest karakteristiske kjennetegn er den store forskjell på vinternæringens og sommernæringens rikelighet.

De distrikter som mest forbedret sine hjemmebeiter da omslaget i fjøsdriften først satte inn — i 1860—70-årene var fylkene ved Foldenfjorden. Da kjørslene og kornsalget ophørte, begynte man her å legge større arealer ut til eng, og man evnet herigjennem å innta i omløpet også de så sørelig berømte havreskifter, hvorav der her fantes svære arealer. Til erstatning for de magre træder, som havreskiftene hadde avgitt, blev der da lagt ut dyrket eng til beite i stigende grad. Vi har ingen opgaver over arealet av den innmarkseng som var utlagt til beite på denne tid, men for året 1907 utgjorde det samlede areal for riket av slik eng 640 000 dekar eller 7,5 pct. av det hele engareal på innmark, herav mest over Østlandet og Oplandene.

Meieribrukets opkomst førte som nevnt over alt hvor seterbruk forekom, til en tilbakegang i dette. Årsaken var ikke alene den at man holdt et større antall kyr enn før hjemme, navnlig av de høitmekende (vårbare). Da man snart kom under med at den sterke føring gjorde kyrne mindre velskikkede for seterbeite, virket dette i samme retning. Kyrne blev mere kjelne og fordringsfulle, slik at om de sendtes på seterbeite, blev avkastningen en stor skuffelse. De magre dyr hadde vist sig langt fordelaktigere på seterbeite. Det blev en

fastslått kjensgjerning at velførede dyr magres om sommeren, mens tarveligere tilvante dyr på de samme beiter tiltar i hold og avkastning. Herom meldes fra alle landsdeler; særlig gjorde dette sig gjeldende for distrikter som hadde mindre gode seterbeiter, slik at dyrene måtte streife vidt omkring for å få «vomfyll». I slike distrikter søkte man gjerne å endre kyrnes bæretid til høsten eller tidlig på vinteren, slik at melkeproduksjonen vesentlig falt på innfôringstiden.

Fra distrikturene med de dårlige beiter og meieridrift sendtes der altså — etter at omslaget i fjøsdriften hadde gjort sig gjeldende — et mindre antall kyr til seters, og fortrinsvis av de tidligbære, mens man hjemme holdt et større antall kyr enn tidligere, og da fortrinsvis senbære (vinter- og vårbære). Men ungfe, sauер og hester sorget man å få sendt bort på uthavner, enten det nu var til seter, heier, skogsbeiter eller andre slags beiter, så sant der fantes nogen anledning dertil. Og anledningene økedes, forsåvidt som der gjennem anlegg av veier, ved nedgang i beitebygdenes husdyrstand og på annen vis åpnet sig adgang til i større utstrekning enn før å sende sau i allfall til fjerne beiter. I denne henseende kan minnes om de store sauedrifter som i nyere tid fra Jæren og andre ytre distrikter av Vestlandet sendes til de indre bygders heier og seterbeiter. Den nevnte erfaring, at vel førende kyr er mindre skikket som seterdyr, har senere vunnet øket aktualitet, eftersom fôringens styrke er tiltatt. Dette har bevirket at man stadig sender mindre av slike dyr på seteren, selv om de er tidligbære og altså har melket av sig det meste om vinteren. Og egentlig høitmeklende kyr sendes der ikke til seters uten fra de beste beitebygder.

Det er etterhånden blitt en almindelig formening, at våre fjellbeiters utnyttelse ikke ligger i retning av melkeproduksjon (geitmelk undtagen). Utviklingen gjennem dette tidsavsnitt og senere har da heller ikke gått i den retning. Den har meget mere gått i retning av å holde melkekyrne mest mulig hjemme og å sende de øvrige dyr til fjells.

Dette er en for vårt land sund og riktig utvikling. En stor del av fjellhavngangene er nemlig ikke tilstrekkelig ydedyktige. Kreaturene må streife altfor vidt omkring, og gressveksten er for sparsom. Og når enkelte avdaler undtas, er disse beiter for sterkt belagt med kreaturer. Utbyttet av melk blir for lite. Yderst få setrer gir mere enn gjennomsnittlig 5 liter daglig pr. ku, selv i den beste havningstid. Man skal huske på at fjellhavnen varer ikke lenge, fra midten eller slutten av juni og inntil ut i august. På fjellhavn danner det sig ingen hå, havnen fryser tidlig, ofte i juli, alltid i august, og etter den tid er den lite verd. I august minker utbyttet av kyrne sterkt, og i september når høstregnet og høsttåken setter inn, og gresset er frosset, blir det enda mindre. Når så kyrne om høsten kommer hjem fra fjellet, hvor man gjerne lå altfor lenge, var de næsten avletne, selv om de var vårbære.

Denne karakteristikk av melkeproduksjon på setrene er gitt av direktør Joh. L. Hirsch omkring århundreskiftet, og gjelder nærmest de oplandske setrer. Han tilføide at han kjente gårder på Hedmark, som har holdt ved med det

gammeldagse seterbruk; de har måttet kjøpe melk en tid på vinteren til «matmelk», uaktet de har hatt 30—40 kyr på båsen.

En annen vesentlig årsak til seterbrukets forfall var at det falt for dyrt. Arbeidslønnen steg adskillig utgjennem dette tidsavsnitt, og det blev mere og mere vanskelig å få fatt i flinke seterbudeier. Og selve seterstellet blev uforholdsmessig kostbart. Det vanskeliggjør melkeproduksjonen at den skal drives på 2—3 forskjellige steder. Man har et fjøs nede i bygden og 1—2 fjøs oppe i fjellet; og det er ikke således at de gårder som ligger i nærheten av hverandre nede i bygden, hører sammen m. h. t. beite oppe i fjellet. Der har de andre naboer; der må de søke andre forbindelser, og dette vanskeliggjør i høy grad en rasjonell utnyttelse av melken. Når man skal ha sin melkeproduksjon fordelt på 2—3 forskjellige steder, blir det stor bekostning med hus og folkehjelp, så det hele blir ulønnsomt.

I det foregående er omhandlet det første mere almindelige brudd med de primitive metoder i februket, nemlig den omlegging i fjøsdriften som hovedsakelig skyldtes meieridriftens opblomstring, og som vesentlig angikk våre beste jordbruksbygder gjennem årene 1850—75.

I siste fjerdedel av det 19. århundre skjer det avgjørende brudd med det nedarvede primitive februk. I denne tid deltar nemlig praktisk talt alle distrikter i bevegelsen. Det knytter sig derfor stor interesse til vår fedrifts utvikling gjennem denne periode.

Med benyttelse av den offisielle statistikks oppgaver skal man i det følgende belyse utviklingen i landets forskjellige distrikter.

Når man gransker vår landbruksstatistikk for første halvdel av det nittende århundre, er det to omstendigheter som særlig vekker opmerksomhet. Det er først den sterke kvantitative økning så vel i utsæd som kreaturstyrke, altså hvad angår så vel jordbruk som fedrift. Dernæst er det den kjensgjerning at over alt, for hvert distrikt, ja for hver enkelt bygd viser tallene alltid fremgang fra telling til annen, aldri stillstand, langt mindre tilbakegang. Dette gjelder både utsædsmengdene og kreaturstyrken, det gjelder også folkemengden. Man kan herav forstå at tidens rett primitive landbruk har arbeidet under rolige, jevne forhold, som betinget en jevn kvantitativ forøkelse. Under trykket av en sterkt økende folkemengde er der stadig foretatt nydyrkinger, utvidelse av åkrer og enger, foruten okkupasjoner i utmark og fjell, gjennem høstingsbruket, slik som det har vært det ekstensive landbruks sed og skikk. Dette førte så til øket utsæd og kreaturhold. Lite hører vi i denne tid om kvalitative fremskritt, om nye metoder og nye veier for fremskritt og utvikling. Denne jevne og sterke fremgangen begynte dog ikke før etter 1814, og det er først fra 1835 vi etter den offisielle statistikks oppgaver kan tallmessig fastslå den, herred for herred.

Fra noget over midten av århundret inntrer der en radikal endring i disse forhold. Den uavbrutte fremgang er det nu for de fleste distrikter slutt med; den avløses dels av stillstand, dels av en tilbakegang som mangen gang er rett betydelig. Dette gjelder så vel utsæds- som husdyropgavene, og det gjelder

også for en del folkemengde. Denne bevegelse arter sig forskjellig i de forskjellige distrikter. Den ytrer sig til forskjellige tider, er av ulike styrke, likesom den også i andre henseender arter sig forskjellig i de forskjellige distrikter. Men ingen av rikets distrikter går helt fri, annet enn at hvert enkelt i en eller annen tidsperiode viser innvirkning av de hemmende eller forstyrrende krefter som frembringer brudd med de regelmessige økende produksjonssifre fra århundrets første halvdel.

For å forstå hvilke faktorer det er som her har grepet inn, vil det være nødvendig å betrakte forholdene i de forskjellige distrikter. Opgaven er ikke uoverkommelig, forsåvidt som det — alle forskjelligheter til tross — dog lar sig gjøre å opstille større grupper av distrikter hvor forholdene har artet sig nogenlunde ensartet.

Vi kan da først opstille som en egen gruppe de distrikter som fra gammel tid har vært bekjent for sine dårlige beiter og sitt dårlige husdyrbruk i det hele tatt. Herunder hører gjennemgående våre beste jordbruksbygder, som distrikte om Foldenfjorden og andre av de beste jordbruksbygder på Østlandet og Oplandene. Disse distrikter viser næsten ingen tilbakegang ved nogen av tellingene hvad husdyrholtet angår, derimot er der inntrådt en stillstand, idet den samlede husdyrstyrke fra 1855 til 1875 er næsten uforandret. Årsaken hertil var, som av det foregående vil fremgå, overgang til en sterkere, mere formålstjenlig føring. Bøndene i disse bygder hadde nu endelig en gang lært å innse det uriktige i den gamle anskuelse, at utbyttet av fedriften alene var avhengig av dyrenes antall; og i forbindelse hermed hadde de da også gjort den gledelige oppdagelse at fedriften kunde bli lønnsom også her, hvor de ikke hadde rike naturlige havneganger. De statistiske opgaver viser at planteproduksjonen her øket betydelig i perioden 1855—75, slik at det blev anledning til å føre sterke. Før 1855 derimot øket planteproduksjon og husdyrstyrke omrent jevn, hvilket altså betinget en fortsettelse av knappfôringen. Sauholdet minket i disse distrikter sterkt i denne periode, mens storfeets antall til dels øket litt. Det er den ensidige, sterke melkeproduksjon som er under utvikling.

I Hedmark fogderi gikk husdyrstyrken noget tilbake i perioden 1855—75, grunnet den bedre føring som nu praktisertes. Fra 1875 til 1900 er der nogen økning, men ikke mere enn at husdyrstyrken i 1900 fremdeles var noget mindre enn i 1855; for Toten var bevegelsen i husdyrtallet tilsvarende, likeså for Ringerike.

På grunn av denne endring i føringens styrke blir det nu vanskeligere enn før å fastslå fremgang eller tilbakegang i fedriften. Man kan forstå at økningen i planteproduksjonen har vært betydelig for å kunne holde kreaturstyrken nogenlunde vedlike tross den sterkere føring, navnlig hvad storfeet angår. Beiteene blev ikke forbedret, og ydet fremdeles like lite som før; den bedre sommerernæring som samtidig innførtes, måtte da tas på en måte så det forminsket vinterfôret.

Så har vi en gruppe av bygder hvor nedgangen i husdyrstyrken i siste halvdel av det 19. århundre var særlig stor, det er fjellbygdene og andre høitliggende

indre bygder av tilsvarende beskaffenhet. For disse bygder kan nedgangen i husdyrstyrken oftest konstateres første gang i 1865, og den vedvarer gjerne århundret ut, altså i omkring 40 år, og for mange av disse bygder er husdyrstyrken fremdeles mindre enn den var i 1855, 75 år tilbake. Nedgangen rammer sterkest sau'en, men også for storfeet er den ikke liten. For Gudbrandsdalen, Østerdalen, Valdres, Hallingdal, Øvre Telemark og Setesdal tilsammen utgjorde således nedgangen i perioden 1875—1900 for sau'en 95 000 stykker eller 52,4 pct. av besetningen i 1875, for geiter 19 000 eller 22,6 pct. og for storfe 23 400 eller 16,6 pct., mens antall hester nærmest var uforandret. Der var visse distrikter — indre og helst noget høitliggende bygder — på Sørlandet og Vestlandet, hvor tilbakegangen var enda større, men nedgangen inntraff her litt senere.

Hvad har nu årsaken vært til denne sterke nedgang i husdyrstyrken for fjellbygdene og andre lignende distrikter? Man vil straks forstå at det ikke ligger i innførelse av en sterkere fôring slik som tilfelle var i flatbygdene. Fjellbygdene og de andre til denne gruppe hørende bygder kom nemlig først sent, og da nokså svakt med i bevegelsen for innførelse av en sterkere fôring. Gjennem sine rike beiter og sin knappe produksjon av vinterfôr var de nemlig sterkt bundet til den primitive fedrifts metoder, altså med et sterkt hang til å ville overfø flest mulig dyr. Heller ikke gjorde meieridriften sig gjeldende i slike bygder. Der er da også en annen omstendighet som tyder på at her har det vært andre og sterkere inngrifende årsaker som har virket. Samtidig som husdyrstyrken avtar, så avtar nemlig også folkemengden, til dels ikke så lite, mens distrikter av annen beskaffenhet samtidig viser stigning. For perioden 1865—1900 utviser således på Østlandet og Oplandene fjellbygdene en nedgang i folkemengde på 15—20 pct., mens flatbygdene dels viser stigning, dels en mindre vesentlig nedgang. At dette ikke har vært en bevegelse av helt forbiggående art, viser etterfølgende beregning. For perioden 1865—1920 utviser dal- og fjellbygdene på Østlandet og Oplandene en nedgang i folkemengde på 6,47 pct., mens de øvrige grupper av bygder i disse landsdeler samtidig viser en stigning i folkemengden på 18 til 37 pct. For Sørlandet viser fjellbygdene en nedgang i folkemengde på 7,53 pct., mens de andre grupper viser stigning. Vestlandet, Trøndelagen og Nord-Norge viser også tilsvarende uheldige befolknings-tall for fjellbygder og lignende strøk.

Vi behøver ikke å lete etter årsakene til denne nedgang i folkemengde og husdyrhold for fjellbygder og lignende strøk; de er nemlig velkjente, og vi har foran antydet dem. Den skyldes først og fremst en krise på arbeidsmarkedet, som igjen skyldes den sterke utvandring fra bygdene; ikke alene selve emigrasjonen, men også utflytning fra bygdene til byer og industristrøk m. v. Om slike folkestrømninger gjelder det at de beveger sig fra steder med høiere til steder med lavere økonomisk trykk. Intet under derfor at flukten fra bygdene sterkest rammet hvor høstningsbruket var mest utbredt. Foran er skildret det intense arbeide som i fjellbygdene måtte drives sommeren igjennem og til dels om vinteren med å høste og hjemskaffe de store mengder av førstoffer fra utmark,

heier og fjell. Der trengtes stor arbeidshjelp hertil, men da arbeidet gav lite utbytte, blev arbeidslønn og levestandard lav. Intet under at utvandringen fra slike bygder blev særlig stor, ja, så stor, at innsamlingen av utmarks- og fjellfør, som mange steds utgjorde en vesentlig del av vinterføret, måtte innskrenkes i betydelig grad, så at brukerne ikke lengere kunde vinterfø så mange fe som tidligere. Hvor som helst i landet hvor der forekommer slike bygder med stort høstingsbruk, der kan det påvises lignende kriseartede tilstander i siste tredjedel eller fjerdedel av det 19. århundre. Jo mere utpreget høstingsbruket var, desto sterkere nedgang i husdyrstyrken og ofte også i folkemengden.

Disse vanskeligheter på arbeidsmarkedet var ikke den eneste årsak til innskrumpingen av høstingsbruket og den i forbindelse dermed stående nedgang i husdyrhold og folkemengde. Næsten likeså meget virket — i allfall i periodens senere år — endringene i omsetningsformene for fedriftens produkter. Den primitive fedrift var, som foran nevnt, bygd på forutsetningen om at all omsetning av levende dyr så vel til livdyr som slakt skulde foregå om høsten. I årenes løp blev dog byfolkene og de andre avtagere av disse produkter mindre tilfreds med denne primitive ordning. De fordret i stigende grad å få kjøpt ferskt kjøtt og andre fettevarer året rundt, når de trengte det, likesom de fordret melk tilbragt så å si daglig. Som foran er anført, var det flatbygdene på Østlandet og Oplandene som formidlet denne overgang for det store konsumsjonsdistriktet i det sydøstlige av landet, slik at i annen halvdel av det 19. århundre etterhånden byenes egen fedrift, likesom saltingsbaljene i byhjemmene forsvant. Følgen var at slaktedriftene om høsten fikk tregere avsetning til dårligere priser, og tilførslene måtte innskrenkes i betydelig grad. Dette gikk jo ut over fjell- og dalbygdene, særlig på Østlandet og Oplandene samt også lavereliggende bygder over store deler av Vestlandet. I de sistnevnte distrikter skjedde mest oppdrettet av slaktefeet, i de førstnevnte mere fetingen på de rike beiter. Driftekarnes store innkjøp av fe i Vestlandsbygdene og andre steder og deres leie av driftsbeiter i de høitliggende beitetrakter i landets centrale fjellpartier minket nu etterhånden svært.

Arbeidernes flukt fra høstingsbygdene kom altså ikke så rent på tvers heller for arbeidsgiverne i disse bygder, i allfall ikke i periodens senere del. Det hendte også da at der i enkelte bygder blev overflod av arbeidere, slik at kommunene så sig tjent med å bevilge bidrag til reisepenger for emigranter til Amerika.

Der er altså to forskjellige årsaker som stanser husdyrstyrkens økning. Først den omstendighet at man går over til en rikere føring, særlig av storfeet; for det annet at høstingsbruket nødtvungent innskrenkes av mangel på tilstrekkelig arbeidshjelp. Den første årsak inntrer tidligst og mest utpreget i de beste jordbruksdistrikter, den annen som til en begynnelse virker kraftigere og mere kriseartet, hører fortrinsvis til fjellbygder og andre indre bygder, hvor høstingsbruket er fremtredende. For disse siste bygder har, som nevnt, også medvirket en depriimering av høstmarkedet for slakt. Skogbygdene på Østlandet og Oplandene har en nedgang i husdyrtallet som ligner på fjellbygdernes, men er mindre utpreget.

På Sørlandet og Vestlandet begynner nedgangen noget senere, men varer til gjengjeld lengre; 1890-, 1900- og 1907-tellingene opviser her den største nedgang i husdyrtall. For Trøndelagen kan nedgangen i antall husdyr konstateres først i 1890. I 1900 rammer den alle fogderier i Trøndelagen og Nord-Norge, men dermed ophører den også. Her inntrådte således nedgangen senest, var ikke særlig utpreget, og hadde i almindelighet et kort forløp. For Sørlandet og Vestlandet kan der konstateres en nedgang også i folkemengde, særlig ved tellingene i 1890 og 1900. Trøndelagen viser likeledes nogen nedgang i folkemengde samtidig med husdyrtallets synken.

For Sørlandet og Vestlandet gjelder det at den sterkest inngrifende årsak til husdyrstyrkens synken var en innskrenkning i høstingsbruket. Men også innførelsen av en bedre fôring har vært sterkt medvirkende, navnlig i den siste del av perioden. Noget lignende kan sies om de to nordligste landsdeler; men her har høstingsbrukets innflytelse neppe vært fullt så inngrifende som på Sørland og Vestland.

Bevegelsen for innførelse av en bedre fôring, navnlig for melkekyrne, gav sig tidligst og sterkest utslag over flatbygdene, men heller ikke bygdene med stort høstingsbruk ble uberørt av denne bevegelse. Den gav sig dog her ikke så sterke utslag, her hadde man jo intet melkesalg som kunde stimulere til sterkere fôring. De statistiske oppgaver over melkemengde pr. ku — en oppgaverekke vi har femårsvis helt fra 1865 — gir opplysning om bevegelsen på dette område i de enkelte distrikter.

På forhånd kan man vente å kunne konstatere at melkemengdens stigen var først over flatbygdene hvor man jo hadde den største fordel av å opnå en både jevn og høy melkemengde og som gjennem sin større fôrvavl hadde den beste anledning til å nå dette mål. I fjellbygdene derimot var det forminskelsen av formengdene (høstingsfôret) som tvang til reduksjon av besetningene. Man må dog allikevel si at disse siste bygder fulgte godt med også i økning av melkemengde pr. ku, om enn flatbygdene ganske naturlig kommer et godt hestehode foran. En beregning utført for perioden 1865—1900 viser at den årlige melkemengde pr. ku for fjell- og dalbygdene i denne periode øket fra 1140 til 1350 liter eller med 18,4 pct. For flatbygdene øket den samtidig fra 1250 til 1664 liter eller med 31,2 pct. Beregningen er foretatt for 17 fogderier på Østlandet og Oplandene, utvalgt blandt dem som antas å ha de påliteligste oppgaver.

For fjellbygdene veide det jo ikke så lite at det var det beste av hostingsbruket de holdt ved like; det som gav det meste og beste fôr. Og så bidrog jo den her gjennemførte sterke overgang fra kornavl til gressavl i høy grad til bedre fôring.

Omtrent samtidig med at husdyrtallet begynner å avta, så begynner det også å gå tilbake med kornavlen. Disse to kjensgjerninger står ikke egentlig i direkte sammenheng. Kornavlens tilbakegang skyldes prisfall, og da kornavl nu overveiende erstattes av en økning i gressavlen og annen fôrdyrking, så kan den jo

ikke ha virket til innskrenkning i husdyrstyrken. Riktignok er det så at kornavl betegner en mere intensiv drift enn gressavl, likesom der produseres flere førenheter pr. dekar enn ved gressavl, men når kornet kun i ringe grad fant anvendelse som før, slik at det som husdyrene fikk av kornavlen vesentlig innskrenket sig til halmen, stiller saken sig anderledes. Da vil en overgang fra kornavl til gressavl bety nogen økning i føravl og følgelig også i husdyrtall eller rettere i dette tilfelle en noget bedre føring av dyrene. Den større mengde før av bedre kvalitet som produsertes på innmarken kom nemlig til å danne grunnlaget for den omlegging, særlig av storfeets føring som i fremtredende grad foregikk i disse år. Fra 1875 til 1900 minket kornarealene i rikets bygder med vel 300 000 dekar eller 16,6 pct. Sterkest var nedgangen i distrikter som var mindre godt egnede for kornavl.

Det vil av foregående fremgå at fjell- og dalbygdene gjennem siste fjerdedel av 19. århundre i det hele hadde en vanskelig tid å gjennemgå, noget der blandt annet gav sig utslag i en betydelig nedgang i husdyrstyrke og kornavl og sist, men ikke minst en ikke liten nedgang i folkemengde. Hvordan dette virket på landbrukets samlede økonomi, vil statistikken over eiendomsprisenes bevegelse gjennem disse år kunne gi en formening om. Fra 1881/85 til 1896/1900 er der for østlandske og oplandske flatbygder en stigning i eiendomsprisene på 7,5 pct. Dette må betegnes som en ubetydelig stigning, hvilket antas å skyldes den omstendighet at ennu var ikke effektene etter kornbrukets sammenbrudd i seksti- og sytti-årene helt forvunnet. For fjell- og dalbygder i de samme landsdeler var der samtidig en stigning i eiendomsprisene på 3,7 pct. Når disse distrikter, som for størstedelen må ha hatt fordel av kornprisenes fall, viser bare halvten så stor stigning i eiendomsprisene som flatbygdene, tyder dette på at krisen i høstingsbruket nok har øvet en betraktelig innvirkning på den almindelige økonomi, som igjen har virket på eiendomsprisene. Ellers i landet hvor kornprisenes synken snarest virket velgjørende, samtidig som krisen i høstingsbruket ikke var så fremtredende som i fjellbygdene på Østlandet, var stigningen i eiendomsprisene adskillig større. Således for de 5 fylker Vest-Agder—Møre og Romsdal 14,6 pct., for Nord- og Sør-Trøndelag 21,8 pct. og for Nordland og Troms hele 38 pct. stigning i eiendomsprisene for nevnte periode.

Når vi i det foregående så vidt utførlig har omhandlet forholdene i flatbygdene på den ene side og de i dal- og fjellbygdene på den annen, så er det fordi disse distrikter representerer så å si ytterlighetene på hver sin kant. De første representerer bygder som samtidig er både de beste jordbruksbygder og de tarveligste beitebygder, de siste de dårligste jordbruksbygder og de rikeste beitebygder. De inntok altså helt motsatte standpunkter og er derfor egnet til å gi den beste belysning av hvordan fedriften artet sig så høist forskjellig alt eftersom de naturlige betingelser for bedriften vekslet. De andre av landets distrikter inntar i det store og hele mellemstandpunktet mellom disse to ytterligheter. Snart er preget av høstingsbygd sterkest, snart preget av jordbruksbygd; men i det store hele må man nok si at ennu på

hin tid var høstingspreget det mest fremtredende. Vi har distrikter hvor høstingsbruket var meget fremtredende, men som ikke var særlig gode beitebygder; det var gjerne de lavereliggende høstingsbygder dette var tilfelle med, som f. eks. mange av de indre bygder på Sørlandet.

Kystbygdene fra og med Sørlandet vestover og nordover langs hele landet inntok igjen en egen stilling. De var dårlige både som beitebygder og jordbruksbygder, men de hadde sin herlighet i det milde klima, som muliggjorde beitetidens forlengelse utover høsten og vinteren; enn videre hadde de et stort tilskudd av førstoff fra havet og fiskeriene. Disse herligheter nyttedes særlig til et stort og billig opdrett av husdyr. Dette store opdrett med salg av magre og vanstelte, men billige dyr østover var det som dannet grunnlaget for meget av den gamle driftetrafikk. Dette store salg minket som nevnt betydelig gjennem annen halvdel av 19. århundre.

Foranstående beretning om fedriften gjennem det 19. århundre gir mange eksempler på hvorledes utviklingen innen de enkelte landsdeler har artet sig forskjellig og at dette har gitt sig utslag snart i økning, snart i stillstand eller også tilbakegang i husdyrstyrken. I tilslutning hertil inntas nedenfor en tabell som viser husdyrtallet for hvert fylke for hele det tidsrum for hvilket slike oppgaver foreligger.

Vinterbesetningen av hester, storfe og småfe utgjorde i antall beregnede kyr¹ for rikets bygder:

Fylker	1665	1723	1835	1875	$\frac{3}{12}$ 1900	$\frac{1}{1}$ 1918	$\frac{1}{1}$ 1936	1936 Relative tall (1665=100)
Østfold	34 800	34 202	46 233	68 794	68 304	96 666	113 436	326,0
Akershus	40 772	48 597	55 284	88 648	90 670	113 712	115 806	284,0
Hedmark	47 803	54 167	85 070	127 549	117 221	144 206	141 534	296,1
Oppland	62 182	76 027	111 226	161 066	138 275	154 492	152 288	244,9
Buskerud	31 304	32 056	43 295	78 744	74 960	87 409	85 241	272,3
Vestfold	32 021	28 844	32 338	52 066	56 179	67 968	73 111	228,3
Telemark	18 345	21 538	42 726	61 665	54 267	60 010	64 291	350,5
Aust-Agder	29 093	27 167	38 573	41 343	32 272	32 241	36 479	125,4
Vest-Agder.....	29 979	30 887	39 687	56 617	49 418	50 671	51 636	172,2
Rogaland	33 981	43 869	67 165	109 491	93 243	120 582	146 180	430,2
Hordaland	75 319	81 104	96 059	142 161	126 057	124 590	132 129	175,4
Sogn og Fjordane	70 358	81 203	102 967	147 530	124 386	133 593	129 121	183,5
Møre og Romsdal	76 745	79 069	89 449	139 523	109 970	123 177	125 740	163,8
Sør-Trøndelag ..	57 159	48 506	67 090	112 289	90 452	110 746	113 653	198,8
Nord-Trøndelag	44 430	35 624	55 043	88 966	72 372	91 237	95 580	215,1
Nordland	35 967	43 149	60 498	98 481	92 987	96 058	111 731	310,6
Troms	5 820	7 058	30 174	51 210	50 886	49 696	59 446	1317,4
Finnmark.....								
Tilsammen	726 078	773 067	1 062 877	1 639 045	1 465 692	1 669 737	1 764 630	243,0

¹ Beregnet etter forholdet 1 storfe = $\frac{1}{2}$ hest, 6 sauер eller geiter.

Om denne opgaverekke kan man i almindelighet si at tallene er mindre pålitelige jo eldre opgavene er, og at feilene går i retning av at opgavene er for lave. Dette gjelder ikke alene de egentlige tellingsoppgaver, de fra og med 1835, men også de ifra våre to eldste matrikuleringer, de av 1665 og 1723. Disse feil i opgavene motvirkes ved at husdyrenes størrelse og produksjonsevne er tiltatt ganske betydelig gjennem dette lange tidsrum. Herigjennem bevirkes at tallene for husdyrstyrken, slik som tabellen angir dem, kan antas å være en nokså brukbar målestokk for endringene i husdyrstyrkens samlede levendevekt og produksjonsverdi. For øvrig henvises til N. O. S. V. 145, s. 67—68.

Tabellen inneholder interessante og betydningsfulle tall for vekslingene i husdyrstyrken. Stigningen i hele tidsrummet var, som det vil sees, størst i Nord-Norge, tatt som helhet, hvorefter følger Rogaland, Telemark, Østfold, Hedmark og Akershus. Denne rekke gir uttrykk for at det er distrikter som ved tidsrummets begynnelse hadde mest uoptatt dyrkjingsjord som senere har øket sitt husdyrhold mest. Ganske tydelig fremgår dette av Nord-Norges meget fremskutte plass i denne henseende; den største del av denne landsdel var jo i tidsrummets begynnelse å betrakte som et rent nybyggerland. Rogalands fremskutte plass skyldes likeledes de store og gode dyrkjingsarealer som her forefantes og som senere for en stor del er tatt i bruk, ikke minst i nyere tid. Telemark, Østfold, Hedmark og Akershus hadde også, særlig i eldre tid, svære strekninger av dyrkbart land, som senere for en stor del er tatt i bruk.

De fylker som hadde mindre arealer dyrkjingsland, måtte jo stå tilbake i økning av kreaturstyrken gjennem dette lange tidsrum. Dette har først og fremst vært tilfelle med Agder-fylkene, Møre og Romsdal, Hordaland og Sogn og Fjordane. Denne rekke betegner også fylkene med det største høstingsbruk. Slike distrikter med lett adgang til å drive høstingsbruk i større målestokk, samtidig som de gjennemgående hadde gode beiter, hadde relativt tidlig drevet det til å holde store besetninger; deres fornemste bruk — høstingsbruket — var jo i pakt med de gamle og primitive bruksmåter i både jordbruk og fedrift. Men det som var nærmest en fordel i gammel tid, blev en hemsko for utviklingen i nyere tid, dette forsåvidt høstingsbruket angår, mens der for dyrkjingsbrukets utvidelse her var satt relativt snevre grenser gjennem den sparsomme tilgang på velskikket dyrkjingsjord. Når Opland fylke står adskillig tilbake for Hedmark, skyldes dette at her har man to store dalfører med utstrakt høstingsbruk, alene Toten fogderi består mest av flatbygder. At Sør- og Nord-Trøndelag står tilbake i husdyrstyrkens økning, sammenlignet med de sønnenfjelske gode jordbruksdistrikter synes rimelig. Utviklingsmulighetene var jo her relativt mindre.

Antallet av hester er for hele tidsrummet under ett øket med 150,3 pct., for storfe med 148,4 pct., for sau med 143,3 pct., men for geit med bare 25,8 pct. Den samlede husdyrstyrkens økning, etter omregning i beregnede kyr, utgjør 143,0 pct.

Antall husdyr i riket (vinterbestand).

År	Hester	Storfe	Sau	Geit	Tilsam. i beregnede kyr	Svin
1665	73 000	490 000	(390 000)	(170 000)	729 000	(29 000)
1723	80 000	520 000	(470 000)	(190 000)	790 000	?
1835	113 200	644 400	1 028 900	184 500	1 073 033	79 900
1845	131 900	842 600	1 447 300	290 900	1 396 100	88 600
1855	154 400	949 900	1 596 200	357 100	1 584 250	113 300
1865	149 200	953 000	1 705 400	291 000	1 584 133	96 200
1875	151 900	1 016 600	1 686 300	322 900	1 655 267	101 000
1891	150 900	1 006 500	1 417 500	272 500	1 589 967	121 100
1900	173 000	950 200	998 800	214 600	1 498 433	165 300
1907	170 300	1 027 500	991 200	222 700	1 570 433	163 500
1918	208 200	1 085 700	939 900	185 800	1 689 717	127 200
1929	177 500	1 122 000	838 400	206 900	1 651 717	154 600
1936	182 700	1 217 000	949 000	213 800	1 776 200	(300 000)

Relative tall:

1665	20,0	67,2	8,9	3,9	100,0	
1723	20,0	65,9	9,9	4,2	100,0	
1835	21,1	60,1	16,0	2,8	100,0	
1845	18,9	60,4	17,2	3,5	100,0	
1855	19,5	59,9	16,8	3,8	100,0	
1865	18,8	60,2	17,9	3,1	100,0	
1875	18,4	61,4	17,0	3,2	100,0	
1891	19,0	63,2	14,9	2,9	100,0	
1900	23,1	63,4	11,1	2,4	100,0	
1907	21,7	65,4	10,5	2,4	100,0	
1918	24,6	64,3	9,3	1,8	100,0	
1929	21,5	67,9	8,5	2,1	100,0	
1936	20,6	68,5	8,9	2,0	100,0	

Husdyrstyrken har dog ikke på langt nær øket i forhold til folkemengden. Mens der således omkring 1665 var 1620 beregnede kyr pr. 1000 av rikets befolkning, var tallet i 1835 sunket til 898; så var der en liten økning til 931 i 1865, senere er der nedgang, til 669 i 1900 og 590 i 1929. Det må dog betenktes at husdyrene i nutiden er både større og navnlig mere ydedyktige enn i fortiden. Således tør det antas at melkeproduksjonen nu er likeså stor, ja, rimeligvis større pr. innbygger i riket enn langt tilbake i tiden.

Husdyrstyrkens relative fordeling på de enkelte husdyrslag (se tabellens annet avsnitt) har hvad storfe og hester angår, ikke gjennemgått større vekslinger gjennem det lange tidsrum som opgavene omfatter. For sau er der gjennemgående stigning i procentene gjennem de to første århundrer, senere en sterk nedgang, dog ikke større enn at procenten for sauettall (i beregn. kyr) er den

samme ved tidsrummets slutning som ved dets begynnelse. Geiteholdet har vært av avtagende betydning. Storfeet kan for de siste hundre år utvise stigende procenter. Betydningen herav vilde ikke ha vært så stor om der ikke samtidig var skjedd en sterk økning av de enkelte dyrs produksjon, navnlig hvad melkeproduksjonen angår.

Husdyrbruket gjorde navnlig i siste fjerdedel av 19. århundre overordentlig store fremskritt i kvalitativ henseende. Delvis var dette som nevnt en følge av husdyrtallets innskrenkning, idet der navnlig for storfeet innførtes en langt sterkere, mere formålstjenlig føring. Også de øvrige husdyrslag nøt godt av den våknende interesse for og forståelse av de rasjonelle metoder i husdyrbruket, som rett gjennemført viste gunstige økonomiske resultater, likesom den gode og humane behandling av dyrene var en reform som bondestanden alltid hadde ønsket, men under den primitive fedrift ikke evnet å gjennemføre.

Det er ikke nødvendig her å nevne alle de fremskritt som i disse år gjennemførtes i retning av rasjonelt husdyrbruk. Under parolen «det er av fjøset landmannen skal ha sin fornemste inntekt» gikk det fremad i stigende grad. Bedringen i husdyrstallet og fjøsenes omordning m. v. begynte i de brede bygder omkring midten av århundret, samtidig holdtes de første utstillinger av fe. Opdrettet egnedes større opmerksomhet, okseholds- og feavlslag startedes, og i slutten av århundret stiftedes de første kontrollforeninger.

Det var bare én reform som manglet, men dette var riktignok en særlig viktig sak — *b e i t e b r u k e t s o m f o r m i n g o g f o r b e d r i n g*. Det lå jo snublende nær at beitene burde bringes til å gi en rikere avkastning, som kunde tilsvare den sterke vinterføring som nu jevnt over blev innført. Derigjennem ville føringen bli både billigere og bedre, og rentabiliteten, som det i denne vanskelige tid så ofte knep med, ville ha stillet sig ulike heldigere.

Til nærmere belysning av beiteforholdene ved utgangen av det 19. århundre har man utarbeidet etterfølgende kortfattede distriktsvise oversikt, vesentlig etter opplysninger i verket «Norges Land og Folk».

O s t f o l d. Hjemmebeitene var overalt av mindre god beskaffenhet og oftest for små. Av seterbruk fantes der bare en helt ubetydelig rest i Rømskog.

A k e r s h u s. Hjemmebeitene sies å være nokså gode i Hurdalen, Nes og delvis gode i Nannestad og Kråkstad, ellers overalt små, tarvelige og utilstrekkelige. Av seterbruk fantes rester i flere bygder, i Nannestad og Feiring flest.

H e d m a r k. For fogderiene Hedmark, Vinger og Odal samt Solør var hjemmebeitene utilstrekkelige og av dårlig beskaffenhet. For Hedmark var seterbruk nokså almindelig, men setrene var mindre gode og til dels benyttedes setrer i de tilstøtende store dalfører. For de to andre fogderier var seterbruket nu blitt av liten betydning. Over Østerdalen var hjemmebeitene utilstrekkelige og dårlige, undtagen først i dalen. Når undtas Elverum, var det bra med fjellbeiter og fjellslätter og dette i økende grad nordover i dalen.

O p l a n d. På Toten var hjemmebeitene utilstrekkelige, men i Vardal,

Biri og Snertingdal var stillingen bedre. Hadeland og Land samt Valdres hadde gode og i almindelighet tilstrekkelige hjemmebeiter; i Gudbrandsdalen derimot var de oftest utilstrekkelige. Best forsynt med fjellbeiter var fylkets nordligste bygder. I de søndre deler av Gudbrandsdalen og Valdres var setrene transsatte, og så vel i disse distrikter som særlig på flatbygdene var seterbruket gått meget tilbake. I Valdres sendte man dog fremdeles 82 pct. av husdyrene til seters, i Gudbrandsdalen omkring 50 pct.

B u s k e r u d. På Ringerike var hjemmebeitene mindre gode, best i Ådalen. Hallingdal hadde utmerkede fjellbeiter, mens hjemmebeitene stod meget tilbake. I Buskerud fogderi hadde Sigdal og Krødsherad bra hjemmebeiter, de øvrige bygder nokså tarvelige. Numedal og Sandsvær hadde nokså bra hjemmebeiter.

V e s t f o l d. Fylket hadde i det hele ikke gode havneganger, det aller meste var skogshavn. Kystbygdene havneganger var små og tarvelige, i skogherredene mere vidstrakte, men også her tarvelige, kun i Lardal var de nokså gode. Hof, Skoger, Andebu og Sande hadde tilstrekkelige, men magre beiter. I Tjølling, Brunlanes og Sandeherad var beitene til dels både små og dårlige, bedre var de i Hedrum. I enkelte bygder stallføret man melkekyrne hele sommeren. Seterbruk var det lite igjen av.

T e l e m a r k. I Bamble fogderi var hjemmebeitene av dårlig kvalitet (skogsbeiter) og ofte utilstrekkelige. I Nedre Telemark var hjemmebeitene jevnt over små og utilstrekkelige, det samme var tilfelle for de fleste bygder i Øvre Telemark, som imidlertid hadde vidstrakte og utmerkede fjellbeiter, hvorpå der inntokes en mengde fe også fra Nedre Telemark.

A u s t - A g d e r. Hjemmebeitene i Nedenes fogderi var oftest ikke gode, særlig var de utilstrekkelige og dårlige i flere kystherreder. Bedre var de lenger inne. Seterbruket var «avlagt», når undtas i Tovdal og Gjøvdal. Bygdene i Setesdal hadde tilstrekkelige, men ikke egentlig gode hjemmebeiter, men desto større og bedre fjellbeiter og slætter med et stort seterbruk.

V e s t - A g d e r. I Mandal fogderi var det 6 bygder hvor hjemmebeitene var tilstrekkelige, 12 hvor de var utilstrekkelige; i Lista fogderi henholdsvis 5 og 8. Gode fjellbeiter med betydelig seterdrift fantes i Åseral, Sirdalen og Tonstad. I Sirdalsheiene uteleides beite til store sauedriften fra Rogaland. Det var Sirdalen, Fjotland, Åseral og for en del Hægebostad og Bjelland som hadde gode beiter, ellers var de utilstrekkelige, ofte tarvelige; lyng var fremherskende og undertiden den eneste planterekst.

R o g a l a n d. Av Jæren og Dalanes 12 bygder skal 4 ha hatt tilstrekkelige hjemmebeiter, 8 ikke tilstrekkelige; for Ryfylke var den tilsvarende fordeling henholdsvis 10 og 14. Seterbruk var av størst betydning for Sauda og Suldal, også i Fossan, Vikedal og Sand var der adskillige setrer i bruk, i de øvrige bygder få eller ingen. Fra mange steder sendtes sauene og til dels ungfeet på beite i andre bygder, som til Sirdalen og Sauda. I det hele sendtes beitefe fra de ytre og lavere til de indre og høiere beliggende bygder.

H o r d a l a n d. Beitene var dårligst ved kysten, bedredes innover og var

i de innerste bygder i regelen utmerkede og rikelige. Der sendtes derfor en masse fe på beite innover i fylket til heier og fjellhavner. Hjemmebeitene var næsten overalt dårlige og innknepne, de beskrives som lynggrodde, bevokset med ener og løvskog, bratte og ulendte. De rikeste fjellbeiter fantes i Hardanger og Voss, hvor seterbruket var av stor betydning.

S o g n o g F j o r d a n e. Hjemmebeitene var jevnt over dårlige og vårbeting på innmarken dreves i mange bygder. Seterbruket var fremdeles meget fremtredende i dette fylke, som i 1907 stod høiest i denne henseende med 52,44 pct. av sin husdyrstyrke på seter. Også her er det de innerste bygder som hadde de beste beiter, særlig gjaldt dette fjellbeiter. Indre Sogn sies å ha ypperlige fjellbeiter. Ytre Sogn, Sunnfjord og det meste av Nordfjord hadde ikke så gode fjellbeiter.

M o r e o g R o m s d a l. Inne i fjordene var der gode, til dels meget gode hjemmehavneganger og fjellbeiter, lengre ute, i kystherredene, med tetttere bebyggelse og relativt stort husdyrhold var beitene transsatte, likesom de var av middelmådig beskaffenhet, idet lyngmark og myr optok meget av arealet. Her beitedes med kreaturene langt utover høsten, og sauene gikk oftest ute hver dag hele vinteren. Kystherredene hadde få eller ingen setrer; ellers var seterbruk nokså almindelig i fylket.

S ø r - T r ø n d e l a g. I Fosen fogderi var beitene i Osen, Roan, Stoksund, Å, Jøssund, Bjugn, Rissa og Stadsbygd gode, i de øvrige herreder oftest mindre gode. I Orkdal hadde særlig Rennebu og Opdal vidstrakte og gode beiter. Gauldals høiereliggende bygder hadde gode og vidstrakte havneganger. I Strinda og Selbu fogderi hadde Klæbu og Tiller gode beiter, og i Selbu og særlig Tydal var de både vidstrakte og gode. Ellers i fogderiet var det ikke så rart bevendt. Seterbruk forekom mest i Orkdal, det øvre av Gauldal samt i Selbu og Tydal.

N o r d - T r ø n d e l a g. I sjødistrikturene var beitene jevnt over dårlige, lengre inne var der flere bygder med meget bra beiter. I Stjør- og Verdal var hjemmebeitene best i Meråker, Lånke og Mosvik, fjellbeitene i Meråker, Hegra, Leksvik, Mosvik og Verran. I Inderøy fogderi var hjemmebeitene gode i Beittstad og Stod; fjellbeitene særlig i Snåsa. I Namdalen hadde Lierne, Hølonda og Klinga gode hjemmebeiter. Seterbruket i fylket var avtagende; mest almindelig var det i Lierne, Grong, Overhalla, Snåsa, Meråker, Hegra og Verdal.

N o r d l a n d. For de fleste bygder sies hjemmebeitene å være gode og tilstrekkelige for de små fordringer man hadde til produksjonen. I kolde somre blev dog beitet tarvelig. Langs kysten var beitene gjennemgående tarveligere enn lengre inne; særlig gode og rikelige beiter hadde Bindalen, Vefsn og Hattfjeldalen. Egentlig seterbruk var der lite av i dette fylke.

T r o m s. Fylket hadde gjennemgående bra beiter. I henved 4 sommersmåneder sies det å være så bra beite at de om våren utmagrede kreaturer blev fete. Alene i Ibestad, Salangen, Berg og Hillesøy var beitene mindre gode, i de øvrige bygder gode, til dels meget gode. Der var få setrer i fylket, dog flere enn i Nordland, og de lå ofte helt nede i dalbunnen, tett ved gården.

F i n n m a r k. Beitene var oftest mere enn tilstrekkelige; bebyggelsen var jo tynn og dyrenes antall lite. Best var hjemmehavnegangene i Kautokeino, Talvik, Lebesby, Tana og Nesseby. Myggplagen forminsket avkastningen av beitene i høi grad; man måtte beskytte husdyrene ved røk, eller også ha dem stående inne en stor del av døgnet. Ute ved kysten er man sjeldent plaget av mygg. I enkelte bygder dreves litt seterbruk.

Det fremgår av denne oversikt at hjemmebeitene ved utgangen av 19. århundre omrent over hele landet var utilstrekkelige og ofte av tarvelig beskaffenhet. Verst var det visstnok i de mere tørre distrikter, nemlig på Østlandet og navnlig på Oplandene. Litt bedre var forholdene i mere nedbørrike strøk, men også her langtfra jevnt over gode. Bedømt etter hjemmebeitenes tilstand var der altså relativt meget få gode beitebygder i landet. Ellers er det jo fra gammel tid uthavnegangene, særlig de på fjellet som man tilla betydning, og ved en god beitebygd forstod man da de oftest høitliggende bygder med svære fjellvidder. Men slike bygder hadde oftest ved siden av de rike fjellbeiter bare ganske tarvelige hjemmebeiter. Det var jo gjerne trangt i dalførene, hvor brukene og hjemmebeitene lå, så disse på slike steder hadde liten utstrekning.

I nyere tid da der holdes langt flere dyr hjemme om sommeren, særlig melkekyr, og fortrinsvis av de høitmilkende, samtidig som várbeitet på innmarken er falt bort, er beitesituasjonen blitt helt anderledes enn i eldre tid, da en relativt langt større del av produksjonen var henlagt til seterbeitet. Nu fordres der overordentlig meget mere av hjemmebeitene, om de bare så nogenlunde skal tilfredsstille de større krav. Nu må en karakteristikk av beitet på de aller fleste steder bli å grunnlegge på en betraktnign av hjemmebeitenes tilstand.

Disse sterkt økede krav som nu for tiden stilles til hjemmebeitet, er ikke blitt fullstendig oppfylt hverken fra første stund da kravene opstod, langt mindre senere eftersom kravene stadig øket. Nei, landbrukerne oppgav rent på forhånd å skaffe bedre beiter, de evnet det vel heller ikke. De valgte i steden å ta det manglende sommerfôr fra innmarken, enten i form av overliggende strafôr, grønnfôr fra åkeren eller de la ut gammel eng til midlertidig beite, og så måtte kraftfôret greie det resterende.

Seterbruket sies omrent overalt å være i avtagende; i allfall var det nu få steder hvor de høitmilkende kyr blev sendt til seter eller heier. Sauen blev sendt bort til slike fjerne beiter, nu som før. Siden udyrplagen ikke lenger truet i nevneverdig grad, gikk sauens for en stor del uten gjæter, likeså det annet fe. Dette virket i felleshavnegangene til stor skade for melkekyrne, idet særlig sauens tok bort den beste og nærmeste havn som tidligere hadde vært beholdt melkekyrne. Dog sauens holdtes mange steder på særskilte, langt fraliggende beiter. Således beitet der i de høitliggende bygder av Rogaland og Agder-fylkene større mengder sau fra de ytre bygder, til dels i beitestrekninger som ikke tidligere hadde vært nytta i nevneverdig grad. Ungfe og avlette kyr, likeså hester,

sendtes til seter og heier og andre uthavner som før, i allfall hvor man ikke hadde rikelige hjemmebeiter.

Årsakene til seterbrukets forfall er foran nevnt og vil i de etterfølgende distriktsopgaver mangesteds bli berørt, hvorfor man her ikke skal komme nærmere inn på saken. Hovedårsaken var at det var blitt ulønnsomt, særlig derigjen-nem at arbeidshjelpen var blitt dyr og vanskelig tilgjengelig. Ikke minst virket dette i høstingsdistriktene, hvor støling på fjell og heier, særlig i de nedbør-rike strøk, var forbundet med høsting av vidstrakte slætter. Med utslåttene minket eller forsvant også seterbruket i slike distrikter. Dernæst var meieri-drift og den i forbindelse dermed stående innførelse av en sterkere, jevnere fôring en sterkt virkende årsak til seterdriftens tilbakegang.

En statistikk over seterbruket for hele riket blev istandbragt i 1907. Denne viser følgende resultat.

Belegget på setrene utgjorde i rikets bygder:

Hester	17 050,	utgjørende 10,41 pet.	av det samlede antall
Melkekyr	186 987,	» 25,85 »	— » —
Okser	8 358,	» 24,07 »	— » —
Ungfe	79 562,	» 26,44 »	— » —
Sauer	367 805,	» 48,12 »	— » —
Geiter	142 319,	» 2,01 »	— » —
Svin	6 172,	»	

Disse tall omfatter selvsagt ikke alle dyr som var på sommerbeite i havne-ganger utenom hjemmehavningene. En mengde dyr beitet i nærliggende skoger og lier uten at dette beite var knyttet til egentlig seterdrift. Særlig var dette til-felle med hester, ungfe og sau. Melkedyrene — ku og geit — er jo alle tatt med når beitingen og melkestellet foregikk borte fra gården. En opgave over alle de dyr som denne sommer beitet i uthavner av forskjellig slags, vilde altså ha vist en langt høiere procent for alle slags dyr utenom melkekyr og geiter. Når man ordner bygdene fylkesvis etter seterbeleggets relative størrelse, får man følgende rekke:

Av den samlede hysdýrstyrke
i beregnede kyr utgjorde seter-
belegget. Pct.

Sogn og Fjordane	52,44
Oppland	43,74
Buskerud	35,29
Telemark	34,33
Hedmark	29,06
Møre og Romsdal	28,92
Hordaland	24,91
Sør-Trøndelag	21,21
Aust-Agder	15,24

Av den samlede husdyrstyrke
i beregnede kyr utgjorde seter-
belegget. Pct.

Nord-Trøndelag	13,30
Rogaland	7,11
Vest-Agder	7,03
Finnmark	5,22
Vestfold	3,56
Troms	3,10
Akershus	1,87
Nordland	0,86
Østfold	0,02

Husdyrbrukets utvikling med særlig henblikk på beitebruket er for tiden etter århundreskiftet omhandlet i den distriktsvise oversikt side 61 ff.

Rundskriv og skjema.

Forslag til iverksettelse av en statistisk undersøkelse over beitebruket i Norge.

Beitebrukets store betydning i norsk landbruk trenger ingen nærmere påvisning. Her skal alene minnes om at de for øvrig få og usikre beregninger som hittil er foretatt over beitebrukets avkastning, har gitt som resultat at beitenes bidrag til husdyrenes årlige underhold dreier sig om 20—25 pct.

Hvad vår offisielle landbruksstatistikk hittil har irettelagt av oppgaver over beitebruket, innskrenker sig til en undersøkelse over seterbruket i forbindelse med jordbruksstillingen av 1907 og en i forbindelse med undersøkelse over husdyrbrukets produksjon 1927—28 foretatt beregning over beitebrukets andel i husdyrenes samlede årsfør. Hertil kommer de oppgaver over arealene av beiter i innmark og utmark som de tre almindelige landbruksstillinger har tilveiebragt.

En mere inngående og fyldestgjørende undersøkelse over beitebruket kunde ha vært foretatt om der ved en av de tre hittil avholdte almindelige jordbruksstillinger på tellingsskjemaet var blitt opstillet den rekke av detaljerte spørsmål som hertil kreves. Saken har vært overveiet ved disse tellingers planleggelse, men man har ikke funnet å kunne fremme den ad denne vei, da skjemaene allerede før var så vidtloftige for ikke å si overlessede, at der ikke kunde være tale om å tilføie en rekke spørsmål hvis besvarelse langt fra vilde falle lett. Det samme må antas å bli tilfelle ved kommende jordbruksstillinger, hvis program jo i hovedsaken må omfatte de samme tellingsobjekter som før.

En statistisk undersøkelse over beitebruket bør derfor skje ved en særundersøkelse. En sådan må av økonomiske grunner være innskrenket til å bli utført på grunnlag av detaljundersøkelser etter det representative system.

I vår offisielle landbruksstatistikk er der for nogen år siden foretatt en lignende særundersøkelse, nemlig over husdyrproduksjonen for driftsåret 1927—28. Denne undersøkelse falt billig, og resultatene har fullt ut svart til forventningene.

Man vil derfor foreslå at undersøkelsen over beitebruket iverksettes på samme vis.

Ved nevnte undersøkelse i 1927—28 blev der foretatt representativ telling i 275 herreder; gjennemsnittlig teltes der 37 bruk i hvert herred, i alt 10 204 bruk eller ca. 5 pct. av alle. Tellerne, vesentlig kontrollassisterter, hadde en godtgjørelse av 60 øre pr. bruk. Tellingen kostet 9 000 kr., herav fikk tellerne 6 000, mens der til bearbeidelse og trykning m. v. gikk 3 000 kr.

Man antar at godtgjørelsen til tellerne nu kan settes til 50 øre
pr. skjema, altså i alt kr. 5 000
og de øvrige utgifter til » 2 000

Tilsammen kr. 7 000

Er det nødvendig å velge et billigere alternativ, så kan man dog ikke anbefale nogen vesentlig forminskelse i antall telte bruk. Man måtte da helst gå over til bare skjønnmessige oppgaver, idet man utfylte ett skjema for hvert herred, enten uten eller mot en lav godtgjørelse. Det hele vil da koste en bagatell, men så kan man jo heller ikke påregne et så pålitelig resultat av arbeidet som etter første alternativ.

Man har tenkt i størst mulig utstrekning å engagere kontrollassisterenter til oppgavenes innhentelse. Disse er jo både gjennem sin oplærelse og sitt arbeide særlig kyndige på dette felt. Navnlig vil de kunne gi verdifull støtte ved ansettelse av beitingens utbytte i førenheter.

En sådan vurdering er jo nødvendig bl. a. når man skal sammenholde beitebruks avkastning med den øvrige landbruksproduksjon.

Man burde jo således søke å få avkastningen av beitene med i de årlige høstopgaver for jordbruket. Dette lar sig gjøre om man gjennem en undersøkelse som ovenfor skissert får konstateret hvor stort et middelsårs utbytte av beitene er. Senere blir der så hvert år å innhente oppgaver over beitetenes utbytte i procent av middelåret, og på sådant grunnlag beregne det absolute utbytte.

I forbindelse med nevnte statistiske undersøkelse vil det være ønskelig å kunne tilveiebringe materiale til en utførlig beskrivelse av beitebruks nuværende tilstand og vilkår i landets forskjellige distrikter.

Man henviser i så måte til hvad der på lignende vis ved Jordbruksstellingen av 1929 ble iverksatt hvad jordbrukets struktur og bruksmåter angår. Ved hjelp av landbruksskolebestyrere og andre kyndige menn blev der da tilveiebragt distriktsvis beskrivelser, navnlig over omløp og sedskifte. Sammen med det utførlige statistiske materiale dannet så dette grunnlaget for en distriktsvis oversikt for hele riket.

En lignende utredning for beitebruket må sies å være høist påkrevet. Man kjenner til at beitebruket, slik det nu på de fleste steder praktiseres, hører til landbruks mest forsømte områder, at det drives på primitiv vis, og er som en hemsko på det fremadskridende rasjonelle husdyrbruk. Men det nøiere kjennskap som skal til for å kunne påpeke så vel mangler som botemidler for de forskjellige distrikter, det mangler ennu for en vesentlig del.

Dog reformene står også her for døren, er innledet så å si.

Den offisielle landbruksstatistikk må før eller senere utvide virksomheten til å omfatte også beitebruket. Best var det da at det ble gjort straks, så undersøkelsene fra første begynnelse kunde bli til støtte og fremme for det reformarbeide som på dette område forestår.

Hoslagt følger utkast til 2 skjemær.

Som supplement til de skjematiske oppgaver forutsettes under begge alternativer innhentet uttalelser om beiteforholdene.

Oslo, 11. november 1933.

Gunnar Jahn.

S. Skappel.

Bilag 2.

Det Statistiske Centralbyrå.

Oslo, 16. februar 1935.

.....Landbrukselskap.

Landbruksdepartementet har stillet til disposisjon for Byrået kr. 7 000 til avholdelse av en representativ undersøkelse vedrørende b e i t e b r u k e t i Norge.

Planen går ut på å telle ved ca. 10 000 bruk, fordelt over hele landet. Da tellingen stiller betydelige krav til tellernes erfaring i fôrberegninger m. v., har Byrået som tellere fortrinsvis tenkt engagert kontrollassistenter, herredsagronomer og vandrelærere, som både gjennem sin utdannelse og sitt virkefelt skulde være særlig skikket til dette. Tellingsarbeidet forutsettes godt gjort ved en fast betaling pr. utfylt skjema.

Man tillater sig herved å foresørre om det ærede landbrukselskap — på samme vis som ved undersøkelsen over husdyrproduksjonen i 1927—28 — vil være Byrået behjelpeelig med å få denne undersøkelse gjennemført på beste måte.

Man har da tenkt sig at fylkenes landbrukselskap hver for sitt distrikt danner det lokale tellingsstyre, hvis oppgave det først og fremst blir å anta tellere og få disse virkefelt slik fastsatt at utvalget av tellede bruk blir så representativt for distriket som mulig. Så forskjelligartet som beiteforholdene er fra distrikt til distrikt her i landet — ja selv innen samme herred — vil tellingens resultat i høy grad avhenge av at det foretas et sakkyndig og skjønnsomt utvalg av tellingsobjekter.

Byrået er, med de gode erfaringer man har fra undersøkelsen over kjøttproduksjonen, klar over at landbrukselskapene her vil kunne yde Byrået en uvurderlig støtte, både ved sitt lokalkjennskap og ved den nære kontakt sel-skapene har med de nevnte funksjonærer som forutsettes anvendt som tellere.

Byrået vil bestrebe sig på å tilrettelegge materialet for selskapene slik at arbeidet for disse blir minst mulig. All bearbeidelse av materialet forutsettes utført i Byrået.

For dette fylke tenkes det tellet ved ca. bruk. Regner man at hver teller tar 30—40 bruk, må det altså antas tellere.

Tellingen skal gjelde beiteåret 1935. Når man kommer med denne henvendelse allerede på det nuværende tidspunkt, skyldes dette at man er av den opfatning at tellerne neppe vil kunne besvare disse på mange måter vanskelige spørsmål tilfredsstillende uten helt fra beitetidens begynnelse å være klar over hvad oppgaven gjelder, så de i sommerens løp kan gjøre sine iakttagelser.

Det vil sannsynligvis også ved denne telling være hensiktsmessig at tellerne fordeles over fylket under hensyntagen til at de tidligere fogderier blir forholdsvis representert, men dette må i tilfelle landbrukselskapene avgjøre etter sitt kjennskap til de lokale forhold. Man må bare ikke tape av synet at både de i denne

henseende relativt gunstig stillede distrikter og de mindre gunstige stillede blir forholdsvis representert.

Til orientering vedlegges det forslag som ligger til grunn for tellingens avholdelse, ledsaget av utkast til tellingsskjema. Forslaget har tidligere vært sendt til gjennemgåelse av de på dette område spesielt sakkynlige som i det vesentlige har sluttet sig til forslaget.

Man vil være landbrukselskapenes vedkommende takknemlig om de — samtidig med besvarelsen av denne skrivelse — etter sitt kjennskap til de lokale forhold vedrørende husdyrbruket og beitebruket vil gjøre Byrået opmerksom på om det nogensteds er rent spesielle forhold til stede som kunde ønskeliggjøre endringer eller tilføielser.

Det vil senere bli utarbeidet instruks for tellerne med normen for ansettelsen av førforbruket.

Det er forutsetningen at det i forbindelse med den statistiske undersøkelse skal innhentes uttalelser om beiteforholdene i sin almindelighet og de fremgangslinjer man mener bør følges for å nå frem til et rasjonelt beitebruk.

A. Skøien.

S. S k a p p e l.

Bilag 3.

Skjema A.

Beitenes utnyttelse i tiden 1 mars—1 november 1935.

ved gården (bruket)..... g.nr....., br.nr.....
 i..... herred, fylke
 Eier eller bruker..... adresse.....

	Hester		Storfe			Sauer		Geiter	
	over 3 år	under 3 år	kyr, kviger og okser over 2 år	ungfe 1-2år	kalver under 1 år	over 1 år	under 1 år	over 1 år	under 1 år
Gårdens besetning var pr. 20 juni 1935:									

Herav var i 1935 på beite:

I. Havnehage, hjemmehavn¹

- a) Antall dyr
- b) Antall beitedager pr. dyr
- c) Antall beitedager i alt ($a \times b$)
- d) Førforbruk i førenheter pr. dyr og dag
- e) Samlet førforbruk i f.e. ($c \times d$)
- f) Herav utgjør tilskuddsføret i f.e.
- g) Beiteets förverdi i f.e. ($e \div f$)

II. Beite på innmark og kulturbeite²

- a) Antall dyr
- b) Antall beitedager pr. dyr
- c) Antall beitedager i alt ($a \times b$)
- d) Førforbruk i førenheter pr. dyr og dag
- e) Samlet førforbruk i f.e. ($c \times d$)
- f) Herav utgjør tilskuddsføret i f.e.
- g) Beiteets förverdi i f.e. ($e \div f$)

III. Fjell-, hei- eller seterbeite³

- a) Antall dyr
- b) Antall beitedager pr. dyr
- c) Antall beitedager i alt ($a \times b$)
- d) Førforbruk i førenheter pr. dyr og dag
- e) Samlet førforbruk i f.e. ($c \times d$)
- f) Herav utgjør tilskuddsføret i f.e.
- g) Beiteets förverdi i f.e. ($e \div f$)

¹ Udrykret, innhegnet eller anderledes begrenset havn, oftest liggende nær gården. ² Herunder beiting på innmarken vår og høst. ³ Herunder også skogsbeite, beite på ut-ør og annen uhegnet og omfangsrik uryddet havnegang.

Er brukeren medlem av fjøsregnskapslag (eller melkeveiningslag)? Ja. Nei. (Understrek det som passer.)
 Eiendommens samlede innmarksareal er.....dekar.

Til beite er i 1935 benyttet:

-dekar (mål) eng på innmark til vår og høstbeite.
- → → til varig beite.
- → → kulturbeite.
- → → havnegang, hjemmehavn.
- → → annet beite, angi hva slags.

Skjemaet er utfyldt av.....

Bilag 4.

Skjema B.

Skjønnsmessige opgaver over beiteforholdene m. v. for året 1935.

i.....herred.....fylke.

1. Årets utbytte av beitene angitt i forhold til et middelsår (et middelsårs utbytte = 100).
- I havnehage, hjemmehavn, pct.
 - På innmark og kulturbeite, »
 - På fjell-, heie- og seterbeiter, »
2. I tilfelle vinterbeiting (i tiden $\frac{1}{1}$ — $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{11}$ — $\frac{31}{12}$) har funnet sted bes angitt:

	for hest	for storf	for sau	for geit
a. Hvor mange pct. av det samlede antall dyr i herredet antas å ha vært på vinterbeite				
b. Gjennomsnittlig antall vinterbeitedager pr. dyr for dem som deltok.....				
c. Denne beiting foregikk i tiden fra—til...				
d. Vinterbeitet kan anslås til gjennomsnittlig antall førenheter daglig pr. dyr				
e. Det samtidig anvendte tilskuddsför kan anslås til gjennomsnittlig antall førenheter daglig pr. dyr				

3. I hvilken av nedennevnte terminer er kyrnes kalvingstid hyppigst og i hvilken minst?
- desember—februar (vinterbære),
 - mars—mai (vårbære),
 - september—november (høstabære).
4. Anmerkninger: (Se instruksen. Benytt hertil om nødvendig baksiden av dette skjema eller særskilt bilag.)

Skjemaet er utfyldt av

Bilag 5.**Norm for ansettelse av det midlere fôrforbruk pr. dyr og dag.****H e s t e r.**

Pr. dyr og dag.

Over 3 år. Vedlikeholdsfôr ca. 1 f.e. pr. 100 kg. levende vekt ca. 4—5 f.e.
Hester i arbeide tillegg 1—3 f.e. pr. dag etter arbeidets art.

1—3 år	»	5,5	»
Under 1 år	»	3,0	»

S t o r f e.

Over 2 år. Vedlikeholdsfôr 0,8—0,85 f.e. pr. 100 kg. levende vekt » 2,2—3,5 »
For melkekyr produksjonsfôr i tillegg ca. 1 f.e. pr. 2,5 kg. melk

med ca. 3,7 pct. fett.

1—2 år. 1,7—1,4 f.e. pr. 100 kg. levende vekt	»	2,5—3,0	»
Under 1 år. 1,8—2,0 f.e. pr. 100 kg. levende vekt	»	1,8—2,0	»

S a u.

Over 1 år.....	»	0,6	»
Under 1 år	»	0,5	»

G e i t.

Over 1 år: Vedlikeholdsfôr	»	0,5	»
For melkegeiter produksjonsfôr i tillegg ca. 1 f.e. pr. 2,6 kg. melk.			
Under 1 år	»	0,3	»

Det Statistiske Centralbyrå.**Instruks for tellerne.**

Denne statistiske undersøkelse over beitebruket skal foretas etter det representative system. Undersøkelsen eller tellingen skal foregå ved et begrenset antall bruk som utvelges slik at de tilsammen vil kunne gi et riktig billede av beiteforholdene i sin almindelighet i vedkommende distrikt. Det skal i alt telles ved ca. 10 000 bruk i riket, eller omtrent 5 pct. av samtlige bruk med husdyrhold.

Gjennemgående vil det bli tellet i tredjejvert herred. Utvalget av herreder er for hvert fylke foretatt av Landbruksseksjonen, slik at de utvalgte herreder menes å gi et riktig uttrykk for de forskjellige forhold som i denne henseende finnes innen fylket. Innen det enkelte herred må så telleren foreta et skjønnsomt utvalg av bruk i det antall som Landbruksseksjonen har bestemt.

Ved en representativ undersøkelse som denne er det ikke nok at de enkelte oppgaver er riktige i og for sig. Skal hele undersøkelsen lede til et riktig resultat kreves det samtidig at de utvalgte bruk tilsammen gir et riktig billede av beiteforholdene i det distrikt de representerer. De bruk som telles må derfor utvelges med henblikk på at de tilsammen skal gi et billede av beiteforholdene som så vidt mulig svarer til distriktet i sin helhet.

Selv innen samme herred er det oftest stor forskjell på adgangen til og utnyttelsen av beiter og havneganger fra gård til gård, i de forskjellige deler av herredet og også ved bruk av forskjellig størrelse.

Det blir således en viktig del av tellerens oppgave å foreta et skjønnsomt utvalg av bruk. Det vil ligge nær for telleren hvor det er kontrollforening å ta med forholdsvis mange av kontrollforeningens medlemmer for å kunne nytte det tallmateriale man har her, likesom i det hele tatt de mere fremskredne gårdbrukere gjerne vil bli for sterkt representert, fordi det her faller lettest å få opplysninger. Tellerne må derfor være særlig opmerksomme på at det innsamlede materiale alt i alt ikke kommer til å vise et for gunstig billede av forholdene i distriktet, men sett under ett så vidt mulig gir uttrykk for det gjennemsnittlige.

I almindelighet vil det jo falle beleilig for telleren å henvende sig til jordbruksforeningene i sin nærmeste omkrets for å få oppgaver, men det er ingen nødvendighet å telle ved hvert bruk i grenden. Hovedhensynet, som ikke må fravikes, er at de tellede bruk tilsammen skal være representative for distriktet og at det telles ved det antall bruk som Landbruksseksjonen har bestemt.

Undersøkelsen skal som det fremgår av skjemaene gjelde beiteåret 1935. Selv med de høiest ulikeartede klimatiske forhold her i landet kan man vel regne med at det ordinære beite foregår innen ytterpunktene 1 mars—1 november. For de spesielle strøk av landet hvor en større eller mindre del av besetningen går ute også om vinteren, gis herfor skjønnsmessige oppgaver, hvorom mere senere. Den endelige utfylling og innsendelse av skjemaene skal først foregå når beiteåret er slutt. Når man allerede på det nuværende tidspunkt organiserer tellingen

og sender ut tellingsmaterialet, så er det fordi man mener det vil være vanskelig å besvare skjemaene tilstrekkelig uttømmende, hvis ikke telleren i sommerens løp har gjort de iakttagelser og notater som er nødvendige.

Telleren bør derfor med en gang han har fått tellingsmaterialet gjøre sig noe kjent med skjemaets spørsmål og de anvisninger for utfyllingen som er gitt på tellingsskjemaet og i denne instruks.

Telleren bør så gjøre sig op en mening om hvilke bruk han vil ha med i tellingen, overensstemmende med det som foran er sagt om utvelgelsen og i henhold til det antall han har fått oppgitt av Landbruksseksjonen. Under sin virksomhet i sommerens løp må telleren så benytte anledningen til å gjøre sine iakttagelser. Hver teller vil bli tildelt et dobbelt så stort antall av skjema A som han skal sende inn, slik at han i sommerens løp kan benytte et skjema for hvert bruk han skal telle til å gjøre notater på, hvorefter oppgavene ved beiteårets slutt føres over på det skjema som skal sendes inn (ett for hver eiendom).

Undersøkelsen skal omfatte hester, storfe, sauer og geiter. Besetningens størrelse oppgis pr. 20 juni 1935, overensstemmende med den aldersgruppering som er brukt i skjemaet: hester over og under 3 år, storfe over 2, 1—2 og under 1 år, sauer og geiter over og under 1 år.

Man skal skille mellom 3 hovedgrupper av beite: I. Havnehage, hjemmehavn: udyrket, innhegnet eller anderledes begrenset havn, oftestliggende nær gården. II. Beite på innmark og kulturgeite, herunder vår- og høstbeiting på innmarken. III. Fjell-, hei- eller seterbeite, herunder skogsbeite, beite på ut-øer og annen uhegnet og omfangsrik, uryddet havnegang.

Særskilt for hver av disse beitetyper skal det så angis: a) hvor mange av de som besetning pr. 20 juni 1935 opførte dyr har vært på beite, b) gjennemsnittlig antall beitedager pr. dyr. Ved å multiplisere disse tall med hinannen får man det samlede antall beitedager for hver beitetype (c). Fôrforbruket ansettes overensstemmende med almindelig praksis ved fôrberegninger. Det følger med tellingsmaterialet en norm for ansettelse av det midlere fôrforbruk, beregnet på å tilsvare aldersgrupperingen i skjemaet. Det gjennemsnittlige fôrforbruk pr. dyr og dag (d) ansettes i forhold til dyrenes gjennemsnittlige størrelse (levende vekt) og den gjennemsnittlige ydelse (tillegg for melkeproduksjonen, for hestenes arbeide, ordinært fostertillegg) likesom det så vidt mulig bør tas hensyn til om dyrene i beitetiden har øket eller minket i hold — om ernæringen i beitetiden har vært rikelig — tilstrekkelig eller for snau. Om ikke telleren finner å kunne gi dette siste forhold uttrykk i ansettelsen av fôrforbruket, vil det være ønskelig at han ellers gjør anmerkning herom.

Ved for hver rubrikk å multiplisere antallet beitedager i alt (c) med fôrforbruket pr. dyr og dag (d) finner man det samlede fôrforbruk i beitetiden (e). Herfra trekkes så fôrverdien av det tilskuddsfôr (f) som måtte være anvendt i samme tid og til det samme antall dyr (høi, halm, grønnfôr, kraftfôr o. s. v.), resten blir da beitets fôrverdi (g). Gis det intet tilskuddsfôr blir fôrverdien av beitet lik det beregnede totale fôrforbruk (e = g).

Ved ansettelsen av fôrforbruket pr. dyr og dag må man med hensyn til dyrenes størrelse, ydelse o. s. v. regne med gjennemsnittstall for hver gård efter konferanse med eieren. Det er ikke meningen at telleren skal foreta særskilte kontrollveininger i sommerens løp for beitetellingens skyld. Beregningen av fôrforbruket skal bare gjelde beitetiden og det antall dyr som er på beite. Besettingens samlede årlige fôrforbruk vil bli beregnet i Byrået.

Opgi på foten av skjemaet de tellede bruks arealer slik det er anført i skjemaet.

Som foran nevnt har man under hensyntagen til de forskjelligartede forhold i landet satt beiteåret fra 1 mars til 1 november. I visse strøk av landet leverer i hvert fall sauene, til dels også andre husdyr, sig helt eller delvis ute også før 1 mars og etter 1 november. Da man ikke gjøre regning på å kunne få frem dette forhold i de forannevnte representative opgaver ber man tellerne i de strøk hvor det også foregår beiting i denne tid på skjema B skjønnsmessig å angi hvor mange pct. av herredets husdyr som kan regnes å være ute på hvad man har kalt «vinterbeite». (Spørsmål 2 på skjema B.)

For alle tellerne bes besvaret på skjema B: 1. Hvorledes utbyttet av beitene i 1935 ansettes prosentvis av et middelsårs utbytte (middelsåret = 100) og 3. Om kyrnes vanlige kalvingstid.

Videre vil man be om en kort karakteristikk av herredets beiteforhold:

Hvad slags beite man vesentlig er henvist til. Beitets tilstrekkelighet.

Hjemmehavnens art (om skogsbeite, lyngbeite o. s. v.).

Er fellesbeite almindelig?

I hvilken grad foregår vårbeiting på innmarken?

Er utnyttelsen av beitene gått frem eller tilbake? a) innmarksbeite, b) hjemmehavn, c) seterbeite.

Særlige tiltak i de senere år for bedre utnyttelse av beitene (f. eks. anlegg av kulturbeiter).

Skjemaene gjøres ferdig snarest mulig etter beitetidens avslutning og sendes straks de er ferdig til fylkets landbruksselskap, som videresender materialet til Byrået.

Godtgjørelsen for tellingsarbeidet er satt til 50 øre for hvert fullstendig utfylt skjema og vil bli utbetalt fra Byrået etter hvert som opgavene kommer inn. Man er klar over at godtgjørelsen må sies å være knapp, men skal undersøkelsen kunne gjennemføres for de bevilgede midler har man ikke adgang til å yde mere. Samtidig mener man det i nogen grad bør være i tellernes egen interesse å medvirke ved løsningen av denne opgave, og at de vil kunne gjøre de nødvendige iakttagelser i forbindelse med sin virksomhet for øvrig.

Bilag 7.**Det Statistiske Centralbyrå.****51 landbrukskolebestyrere, fylkesagronomer m. v.**

Som det vil være bekjent, har Byrået satt i gang en undersøkelse over beitebruks tilstand her i landet. Undersøkelsen, som gjelder inneværende år, gjennemføres etter det representative system, idet der holdes partielle tellinger i et større utvalg av herreder. Til nøyere orientering i saken vedlegges et eksemplar av det benyttede tellingsskjema.

I forbindelse med nevnte statistiske undersøkelse vil det være ønskelig å kunne tilveiebringe materiale som kan være tjenlig til å supplere de statistiske oppgaver og annet materiale som finnes for utarbeidelsen av en utførlig beskrivelse av beitebruks nuværende tilstand og vilkår i landets forskjellige distrikter.

En slik utredning av det norske beitebruks tilstand og vilkår må sies å være høiest påkrevet. Man kjenner til at beitebruket, slik som det på de fleste steder praktiseres, hører til landbruks mest forsømte områder, at det drives på primitiv vis, og er som en hemsko på det fremadskridende rasjonelle husdyrbruk. Men det nøyere kjennskap som skal til for å kunne påpeke så vel mangler som botemidler for de forskjellige distrikter, det mangler ennu for en vesentlig del. Og dette er en betydelig mangel, ti kjennskapet til de nuværende bruksmåter, deres ulemper og deres fortrin, er en betingelse for å kunne opgjøre sig en mening om i hvilken retning utviklingen herefter bør ledes.

I sakens anledning har Byrået besluttet å gjøre henvendelse til lokalkjente og kyndige menn i de forskjellige distrikter med henstilling om at de velvillig vil gi de forønskede opplysninger.

I henhold hertil tillater man sig å henstille til herr velvillig å gi en kort oversikt over beitebruks nuværende tilstand og vilkår i.....

til bruk for Byråets videre arbeide med denne sak.

Av spørsmål som en slik oversikt fornemmelig bør gi svar på, vil man nevne følgende:

1. Har beitebruket vært i tilbakegang og i tilfelle hvor lenge?
2. Hvilke årsaker er det som mest har bidratt til tilbakegangen?
3. Er beitet i almindelighet tilstrekkelig for behovet? Her kan svares bekrefte når sommerernæringen — på beite og uten tilskudd — svarer til vinterernæringen. Der gis opplysninger om bruken av tilskuddsför.
4. Finnes der ufullstendig utnyttede beiter? (Som f. eks. høitliggende beitestrekninger utenfor den egentlige seterdrift).
5. Finnes der synderlig av beiter hvis avkastning er tilstrekkelig for høitmelkende kyr?
6. Er sameie i beitestrekninger almindelig?
7. Er der i almindelighet foretatt noget for å bøte på sameiets og sambe-

tingens uheldige innflydelse? F. eks.: Er der foretatt utskiftning mellem deleierne (eller seterlagene); er der gjort noget for i fellesskap å holde sau, ungfe, avlette kyr eller hest på særskilte havneganger?

8. Er den skade som beitingen utøver på skogen fremtredende, og er der foretatt noget for å forminske denne skade?
9. Hvilke foranstaltninger ansees for dette distrikt heldigst og mest virksomme for å fremme beitebruket i retning av større utbytte og lønnsomhet? Herunder om kulturbeiter og utsiktene for anlegg av slike i større målestokk, både på innmark, i utmark og i fjellet; om forbedring av veiforbindelse i fjellet m. v.

Under hvert av ovenstående spørsmål gis i fornøden utstrekning besvarelsene særskilt for de forskjellige slags beiter, se tellingsskjemaets klassifikasjon under I—III, og for de forskjellige slags husdyr.

Byrået vil være takknemlig for å få besvarelsen tilstillet senest innen årets utgang.

Oslo 10. oktober 1935.

Gunnar Jahn.

S. Skappe l.

Résumé.

Les données sur le pâturage qui sont publiées dans ce volume de la statistique officielle de la Norvège sont basées sur un recensement représentatif, comprenant environ 10 000 exploitations agricoles, situées dans des communes choisies pour représenter des différentes régions de la Norvège. Les données recueillies pour chaque exploitation sont les suivantes:

Nombre des chevaux, des bovins, des ovins, et des caprins, nombre des jours de pâturage par animal pour chaque espèce.

On a recueilli les données séparément pour:

- I. Pâturage attenant à la ferme.
- II. Pâturage sur la terre cultivée et pâturage cultivé.
- III. Pâturage dans les montagnes, sur les landes et près des chalets.

Comme agents du recensement on a choisi des spécialistes, et ces agents ont fait un calcul de la consommation de fourrage pendant le pâturage pour chaque exploitation agricole comprise dans le recensement représentatif. Ce calcul est fait séparément pour chaque espèce d'animaux. La consommation est calculée en «fôrenheter» par animal et jour. «Fôrenhet» (f.e.) est une unité, basée sur la valeur nutritive des différentes espèces de fourrage — la valeur nutritive d'un kg. d'orge = 1 «fôrenhet». Les agents ont calculé la consommation totale pendant le pâturage basée sur cette unité. On a aussi recueilli des données sur le fourrage supplémentaire consommé pendant le pâturage. Par subtraction du fourrage supplémentaire du fourrage total on a eu des données sur la valeur nutritive du pâturage. Le Bureau Central de Statistique a fait un calcul pour toutes les exploitations agricoles du pays basé sur ces données. Le résultat se trouve dans les tableaux 1 et 2.

Dans le tableau 1 il se trouve les données suivantes:

1. Nombre des animaux.
2. Nombre des jours de pâturage par animal.
3. «Fôrenheter» par animal et jour.
4. Total de «fôrenheter» en tonnes y inclus le fourrage supplémentaire pendant le pâturage.
5. Total de «fôrenheter» par le pâturage en tonnes, non compris le fourrage supplémentaire.
6. Total de «fôrenheter» pour le fourrage supplémentaire.
7. Un calcul du fourrage pendant toute l'année en tonnes «fôrenheter».
8. «Fôrenheter» par pâturage en pour-cent du total de fourrage pendant l'année.

Toutes les données sont spécifiées:

pour les chevaux: au-dessus de 3 ans	pour les ovins: au-dessus de 1 an
au-dessous de 3 ans	au-dessous de 1 an
pour les bovins: au-dessus de 2 ans	pour les caprins: au-dessus de 1 an
1—2 ans	au-dessous de 1 an.
au-dessous de 1 an	

Dans le tableau 2 la consommation de fourrage de pâturage est répartie suivant les 3 groupes de pâturage mentionnés ci-devant. Dans le tableau on n'a donné la répartition qu'en pour-cent. Ces données sont spécifiées pour les mêmes espèces d'animaux qu'en tab. 1.

Selon le recensement et les calculs faits la consommation du fourrage par le pâturage a été 757 598 tonnes de «fôrenheter», ou environ 32 pour-cent de la consommation totale de fourrage pendant l'année. La consommation par le pâturage varie beaucoup d'une espèce d'animaux à l'autre. Sur la page 15 on trouve les pour-cent pour les différents animaux. Le pour-cent pour les chevaux a été 24.6, pour les vaches 29.6, pour les moutons 50.0 et pour les chèvres 61.5. Le nombre des jours de pâturage pour les différentes espèces varie aussi beaucoup — de 95 pour les chevaux jusqu'à 176 pour les moutons.

En page 28 se trouve un calcul de la valeur en couronnes norvégiennes du fourrage recolté des prairies artificielles et naturelles et du fourrage de pâturage consommé par toutes sortes du pâturage. La valeur du foin était en 1935 155 millions de couronnes norvégiennes (kr.). La valeur du pâturage total est calculée à 117 millions kr. et le pâturage sur les champs non cultivés à environ 82 millions kr. Les chiffres indiquent l'importance des champs non cultivés pour l'agriculture norvégienne.

Norges Offisielle Statistikk, rekke IX.
(Statistique Officielle de la Norvège, série IX.)

Rekke IX.

Trykt 1936 (forts. suite):

- Nr. 78. Sundhetstilstanden og medisinalforholdene 1933. (*Rapport sur l'état sanitaire et médical.*)
— 79. Norges jernbaner 1934—35. (*Chemins de fer norvégiens.*)
— 80. Skolevesenets tilstand 1932—34. (*Instruction publique.*)
— 81. Norges kommunale finanser 1933—34. (*Finances des communes.*)
— 82. Telegrafverket 1934—35. (*Télégraphes et téléphones de l'État.*)
— 83. Folkemengdens bevegelse 1933. (*Mouvement de la population.*)
— 84. Kriminalstatistikk 1933 og 1934. (*Statistique de la criminalité pour les années 1933 et 1934.*)
— 85. Sjømannstrygden 1933. Fiskertrygden 1933. (*Assurances de l'État contre les accidents des marins. Assurances de l'État contre les accidents des marins pêcheurs.*)
— 86. Norges handel 1935. (*Commerce.*)
— 87. Fagskolestatistikk 1929/30—1931/32 og 1932/33—1934/35. (*Écoles professionnelles.*)
— 88. Norges fiskerier 1934. (*Grandes pêches maritimes.*)
— 89. Norges postverk 1935. (*Statistique postale.*)
— 90. Industriarbeidertrygden 1933. (*Assurances de l'État contre les accidents du travail.*)
— 91. Fengselsstyrets årbok 1926—30. (*Annuaire de l'Administration générale des prisons.*)
— 92. Det civile veterinaervesen 1934. (*Service vétérinaire civil.*)
— 93. Norges private aktiebanker og sparebanker 1935. (*Statistique des banques privées par actions et des caisses d'épargne pour l'année 1935.*)
— 94. Folkemengdens bevegelse 1934. (*Mouvement de la population.*)
— 95. Norges bergverksdrift 1935. (*Mines et usines.*)
— 96. Landbruksareal og husdyrholt 1936. Representativ telling. (*Superficies agricoles et élevage du bétail de l'année 1936. Recensement représentatif.*)
— 97. Rekruttering 1932 og 1933. (*Recrutement.*)
— 98. Meieribruket i Norge 1935. (*L'industrie laitière de la Norvège 1935.*)
— 99. Norges kommunale finanser 1934—1935. (*Finances des communes.*)
— 100. Forsikringsselskaper 1935. (*Sociétés d'assurances.*)
— 101. Sundhetstilstanden og medisinalforholdene 1934. (*Rapport sur l'état sanitaire et médical.*)
— 102. Syketrygden 1935. (*Assurance-maladie de l'État.*)

Trykt 1937:

- Nr. 103. Sinnssykeasylenes virksomhet 1935. (*Statistique des hospices d'aliénés.*)
— 104. Norges jernbaner 1935—36. (*Chemins de fer norvégiens.*)
— 105. Norges industri 1935. (*Statistique industrielle de la Norvège.*)
— 106. Skolevesenets tilstand 1934—35. (*Instruction publique.*)
— 107. Stortingsvalget 1936. (*Élections en 1936 pour le «Storting».*)
— 108. Norges fiskerier 1935. (*Grandes pêches maritimes.*)
— 109. Telegrafverket 1935—36. (*Télégraphes et téléphones de l'État.*)
— 110. Beitetellingen 1935. (*Pâturage en Norvège 1935.*)

Det Statistiske Centralbyrå har dessuten bl. a. utgitt følgende verker:

Statistisk Årbok for Norge, siste årgang 1936. (*Annuaire statistique de la Norvège.*)

Statistisk-økonomisk oversikt over året 1936. (*Aperçu de la situation économique en 1936.*)

Statistiske Meddelelser. Trykkes månedsvis. (*Bulletin mensuel du Bureau Central de Statistique.*)

Månedsopgaver over vareomsetningen med utlandet. Trykkes månedsvis. (*Bulletin mensuel du commerce extérieur.*)

Fortegnelse over Norges Offisielle Statistikk m. v. 1828—31. desember 1920. Kristiania 1889, 1913 og 1922. (*Catalogue de la Statistique officielle.*)

Statistiske Oversikter 1914. Kristiania 1914. Statistiske Oversikter 1926. Oslo 1926. (*Résumé rétrospectif 1914 et 1926.*)

Alle verker er til salgs hos H. Aschehoug & Co., Oslo.

Av følgende årganger av «Statistisk Årbok» og «Norges handel» er Byråets beholdning meget knapp, hvorfor man vilde være takknemlig for å få overlatt enkelte eksemplarer:
Statistisk Årbok 1914—1916, 1919, 1920, 1926—1930 og 1934.
Norges handel 1911—1915, 1921 og 1929.

28. april 1937.